

श्रीः ।

श्रीदामोदरसूनुशार्ङ्गधरप्रणीता

शार्ङ्गधरसंहिता ।

श्रीमदभिवेशमहर्षिप्रणीतं

अञ्जननिदानं च

नवरेइत्युपाङ्गकृष्णशास्त्रिभिः पिढकरोपाङ्ग-
विनायकात्मजकेशवशर्मणा च

संस्कृतम् ।

(द्वितीयावृत्तिः)

मुख्या

तुकाराम जाधजी

इत्येतैर्विज्येयसाधराधिपतिभिः स्वीयेकनालये मुद्रिता

प्रास्ताविकम् ।

स्वाभानिग्रथन्तुकन्याधिकान्तरा

रोगा भवेयुः किल कर्मदोषजाः ।

तच्छेदनार्थं दुरितापहारिणः

धेयोमयान्धोगवरात्रियोजयेत् ॥

इह जगति स्वस्वपूर्वकर्मप्रवाहपतितप्राणिनां यथास्व स्व-
स्वमुक्ततृप्तिनिसाम्यावस्थानिदानभूतमर्त्यशरीरजुषां तत्स्वनि-
योगक्षिप्रविनिधिरुज्जायनजुषां च सप्तोऽतीव बहुत्र दरीदृश्यते ।
नहि सन्ति विविधपुत्रज्जातिष्वगदमन्तरा भवनान्वाचालव-
र्षीयांसम् । नच कचन दृष्टभुतवराः शशदाचरितपुष्पपुला
अगदकजरनिरपेक्षा भेषजपरपराधराक्षुखा जन्त लोके ।
किमहुना—साभिमानमित्थमुद्धोष्यते प्रतिनगरं प्रतिविषयं
प्रतिग्रामं प्रतिगृहं प्रत्यवस्थ सर्वेष्वनवरतमाययाविनो-
ऽक्षिला अपि मिथमभेषजगणैकशरणाः कर्त्तव्यमपि शरीर-
यात्रा निर्बहन्तीति । अतोऽक्षिलानां रोगनिवर्हणपूर्वमनाम-
वसिद्भ्ये प्राचीनैः परमकाव्यिकैर्महर्षिभिर्मिर्मद्वनमहाणैवकाश-
दिभिर्महर्षिकल्पैरन्यैरष्टांगहृदयकारा(वाग्मया)दिभिधानेके
आयुर्वेदग्रन्थाः रोगाणां निदानपूर्वस्वरूपरूपस्यस्यप्राप्त्युपद्रव-
साध्यासाधविचारपरिपूर्णा निजनिजनामधेयाभिधाना विर-

चिताः सन्ति । तैरेव चिकित्साया व्यवहरन्ति । तथैवेव सम्प्र-
 त्प्रवाहिनाः शास्त्रधरसंहितापि शिष्यम्बरदानोदरसु-
 शीमन्महार्णधरविरचिता लोके वैद्यकग्रन्थेषु प्रेष्टयेन वरीवर्ति ।
 यस्याः पूर्वखण्डे—परिभाषा, भैषज्याख्यान, नाडीपरीक्षा,
 दीपनपाचन, कलादिकारख्यान, आहारादिगतिः, रोगाणां यथ-
 ना च । मध्यमखण्डे—सरसः, काथमस्यौ, दिनः, कण्डू,
 चूर्णादि, गुटिकाः, लेहाः, लेहाः, सधान, फलुगुडिः, रसाय ।
 उत्तरखण्डे—श्लेष्मण, स्वेदविधिः, यमन, विरेचन,
 श्लेष्मस्तिः, निरुहण, उत्तरवस्तिः, नस्यविधिः, धूमपानं,
 घण्टपविधिः, लेपादिविधिः, रक्तसाधः, नेत्रकर्मप्रकारः, इत्या-
 दि विधया यथावत्प्रत्यक्ष सविस्तर लक्षोडिताः सन्ति ग्रन्थ-
 कृता । सद्यः विद्वद्भिषग्भ्याम्वाङ्मदकाराणां रोगहृत्परिहृत्ता-
 मन्वर्षयन्ती विराजतेतराम्।हाव भिषजां आयुर्वेदाभ्येतृणां च
 सुतभा भूवादिति न्नमिहृत्त सप्रति लशोऽय समुद्य प्रकाश्य
 नीता । अस्तिग्रन्थकृता निदानभाषो न सगृहीतसामपि
 सर्वेऽनेन सञ्ज्ञा लभेयुरिति ग्रन्थबहिर्भूतमन्वतिमनोहरमभिदे-
 शमहर्षिप्रणीत आख्याननिदानमन्ते सखीवितमसि । एव
 बहुतरप्रत्यक्षेन कृतेपि सस्वरणे प्रान्ते पुष्टपधर्मतथायदि
 प्रमादा विदुषां दृष्टिपथमनुगच्छेयुर्मात्रेयुरिति निज्ञापयतः

शोधनकर्तारौ.

शार्ङ्गधरसंहिताविषयक्रमः ।

पूर्यस्तण्डः ।

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
प्रथमोऽध्यायः ।			औषधग्रहणकालः	८	१
मंत्रालङ्कारण	१	१	रसाः	९	१३
सामूल प्रथप्रयोजन	२	२	शुषाः	१०	१६
रोगाणां निश्चयपूर्विका			वीर्यं	११	१७
चिकित्सा	१	३	विपाकः	११	४९
ओषधिप्रभावः	२	४	प्रभावः	११	२१
प्रथप्रयोजन	११	५	कतुभेदेन वातादीना		
स्रग्दा-यादानुकमः	११	७	संशयापन्नयोपशमा-		
प्रथतत्त्वता	३	१३	द्वयः	११	२४
मायधीया परिभाषा	११	१४	दोषाणां भोजनादिना		
योगपरिभाषा	५	३६	चयकोषापचयः	११	३०
मात्रापरिभाषा	११	३८	तृतीयोऽध्यायः ।		
कलिवपरिभाषा	६	३९	तत्र नाडीपरीक्षा	१२	१
सुक्तायुक्तविचारः	६	४४	शुभाऽशुभस्वप्नपरी०	१३	९
द्वितीयोऽध्यायः ।					

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
दूतचरीक्षा	१४	२२
हृत्माऽऽनुनयकुर्वन्	१४	२४
विक्रिसातक्षण	१५	२६

चतुर्थोऽध्यायः ।

विभिधीषधयः	१५	१
------------	----	---

पञ्चमोऽध्यायः ।

शरीर ...	१८	१
सहिकम.	२३	५५

षष्ठोऽध्यायः ।

आश्वा(पाक)वर्धोत्पत्ति-		
वाल्मोदयानि	२५	१

वासादिप्रकृतिलक्ष-		
णानि	२७	२१

सप्तमोऽध्यायः ।

रोगाणां गणना	२८	१
ज्वररोगभेदाः	२९	२
अतिसारभेदाः	२९	८
श्लेष्मीपित्तविभ्यक्तव-		
नम्	२९	८

अवाहिकाचातुर्विध-		
कथनं	२९	९

विविधाजीर्णनामानि-		
--------------------	--	--

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
लक्षणानि च	२८	९

विषाजीर्णहेतुकथन-		
मलसरोमत्रैविध्य-		

कथनं च	२९	१०
--------	----	----

विपूनी त्रिधा तमा-		
णानि	२९	११

पट्टिभार्क्षाधि तद्वै-		
री च	२९	१२

त्रिपैव चर्मकील्यानि	२९	१३
----------------------	----	----

एकविंशतिविपहृमि-		
भेदाः	२९	१४

पंचविधः पांडुरोगः	२९	१५
-------------------	----	----

एकविधा कामला तद्वै		
भेदौ च	२९	१६

रक्तपित्त त्रिधा	२९	१७
------------------	----	----

वासः पच	३०	२१
---------	----	----

क्षयाः पच	३०	२२
-----------	----	----

बीजाः पच	३०	२३
----------	----	----

पंचविधः श्वासरोगः	३०	२४
-------------------	----	----

पंचविधो द्विहारोगः	३०	२५
--------------------	----	----

चतुर्विधोऽग्निनिकारः	३०	२६
----------------------	----	----

चतुर्विधोऽरीचकः	३०	२७
-----------------	----	----

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ	श्लो.
सप्तविचरद्विरोगः ३०	२८		त्रयोदशोदानर्तः ३१	४५	
वह्निश्च स्वरभेदरोगः ३१	२९		द्विधाऽऽनाहरोगः ३१	४९	
तृष्णश्च वह्निश्च ३१	३०		एकवारोपहरोगः ३१	५०	
मूत्रार्द्ररोगश्चतुर्विधः ३१	३१		द्वयोः पञ्चधा मत्ताः ३१	५१	
एकविधो अमरोगः ३२	३२		अष्टविध उदररोगः ३१	५१	
एकैकधानिद्रातद्रासन्धा-			अष्टधा गूतमरोगः ३१	५२	
समलम्बिरोगः ३१	३१		मूत्रापाताकयोदश ३१	५३	
सप्तधा मदरोगः ३१	३३		अष्टधा मूत्रकृच्छ्रः ३३	५७	
चतुर्धा मदाल्लयः ३१	३४		चतुर्धा चाश्मरी ३१	५९	
परमदक्षिणश्च ३१	३५		विंशतिधा प्रमेहरोगः ३१	६०	
एकैकधा पात्राजीर्णपा-			एकधा सोमरोगः ३१	६३	
नविभ्रमपात्राल्लय-			दशधा प्रमेहपिटिका-		
रोगः ३१	३५		रोगः ३१	६५	
सप्तधा दाहरोगः ३१	३७		एकधा मेदोदोषः ३४	६५	
षोडशीन्मादरोगः ३१	३७		शोथरोगश्च नव ३१	६६	
विंशतिधा भूतोन्माद-			वृद्धिरोगश्च सप्तधा ३१	६६	
रोगः ३१	३८		अष्टवृद्धिराधा चैकः ३१	६७	
चतुर्विधोऽपस्मारः ३१	४०		महामाल्लरोगचैकः ३१	६८	
चत्वारश्चानवाताः ३१	४१		एकधा गंजाल्लजी ३१	६८	
अष्टधा शूलरोगः ३१	४२		नवधा प्रथिरोगः ३१	६९	
अष्टविध परिणामद्व-			वह्निश्चार्द्ररोगः ३१	७९	
ल्लरोगः ३२	४३		त्रिधा श्लेष्मदरोगः ३१	८०	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
यष्टिषो विष्टिभिः ३४	७०	
पञ्चदशधा मयः ३५	७१	
सद्योमयस्त्वष्ट्या ३५	७६	
कोष्ठभेदो द्विधा ३५	७७	
अस्थिभग्नोऽष्टधा ३७	७७	
चतुर्धा वह्निदग्धः ३७	७८	
नाडीरोगश्च द्वेधा ३७	७९	
अष्टविधो भग्नदरः ३७	८०	
पञ्चविध उपदग्धः ३७	८२	
चतुर्विधविध शूकः ३७	८३	
अष्टादशविधः कुष्ठः ३७	८७	
यष्टिषा शुद्धरोगाः ३६	९१	
विषयैरोगो नवधा ३७	१००	
उदररोगश्चैकधा ३७	१०२	
श्लेष्मिलरोगश्चैक ३७	१०२	
अम्लनितं त्रिधा ३७	१०३	
वातरक्तमेषा ३७	१०३	
अशीतिर्वातरोगाः ३७	१०५	
अत्यारिंशत्पित्तरो ३८	११५	
विशतिः कफरो ३९	१२२	
रक्तरोगा दश ३९	१२५	
चतु सप्ततिर्मुखा ३९	१२७	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
अष्टादशकर्षरोगा ४०	१४२	
पञ्चकर्षमूलरोगा ४१	१४६	
अष्टादशनासारोगाः ४१	१४७	
दश शिरोरोगाः ४१	१४९	
नव कण्ठरोगा ४१	१५१	
चतुर्णवतिर्नैत्ररोगाः ४१	१५३	
पञ्चसप्तदोषरो ४३	१७१	
अष्टौ शुक्रदोषरोगाः ४३	१७२	

स्त्रीरोगनामानि ।

अष्टावर्तवदोषरो ४३	१७५
चतुर्विधरक्तप्रदरः ४४	१७६
विशतियौनिरोगाः ४४	१७७
चतुर्धायोनिकदग्धः ४४	१८०
अष्टौ गर्भरोगाः ४४	१८०
पञ्च स्तनरोगाः ४४	१८२
त्रिधा स्तम्बरोगः ४४	१८३
सूतिद्यावदाः ४४	१८४
द्वविंशतिर्वातरोगाः ४५	१८५
द्व्यष्टकालप्रहरो ४५	१८९
अनुकारोवाग्रांसप्रदः ४५	१९१
पञ्चकर्षणां मिथ्यायोगै-	
र्भविद्यारो रोगाः ४५	१९४

विषयः	पृष्ठः	श्लो
सैदाहिपदभ्यौ भवि-		
सारो रोगाः ४५	११५	
एकैकधाशोतोप्यस्य-		
क्षारोपद्वाः ॥	११	
विषाणां भेदास्तदोपक-		
थन च ... ॥	११६	
विषाणां विभेदाः ४६	२००	
क्षत्वार आगन्तुकोर-		
द्वाः ... ॥	२०२	
क्षत्वार आगन्तुक-		
मदाः ... ॥	२०३	
क्षेपाभप्रसिद्धरोगा		
अनुमानतश्चिकि-		
त्स्याः ... ॥	२०४	
मध्यमखण्डः ।		
प्रथमोऽध्यायः ।		
पंचकपायानुगणना ४७	१	
स्वरसंविधित्तद्वेदस्त-		
न्नासकथन च ॥	२	
स्वरसे मन्वादिप्रक्षेप-		
मानवरिभाषा ॥	६	

विषयः	पृष्ठः	श्लो
पुटपाकविधिसंज्ञान		
च ४९	२१	
पुटपाकेमन्वादिदम्बायां		
मान ... ॥	२३	
द्वितीयोऽध्यायः ।		
माधकल्पनातन्मान		
तत्रप्रक्षेप्यदम्बमान		
च ... ५१	१	
प्रमथ्यादिकषायभेद-		
स्तन्मान च ६५	१५२	
यवागूकल्पना ॥	१५४	
यूषकल्पना ॥	१५६	
श्लतोदककल्पना ॥	१५९	
उष्णोदकविधिः ६६	१६१	
अशप्रक्रिया ॥	१६६	
यवागूविधिः ॥	१६७	
शिलेयोविधिः ॥	१६८	
पेयाविधिसाहुणाश्च ॥	१६९	
यूषकल्पनातदुपाश्च ६७	१७०	
भक्तस्तदुपाश्च ॥	१७२	
मेहविधिसाहुणाश्च ॥	१७५	
वातप्रमथः ... ॥	१७६	

विषयः पृष्ठ. श्लो.

साङ्गमण्डः ... ६७ १७६

तृतीयोऽध्यायः ।

फट्टकल्पनातन्मान

तत्रप्रक्षेप्योपधि-

मान च ... ६८ १

नेत्रकल्पना तन्मा-

न च ... ७ ६

चतुर्थोऽध्यायः ।

हिमकल्पनातन्मानच ६९ १

पञ्चमोऽध्यायः ।

कण्टकल्पना तन्माने

तत्रक्षेप्यद्वयमान

च ... ७० १

षष्ठोऽध्यायः ।

शूर्पकल्पना तन्मान

तत्र क्षेत्रव्यवस्थितमान

तदनुमान तद्भाव-

नामान च ७३ १

सप्तमोऽध्यायः ।

वटककल्पना तत्र क्षेत्र-

विषयः पृष्ठ. श्लो.

द्वयमान वटकपरि-

माणं च ... ८८ १

अष्टमोऽध्यायः ।

अवसेहकल्पना तन्मा-

नं च ... ९८ १

नवमोऽध्यायः ।

शृङ्गादिकल्पना तत्र क्षेत्र-

व्यवस्थितमान तेषां

पाकप्रकारकमान

च ... १०३ १

दशमोऽध्यायः ।

अरिष्टकल्पना तद्देहा-

तन्मानं तत्र क्षेत्र-

द्वयमानं च १२१ १

एकादशोऽध्यायः ।

भस्मानि ।

स्वर्णादिधातुकथन

तत्रक्षेप्यनकथन

च ... १२० १

स्वर्गभस्मप्र-

कारा ... १३० ६

तारभस्मप्रकारी १३१ २१

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
ताम्रमसप्रकारः १३१	२५	
भारमसप्रकारः १३३	३३	
काश्मिरमसप्रकारः १३५	३५	
ताम्ररीतिभ्रमिमसप्र- कारान्तरम् १३५	३५	
नागमसप्रकारी १३६	३६	
वममसप्रकारः १३७	४०	
लोहमसप्रकाराः १३४	४४	
कुवर्षादिसप्तधातूना मारणेऽन्व.प्रकारः १३९	५२	
उपधातवः ।		
सप्तोपधातुकथनम् १३४	५३	
स्वर्गमाक्षिकस्य शोध- नमारणे १३५	५४	
रीन्यमाक्षिकस्य शोध- नमारणे १३५	५४	
तुल्यस्य शोधनम् १३६	५८	
म-प्रकस्य शोधनमा- रणप्रकारी १३६	६०	
नीलरंजनस्य शोधनम् १३६	६८	
वैदिककासीसदृकस्य- वराटिकातीरीयां-		

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
श्वककुशानां शोध-		
नम् ... १३६	६९	
मनःशिलाशोधनम् १३७	७०	
ताम्रस्य शोधनम् १३७	७१	
रक्तकस्य शुद्धिः १३७	७३	
सर्वधातूनां सत्यमो- चनम् ... १३७	७४	

रत्नादीनि ।

वज्रशुद्धिसन्मरण- प्रकाराश्च १३७	७७
वैकांतस्य शोधनमारणे १३८	८४
सर्वरत्नानां शोधन- मारणे ... १३८	८७
शिलाजलशोधनम् १३८	९०
शिलाजलकृतिः १३९	९२
मेदूरस्य कृतिः १३९	९७
क्षारकल्पना ... १३९	९९

द्वादशोऽध्यायः ।

रसाः ... १३९	१००
पारदस्य गुणास्तथा- मानि च ... १३९	१००
सूर्याग्निवयमक्षणां	

विषयः पृष्ठ. श्लो.

नामभिस्तान्नादिनव-

धातूनां नामानि १४० ३

पारदशोधनम् ... १४ ४

गंधकशोधनम् १४० १३

हिगुलशोधनम् १४१ १५

हिगुलान्नुदभारव-

ग्रहणम् ... १५ १६

विषभेषा ... १४१ १८

सप्तोपविषातयः १४ १९

शुद्धकारदस्य मुख-

करप्रकारौ १४ २०

कच्छुद्वयेष्वक्षकच्छ-

रयाम् ... १४२ २५

पारदभस्मप्रकारा १४२ २५

इति माध्यमकम् ।

अनुक्तश्लोकाः ।

वैतालशुद्धि १६६ १

विणशुद्धिप्रकारौ— १६ २

उत्तरखंडः ।

प्रथमोऽध्यायः ।

श्लेहविधिः १६७

विषयः पृष्ठ. श्लो.

श्लेहप्रकारसंज्ञानव-

मयकथनम् च १६७ १

श्लेहस्य द्वैविध्यम् १६ २

श्लेहानां परस्परसमी-

त्तनेऽभिधानम् १६ ३

श्लेहपात्राव वासर-

कथनम् ... १६ ४

श्लेहानां सप्तमीभवन-

कालः ... १६ ४

श्लेहमात्राया योग्यरूप-

के योग्यता ... १६ ५

श्लेहस्यामात्राया अदूणे

विकृतिवचनम् १६ ६

दीप्ताग्निभ्याग्निस्तत्वा-

ग्निभ्यो मात्राकथनम् १६ ६

अथवा श्लेहस्य मात्रा-

वचनकथनम् ... १६ ७

अल्पादिमात्राणां

गुणा ... १६ ९

यथाशोधनमुपाय-

विशेषः ... १६८ १०

शुतकेशद्वारोष्णी ... १६ ११

विषयः	पृष्ठं.	श्लो.
तैलश्लेहार्द्ररोगी	१६८	१२
मासश्लेहार्द्ररोगी	१६८	१३
अस्तिश्लेहार्द्ररोगी	,,	१४
श्लेहप्रद्वययोग्यकाल-		
कथनम्	,,	१५
त्वग्रविशेषेण श्लेहस्य		
योजना . . .	,,	१७
श्लेहस्य भिन्नभिन्ना-		
न्यनुपानानि . .	,,	१८
भक्त्युक्तश्लेहार्द्रकथनम्	,,	
सद्यःश्लेहनकरीयवागूपा-		
नम्	,,	१९
सद्यःश्लेहन धारोप्यनुक्त-		
पृतश्लेहपानम् .	,,	२०
मिथ्याचारादिना जी-		
र्णश्लेहस्य प्रती-		
कारः ... १६९	,,	२१
श्लेहाजीर्णस्य प्रती-		
कारः ...	,,	२२
श्लेहपानादिपित्तकोषी-		
त्वरुण्याप्रतीकारः,	,,	२३
श्लेहपानानर्ही ...	,,	२५

विषयः	पृष्ठं.	श्लो.
श्लेहवातार्द्रा....	१६९	२७
श्लेहपानात्सुस्निग्धस्य		
लक्षणम्	,,	२८
अतिश्लेहपानत उपद्र-		
वकथनम्	,,	३०
कृमस्य क्षिग्धोकर्यं		
क्षिग्धस्य कक्षीक-		
रणम्	,,	३१
श्लेहसेवनेन स्वास्थ्य-		
कथनम् १७०	,,	३२
श्लेहपाने वज्र्या		
पदार्था	,,	३३
द्वितीयोऽध्यायः ।		
स्वेदविधिः १७०		
स्वेदस्य भेदा.	,,	१
स्वेदगुणाः	,,	२
यथाशक्तिस्वेदयोजना,	,,	३
रोगविशेषेस्वेदविशेषः,	,,	४
पूर्वस्वेदनार्हीः	,,	६
पश्चात्स्वेद्याः ... १७१	,,	८
स्वेदनाशुक्लप्रदे-		
शकाला.	,,	९

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
स्वेदनादौषस्य वम-		
नमनीकपनम् १७१	१	
स्वेदनाद्यालविरेकस्य		
चिकित्सा	१०	
स्वेदनाहो.	११	
मत्पथर्मस्य स्थानानि ..	१३	
अतिस्वेदनोत्थोपद्रव-		
चिकित्सा	१४	
उपसृष्टस्वेदलक्षणम् ..	१५	
उपसृष्टस्वेदस्य		
लक्षणम्	१६	
उपसृष्टस्वेदस्य		
लक्षणम् ... १७२	२२	
मृदुशास्त्रप्रयोगः ..	२३	
प्रसृष्टस्वेदस्य लक्ष-		
णम्	२४	
स्वेदः केषु कदा		
कार्यं ... १७३	२४	
स्वेदनोत्थोपचारः ..	२५	

तृतीयोऽध्यायः ।

वमनविधिः १७३

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
वमनविरेचनकालः १७३	१	
वमनार्हः	२	
वमनानर्हः ... १७४	६	
विशेषेण वमनानर्हः ..	९	
वमनीयत्वात्पूर्वं सेव्य-		
पदार्थाः	१०	
वमने हितपदार्थाः ..	१२	
वमनीयस्य कायकर-		
णे प्रमाणम्	१३	
वमनाय सेव्यं कदा-		
स्य मात्रा ... १७५	१४	
वमनाय कक्षकादीनां		
मात्रा	१५	
वमनविषय उत्तममध्य-		
कृतिष्ठवेगानां प्रमा-		
णम्	१६	
वमनादी प्रस्थप्रमाणक-		
थनम् ... १७५	१७	
दोषविशेषे वमनीयस्य-		
विशेषः	१८	
गृहीतवमनस्य वल्लो-		
पचारः	२१	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
तुर्कगोदपदवकथन	१७५	२२
अतिवातेक्षपदवकथ-		
नम्	२३	
अतिवान्तस्य चिकि-		
त्सा ...	१७६	२४
वातेरन्त'प्रविष्टायां		
जिह्वायां चिकित्सा,,	२५	
वातेर्षष्टिभिः सतायां चि-		
ह्वायां प्रतीकार,,	२६	
वातेरक्षणेविकारे चि-		
कित्सा	२७	
वातेर्हनुसामचिकि-		
त्सा...	२८	
वान्ते रक्तपाते चि-		
कित्सा	२९	
वान्ते समुत्पत्त्यादि-		
पीडासु चिकित्सा,,	३०	
सम्बन्धात्स्य लक्ष-		
णानि ...	३०	
सम्बन्धात्स्य पञ्चभो-		
जनकजनम् ...	३१	
सम्बन्धात्स्य अ उपपत्ति		

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
न जायते तत्कथनं	१७६	३२
नमनविषये विधिद्वय-		
दार्था' ...	३३	

अनुर्थोऽध्यायः ।

विरेचनविधिः १७७

वमनोत्तर विरेकस्य		
विधि'	१	
विरेकस्य द्वितीयो वि-		
धि.	३	
विरेकस्य सामान्यस-		
मया'	४	
विशेषतो विरेकाहो		
व्याख्यः ...	४	
दोषाणां दूरीकरणे वि-		
रेकोत्कृष्टता	५	
विरेकानहो रोनिनः	६	
विरेकाहोः	८	
विरेके मृदुमध्यकूर-		
कोष्ठविचारः १७८	१२	
मृदुमध्यकूरकोष्ठेषु मृ-		
दुमध्यायीपथानि,	१४	

विषयः	पृष्ठ-	श्लो
उत्तमादिभेदेन विरे-		
कस्तुरप्रमाणं	१७८	१५
विरेकाय कपासादीनां		
न्यात्राकथनम्	१७	१६
विरेकाय कन्कादिप्रमा-		
णम्	१७	१७
दोषानेष्टया विरेके		
विट्पादीयपद्महृ-		
प्रकरः	१८	१८
अग्निराद्विरेकोपायः	१८	२०
चतुर्भेदेन विरेकीय-		
धानो भिन्नभिन्नक-		
थनम्	१७९	२१
सुखं विरेकायाश्चदा-		
मोदकः	१८	२२
विरेकस्य सहाय्य-		
कराणि	१८०	२३
विरेकमहणीत्तर सेव्या-		
सेव्यकथनम्	१८	२४
विरेकीयवैषधत्वायुद्धारा		
बाहिः पतति तत्क-		
थनम्	१८	२५

विषयः	पृष्ठ-	श्लो
दुर्विरेकोत्थोपद्रवक-		
नम्	१८०	२६
दुर्विरेकायचिकित्सा	१८	२८
अतिविरेकोपद्रवक-		
थनम्	१८	२९
अतिविरेकोपद्रव-		
चिकित्सा	१८	३०
विरेकशमनोपायाः	१८	३१
सम्बन्धिविरिक्तस्य		
लक्षणम्	१८१	३४
विरेकसेवनगुणाः	१८	३५
विरिक्तस्य वार्ध-		
पदार्थाः	१८	३६
विरिक्तस्य पथ्यम्	१८	३७

पञ्चमोऽध्यायः ।

अतिविषिः १८१

द्विषा बलिरुक्षणम्	१८	१
अनुवातनचिकित्सा-		
जा	१८१	३
अनुवातनार्हाः	१८२	५
अनुवातनानर्हाः	१८	६

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
वस्तिनेत्रकरणाय सुव-		
र्णदिक्थनम् १८९	७	
रूपस्य वयोवृत्तम्		
नेत्रदीर्घाकरणम् ..	८	
नेत्रस्य त्रिद्विप्रमाणम् ..	१०	
वस्तिनिर्माणम् ..	११	
त्रयवस्तेनेत्रप्रमाणम् ..	१४	
वस्तेर्गुणाः ..	१५	
वस्तिरूपेणः कालक-		
थनम् १८३	१६	
वस्तेर्ज्ञानमात्रावावतिरि-		
क्तमात्रावावधुनाः ..	१९	
उत्तमादेर्नात्राकथनम् ..	२०	
क्षेहेसैभवादिमात्रावाः		
परिमाणम् ..	२१	
विरेचनोत्तरमनुमान-		
नवस्तिविधानम् ..	२२	
वस्तियोजनाप्रकारः ..	२३	
वस्तेः पीडनकालः १८४	२७	
मात्राकालस्यप्रमाणम् ..	२८	
वस्तिरूपेण उत्तरकर-		
णायम् ...	२९	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
सम्पद्युक्तवस्तेर्गुणाः		
१८४	३१	
क्षेहविकृतिर्दूरीकरणो		
प.थः ... १८४	३२	
वातादिदोषानुसारेण		
वस्तिमात्रापरिमा-		
णम् ...	३४	
वस्तेर्गुणाः ...	३५	
अनुवासननिष्-		
सृष्ट्याः .. १८५	३६	
केवलक्षेहेर्षादिरापात		
प्रतीकारः ..	४१	
क्षेहोवर्दिनायातितदु-		
पश्यान्नानुपायश्च ..	४२	
अनुवासनउपपन्नरोषी ..	४५	
अहोरात्रादुद्दिर्नायात-		
क्षेहोपायः ..	४६	
अनुवासनकालम् ..	४७	
अनुवासनेविषयसिद्ध-		
रोषोत्पत्तिमादुवा-		
यकथनम् च १८६	५०	
वस्तिरूपेणविषयम् ..	५१	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
षष्ठोऽध्यायः ।		
निरुद्धवस्तिविधिः १८३		
निरुद्धवस्तिस्त्रयामा-		
न्तरं च ... १०	१	
निरुद्धवस्ती कथाया-		
दिपरिमाणम् ... ११	३	
निरुद्धवस्तिनक्षत्री १८६	४	
निरुद्धार्थः ... १८७	६	
निरुद्धवस्तिप्रकारः ... ८	८	
बहिर्नायातनिरुद्धवि-		
कित्ता ... १०	१०	
दुर्निरुद्धलक्षणम् ... ११	११	
दुर्निरुद्धलक्षणम् ... १२	१२	
सम्बन्धवक्तव्योरसंभा-		
वनसंज्ञास्तोत्रै-		
क्षणानि ... १३	१३	
दोषापेक्षानिरुद्धवस्तेः		
संख्याकथनम् १८७	१५	
लघुतीक्ष्णनिरुद्धव-		
स्तर्हर्नार्धकथनं १८८	१७	
आदिमध्यावसाने		
वस्तिव्योचना १८८	१८	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
उल्लेखनवस्तेर्य १८८	१९	
दोषहरवस्तिलक्षणं ... २०	२०	
शमनवस्तिः ... २१	२१	
शौचनवस्तिः ... २२	२२	
शैलनवस्तिः ... २३	२३	
बृंहणवस्तिः ... २४	२४	
पिच्छिलवस्तिस्त्रा-		
श्रमात्त च ... २५	२५	
निरुद्धवस्तेर्मौढा-		
विधिः ... १८९	२७	
मधुतीक्ष्णवस्तिः ... २१	२१	
दीपनवस्तिः ... २४	२४	
सुकरधवस्तिः ... २५	२५	
सिद्धवस्तिः ... २६	२६	
वस्तिरुर्ध्वदिशेऽप्यपि ०		
१९०	३७	
इति निरुद्धवस्तिविधिः ॥		

सप्तमोऽध्यायः ।

उत्तरवस्तिविधिः १९०		
उत्तरवस्तिलक्षणम् ... १	१	
वयोनुमानेन मात्रा-		

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
प्रमाणम्	१९०	२	योग्यी ...	१९२	६
उत्तरबलोर्योजनाप्र-			रेचननस्यविधानम्	१९	७
कारः ..	१९	३	रेचननस्यप्रमाणम्	१९	८
स्त्रीणां वस्तुविधिः	१९	६	नस्यकर्मव्यौषधप्रमा-		
वाल्यानां वस्तुकर्म-			णम्	१९	९
प्रमाणम्	१९१	८	विरेचननस्यस्यद्धी		
स्त्रीणां वाल्यानां च			मेदी ...	१९३	११
वस्तुकर्मणि स्नेह-			अवपीडनप्रचमनसं-		
माषाप्रमाणम्	१९	९	शोलेक्षणाणि	१९	१२
शोधनद्वयैर्वैस्त्रीविद्या-			रेचनस्येहननस्यार्हीः	१९	१४
नम्	१९	११	अवपीडननस्यार्हीः	१९	१६
सम्बद्धतत्त्वसौतेक्ष-			प्रचमननस्यार्हीः	१९	१७
णानि	१९	१४	रेचनसहनस्यम्	१९	१८
गुदे फलवर्ती यो-			रेचननस्यद्वितीयः		
जना ..	१९	१५	प्रकारः ...	१९	२०
अष्टमोऽध्यायः ।			रेचननस्यतृतीयप्र-		
नस्यविधिः	१९२		कारः ...	१९	२१
नस्यलक्षणात्मन्यायश्च	१९	१	प्रचमनसर्जं नस्यं	१९४	२२
नस्यभेदाः ...	१९	२	बृहणनस्यकल्पना	१९	२४
नस्यसमयः ...	१९	३	जातेऽतिनस्ये श्ली-		
नस्यनिषेधः ...	१९	४	कारः ..	१९	२८
नस्यकर्मणि योग्या-			बृहणनस्यार्हीः ...	१९	३०

विषयः	पृष्ठ	श्लो.
रोगान्नेक्षया विविचद-		
वैवर्हयन-		
स्वम् . . . १९५	३९	
पक्षाघातादिरोगेषु		
नक्षत्रम् . . .	३९	
प्रतिमर्शनस्वमात्रा . . .	३९	
विन्दुसप्तकम्पादिक-		
धनम् . . .	३९	
प्रतिमर्शनस्वसमयः . . .	४१	
प्रतिमर्शनस्वेनतृप्त-		
स्वलक्षणम् . . .	४३	
प्रतिमर्शनस्थार्ह-		
कथनम् . . . १९६	४५	
क्षकालबलितेनस्य . . .	४६	
नक्षत्रविधिः . . .	४७	
नक्षत्रमहोत्सवः . . .	५१	
नक्षत्रसंस्कारप्रकार . . .	५३	
नक्षत्रविशुद्धयार्थ-		
कथनम् . . . १९७	५५	
नक्षत्रशुद्धादिभेदप्रब . . .	५७	
उत्तमशुद्धिलक्षणम् . . .	५८	
हीनशुद्धिलक्षणम् . . .	५९	

विषयः	पृष्ठ	श्लो.
अतिशुद्धिलक्षणम् १९७	६०	
हीनशुद्धिवादीनिकि-		
रसा . . .	६१	
अतिस्निग्धलक्षणम् . . .	६२	
नक्षत्रकर्मणि बन्धम् . . .	६३	
पञ्चकर्मणां नामानि . . .	६३	

नवमोऽध्यायः ।

धूमपानविधिः १९८

धूमवेदाः	११	१
शमनादिपञ्चायाः	११	२
धूमनर्हाः	११	३
धूमोपद्रवविधित्वा	११	७
धूमपानार्हकालः	११	९
धूमः स्वास्थ्यकथन	११	१०
धूमनालीनिर्माणक-		
धनम्	१९९	११
धूमपानार्थमीषिका-		
विमानम्	११	१५
शमनाद्यपेक्षधूमपाने		
निषमिद्वद्व्याया		
कनकयोवन्ताः	११	१९

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
बालग्रहादिरोमधुनिकर-		
नायधूपनम्	२००	२२
धूम्रेषुपरिहारकथनम्	२०१	२५

दशमोऽध्यायः ।

गृहपक्षकवलप्रतिसारण-
विधिः २००

गृहपक्षकवलप्रतिसारण-		
कथनम्	२००	१
सैद्धिकदिगृहपक्ष-		
दोषभेदेनोक्त्या	२०१	२
गृहपक्षकवलप्रतिसारणम्	२०२	४
गृहपक्षकवलप्रतिसारण-		
मात्रम्	२०३	५
गृहपक्षकवलप्रतिसारण-		
संस्थाकथनम्	२०४	६
गृहपक्षकवलप्रतिसारणम्	२०५	७
वातरोमेसैद्धिकगृहपक्ष-	२०६	८
पित्तरोमे समनसृष्ट-		
गृहपक्ष	२०७	९
बालग्रहादिरोमधुनिकर-	२०८	१०
विषादी गृहपक्ष-	२०९	११

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
दत्तनाले गृहपक्ष-	२०९	११
मुखगोषे गृहपक्ष-	२१०	१२
कफे गृहपक्ष-	२११	१३
कफरक्तपित्तयोर्गृहपक्ष-	२१२	१४
सुखपाके गृहपक्ष-	२१३	१५
गृहपक्षकवलप्रतिसारण-		
प्रतिसारणकथनम्	२१४	१६
कवलविधिः	२१५	१७
प्रतिसारणभेद-	२१६	१८
प्रतिसारणभूतम्	२१७	१९
गृहपक्षकवलप्रतिसारण-		
संस्थाकथनम्	२१८	२०
गृहपक्षकवलप्रतिसारण-		
मात्रम्	२१९	२१

एकादशोऽध्यायः ।

लेपविधिः २०२

लेपस्य नामानि सङ्के-		
दास्य	२०३	१
द्वितीयविधिसङ्केदी-		
च	२०४	२
तथोक्तसंस्थाकथनम्	२०५	३
तथोक्तसंस्थाकथनम्	२०६	४

विषयः	पृष्ठं.	श्लो.
सेपस्य निषेधः	२०९	७४
रात्रौ लेपनिषेधे हेतु- कथनम्	...	७५
रात्रौ लेपादिविधि-		
योग्या	...	७६
शिरसि तैलधारण-		
प्रकारः	२१३	१२१
शिरोपस्त्रोविधि-	...	१२२
शिरोपस्त्रधारणप्र-		
माणम्	२१४	१२४
शिरोपस्तये योग्य-		
समयकथनम्	...	१२५
शिरोपस्तुतरकिंवा-		
कथनम्	...	१२६
कर्मयोग्यप्रक्षेपवि-	...	१२८
कर्मयोग्यधारणका-	...	१२९
नाशालक्षणम्	...	१३०
रसादितैलदीनां कर्म		
दूरप्रसमयकथनं	१३१	
द्वादशोऽध्यायः ।		
शोधितस्त्रावविधिः		
सप्तमार्गश्च	२१७	१

विषयः	पृष्ठं.	श्लो.
रक्तलावस्यसामान्य-		
कालः	२१७	२
रक्तस्पर्कणम्	...	३
रक्ते घृथिल्लादीनां		
गुणकथनम्	...	४
रक्तविकृतिलक्षणम्	...	५
रक्तवृद्धिलक्षणम्	...	६
क्षौण्णरक्तलक्षणम्	...	७
नातद्वितरक्तल-		
क्षणम्	...	८
वितद्वितरक्तलक्ष-		
णम्	...	९
कफद्वितरक्तलक्ष-		
णम्	...	१०
सप्तद्विपित्तुष्टरक्तलक्ष-		
णम्	२१८	११
विषद्वितरक्तलक्ष-		
णम्	...	१२
विहारदीनरक्तलक्ष-		
णम्	...	१३
रक्तलावर्णः	...	...
रक्तनिष्काशनप्रकारः	...	१८

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
रक्तछायावर्धः	२१८	१९
वातादिभिर्दूषितर-		
क्तछायाप्रकारः	२१९	२३
शृंगादे रक्तप्रदूषण-		
प्रकारः	२१	२५
रक्तस्याऽऽन्नाये कार-		
णम्	२७	२७
रक्तस्याऽऽन्नायेचिकित्सा	२८	२८
रक्तमोक्षणकालः	२९	२९
अतिप्रदूतरक्तस्य प्रति-		
क्रियाकथनम्	३०	३०
रक्तस्वातिप्रदूषणप्रकारः	३१	३१
नानारोगप्रशालयेऽनवयव-		
दाहकथनम्	३२०	३४
मिश्रतरक्तदोषाः	३८	३८
रक्तक्षयप्रयोजनम्	४०	४०
रक्तसाक्षीतरदोषप्रको-		
पोषावः	४१	४१
रक्तछाये पथ्यम्	४२	४२
सम्भवकदावस्य		
लक्षणम्	२२१	४३

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
रक्तछायेचिकित्सानि	४४	४४

अथोद्देशोऽध्यायः ।

नेत्रप्रसादनकर्माणि	२२१	
सेकलक्षणम्	२	२
सेकस्य प्रकाराः	३	३
सेकस्य मात्राकथ-		
नम्	४	४
सेकस्य समय-	५	५
आश्वीतनलक्षणम्	२२२	१९
लेखनाद्याश्वीतने विन्दु-		
प्रमाणम्	१३	१३
वातादावाश्वीतनयो-		
जना	१५	१५
आश्वीतनमात्रालक्ष-		
णम्	१६	१६
पिबोक्तक्षणम्	२२३	२१
विद्यालकलक्षणतन्मा-		
त्रा	२२४	३०
तर्पणार्हकथनम्	२२५	४१
तर्पणविधानम्	४२	४२

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
तर्पणमाश्रयप्रमाणम् २२५	४५	
तर्पणेन स्नेहयोगात्फल-		
सुद्वेष्टपाप. २२६	४८	
तर्पणमाश्रयप्रमाणमाश्रय-	४९	
तर्पणेन सुहितक्षय	४९	
अतितर्पणलक्षणम्	५१	
हीनतर्पणलक्षणम्	५१	
तर्पणेनातिस्मिन्ध-		
हीनस्मिन्धोपायः	५२	
पुटपाकफलप्राप्तिः	५३	
मेजयोः पुटपाकप्रसन्न-		
वेद्यविधानम्	५५	
स्नेहनादिभेदेन पुट-		
पाकविवक्षा	५६	
स्नेहनपुटपाकः	५७	
स्नेहानपुटपाकः	५८	
रोषणपुटपाकः	६०	
अंजनविधानं तत्प्रमाण-		
कथनं च	६२	
अंजनभेदाः	६४	
अंजनप्रकाराः	६६	
अंजनानर्हाः	६७	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
अंजनमाश्रयः २२७	६८	
अंजने रसप्रमाण २२८	६९	
वैदेयनाम्नने चूर्णप्र-		
माणम्	७०	
अंजनशलाकावि-		
धानम्	७१	
स्नेहनादीं शलाका-		
प्रमाणम्	७२	
अंजनयोग्यफल-	७३	
अंजनं च कथ्यम् ?	७४	
रसविशेषविधिः २२९	८७	
स्वाभिमानपद २३३	१२५	
प्रश्नपाठनफलम्	१२७	

इति शार्ङ्गधरानुक्रमिका ।

औषधशुभाः ॥

अरतिहरनाभूक्तुल्यादि-

फाटः ६८ ३

आयुष्यं चन्दनादितै-

कम् १२० ८८

कान्तिहरकैशोरगु-

गुणः १४ ७०

विषयः	पृष्ठ	श्लो.
केशोरपादकानि ।		
दक्षिणधुतैलम् ११७	५३	
केशस्थिरीकरणनी-		
लिकादितैलम् ..	५५	
केशहृत्ती लेपः २०४	२२	
केशोरपादकलेपः २०४	२३	
केशहृत्पादकलेपः २०५	२५	
केशहृत्पादनीकरण-		
लेपः ... २०५	२६	
केशशासनम् ।		
करवीरादितैलम् १२०	८५	
लोमशासनलेपौ २०५	३५	
क्षारगुणा. ..	७५	२४
वर्धनद्रुम् ।		
योगरात्रगुग्गुल १३	५६	
वन्ध्यायै कामदेवपु-		
तम् ... १०५	२७	
बन्ध्यायै पुत्रद त्रि-		
फलावृतम् १०६	३६	
शलाघु पुत्रद फल-		
वृतम् ... ११०	७७	
गर्भपुष्टिद लाक्षादि-		

विषयः	पृष्ठ	श्लो.
तैलम् ... १११	९१	
पुत्रदे नारायणतै-		
लम् ... ११२	९९	
बलादितैलम् ११३	१११	
दशमूलारिष्ठ १२८	७७	
आदि ।		
ग्रहच्यवदिवरण ५८	७४	
न्यमोखादिवरण ६१	११३	
तनुलादियवान् ६२	१६७	
हरीतक्यादिचूर्णम् ७७	४६	
समुर्गनावरचूर्णम् ७७	४७	
दाडिम्यादिचूर्णम् ७८	५८	
तर्पणकरम् ।		
तनुलादियवान् ६६	१६७	
त्रिलेयीपानम् ..	१६८	
लवगादिचूर्णम् ७९	६५	
त्रिदोषहरम् ।		
जान्वादिमलः ६७	१७३	
अमवादिफलकः ७२	२५	
मुदशीनचूर्णम् ७५	२६	
लवगादिचूर्णम् ७९	६५	
चन्द्रप्रभाशुद्धी ... ९२	४०	

विषय-	पृष्ठ	श्लो.
त्रिफलामोदकः	१६	८८
उत्कटदोषेषु प्रथमम्-		
नस्यम् ...	१९३	१७
त्रिफलालक्ष्मणगुणः	७४	१०
श्लूषणलक्षणं तद्व-		
पाथ ...	११	१२

दीपनानि

धान्यादिकाथः	५७	६४
धान्यादिकाथः	५७	६५
गुडध्यादिकाथः	५८	७४
उष्णोदकवानम्	६६	१६२
गुड्यादिमङः	६७	१७१
धान्यादिमङः ..	१७३	
पञ्चादिकल्कः	७२	२५
आमलक्यादिचूर्णम्	७४	७
त्रिफलाचूर्णम् ..	१०	
श्लूषणचूर्णम् ...	१२	
पचकोलचूर्णम् ...	१३	
लवणपक्वचूर्णम्	७५	२१
दाडिम्यादिचूर्णम्	७८	५८
भास्करलवणचूर्णम्	८५	१३८

विषय-	पृष्ठ.	श्लो.
महशीदीपनो ग्रन्था-		
सर्वः	१९४	३९
महशीकपातरसः	१६२	२४७
मधुरैलमस्तिः	१८९	३१
दीपनमस्ति-	..	३४
पाचनानि ।		

धान्यादिकाथः	५७	६४
धान्यादिकाथः	५७	६५
हीवेरादिकाथः	..	६९
गुडध्यादिकाथः	५८	७४
श्लेष्मादिसुफमंठः	६७	१७२
पञ्चादिकल्कः	७२	२५
आमलक्यादिकाथः	७४	७
पचकोलचूर्णम्	७४	१३
तात्प्रेसादिचूर्णम्	८५	१३०
भास्करलवणचूर्णम्	८५	१३८

गुष्टिकराणि ।

धान्यादिमङः	६७	१७३
चंदनादितीक्ष्णम्	१२०	८८
प्रतिमर्शनस्यम्	१९४	२४

विषयः पृष्ठं. श्लो.

यज्ञयानि ।

तद्व्यादिनवागुः ६६ १६७

सव्यादिचूर्णम् ७९ ६५

चदप्रभागुटी ९२ ४०

कृमांडकाव० १०० २२

आगस्ताहरी० १०१ ३०

कानदेवपुतम् १०५ २७

चदनादिहैसम् १२० ८८

कुमारिकावः १२२ १८

शिक्षारिष्टः १२७ ६९

दशमूलादिष्टः १२८ ७७

सृगाकपोटश्लो० १४७ ८५

लोहरसावनम् १६४ २७४

मधुलैलपलि १८९ ३१

सूदनस्यम् १९४ ३२

इभिश्चवसवप्रति-

मर्शनस्यम् १९६ ४५

भेदीनि ।

सामसकवादि० ७४ ७

त्रिफलादिचूर्णम् ७६ ३७

सूदनम् ।

विच्छेदीपानम् ६६ १६८

विषयः पृष्ठं. श्लो.

जीवनीचगणः ७४ १६

कृमांडकावलेह १०० २२

कुमारिकावः १२२ १८

मेध्यानि बुद्धिहितानि च ।

सूर्यादिवटकोमे० ९१ २८

पचवनप्राशावलेहो

मेधः ... ९९ १०

बुद्धिहितं नारायण-

हैसम् ... ११२ ९९

क्षारभस्म ... १३० ५

सर्विज्ञानम् ११० ७७

रसायनानि ।

त्रिफलाचूर्णम् ... ७४ १०

पचनिम्बचूर्णम् ८६ ४८

बाहुशास्त्रगुहः . . . ६

सूर्यादिवटकाः... ९१ २८

चदप्रभागुटी ९२ ४०

सूदनप्राशावलेह० ९९ १०

अमस्ताहरीलकी १०१ ३०

कानदेवपुतम् १०५ २७

सुवर्णभस्म ... १३० ५

विषयः	पृष्ठ	को.	विषयः	पृष्ठ	को.
अभयानौदकः १७९	२६		कामदेवपुत्रम् १०५	२७	
रोचनम् ।			काशीकादिपुत्र १०७	४९	
काशीकादिपुत्र १०७	४९		कुमारिकासव १२२	१८	
वशीकरणम् ।			लोहरसावनम् १६४	१७४	
चन्द्रनादितैलम् १२०	८८		मधुतैलवलि १८९	३१	
वृक्षादिलेप २१३	१२०		मुलकातिहृत्ते २०३	९	
वृष्याग्नि ।			शरीररक्षणवर्णरोक्तेर-		
वीर्यनोयग ७८	१६		कलावविधि २१७	१	
सवगादिचूर्णम् ७९	६५		वाजीकरणम् ।		
सूरपादिचङ्क ९१	३८		वातावर्कदिचूर्णम् ८७	१५४	
चैत्रप्रभाशुटी. ९२	४०		मायादिमोदक ९७	१०१	
कुर्यादृफावले १०७	२२		चववनप्रासावले १९९	१०	
फलपुत्रम्... ११०	७७		तारादिरसः... १६३	२५८	
कृतावरीतैलम् ११४	१३१		कदर्पसुदरी रस २६६		
कुमारिकासव १२२	१८		शुकदम् ।		
लोहरसावनम् १६४	१७४		कामदेवपुत्रम् १०५	२७	
मधुतैलवलि १८९	३१		दशमूलारिष्ट. १२८	७७	
वर्ष्यकरणम् ।			शुकस्तमननाकार-		
चातुर्भातचूर्णम् ७४	१५		करभादिचूर्ण ८८	१६२	
चववनप्रासावले १९९	१०		शोचनम् ।		
अयस्त्रहरीतकी १०१	३०		कठहृत्तिशोचन.		
			कुलित्यादियू ६५	१५७	

विषयः	पृष्ठं	श्लो.
वस्तिशोधनमुष्णो-		
दकपानम्	६६	१६२
वस्तिशोधनो धा-		
न्यादिर्महः	६७	१७३
स्रोतःशोधनो धा-		
न्यादिर्महः	७०	७
कासीसादिघृत	१०७	४९
मलशोधनोऽक्ष्णा		
रिक्तः ...	१२७	६९
हृद्यम् ।		
विलेपोपानम् .	६६	१६८
मरिचादिचूर्णम्	८०	७५
कामदेवघृतम्	१०५	२७
सर्वरोगहरम् ।		
सुदर्शनचूर्णम्	७५	२६
चन्द्रप्रभाशुटी	९२	४०
वैशोरमुग्गुलः	९४	७०
अग्निजम्भरोगो	३५	७८
तृणाक्षीर्षादि०	२१२	१०८
रोपणो यथादिर्लवः	१०९	१०९
सर्पिषः पचसो वा		
वैद्यः ...	२०१	११

विषयः	पृष्ठं	श्लो.
अग्निविकाररोगे	३०	२३
विषमाग्नी हनुषादि-		
चूर्णम्	... ८१	९०
मैदाग्नी ।		
अरल्लवकुट्ट०	४९	२९
मुग्गुध्यादिगण०	५२	८
त्रिफलादिचूर्णम्	७६	३७
हरीतक्यादिचूर्णम्	७७	४६
मरिचादिचूर्णम्	७८	५२
दादिमाष्टकचूर्णम्	७९	६०
लवणादिचूर्णम्	७९	६५
मरिचादिचूर्णम्	८०	७५
विषकादिविरे०	८०	८१
लवणत्रित्यादि०	८२	९७
विषकादिचूर्णम्	८३	१०८
बद्धपानलवणम्	८३	११२
यवाक्षीर्षादिचूर्णम्	८४	१२६
सितोपलादिचूर्णम्	८५	१३४
भास्करलवणचूर्णम्	११	१३८
विषकादिचूर्णम्	८७	१५९
सुरणादिघटक	९१	२८
विष्यतीमोदकः	९१	३७

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
नक्षत्रमाशुटी...	९२	४०	अजीर्णरोगे	२८	९
योगशास्त्रमुल्ल.	९३	५६	निदिग्धिकादि०	५५	४८
विश्वेश्वरमुल्लः ..	९४	७०	विषकादिविरे०	८०	८१
कृष्णादिश्लोकान-			हृत्पुषादिचूर्णम्...	८१	९०
लेहः ..	१०१	२९	विह्वलादिशुटी...	९०	१८
विष्कलादिपूत	१०४	१९	गुह्यपिप्पलेचोमः ..	२४	२४
विष्कलादिपूतम्	१०६	२६	विष्कलादिवटक	९१	३४
कुमारिकाश्वः	१२२	१८	लोकनाथो रस	१४५	५८
सोहाश्वः ...	१२४	३४	सूतादिबटी	१५९	२२१
कुटुम्भारिष्ट .	१२५	४४	अजीर्णकटक०	१६०	२२३
दशमूलारिष्टः	१२८	७७	कनकसुन्दरो रस	२३२	२३२
लोकनाथरस	१४५	५८	वमनम् ...	१७४	३
हेमशर्भपोटली०	१४८	९६	अतिसाररोगे	२८	८
सूतादिबटी ..	१४९	२२१	स्थूलबन्धुलिकापत्र-		
सोहुरसाश्वनम्	१६४	२७४	रस. ..	४८	१२
वमनम् ..	१७३	१	स्थोलाकुटुम्भक-		
अभयामोदक.	१७९	२६	श्लः ...	२२	१२
निरुहशक्तिः	१८६	१	कुटुम्भकपुट०	४९	२४
सहाश्वे ।			सकुटुम्भारि	२४	२८
वत्सलोहपानम्	१६८	१३	अरुणकपुटपाकः	२९	२९
दीप्ताश्वे ।			अश्वपौधादिकरुपुट-		
मध्याह्नोहपानम्	१६८	१४	पाकः ...	२०	३०

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
सोपद्रवातिसारे	कुट-		हेमवर्गपौटली-		
आदिकाव्यः	५७	६६	रसः ...	१४९	१०६
चिरोत्पातिसारे	ह्रीवि-		वसनम्	१७४	५
रादिकाव्यः	"	६९	आमातिसारे ।		
बालानामतिसारे	धात-		कुंठीपुटपाथः	५०	३८
क्यादिश्रुतः	"	७१	वत्सकादिश्रुतः	५७	६६
ययादिकाव्यः	५८	७५	कुंज्यादिचूर्णम्	७७	४५
आमास्वादि०	५८	७५	हरीलक्यादिचूर्णम्	"	४६
अक्षोलमूलककः	७२	२३	त्रिदोषोत्पातिसारे ।		
मुस्तादिचूर्णम्	७७	४७	आनदधैरयो	१५०	१६
मुस्तादिचूर्णम् ...	"	४९	रुक्तातिसारे ।		
कपित्वादिचूर्णम्	७८	५४	जम्बुवास्तानलकीना		
दाडिमाष्टकचूर्णम्	"	६०	पल्लवरसः	४८	११
लवंगादिचूर्णम्	७९	६५	मुस्तादिप्रपञ्चा	६५	५३
मरिचादिचूर्णम्	८०	७५	बदरीमूलककः	१०९	२०
यवानीशांङ्कचूर्णम्	८४	१२६	वसनम्	१७४	५
तालीसादिचूर्णम्	८५	१३०	अपस्माररोगे	३१	४०
कुटजत्वगाद्यव०	१०	१३८	पक्वसोमककः	७१	८
कुटजत्वगाद्यव०	१०	२४५	योगराजगुग्गुलुः	९३	५६
मसूरादिपुलम्	१०५	२५	त्रिफलादिपुलम्	१०६	३६
बन्धूल्वरिष्ट-	१२७	६६	आलाधितैलम्	१११	९१
लोहनाथरसः	१४५	५८	बदनादितैलम्	१२०	८८

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
कुमार्यासवः	१२२	१८	अंसरोगे ।		
वमनम्	१७४	४	कृष्णज्वरम्	१२४	३०
रेचनज्वरम्	१९३	१५	अम्लपित्तरोगे	३७	१०३
द्वितीय रेचनज-			कुटजत्वग्नासवः	१०	१३८
स्वम् ...	१९३	२०	जसतकुसुमा०	१५२	१४२
अंगपाकरोगे ।			शिरुहवस्त्रिः	१८७	७
रक्तसावविधिः २१८	१३		अशोचकुरोगे...	३०	२७
अङ्गवृद्धिरोगे ।			आर्द्रकस्वरस	४८	१३
चन्द्रमन्त्रागुटी ...	९२	४०	गुडुच्यदिग्गमः	५२	८
जारावपतैलम्	११२	१९	निद्रिनिश्चयादि०	५५	४८
ज्योत्स्नावजम्	१६४	२७४	वर्धमाकति-प०	७०	३
वमनम्...	१७४	४	आनलक्यादि०	७४	७
शिरुहवस्त्रिः	१८७	७	सामाडरुचौर्भूषण-		
मुष्कशोथे शिरा-			चूर्णम् ...	१२	
दाहः ...	२२०	३४	पंचशैलचूर्णम् . . .	१३	
अङ्गवृद्धी ...	३४	६७	चातुर्जातचूर्णम्...	१५	
राक्षादिकावः	५९	९०	कटुकलादिचूर्णम्०६	३८	
राक्षादिकावः	६५	१२५	कटुकलादिचूर्णम्०७	४०	
कुरंठरोगे ...	३४	६७	दाहिम्यादिचूर्णम्०८	५८	
अजाज्वादिश्ले०	२१२	४	लवणादिचूर्णम्	७९	६५
			जातिफलादिचूर्णम्...	७०	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषय	पृष्ठ	श्लो.
विश्वकादिचूर्णम्	८३	१०८	अर्जुनरोगे ...	३४	६९
हिन्वादिचूर्णम्...	८४	११९	अक्षप्रभापुटी ...	१२	४०
अवानीआकवचूर्णम्	८४	१२६	कांचनारगुग्गुलु	१७	१५
तालीआदिचूर्णम्	८५	१३०	आदिरारिष्टः ..	१२६	६०
सितोपल्लदिचूर्णम्	८५	१३४	यमकम्	१७४	३
विश्वकादिचूर्णम्	८७	१५९	सर्वपादिलेपः....	२११	१९
अयोवादिगुटिका	९०	२२	रक्तस्रावः	२१८	१५
अक्षप्रभापुटिका	९२	४०	अश्वीरोगे ...	२९	१२
शोथराजगुग्गुलु	९३	५६	सुरगपुटपाकः....	५१	४१
अमरकहरीतकी	१०१	३०	वर्धमानचिम्पली-		
कुटजवशाद्यलेहः ..	३८	३८	कलक. . .	७०	३
पिंपलवन्दिहृतम्	१०४	१९	मरिचादिचूर्णम्	७८	५२
कुमारिकासवः	१२२	१८	मरिचादिचूर्णम्	८०	७५
लैहासव ...	१२४	३४	विश्वकादिविरेचन	..	८१
रोहितारिष्टः....	१२७	७३	हृषुआदिचूर्णम्...	८१	९०
दक्षमूलारिष्ट	१२८	७७	पञ्चसक्तचूर्णम्...	..	१३
लोकनाथरसः	१४५	५८	लवणवितयादिचु-		
सुगन्धकोटली	१४७	८५	र्णम्....	८३	१७
हंसवर्धकोटली	१४८	९६	हिग्वादिचूर्णम् .	८४	११९
यमनविधि ...	१७४	६	अवानीआकवचूर्णम्	१२६	१२६
विरेकविधि ...	१७७	९	अमरकरलवणचूर्णम्	८५	३८
रेचननस्पम्...	१९३	१५	विश्वकादिचूर्णम्	८७	१५९

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषय	पृष्ठ.	श्लो.
बाहुशालगुहः...	८९	६	रोहितारिष्टः	१२७	७३
गुहानवाधोगः...	९०	२५	दशमूकारिष्ट	१२८	७७
हृत्तदासकादिमोदक	११	१	लोहनाश्वरघः	१४५	५८
सूरपादिनिषिद्धा...	११	२६	पूर्वसेध	१४९	७
सूरपादिवटक	११	२८	विरेकविधि	१७७	९
निफल्यादिपटकः	११	३४	अभयामोदकः	१७९	२६
चतुर्भन्गपुटी	१२	४०	रक्तार्धःसु		
कांक्षधनमुटिका	१३	५०	अपानार्गबीजाना		
वीरराजगुगुलु	१३	५६	कटकः	१७९	१९
निफल्यागुगुलुः	१३	८२	नवनीतलिलक	१७९	२७
कुम्भाद्यावलेह	१००	२२	महातिक्तघृतम्	१०६	४३
अमृतदाहरीलकी	१०१	३०	अरुमरीरोगे	१३३	५२
कुटजवन्धनलेह	११	३८	चतुर्भन्गपुटी	११२	४०
कुटजवन्धनलेह	१०२	४५	गोधुरादिगुगुलु	१६	८४
आमोरीघृतम्...	१०५	२१	कुम्भाद्यावः	१२२	१८
दुपायघृतम्	११०	८५	विटगरिष्टः	१२५	७७
काशीसादितैल	११५	१४०	विटिकमो रसः	१५५	१७१
काशीरासवः	१२२	१३	पूर्वसेधः	१७९	७
विष्यतवासवः	१२३	२८	अभयामोदकः	१७९	२६
लोहासव	१२४	३४	विटहवालि	१८६	४
शोभासव	१२५	३९	आवाहरोगे	१२२	७९
देवदार्बरिष्टः...	१२६	५३	चक्रकोलचूर्ण	७४	१३

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
हिम्यादिचूर्णम्	८४	११९	आर्तचरोमे ...	४३	१७५
यवानीकाठचूर्णम्	११	१२६	चन्द्रप्रभागुटी	९२	४०
चन्द्रप्रभागुटी	९२	४०	योगराजगुग्गुलु	९३	५६
चानेरीपुतम्	१०५	२१	इन्द्रियध्वंसरोगे		
विस्ह्वसि	१८७	६	नारायणतैलम्	११२	२९
आमरोगे			वद्वरोगे ...	३७	१०२
निम्रकादिचूर्णम्	८३	१०८	सिद्धार्थादिलेषः	२०७	५६
व्योषादिगुणिका	९०	२२	वद्वरोगे ...	३२	५१
वहगुटीवीरः	११	२४	पुनर्नवादिकायः	५८	७८
विरेकविधिः	१७७	४	चम्यादिकायः	६२	११९
आमबातरोगे	३१	७१	पुनर्नवादिकायः	११	२२०
झुडीकल्कसुतपाक	५०	४०	वर्धमानपिप्पली-		
धान्वादिकायः	५७	६५	कल्कः ...	७०	३
रामादिकायः	५९	८७	पंचकोष्ठचूर्णम्	७४	१३
रामादिकायः ...	११	८८	मरिचादिचूर्णम्	७८	५२
कुलित्वादिचूर्णम्	६५	५७	मरिचादिचूर्णम्	८०	७५
उष्णोदकम्	६६	६२	त्रिप्रकादिविरे०	८०	८१
झुत्वादिक्कः	७२	१८	हृत्प्रादिचूर्णम्	८१	९०
पंचलमचूर्णम्	८१	९३	पंचलमचूर्णम्	८१	९३
अजमोदादिचूर्णम्	८२	११३	कृष्णादिचूर्णम्	८२	९५
भारकरसपचूर्णम्	८५	१३८	सकण्ठितसादिचूर्-		
बाहुशालग्रहः	८९	६	णम् ...	८२	९७

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
तुलसीदिकाथः	८३	१०५
भारतकलकः		
चूर्णम्	८५	१३८
त्रिजकदिचूर्णम्	८७	१५९
योगराजगुग्गुलु	९३	५६
वैशोरगुग्गुलु	९४	७०
त्रिफलाभोदकः	९६	८८
विन्दुघृतम्	१०८	५८
कुमारिकासव	१२२	१८
त्रिफलासव	१२३	२८
लोहासव	१२४	३४
शालासव	१२५	३९
रोहितारिष्ट	१२७	७३
महावहिरसः	१५८	७
विरेकविधि	१७७	९
अभयादिमो	१७९	२६
त्रिहृत्वास्ति	१८७	६

श्रीहोदरे

पञ्चदिकाथ	६२	१२१
चक्षुःप्रभाशुदी...	९२	४०
अदिरारिष्ट	१२६	६०
लोकनाथरसः	१४५	५८

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
बातोदरे		
बातुशालगुह	८९	६
उदावर्तरोगे	३२	४५
योगराजगुग्गुलु	९३	५६
विन्दुघृतम्	१०८	५८
कुमारिकासव	१२२	१८
शालासव	१२४	३९
नाराचरस	१५२	१३७
त्रिहृत्वास्ति	१८७	६
मधुलैलवस्ति	१८९	३१
उपद्रवरोगे	३५	८५
पटोलत्रिफलासव	६३	१३४
मज्जिघादिवत्थ	६४	१३९
अश्वत्थादिघृत	६५	१५१
कासीसादिघृत	१०७	४९
करवीरादिलेप	२१२	१०५
रोपयत्रिफलासले	१०६	१०६
रसायनादिलेप	१०७	१०७
रक्तसामिधि	२१८	१७
उन्नादरोगे	३१	३७
वाङ्गीरचरस	४८	१८

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
पद्मप्रधारस्वरसः	४८	१८	उरोवातरोगे ।		
शक्तिनीस्वरसः	४९	१९	लक्ष्मणकः... ७२	२१	
कुष्माण्डस्वरसः	४८	१९	कुष्माण्डकः... १००	२१	
पञ्चरसोनकः	७१	८	अर्धमासुरोगे ।		
त्रिफलादिप्रलेपः १०६	३६		प्रतिमर्शनस्वम् १९६	४५	
साक्षादितलम् १११	९१		कफारोगमेहेऽहं		
वदनादितलम् १२०	१८८		पिकारोगे ३१	१५१	
वसनविधिः १७४	४		पिप्पलादिप्रले. २०४	१६	
रेचनस्वम् १९३	२०		साहिरादिप्रलेपः	१७	
भूतोन्मादे ... ३१	३८		कफरोगे .. ३९	१२३	
भूतकक्षरजोहरवि-			वासस्वरसः ... ४७	८	
कलदिप्रलेपः १०६	३६		शुशाना पुष्टपाक ५०	३५	
यक्षराक्षसद्वारोकरणं			वदनादिप्रलेपः ६३	१३०	
लक्ष्मणकः १११	९१		कुलिकादिप्रलेपः ६५	१५७	
निशाचराधसजिद्वय-			अर्धमासुरोगम् ६६	१६२	
नम् ... ३००	३३		अवसंज्ञः .. ६७	१७५	
उरोवातरोगे ३२	५०		साजमः ... १७६		
वर्धमानपिप्पली-			वर्धमानपिप्पलीक ७०	३	
कलक ... ७०	३		निषकलकः ... ७१	५	
हिम्यादिचूर्णम् ८४	११९		आमलक्यादिचूर्ण ७४	७	
योगराजपुस्तकः ९३	५६		त्रिफलाचूर्णम् ... ७४	१०	
वधवनप्रासादमेहः ९९	१०				

विषयः	पृष्ठ	श्लो.	विषय	पृष्ठ	श्लो.
श्वयचक्षुर्णम्...	७४	१२	रेचननस्यम्...	१९४	२१
चातुर्धादिचूर्णम्	७५	१५	बृहन्ननस्यम्	१९४	३०
कटफलादिलेहः	७७	४०	नीलोत्पलादिलेखनी-		
कटफलादिचूर्णम्	७८	४२	वर्ति.	२२९	८१
जातोष्ण्यादिचूर्णम्	७९	४०	जातिपुष्पाद्यजन	२३०	९१
कुष्मादिचूर्णम्	८२	९५	निद्रारोघे ...	३९ १२२	
किष्कन्दादिचूर्णम्	८३	८	नीलोत्पलादिलेखनी-		
कज्जकोदादिचूर्णम्	८५	१३	वर्ति.	२२९	८१
निफलादिबटुकः	९१	३४	श्रीदादिलेखनीरस-		
योगराजमुग्ध-	९३	५६	क्रिया ...	२३०	९०
शगिरीष्टम्...	१०५	२१	कर्णरोगे ...	४० १४२	
प्रसारणीतैलम्	११३	१७	मलादिष्टम्	१०९	७३
मृणाकपोटलीर=	१४७	८५	दारतैलम्...	११८	१७२
ह्रस्वगर्भपोटलीर=	१४८	८६	विरेकमिथि	१७७	१०
मथानुभैरवोर=	१६०	२२६	रेचननस्यम्...	१९३	१८
लोहरसायनम्	१६४	२७४	सज्जिकादितैल	२१५	१४३
तिलमेहपानम्	१६८	१२	कर्णकीटहर-		
वचनम्	१७४	५	योगाः	२३६	१५१
रेचननस्यम्.	१९३	१४	कर्णनाडीरोगे		
सैयवादिगृह्य.	२०१	१२	संशुक्नोक्तम्	२३६	१४६
निफलादिगृह्यः	२०१	१३	कर्णमादरोगे	४० १४२	
संज्ञारोघे...	३९ १२२				

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
शुद्धनवस्थम् ...	१९४	३१
वाहवादितीक्ष्णं	२१५	१४२
अपामार्गक्षारतीक्ष्णम् ..	१४५	
कर्णवाकरोमे	४०	१४२
कोष्णवस्तुनूपुर-		

णम् ... २१४ १३३

दाहो च रक्ताक्षः	२१८	१७
पृथिव्ये आकाशि-		

तैलम् ... २१३ १५०

वाधिर्यरोगे	४०	१४२
-------------	----	-----

विस्त्रादितीक्ष्णम्	११८	१७१
---------------------	-----	-----

अपामार्गक्षारतीक्ष्णम्	१५५	१४५
------------------------	-----	-----

कर्णक्षये दाहो च	४०	१४२
------------------	----	-----

कर्णक्षये चूर्णम्	२१६	१४७
-------------------	-----	-----

कर्णक्षयदाहयोः		
----------------	--	--

सर्पिकाचूर्णयोः .. १४६

कामलाहोगे	२६	१९
-----------	----	----

वासास्वरसः ...	४७	८
----------------	----	---

त्रिफलस्वरसः	४८	९
--------------	----	---

दाबीरसः ...	४८	११
-------------	----	----

निबरसः ...	४८	११
------------	----	----

अलक्षुवास्वरसः	४८	१६
----------------	----	----

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
-------	--------	-------

कालत्रिकादिप्रायः	५८	७७
-------------------	----	----

शुद्धीनचूर्णम् ..	७५	२६
-------------------	----	----

क्षुद्रुवादिचूर्णम् ..	८१	९०
------------------------	----	----

त्रिकलादिवटकः	९१	३४
---------------	----	----

चंद्रप्रभाशुटी	९२	४०
----------------	----	----

कुटजवनाशलेः	१०१	३८
-------------	-----	----

कामदेवधूतम्	१०५	२७
-------------	-----	----

वासावरीतीक्ष्णम्	११४	३१
------------------	-----	----

दशमूलरिष्टः	१२८	७७
-------------	-----	----

काशरोगे	३०	२१
---------	----	----

वासास्वरसः ...	४७	८
----------------	----	---

आर्द्रकस्वरसः ...	४८	१३
-------------------	----	----

बृणपत्रपुटपाकरसः	५०	३४
------------------	----	----

क्षुद्रावाः पुटपाकरसः ..		३५
--------------------------	--	----

विभीतकचक्षुटपाः ..		३६
--------------------	--	----

निदिग्धिकादिपः	५५	४८
----------------	----	----

पुनर्नवादिप्रायः	५८	७८
------------------	----	----

वासादिप्रायः ...	५८	८०
------------------	----	----

वासादिप्रायः ...	५८	८१
------------------	----	----

वासादिप्रायः ..	५८	८२
-----------------	----	----

क्षुद्रादिप्रायः ...	५८	८३
----------------------	----	----

क्षुद्रादिप्रायः ...	५८	८३
----------------------	----	----

विषय	पृष्ठ-	श्लो	विषयः	पृष्ठ-	श्लो.
दशमूलश्रुतः....	६०	१०३	शुद्ध्यादिगुटीविभी-		
उष्णोदकपानम्	६६	६२	तकृत्वनम् .	९०	१६
पेषमूलीक्षीरपानः	७०	६४	श्लोवादिगुटिका	७०	२२
वासाहिमः ...	७०	७०	सूर्यादियटका...	९१	२८
सर्पेमात्राधिपयौ	७०	३	विपलीमोदकः	९१	३७
सुदर्शनचूर्णम्...	७१	२६	चद्रप्रकाशुटी	९२	४०
त्रिफलादिचूर्णम्	७६	३७	योगराजपुनपुष्ट	९३	५६
कटफलदिचूर्णम्	७७	३८	कैशोरपुनपुष्टः	९४	७०
कटफलदिचूर्णम्	७७	४०	कटफलप्राशसमेहः	९८	५
कटफलदिसेहः	७७	४२	कटफलप्राशसमेहः	९९	१०
दाहिण्यादिचूर्णम्	७८	५८	कृष्णाक्षपमेहः	१००	२२
दाहिण्याक्षचूर्णम्	७८	६०	अमरसहस्रोतकी	१०१	३०
अमरादिचूर्णम्	७९	६५	त्रिफलादिपुतम्	१०६	३६
आम्लकलदिचूर्णम्	७९	७०	लक्षादिलैलम्	१११	९१
मरिचादिचूर्णम्	८०	७५	लैलाक्षप...	१२४	३४
चित्रकादिविरेचन	८०	८१	खदिरारिष्टः ...	१२६	६०
लवणश्रितचूर्णम्	८२	९७	बन्धुनवनिष्ट	१२७	६६
हिम्बादिचूर्णम्	८४	११९	वाङ्गारिष्टः ...	७९	६९
तालिकादिचूर्णम्	८५	१३०	दशमूलारिष्टः...	१२८	७७
सितोपलादिचूर्णम्	७७	१३४	श्लोकनाथरसः...	१४५	५८
भास्करलवणचूर्णम्	७७	१३८	द्वितीयश्लोकनाथ-		
मरिचादिगुटी ...	८९	१३	रसः ...	१४७	८३

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
सृगाफणोदली	१४७	८५	योगराजसुग्गुलु	९३	५६
हेमगर्भपोदली	१४८	९६	कैशोरसुग्गुलु	९४	७०
द्वितीयहेमगर्भपोद-			त्रिफलामोदक	९६	८८
लीरसः ...	१४९	१०६	संभारसुग्गुलु	९७	९५
स्वयनमिरसः	१५३	१५२	अमुतावृतम्	१०६	४२
लोहरसायनम्	१६४	२७४	महालिङ्गवृतम्	१०	४३
नमनम् ...	१७४	४	कालीसादिष्टवृतम्	१०७	४९
अभयामोदक	१७९	२६	विन्दुवृतम् ...	१०८	५८
धूम	१९९	२०	कुभाष वृतम्	११०	८५
कुङ्करोवे ...	३५	८७	वज्रवेलम्	११९	१८२
मभिष्टादिकावः	६३	३८	उशीरासवः...	१२२	१३
मभिष्टादिकावः	६४	३९	लोहासवः ...	१२४	३४
त्रिफलचूर्णम्	७४	१०	शाखासवः . . .	१२	३९
न्यूपणचूर्णम् ...	११	१९	सादिरारिष्टः	१२६	६०
त्रिजकादिविरेच-			सुष्णूवरिष्ट	१२७	६६
नम्	८०	८१	रोहितारिष्टः ..	१२	७३
हृष्यादिचूर्णम्	८१	९०	दशमूलारिष्टः	१२८	७७
भास्करलवणचूर्णम्	८५	१३८	महातावरसः	१५५	१७४
पञ्चनिबचूर्णम्	८६	४७	कुङ्कुमाररस	१५६	१७९
विशकादिचूर्णम्	८७	५९	स्वर्णक्षीरीरसः	१५७	२००
त्रिफलादिवटकः	९१	३४	फलकसुन्दररसः	१६०	२३२
चन्द्रप्रभाशुटी ...	९२	४०	नमनम्.	१७४	३

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
विरेकः ...	१७७	१०	रक्तव्यङ्गे ...	३६	९६
अभयामोदकः	१७९	२६	मरिचादितैलम्	११६	४६
चैन्नननलम्	१९३	१५	श्वित्रकुष्ठे ...	३६	९०
रक्तप्रायः ...	२१८	१४	पटोलदिकाद्यः	६३	१३६
वृक्षुरोमे	..	३६	मरिचादितैलम्	११६	४६
कामीषादिपूत	१०७	४९	श्वित्रहरेलेपौ	२०६	४०
देनहावेरिष्ठः	१२६	५३	मेतकुष्ठे ...	३६	८९
उदयादित्यः	१५६	१८३	उदयादित्योरसः	१५६	१८३
प्रपुष्पद्वयदिलेपः	२०७	५०	सिन्धुकुष्ठे ...	३६	८८
देनहोर्वादिलेपः	..	५१	मरिचादितैलम्	११६	४६
दूर्वादिलेपः ..	..	५४	शिन्धुहरेलेपौ	२०६	४५
पायारोमे ...	३६	८९	कुमिरोमे ...	२९	१४
कामीषादिपूत	१०७	४९	मिक्तलादिकाद्यः	५८	७६
सार्पपतैलम्	११६	१४९	निवदलकलक	७१	५
मरिचादितैलम्	..	१४६	त्रिपुतादिकलकः	७२	२६
प्रपुष्पद्वयदिलेपः	२०७	५०	मरिचादिचूर्णम्	८०	७५
देनहोर्वादिलेपः	..	५१	मुसलीकदादिचूर्ण	८७	५९
मुंवरिककुष्ठे .	३६	८९	कांक्षायनगुटिका	९३	५०
मरिचादितैलम्	११६	४६	कीराद्य कृतम्	१०९	७०
मंजुकुष्ठे ...	३६	८९	वृषाक्षपूतम्	११०	८५
सर्वेश्वरी रसः	१५७	१९३	उशीराद्यः ...	१२२	१३

विषय.	पृष्ठ.	श्लो.	विषय:	पृष्ठ	श्लो.
कुमार्यसवः	१२२	१८	जातीफलविचूर्णम्	७९	७०
द्राक्षासवः ...	१२४	३९	कवानीखाडवचूर्णम्	८४	१२६
कदिरारिष्ट.	१२६	६०	तालीसादिचूर्णम्	८५	१२७
विरेक ...	१७७	११	सिलोपलादिचूर्णम्	,,	१३४
हृमिकोष्ठे तैलके-			भास्करलवणचूर्णम्	,,	१३८
हृपानम्	१६८	१२	बाहुशालमुष्टः	८९	६
मधुतैलवलिः	१८९	३२	सूरपादिकटफः	९१	२८
मन्थपीडननसाम्	१९३	१७	योगराजगुग्गुलुः	९३	५६
क्षयरीणे ...	३०	२२	श्वश्वप्राशापलेहः	९९	१०
नासाशरस ...	४७	८	कूष्मंडकपलेहः	१००	२२
वृषचमपुटपाकरम्	५५	३४	मगस्त्यहरीतकी	१०१	३०
वासुककथ	५८	८०	त्रिफलाविपुलम्	१०६	३६
धान्यकादिद्रिम	७०	८	नारायणतैलम्	११२	९९
वर्धमानपिप्पलीक	७०	३	कटावयौदितै	११५	१३१
लाक्षाकल्क ...	७२	२१	कदनादितैलम्	१२०	१८८
जीवनीवगणः	७४	१६	कुमारिकासवः	१२२	१८
अष्टवर्गचूर्णम्	,,	१९	पिप्पल्यासवः	१२३	२८
कदफलादिचूर्णम्	७६	३८	कम्बूस्परिष्ट.	१२७	६६
कदफलादिचूर्णम्	७७	४०	द्राक्षारिष्टः ...	,,	३९
कमिश्वादिचूर्णम्	७८	५४	वृक्षमूल्यादिष्टः	१२८	४७
दाडिमाष्टकचूर्णम्	७८	६०	ओकनाशरसः	१४५	५८
लवंग्यादिचूर्णम्	७९	६५	सृगकपोटकीरः	१४७	८५

विषय	पृष्ठ.	श्लो.	विषय	पृष्ठ.	श्लो.
हेमचर्मोदलीह. १४८	१६		केशुरोगे ..	३६	८९
द्वितीयहेमचर्मो-			चक्षुप्रभापुटी	९२	४०
टखीरस १४९	१०६		त्रिकलादिप्लू १०६	३६	
राजसूयाकरस १५३	१४७		आक्षादितैलम् १११	९१	
स्वयममिरस १५३	१५२		मरिचादितैलम् ११६	१४६	
लोहुरासकम् १६४	२७४		भृंगरायतैलम् ११७	१५९	
अमरानोदक १७९	२६		लोहासव १२४	३४	
उरःक्षतरोगे ३०	२३		हेमक्षीर्पादिले. २०७	५१	
वासाविद्याधः ६४	१४८		दूर्वादिलेपः ...	५४	
अवपादिचूर्णम् ७९	६५		नीलिकारोगे ३७	९३	
अवनप्रापायलेह ९९	१०		मातुलुगादिले. २०३	१०	
कृष्मावकायलेहः १००	२२		वटपत्रादिलेपः २०४	१४	
कामदेवप्लुतम् १०५	२७		रक्तसुरोगे ३६	९२	
शालादिष्टः .. १२७	६९		हेमक्षीर्पादिले. २०७	५१	
क्षुद्ररोगे ३६	९१		विचरिषिकारोगे ३६	८७	
महातिक्तप्लुतम् १०६	४३		चक्षुप्रभापुटी ९२	४०	
रक्तसाव .. २१८	११		कामोसादिप्लुतम् १०७	४९	
कषूररोगे ... ३६	९२		सर्पपादितैलम् ११६	१४६	
क्षीर्पादितैलम् ११६	१४६		मरिचादितैलम् ११६	१४६	
मरिचादितैलम् .. १४६			उदपादिखोरस. १५६	१८३	
आत्सादितैलम् ११८	१६६				

विषय-	पृष्ठ.	श्लो.	विषय-	पृष्ठ.	श्लो.
प्रधुमादादिलेपः २०७	५०		महादितिकपुलम् १०७	४३	
हेमस्त्रीर्षादिलेपः २०७	५१		व्यादितैलम् १२०	१९२	
विदारीरोगे ३६	९३		विद्रुहीरौलम् १२१	१९५	
बमनम् १७४	४		विडमारिष्ट. १२५	४७	
रक्तक्षय ... २१८	१५		सर्षपादिलेपः २११	९९	
विस्त्रोटरोगे ३६	९६		गंडाफलीरोगे ३४	६८	
कास्तीक्ष्णपित्त १०७	४९		बन्धास्वरस ४८	१५	
जीराकपुलम् १०९	७०		अल्लुपास्वरस .	१६	
विरेकः ... १७७	१०		कांचनारगुग्गुल ९७	९५	
दशायलेपः . . . २०३	४		बमनम् १७४	४	
कायस्यादिलेपः २०३	८		सर्षपादिलेपः २११	९९	
शयमारोगे ३६	९६		रक्तक्षयविधि २१८	१५	
चन्दनादिलेपः २०३	९		गुदरोगे ३६	९३	
मालुङ्गादिलेपः २०३	१०		लघ्वण्वितथादिपू-		
अर्जुनत्वगादिले. २०३	१२		र्षम् .. ८२	१७	
वटपत्रादिलेपः २०४	१४		विरेकः ... १७८	१०	
गंडमाखारोगे ३४	६७		गुदार्क्षशरोगे ३६	९३	
अल्लुपास्वरस ४८	१६		चायेरीपुलम् १०५	२१	
कांचनारत्नचः			लोहूरसावनम् १६४	१७७	
वायः ... ६२	१२६		गुल्मरोगे ३२	५२	
वरुणस्वच वायः ..	..		दशमूलपुल ६०	१०२	
कांचनारगुग्गुल. ९७	९५				

विषय	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
सम्वादिजायः	६२	१२१	मिन्दुपुत्रम् .	१०८	५८
वरणादिचक्रजायः	६३	१२०	पिप्पल्यासवः	१२३	२८
स्पृषणचूर्णम् ..	७४	१२	श्रीहासवः ..	१२४	३४
मरिचचूर्णम्...	७८	५२	श्राक्षासवः ...	..	३९
कर्कशादिचूर्णम् ..	..	५८	सदिरारिष्ट-...	१२६	६०
दाडिमाष्टकचूर्णम् ..	..	६०	रोहितारिष्ट ...	१२७	७३
लक्ष्मणादिचूर्णम्...	..	६५	दशमूलारिष्ट.	१२७	७७
मरिचादिचूर्णम्	८०	७५	लोकनाथरसः	१४५	५८
चित्रकादिचिरेचन ..	..	८१	विद्याधररसः	१५९	२१२
हृदुपादिचूर्णम् ..	८१	९०	विरेक- ...	१७७	९
लवणविलयचूर्णम्	८२	९७	अभयामोदक	१७९	२६
तुम्बूदिचूर्णम्	८३	१०५	मधुरैलवस्त्रिः	१८९	३९
चित्रकादिचूर्णम् ..	..	१०८	कपतुल्यारोमे	३२	५२
बाहुशालगुहः	८९	६	हिम्वादिचूर्णम्	८४	११९
विहगादिगुहिका	९०	१८	भास्करतवणम्	८५	१३८
कम्पायनगुहिका	९३	५०	वातगुहमारोमे	३२	५२
शोकरालगुग्गुलुः ..	..	५६	हिम्वादिचूर्णम्	८४	११९
कैशोरगुग्गुलु	९४	७०	भास्करतवणचूर्णम्	८५	१३८
त्रिफलगुग्गुलु	९६	८२	अम्बिरोमे .	४२	१५८
त्रिफलमोदकः ..	..	८८	काचनारगुग्गुलुः	९७	९५
काचनारगुग्गुलुः	९७	९५	सदिरारिष्टः...	१२६	६०
महादिचपुत्रम्	१०७	४३			

विषय	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
मिरेकः ...	१७७	९	अगस्त्यहरीतकी	१०१	३०
रक्तसानविधिः	२१८	१५	कुतजायवसेह	१०	३८
संघहृणीरोगे	२८	८	चनिरीषुतम्	१०५	२१
आम्लादियवान्	६५	५५	मसूरादिषुतम्	१०५	२५
नखनीतादियुक्त-			पिप्पलाभावनः	१२३	२८
कलकः ...	७३	२८	लोहासवः...	१२४	३४
गृहीतकलकः	७३	२८	देवदार्वरिष्ट	१२६	५३
मुस्तादिचूर्णम्	७७	४९	रोहितारिष्ट-	१२७	७३
सरिवादिचूर्णम्	७८	५२	दधमूत्रारिष्टः	१२८	७७
कफिरवादिचूर्णम्	११	५४	शोथनाशरसः	१४५	५८
दादिमाष्टकचूर्णम्	११	६०	गूर्णाकपोटली	१४७	८५
लवण्यदिचूर्ण	७९	६५	हृमगर्भपोटली	१४८	९६
जातोफलादिचूर्णम्	११	७०	द्वितीयहृमगर्भपो-		
विषकादिपिरेवन	८०	८१	टलीरसः...	१४९	१०६
विषकादिचूर्णम्	८३	१०८	हृसपोटलीरसः	१५५	१६९
हिन्वादिचूर्णम्	८४	११९	ग्रहणीकपाटरसः	१६२	२४७
वयानीलाकचूर्ण	११	१२६	ग्रहणीकज्वलपाटरसः	१६२	२५२
तृतीयादिचूर्णम्	८५	१३०	लोहरसायनम्	१६४	२७४
भास्करकवचचूर्ण	११	१३८	आमसंघहृण्याम्	२८	८
वाहुषाणगुडः	८९	६	सुहृद्यादिकावः	५८	७४
कांकावनगुटिका	९३	५०	घातग्रहण्याम्	२८	८
योगराजगुग्गुलुः	११	५६			

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
वाल्मिक्यादि	५८	७३	लोकनाथरसः	१४५	५८
विष्णुवादिचूर्णे	७९	६३	विरेक	१४७	१
सूर्यादिवटक	९१	२८	शिरोपयच्छिरोमे	३०	२८
कफप्रहणीरोगे	२८	८	किलकावृक्षाद्यः	५९	८५
सूर्यादिवटकः	९१	२८	गुह्योक्तम्	११	११
छिदिरोगे ...	३०	३८	ससुरसपुनः	६९	११
दोषप्रपुटपाकः	५०	३२	एलादिचूर्णम्	८६	१४९
आमपुटपाकः	११	१०	पित्तच्छर्दी पर्वटः		
उज्ज्वलापुटपाकः	११	१०	छाद्यः ...	५९	८५
गुह्यवादिगणः	५२	८	उदररोगे ...	३८	२
आमपादिका	६८	६	वासकस्तरसः	४७	८
मरिचादिहिमम्	६९	३	शुषपप्रपुटपाकः	५०	३४
निवदककल्कः	७१	५	गुह्यवादिगणः	५२	८
कदकलादिचूर्णम्	७६	३८	क्षुशदिकाद्यः	११	१०
कदकलादिचूर्णम्	७७	४०	कदकलादिकाद्यः	५९	४९
मरिचादिचूर्णम्	८०	७५	निदिग्धिकादिकाद्यः	११	४८
दधानाद्याद्यचूर्णम्	८४	२६	हीबेरादिकाद्यः	५७	६९
तालीमादिचूर्णम्	८५	१३०	वासादिकाद्यः	५८	८२
कुष्मादिकाद्यः	१००	२२	उशीरादिपानम्	६६	१६०
दधमूलारिष्टः	१२८	७७	उन्मोदकपानम्	११	१६२

विषयः	पृष्ठ	श्लो.
धान्यादिमङः	६७	१७३
स्वात्मानमङः...	६७	१७६
आम्नादिमङः	६८	६
कात्माहिमः ...	७०	७
धान्याकादिहिमः	७१	८
वर्षमानविपत्तीन्	७१	९
आमलक्यादि०	७६	७
जीवनीयगणचूर्ण	७७	१६
गुदार्णचूर्णम्	७९	२६
त्रिफलादिचूर्णम्	७६	३७
कटफलदिचूर्णम्	७७	३८
कटफलदिसेह	७७	४२
वालिम्बादिचूर्ण	७८	५८
विषकादिविरेचन	८०	८१
यवानीखाटवचूर्ण	८४	१२६
तालीकादिचूर्ण	८५	१३०
मिठोपलादिचूर्ण	७७	१३४
सूर्याङ्कावले०	१००	२२
अमरसहरीताकी	१०१	३०
त्रिफलादिधृतम्	१०६	३६
महाविषधृतम्	१०७	४३
अगारकतैलम्	१११	५७

विषयः	पृष्ठ	श्लो.
नारायणतैलम्	११२	६६
चन्दनादि तैलम्	१२०	१८८
कुण्डवारिह	१२५	४४
अपराकुशोरसः	१४३	४२
अपरारित-	१४४	४४
अपरालीगुलिका	१४४	५५
लोकनाथरसः	१४५	५८
कनकसुदोरसः	१६०	३२
यमनम् ...	१७४	४
मयूरविन्ध्यादिधू०	२२	२२
मयज्वरे ...	२८	२
पूर्वनागरदिवाचन	५२	५
पाचनाव पटोलादि.		
कटकार्यदिवा		
काय ...	५३	२८
पटोलादिकायः	५६	५५
यातज्वरे ...	२८	२
गुह्यादिकायः	५२	११
वालिपम्बोदिकायः	१२	१२
वायमर्षादिकायः	५२	१३
लोकनाथरसः	१४५	५८

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
पिस्तम्बरे ...	२८	२	आरवभादिः	५३	२५
कटकादिकावः	५२	१४	वालिपम्भादि	५४	३०
पर्वटादिकावः	५३	१५	पिस्तम्बादिकावः	५४	३७
काभादिकावः ...	५३	१७	हिम्यादिपुष्पगु	८४	११९
पर्वटादिकावः	५३	१८	विस्तककम्बरे	२८	५
पर्वटकावः	५५	४७	अमृताशककावः	५३	२६
लोकनाथरसः	१४५	५८	पटोलादिकावः	५४	२८
कफम्बरे ...	२८	२	वासककावः	५८	८२
पाचनायकीजपू-			त्रिदोषम्बरे ...	२८	२
रादिकावः	५३	१९	क्षुद्रादिकावः	५३	२३
मूत्रिकादिकावः	५४	२०	शम्भवादिकावः	५४	३४
पटोलादिकावः	५४	२१	सन्निवासम्बरे	२८	३
त्रिकटकादिपुष्प-			काष्ठिकावर्षादिः	५४	३०
गुरुकफः	६६	६५	पिस्तम्बादिकावः	५४	३७
लोकनाथरसः	१४५	५८	विराटादिकावः	५५	४३
वातपिस्तम्बरे	२८	२	कुशिकादिपुष्प.	५७	५७
पर्वटपञ्चमशका	५३	२२	सजीवकीगुटी	९०	१८
मधुकुम्पादिपञ्च	६८	३	लक्ष्मणिकाभरण-		
मोक्षिकादिहिम	६९	४	रसः ...	१५०	१२०
वातकफम्बरे	२८	२	जलपूजाभाली	१५१	१२६
क्षुद्रादिकावः	५३	२३	पञ्चमपञ्चरसः	५३	१३०
			ठन्मरसः...	५३	१३४

विषय-	पृष्ठ	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
अन्ननरसः ...	१५२	१३५	पिण्डलीमोदकः	९१	३७
अन्नसुन्दररसः	१६०	२३२	पिण्डल्यादिशुद्ध	१०४	१९
अग्निपातमैरवी			शुषादिशुद्धम्	११०	८५
रसः ...	१६१	२३८	खाद्यादिशुद्धम्	१११	९१
अन्नपीडननस्य	१९३	१६	ज्वरारिरसः . .	१४३	४४
रेचननस्यम् ..	..	२१	महाज्वरहंशो		
प्रबोधायकिरीष-			रसः ...	१५०	११३
बीजायजनम्	२३०	९२	अमवायोदकः	१७९	२६
जीर्णज्वररोगे	२८	९	निरुद्धवस्तिः	१८७	६
गुह्यबीजायः	५५	४६	अन्नपीडननस्य	१९३	१६
पचमूलीक्षीर०	६६	१६४	जीतज्वरे	२८	३
अमृताक्षिमः	७०	६	शुषादिकायः	५६	५२
विरेकः ...	१७७	८	बीतारिरसः	१४४	४९
विषमज्वररोगे	२८	३	पृष्ठाक्षिकज्वरे	२८	३
तुलसीपत्ररसः	४८	१०	पटोल्यादिकायः	५६	५७
द्रोणपुष्पीरसः	..	..	रुतीयकज्वरे	२८	३
शुषादिकायः	५६	५२	गुह्यज्वरादिकायः	५६	५८
मुखादिकायः	५६	५४	त्रिफलादिशुद्ध	१०६	३६
पटोल्यादिकायः	..	५५	पातुर्धकज्वरे	२८	४
रसोत्कलकः....	७१	७	देवदारुदिकायः	५६	६०
त्रिफलाचूर्णम्	७४	१०	त्रिफलादिशुद्ध	१०६	३६
धातुत्वसंश्लेषरेपु					

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषय	पृष्ठ.	श्लो.
मन्त्रादिवाक्यरोगे	२८	८	कृष्णाकृष्णले.	१००	२२
गुह्यवादिवाक्यः	५६	६१	समस्तश्रेष्ठलेखन	१६८	१८
माचरादिवाक्यः	५७	६३	निरुद्धवस्तिः	१८७	६
साकृन्वपि-श्री०	३६	९७	प्रतिमर्दानस्य	१९६	४१
लोपादिलेख	२०३	११	मधुसूदय	२०१	१०
वत्पत्रादिलेख	२०४	१४	दाहरोगे	३३	३५
कृष्णारोगे	३०	३०	गुह्यवादिवाक्यज्ञा०	५२	८
गुह्यवादिवाक्यः	५२	८	त्रिपत्तादिवाक्यः	६०	१००
दक्षीणदिपात्रम्	६६	१६०	न्यश्रेष्ठादिवाक्यः	६१	११३
लावमङ्ग	६७	१७६	मधुसूदयदिपात्र	६८	३
मधुसूदयदिपात्रा०	६८	३	मधुसूदयदिपात्र	७०	७
आमादिपात्रः	७१	६	यवसकुमयः	६१	११
मधुसूदयदिपात्रः	७२	७	अन्तर्दाहे धान्या-		
यवसकुमयः	६९	१९	कहिमः	७०	७
मरिचादिहिम	७३	३	धान्यकादिहिम	७१	८
धान्याकहिमः	७०	७	जीवनीयगणपूर्व	७४	१६
धान्यकादिहिमः	७१	८	हस्तपादाङ्गदाहे		
जीवनीयगणः	७४	१६	सिलोपत्तादिपूर्व	८१	१२४
अमलादिगुठी	९०	१७	शरीदाहे कामदेव-		
नमकनप्राशान्तेहः	९१	१०	शुक्लम् ...	१०५	२७

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
अभयामोदकः	१७९	२६	कुष्ठविहीन वा		
सधुमकूपः . .	२०१	१०	पुतम् ...	११९	१७९
विहीनफमन्त्रादि. २०३		४	नासादाहे	४१	१४६
रक्तक्षायविधिः	२१८	१३	रक्तक्षाय ...	२१८	१७
द्विजिह्वरोगे			नासापाके	६१	१४६
वमनम् . .	१७४	५	वमनम् ..	१७४	५८
धातुक्षयरोगे	३०	२२	रक्तक्षायविधिः	२१८	१७
निष्पत्तीमोदकः	९१	३७	पीनसरोगे	४१	१४६
शुक्रोजःक्षये			निविनिधकादिवा.	५५	४८
कान्देवपुतम्	१०५	२७	नासादिक्षयः	६४	१४८
नष्टशुभे			धूमनधूर्णम्...	७२	१२
नारायणतैलम्	११२	१९	दादिनाडकधूर्णम्	७८	६०
दक्षमूलारिष्टः	१२८	७७	लनगादिधूर्णम्	७९	६५
नासारीमे	४१	१४६	धातुशालगुञ्जः...	८९	६
बलादिपुतम्	१०९	७२	व्योषादिपुष्टिका	९०	२२
निरेकविधि.	१७८	१०	अमरसहरीतकी	१०१	३०
रेचनसत्वम्	१९३	१८	पाठादिपुष्टम्	११९	७८
गृह्यनसत्वम्	१९४	३०	रेचनसत्वम्	१९३	१९
नासाऽर्शरोगे	४१	१४६	पुतिनासारोगे	४१	१४६
गृह्युमादिहीन	११९	१८१	ज्याऽर्शदिहीनम्	११९	८०
क्षयधुरोगे	४१	१४६	रक्तक्षायः ...	२१८	१६

विषय.	पृष्ठ.	श्लो.	विषय	पृष्ठ.	श्लो.
प्रतिष्ठापरोधे	४१	११६	भिक्षुसिद्धिपुत्रम्	१०९	६६
आर्द्रकत्वरसः	४८	१३	बलादिपुत्रम्	॥	७३
विभीतकत्वरसः	५०	३६	ब्राह्मणः	१२४	३९
जानीकत्वरसः	७९	७०	अभयानोदकः	१७९	२६
चातुस्रस्युद	८९	६	रेचनस्यम्	१९३	१८
व्योषादिगुणिका	९०	२२	मूत्रस्यम्	१९५	३२
भिक्षुसिद्धिपुत्रम्	१०६	३६	हरीतम्यादि०	२०७	४८
साक्षादितैलम्	१११	११	रसाजननदिलेपः	॥	४९
रेचनस्यम्	१९३	१५	अष्टादिलेपः	२६४	३१
नक्षत्रकक्षाद-			रसाजननदिलेपः	॥	३२
रोधे	४१	११६	सैधवादिलेपः	॥	३४
श्लेष्मनापरस	१४५	५८	निम्बुरसलेपः	२२४	३५
आमलादिलेपः	२०८	६१	तर्पणम्	२२५	३८
रक्तस्यविधि.	२१८	१७	चन्द्रोदयादिः	२२८	७५
मेघरोधे	४१	१५३	मृदुचूर्णाश्रम्	२३१	११०
सजिहादिभाष	६४	१३९	सौवीराजनम्	२३२	११३
अमृतादिभाष.	६५	१५०	नारीषश्चिकित्सा-		
त्रिषलाचूर्णम्	७४	९	सलाका	॥	११५
अमृताद्युग्मुद	९९	४०	प्रत्यजनप्रयोजनम्	॥	११७
बौधायनपुग्मुद	९३	५६	प्रसादनचूर्णस्य	॥	११८
कैशोरपुग्मुदः	९५	७०	नयनामृतप्रसादनम्	॥	११९
			नयनप्रसादनपाणि-		

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
तल्लह्वरीप्रकारः २२३	१२३	
नयनप्रसादनशीलो-		
दक्षसेवनप्रकारः ..	१२४	
नेत्राभिघातरोगे ४१	१५३	
शाब्दादिसेकः २२२	८	
नेत्राधिमंथरोगे ४१	१५३	
रक्तसावविधिः २१८	१५	
शिरोविरेचनम् २२३	२२	
अभिमथोपचारी ..	२३	
अभिष्वंदरोगे ४१	१५३	
वाताभिष्वंदरोगे ४१	१५३	
एरंडादिसेकः २२१	५	
विष्वाद्याधोतनम् २२३	१७	
आधोतनम् २२३	१८	
श्रीस्तन्वाधोतनम् ..	२०	
आधोतनम्	२१	
पिटिका	२५	
पित्ताभिष्वंदरोगे ४१	१५३	
आधोतनम् ... २२३	१८	
श्रीस्तन्वाधोतनम् ..	२०	
पिटिके	२६	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
पिटिका ... २२४	२७	
त्रिफलापिटिका ..	२८	
श्लेष्माभिष्वंद्रे ४१	१५३	
शिरोविरेचनम् २२३	२२	
पिटिका ... २२४	२७	
पिटिका	..	
त्रिफलापिटिका ..	२८	
रक्ताभिष्वंदरोगे ४१	५३	
रक्तसावः ... २१८	१६	
सेवी .. २२२	९	
आधोतनम् . २२३	१८	
श्रीस्तन्वाधोतनम् २२३	२०	
आधोतनम्	२१	
पिटिका .. २२४	२८	
सर्वाभिष्वंदरो ४१	१५३	
आधोतनम् ... २२३	२०	
पिटिकाबधनम् ..	२४	
अश्रुरोये		
दाण्यादिक्रिया २३०	५३	
अंजननामिकारोगे		
प्रतिस्वारणम् २२५	३७	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
अन्धकाररोगो	४१	१५३
अज्वरम्	२३१	१०५
अर्जुनरोगो	४१	१५३
रोषणीवर्तिः	२२९	८२
अर्जुनरोगो ...	४१	१५३
मरिचादिरसः	२२४	३६
गुल्म्यादिरसः	२२९	८७
लेखनांजनम्	२३१	१०६
नेत्रस्पर्शकृत्वादिरस- रोगो .	४१	१५३
लेखनांजनम्	२३१	१०६
नेत्रकंदुरोगो	४१	१५३
गुल्म्यादिभिस्त्रिधा	२२४	२९
रोषणीरसक्रिया	२३०	९६
गुल्म्यादिरसक्रिया	२३०	९६
साक्षुपानः पुनर्नवा- योग.	२३१	१००
लेखनांजनम्	२३१	१०६
कृत्तरोगो	४१	१५३
गुल्म्यादिरसः	२२९	८७
गुल्म्यादिरसः	२३०	९६

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
लेखनांजनम्	२३१	१०६
कृत्तरोगो ..	४१	१५३
रोषणीरसक्रिया	२३०	९६
तिमिररोगो ..	४१	१५३
लेखनांजनम्	१६९	२८
रोषणीवर्ति	२२९	८२
गुल्म्यादिरसः	२२९	८७
गुल्म्यादिरसः	२३०	९६
नेत्रदाहुरोगो	४१	१५३
गुल्म्यादिरसः	२३०	९६
नक्तान्धरोगो	४१	१५३
पञ्चादिक्रियाः	६४	१४५
रसांजन्यादिवर्ति.	२२९	८२
साक्षुपानः पुनर्नवा- योगः ...	२३१	१००
लेखनांजनम्	२३१	१०६
कृत्तरोगो ...	४१	१५३
पञ्चादिक्रियाः	६४	१४५
पक्ष्मरोगो ...	४१	१५३
रोषणीरसक्रिया	२३०	९६
नेत्रपाकुरोगो	४१	१५३

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
पयसादिसेकः	२२२	६
पित्तद्विकारे	४१	१५३
शालरादिसेकः	२२२	८
नेत्रपुष्परोगे	४१	१५३
हिमासिककुसुमहरीवट-		
क्षीरादिरस	२३०	८९
सात्पानः पुनर्नवा-		
योगः	२३१	१००
शेखरचूर्णाजनम्	॥	१०६
क्षुरोगे		
त्रिफलासौदकः	९६	८८
मांसनृद्धिरोगे		
रोपणी वर्तिः	२२९	८२
नेत्ररक्तरोगे	४१	१५३
शालरादिसेकः	२२२	८
शाम्बादिसेहनी		
वर्तिः	२२९	८६
दृग्ध्यादिक्रिया	२३०	९३
स्निग्धमाशरोगे		
शुद्धव्यादिक्रिया	२३०	९८
यज्ज्वरोगे		
तुःथादिरसक्रिया	२२९	८७

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
नेत्रयात्ररोगे	४१	१५३
पयसादिसेकः	२२२	६
शाम्बादिसेहनी	२२९	८६
नेत्रशिरोत्पात-		
रोगेऽजन	२३१	१०४
क्षुरोगे	४१	१५३
शाम्बादिकाष	६४	१४५
क्षुरादिरोगेऽ-		
जनवर्तिप्रक्षारी	२२८	७८
शेखरीदतवर्ति	२२९	८०
रोपणी वर्तिः	॥	८२
तुःथादिरसक्रिया	॥	८७
शुद्धव्याप्यमार्गरोगे		
शुद्धव्यादिक्रिया	२३०	९८
शुष्कनेत्ररोगे		
पयसादिसेकः	२२२	६
नेत्रक्षौखरोगे		
शुद्धादिपित्तिका	२२४	२९
नेत्रस्त्रावरोगे	४१	१५३
शाम्बादिसेहनी	२२९	८६
सात्पानः पुनर्नवा-		
योगः	२३१	१००

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
रोपणीरसकिया २३१	१०१		कुटजराशकायले. १०१	२८	
रोपणीरसकिया ..	१०२		कामदेवपुत्र १०५	२७	
परिकर्तिकरोगे			विष्कसादिपुत्र १०६	३६	
चित्रकादिबिरेकने ८०	८१		महातिक्तपुत्रम् १०७	४३	
परिणामशूलरोगे ३२	४३		शृणुपुत्रम् ११०	८५	
विष्णुश्रुत्यामदा-			शतावरीतिल ११४	१३१	
कण्ड ... ७२	१७		उषीरासवः १२२	१३	
पांडुरोगे ... ४४	१९		विपत्त्यामद. १२३	२८	
पुननवादिक्वाथः ५८	७८		लोहाश्रव १२४	३४	
वर्धमानपिपत्ती ७०	८१		शदिरारिष्टः १२६	६०	
विश्रकादिबिरेकन ८०	८१		रोहितादिष्टः १२७	७३	
हनुषादिचूर्णम् ८१	९०		दशमूल्यादिष्टः १२८	७७	
दिग्पादिचूर्णम् ८४	१९		लोहुराश्रवम् १६४	२७४	
सयानीशाश्रवचूर्ण ..	२६		विरेक. .. १७७	९	
ताळीशादिचूर्णम् ८५	३०		अमशामोदकः १७९	२६	
विश्रकादिचूर्णम् ८७	५९		पित्तरोगे ... ३८	११५	
बाहुशाश्रव ८९	६		वासान्तरसः ४७	८	
अफलादिवटकः ९१	३४		पर्यटन काथः ५५	४७	
विप्लवीमोदकः ..	३७		विशेषीयानम् ६६	१६८	
चंद्रप्रमाणदी ९२	४०		ववर्मद .. ६७	१७५	
योगराजगुग्गुलुः ९३	५६		शानिमद .. ६७	१७६	
केशोरगुग्गुलुः ९४	७०		सधूपुष्पफा ६८	७	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
निवयवकाण्डः...	७१	५	पृतिदेहरोगे		
त्रिफलाचूर्णम्	७४	१०	रक्तप्रायः ...	९१८	१६
सितोफलादिचूर्णम्	८५	१३४	महारोगे ...	४४	१७६
योगराजगुग्गुलुः	९३	५६	समूहप्रदरेदाभ्यादि-		
प्रायनप्रायावलेहः	९९	१०	कायः ..	६१	११२
लक्ष्मादितिलम्	१११	९१	शोथुरादिगुग्गुलुः	९६	८४
वसंतप्रमुखाकरो			महातिक्तप्लुतम्	१०७	४३
रसः ...	१५२	१४२	रक्तप्रदरे ...	४४	७६
सर्पिण्यानम्...	१६८	१०	तदुत्थीयनडाकटकः	७२	२२
वसनम् ...	१७४	५	शतानुरीतिलम्	११४	१३१
विरेकः ...	१७७	४	निरुद्धवृत्तिः...	१८७	७
कुण्डलनस्यम् ...	१९४	३१	प्रमेहरोगे	३३	५९
शयनसङ्गमङ्गुयः	२०१	१३	अमृतास्वरस	४७	७
विहर्भंगरोगे	३८	११५	प्राग्वाः स्वरस.	..	..
विप्रकादिविरेच-			वरादिकाथ ...	६१	११०
नम्...	८०	८१	मद्योधादिजायः ..	११३	
मसूरादिप्लुतम्	१०५	३५	त्रिफलाचूर्णम् ..	७४	१०
शरीरिदुर्गंधरोगे	३८	११८	न्युषणचूर्णम्	..	१२
अक्ष्मादितिलम्	१११	९१	अवगादिचूर्णम्	७९	६५
लेपौ ...	२०४	१७	वाहुशासनमुदः	८९	६
पृष्ठरोगे			सुरपादिपट्टकः	९१	२८
प्रथमननस्यम्	१९३	१८			

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
त्रिफल्यादिवटकं	९१	३४	मातुलुग्यादिवटकः	२०३	१०
चङ्गप्रभागुटी...	९२	४०	रत्नखण्ड...	२१८	१६
सोमराजगुग्गुलु	९३	५६	प्रवाहिकारोगे	२८	९
केशोरगुग्गुलु	९४	७०	मुस्तादिचूर्णम्	७७	४८
गोक्षुरादिरुग्गुलु	९६	८४	मुस्तादिचूर्णम्	७७	४९
त्रिफल्यादिपुतम्	१०६	३६	कुटजस्यमाद्यनले	१०१	३८
वातावर्यादितैल	११४	१३१	कुटजस्यमाद्यनले	१०२	४९
उक्षीरालव	१२२	१३	चागेरीपुतम्	१०५	२१
कुमार्यालव	१८	१८	मसुरादिपुतम्	१०५	२५
विषयारिष्ट	१२५	४७	हृद्द्विरोगे	३२	५१
देवदार्यारिष्ट	१२६	५१	कन्यास्वरस	४८	१५
कण्टार्यारिष्ट	१२७	६६	मरिचादिचूर्ण	७८	५२
दध्नूत्यारिष्टः	१२८	७७	हनुमादिचूर्णम्	८१	९०
वसन्तकुसुमाकरो			कवचवित्तवादिचू-		
रस...	१५२	१४२	र्णम्	८२	९७
प्रमेहवद्वृक्ष	१५८	२०३	हिम्वदिचूर्णम्	८४	११९
वमनम्	१७४	३	वधानीकाद्यचूर्ण	७७	१२६
विरेक	१७७	९	तालिसादिचूर्ण	८५	१२७
अमवाभोदक	१७९	२६	भास्करलवणचूर्ण	७७	१३८
निरुद्धवृक्षि	१८७	७	सूर्यादिवटकः	९१	२८
प्रमेहपित्तिकारोगे	२३	६३	त्रिफलादिवटक	७७	३४
केशोरगुग्गुलु	९४	७०			

विषयः	पृष्ठं.	श्लो.	विषयः	पृष्ठं.	श्लो.
त्रिकल्पमोदक ९६	८८		वाचवादिस्तक १२०	१८८	
पिप्पल्यादिपूतं १०४	१९		धूपनम् . . . २००	२२	
सतावयवोदितक ११४	१३१		वासश्रीदिवाहः २२०	३७	
श्लोहासव. ... १२४	३४		भगन्दररोमे ३५	८०	
रोहितादिह १२७	७३		सदिरादिकाव ६४	१३३	
विद्याधरोरसः १५९	२१२		चित्रकादिचिरेचन-		
यमनम् ... १७३	१		चूर्णम् . . . ८०	८१	
विरेकः . . . १७७	९		भारकरसवचचूर्ण ८५	१३८	
अभयामोदकः १७९	२६		चित्रकादिचूर्णम् ८७	१५९	
मधुतैलवस्तिः १८९	३१		सूर्यादिवटक ९१	९८	
रक्तसाव ... २१८	१६		चन्द्रप्रभापुटी ९२	४०	
वाक्करोमे ४४	१८५		योगराजगुग्गुल ९३	५६	
अतिशयेनातकवा-			त्रिकल्पगुग्गुल ९६	८३	
दिशत ... ५७	७३		त्रिकल्पमोदक १०	८८	
कासशाम्बरहर			काचकारगुग्गुल ९७	९५	
कटफलादिचूर्ण ७७	४२		कासीसादिपूत १०७	४९	
कासग्वरच्छादिषु १२-			विन्दुपूतम् १०८	५८	
ग्यादिसेहो वा वि-			श्लोहासव १२४	३४	
वालेहः ... ७७	४३		विडगारिह १२५	४७	
कासेषु चकशादि-			दशमूलारिहः १२८	७७	
सेहः ... ११	४४		कनकसुंदरीरस १६०	२३३	
वाक्करोमे ४५	१८५		पूर्वस्वेषः ... १७१	७	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
विरेकः ...	१७७	८	मनोविकाररोगे	३१	३७
अभयामोदकः	१७९	२६	अवपीडननस्यम्	१९३	१७
अमरोगे	३५	७७	सुखरोगे	३९	१२७
न्यपोषादिकायः	६१	११३	मरिचादिचूर्णम्	८०	७५
मुत्ररोगे	३७	१०५	हरीमेदादितीक्ष्ण	११७	१६१
रिक्तननस्यम्	१९३	१८	शारतीक्ष्णम्	११८	१७२
वृक्षपत्रस्यम्	१९४	३०	विरेकः	१७८	१०
रक्तक्षानचिधिः	२१८	१४	तात्त्वोदपाकेचम.	१७४	५
अमरोगे	३०	३२	मुत्रपक्षि गृह्य	२०१	१३
मधूकपुष्पादिफाट	५८	३	लोष्ठवकपाके दाह		
मधूकपुष्पादिफाट	५८	७	अ रक्तसा	२१८	१७
सूम्नाशकवलेह	१००	२२	मुत्रकाण्डकेलेव.	२०३	१३
यमनम् ...	१७४	३	मुत्रममे मधुग	२०५	१०
अभयामोदकः	१७९	२६	मुत्रशोषरैररक्तवीर्य-		
अदात्यचरोगे	३१	३४	हृप.	...	१२
मद्यविकाररज्ज्वरादि-			पूतिमुत्रैरक्तसा.	२१८	१६
मद्यः	६९	१०	गलरोगे	३०	१३६
मदरोगे ...	३१	३२	ज्वरचूर्णम्	...	१९
हुष्ठकादयोऽधमदे			कण्ठिधादिचूर्णम्	७८	५४
सूम्नाशकस्वरस	७८	१९	लवणादिचूर्णम्	७९	६५
मधूकपुष्पादिफाट	६८	३	मरिचादिचूर्णम्	८०	७५
			यवानीक्षादिचूर्णम्	८४	१२६

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
त्रिफलामोदकः	१६	८८
बलादिपुलम् ...	१०९	७३
द्राक्षास्रवः ..	१२४	३९
द्राक्षारिष्ट ...	१२७	६९
अमरपीचनवस्त्र	१९३	१६
रेचननरवंम्	१९३	१८
गलगंधरोगे	४०	१३६
अमरामोदक...	१७९	२६
सर्पपादितेपः...	२११	९९
वातगतगण्डे निचू-		
लादितेप ..	११	९७
कफगतगण्डेदेवदा-		
र्पादितेपः....	११	९८
गलग्रहरोगे	४०	१३६
प्राणिमातृकचूर्णम्	७८	६०
चित्रकादिभिरेचन	८०	८१
हिमनादिचूर्णम्	८४	११९
गलग्रहरोगे		
वमनम्...	१७४	५
त्रिह्वारोगे	४७	१३४
बलागीलाश्रयचूर्ण	८४	१२६

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
त्रिफलामोदकः	१६	८८
बलादिपुलम्	१०९	७३
वृषजिह्वकरोगे		
नीलिकादितैल	११७	५५
मुखत्रिह्वारोगे		
लिखीपलादिचूर्ण	१२८	३४
सामुद्रोमे		
त्रिफलामोदक	१६	८८
दंतरोगे	३९	१३०
चंद्रप्रभागुटी .	९२	४०
नारायणतिल...	११२	९९
इरिमेवादितैल	११७	६१
बृहन्नरसम् ..	१९४	३०
दंतचालेनक्षुब्ध	२०१	११
दंतवातेपध्मादि		
काश .	६४	१४५
दंतरक्तक्षुतिपीडाशो-		
यदाहसु प्रतिहार-		
णचूर्णम् ...	२२	१८
मूत्ररोगेविरेकः	१७८	११
मूत्रकृच्छरोगे	३३	५७

विषय.	पृष्ठ.	श्लो.	विषय.	पृष्ठ.	श्लो.
सदाश्चमूत्रकृच्छ्रेदरी-			मधुकमुष्मादिपरं०	६८	३
शक्यादिक्रय ६०	१०३		आजादिक्रयः...	११	६
शोष्ठुरक्रय ...	६१	१०५	मधुकमुष्मादिक्रयः...	११	७
हिम्वादिचूर्णम्	८४	११९	योगरुच्युत्पुष्टम्	९३	५६
जीरगुग्गुलीयः	९०	२५	विशद्वसि	१८७	६
नक्षत्रभाणुटी ...	९२	८०	मेदुरोगे	३५	८३
गोष्ठुरादिगुग्गुलः	९६	८४	राक्षादि	५९	९०
अप्यनयाशास्त्रेह	९९	१०	मेहनज्जवाचामेर-		
वानेरीपुतम्	१०५	२१	वादिक्रयः	६०	९७
कामदेवपुतम्	१०५	२७	मेहनप्रथिरोगे		
त्रिफलादिपुत	१०६	३६	नक्षत्रभाणुटी	९२	४०
कुन्तार्याप्तम् ...	१२२	१८	विरेक.	१७७	१०
देवदर्भरेष्ठः ..	१२६	५३	सिगस्तनकृदिकरी		
बसमूलारिष्टः	१२८	७७	लेनी ...	२१२	१२
शोष्ठुरक्रयनम्	१६४	२७४	मेदुरोगे	३४	३५
अनयामोदक	१७५	२६	नक्षत्राधिक्रयः	६१	११३
विशद्वसिः...	१८७	६	विलादिक्रय.	६२	११७
मूत्राशान्तरोगे	३३	५३	त्रिफलाक्रयः	११	११८
शीतलवादिक्रयः	६०	१०४	उष्णशीताम्बुलः	११	११९
चंद्रभाणुटी	९२	४०	स्रोतवदिक्रय	१२७	
गोष्ठुरादिगुग्गुलः	९६	८४	नक्षत्रादिगणक्रयः	६३	१३०
मूर्च्छारोगे	३०	३१	मजिडादिक्रय.	६४	१३९

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
उपशोदकपान	६६	१६२
शूषणचूर्णम्...	७४	१२
योगराजगुग्गुलु	९३	५६
तैलश्लेहपानम्	१६८	१२
वमनम् ..	१७४	६
मधुतैलवालि	१८९	३१
मृच्छजोगे ...	३२	५२
समवशितवा-		
दिचूर्णम्	८२	२७
हिंगवादिचूर्ण	८४	१९
रक्तसावः ..	२१८	१६
शिथोर्नृद्धराहः	२२०	३७
योनिरोगे .	४४	१७७
मन्मथोपादिका०	६१	११३
मधुमलमृत	११०	८७
विरेकः ...	१७७	९
शोनिवाहीकर-		
णलेपी ...	२१२	११०
शोनिहावने-		
लेपः	२१३	१६
वन्ध्यायोनी	४४	१७७
राक्षादिकाथः...	५९	९०

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
जीवनीचूर्ण	७४	१६
गुग्गुलुसाव-		
रीतिलम्	११४	१३१
रक्तरोगे ...	३९	१२५
हृषिरादिवायुः	५७	६९
ऊर्ध्वगर्भोपि-		
लोपलादिचूर्ण	८५	३४
कुटजत्वग्गले०	१०२	४५
रक्तक्षयरोगे	३९	१२५
धान्यादिमजः	६७	७३
लाक्षात्वक्.	७२	२१
वसाश्लेहपान	१६८	१३
श्लेहपानम् ..	१६९	३७
रक्तवित्तारोगे	२९	२७
वासाक्षरकः ..	४७	८
शूषणत्रुट्टपाक	५०	३४
गुग्गुलुवादिमज०	५६	६१
वासादिमजः...	५८	८०
वासककाण्ड ...	५८	८१
शिफलादिमज०	६०	१००
वमनकः ...	६७	१७५

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
मधुकुण्डलिका ०	६८	३	वीरतर्कादिका ०	६०	१०४
यवसकुम्भः...	६९	१२	गोक्षुरावय. ..	६१	१०९
आम्नादिहिमः...	६९	९	कुलिन्धादिचूर्णः	६५	५७
नाम्नादिमः ...	७०	७	तदुक्तादिचूर्णः	६६	६७
धान्यकादिहिमः	७०	८	वर्धमानविप्लवी-		
जीवनीयवयः ..	७४	१६	कलकः ..	७०	३
कुम्भादिवायलेहः १००		२२	रसोदस्यकलकः	७१	७
कुटकावयवलेहः १०१		३८	जीवनीयवयचूर्णः	७४	१६
कामदेवपुतम्	१०५	२७	कटुकलादिचूर्णः	७६	३८
महालिङ्गपुतम्	१०७	४३	कटुकलादिचूर्णः	७७	४०
क्षतावरीतैलम्	११४	३१	जातीकलादिचूर्णः	७९	७०
चन्दनादितैल	१२०	८८	विषकादिरेकम	८०	८१
उशीरावयः	१२२	१३	अजमोदादिचूर्णः	८३	११३
कुमार्थावयः...	..	१८	सोमराजपुग्मूलः	९३	५६
लोककावोरसः १४५		५८	गोक्षुरादिपुग्मूलः	९६	८४
त्रिफलादिगह्वरः २०१		१३	व्यवनप्राशावले ०९९		१०
चन्दनादिषेयः	२०८	६४	चण्डीपुतम्	१०५	२१
रक्तलाव...	२१८	१७	लाक्षादितैलम्	१११	९१
हृत्कारोमे ...	२६	९६	नारायणतैलम्	११२	९९
कासोसादिपुत	१०७	४९	बलादितैलम्	११३	१११
नीरावपुतम्	१०९	७०	असारण्यादितैल	..	११७
वातरोगे ...	३७	१०५	माषादितैलम्	११४	२९

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
देवदार्बेरिष्ठः	१२६	५३	शिरोवस्ति. . .	२१४	२७
दक्षमूकारिष्ठः	१२६	७७	सपीडदुर्जयेऽशिले		
होमगर्भपोटली	१४८	९६	रक्तस्त्रावविधिः	२१८	१४
द्वितीयहोमगर्भ			हृष्यपातोभावेक-		
पोटलीरसः	१४९	१०६	स्वरसः . . .	४८	१३
स्वच्छदभैरवः	१५४	१६५	उष्णवायुगोष्ठुर-		
वातान्नाशनोरसः	१६०	२२९	काथ . . .	६१	१०९
लोहरसायनम्	१६४	७४	मूत्रवातोसूरगाव-		
सर्पिष्पावम् . . .	१६८	११	लेहः . . .	१०१	२९
तैलश्लेष्टपावम् . . .	१७	१२	मूत्रवातोमहाव-		
वसाश्लेष्टपावम् . . .	१७	१३	हिरस . . .	१५८	१०४
मज्जाश्लेष्टपावम् . . .	१७	१४	अनतवातरोगे		
श्लेष्टपावम् . . .	१६९	२७	मर्चोदितेषः	२०९	७०
महावातव्यग्र-			अपतञ्जकरोगे	३७	१०५
योगः . . .	१७२	२३	पाकुरसोनफलकः	७१	८
यमानम् . . .	१७५	१८	रेचननस्यम् . . .	१९३	१८
विरेकः . . .	१७८	१२	अपवाहकरोगे	५५	१०५
अभवागोदक	१७९	२६	नस्यम् . . .	१९५	३६
अनुवासनतैल	१८५	४७	गुवापिष्टसेपः	२११	१०१
निरुहयस्ति	१८७	६	अंगपीडारोगे	३७	१०५
कुहगनस्यम् . . .	१९४	३०	गात्रागोलाद-		
अदिकगन्धूयः	२००	२	वीरवेरक्तव्याध. २१८	१५	

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
अंगशोषे	३७	१०९	कृतावर्षादितिलं	११५	१३१
कारावर्णतैलम्	११२	९९	कारावर्षस...	१५२	१३७
अर्दितवायुरोगे	३७	१०५	इच्छामेदीरसः	...	१४०
निदिग्धिकाकाशः	५५	४८	विरेकः	१७७	५
मंत्रिष्ठादिकाश	६४	३९	अमयामोदकः	१७९	२६
पकरसोनकल्कः	७१	८	असृग्हरोगे	३७	१०५
मलादिदुग्धम्	१०९	७३	कार्भपृष्ठोष्णीका-		
नस्रम्	१९५	३६	याराधादिकाशः	५९	८८
अहोष्ठिकारोगे	३८	१०९	पकरसोनकल्कः	७१	८
द्विग्वादितूर्णम्	८४	११९	पिपल्यादिकक	७२	१६
आध्मानरोगे	३७	१०५	त्रिफलावटकः	११	३४
राक्षादिकाशः	५९	९०	विलम्बारिष्टः	१२५	८७
मरिचादितूर्णम्	८०	७५	कटिग्रहरोगे	३७	१०५
चित्रकादिरेचन	...	८१	अपाकटिग्रहे		
हृत्पुषादितूर्णम्	८१	९०	राक्षादिकाशः	५९	८८
पञ्चसमचूर्णम्	...	९३	रामरुक्मकटिमेदुह-		
कृष्णादितूर्णम्	८९	९५	दयोत्पन्नघोपरि		
सन्ध्याशिलकचूर्ण	...	९७	एरंडमूलादिका	६०	९७
तुम्बर्वादितूर्णम्	८३	१०५	संघिकटिपुष्टय-		
तालीसादितूर्ण	८५	१३०	दन्तपानादितिब्ब-		
विदुष्टम्	१०८	५८	मोदादितूर्ण	८३	१३

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
शिकण्डप्रहेला-			आजमोदारिचूर्णं	८३	१३
छादितलम् १११	११		नारायणलम् ११२	१९	
केशरोगे ... ३७	१०५		शाताक्यादिले० ११५	१३१	
कुण्डशिरोमन्था-			गुजापिल्लेय २११	१०१	
शिराकषे चारु-			तूणीरोगे ३७	१०७	
प्यादितलम् ११३	१		अजमोदादिचूर्णं	८३	१३
कक्षिरोगे ३७	१०५		देहापतानकरो ०३७	१०६	
कुण्डजायकवलेहः १०१	३८		शाताक्यादिले० ११५	१३१	
कामदेवपूतम् १०५	२७		निद्रानाशरोगे		
विण्णन्वासयः १२७	२८		लोकनाथरसः १४५	५८	
दशमूलरिष्टः १२८	७७		पक्षघातरोगे ३७	१०७	
लोकनाथरसः १४५	५८		मज्जिह्वादिक्वाथः ६४	१३९	
सूनाकपोठली १४७	८५		माषादिनसाम् १९५	३६	
कोष्ठवायुरोगे			प्रतूणीरोगे ३७	१०७	
बीजपूररसः ४८	१४		अजमोदादिचूर्णं	८३	१३
गृध्रसीरोगे ३७	१०८		प्रत्यङ्गीसारोगे ३८	१०९	
दशमूलशूलः... ५९	८६		विहंगारिष्टः... १२५	४७	
शेषालीचयशूलः "	"		असुप्तिरोगे ३८	११५	
शलादिकाथः... "	९०		मज्जिह्वादिक्वाथः ६४	१३९	
महानिम्बजटाक ०७१	६		सर्वेश्वरी रसः १५७	९३	
पञ्जरसोनकः "	८		स्वर्णक्षीरीरसः...	"	२०७

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
बद्धविद्धरोगे	३८	११०	गात्रस्फुरणरोगे ०	३८	१११
कृष्णादिचूर्णम्...	८२	९५	त्वक्षादिर्लसम्	१११	९१
मन्वास्तंभरोगे	३७	१०७	हृन्मुस्तंभरोगे	३७	१०५
मन्वापृष्ठमहे			विट्पारिष्टः...	१२५	५७
बलादिपुतम्	१०९	७३	रेचननस्यम्...	१२३	१८
रेचननस्यम्...	१९३	१८	विबिधवातरोगे ०	३७	१०५
बुद्धानस्यम् ..	१९४	३०	राम्बादिकायः...	५९	९०
नस्यम्...	१९५	३६	सर्पीहृत्तुर्ज्येनिले	३८	११०
विद्धरोगे	३८	११०	रक्तव्यपविधिः	२१८	१४
हरीतक्यादिका ०	६०	१०३	वातरक्तरोगे	३७	१०३
लवणवंचकचूर्णे	५५	२१	अमृतादिकायः	६३	१२५
लवणक्षित्या-			सदाहेपटोत्वादि ०	१३६	१३६
दिचूर्णम्	८२	९७	मज्जिष्ठादिकायः...	१३८	१३८
यकानीक्षाबन्धू ०	८४	२६	वर्षमानविपत्ती	७०	३
भास्करलवणचूर्णे ०	८५	३८	योगराजगुग्गुलुः	९३	५६
चन्द्रप्रभागुटी...	९२	४०	त्रिदोषवातरक्तै		
मारान्नरक्तः	१५२	१३७	कैसोरगुग्गुलुः	९४	७०
इच्छाभेदीरक्तः	१४०		मोक्षुरादिगुग्गुलुः	९६	८४
विष्वाचीरोगे	३७	१०८	रक्तवनप्राशानले ०	१९	१०
अजमोदादिचूर्णे	८२	१३	कामदेवपुतम्	१०५	२७
गुंजापिष्टलेपः	२११	१०१			

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
त्रिफलादिप्लुतां	१०६	३६	अभ्यन्तरविद्वधी		
व्यभृताप्लुतम्	११	४२	वरुणादिमण्डलायः ६३	१३०	
महातिष्ठप्लुतम्... ..	११	४३	वातविद्वधी		
कासीसादिप्लुतम् १०७		४५	शिखादिलेपः २११	९३	
सदादेवतामरी-			पित्तविद्वधी		
तैलम् ... ११४	१३१		लाज्यादिलेपः	९४	
विटतैलम् ... ११६	१४४		कफविद्वधा-		
लोफनापोरसः १४५	५८		विष्टकादिलेपः ..	९५	
कुष्ठकुठारोरसः १५६	१७५		आमन्तुकारक्षधिः		
लोहुरसायनम् १६४	२७४		रक्तवदनादिलेपः ..	९६	
विरेकः १७७	८		विषभोगे	१७६	
निऋद्वन्ति. १८७	६		न्धमोधादिकायः ६५	११३	
पित्तवातरके			अक्षौलमूलकन्कः ७२	२३	
मांसादिलेपः २०८	६०		चातुर्जातचूर्णम् ७४	१५	
रक्तखादविधिः २१८	१४		विरेचननाराय-		
विद्वधिरोगे ३४	७०		चचूर्णम्... ..	८७	
विडगारिष्टः... १२५	४७		मीराक्षपतम् १०९	७०	
विरेकः .. १७७	१०		सताजयोदितैल ११४	१३१	
रक्तदायः ... २१८	१६		सुवर्णभस्म ... १३०	१५	
मध्याविद्वधिरोगे ३४	७०		कनकसुंदररसः १६०	२३२	
शिथुकायः ... ६३	१२८		राशिपानं ... १०८	११	
वरुणादिमण्डलां ..	१२९				

विषयः	पृष्ठ.	श्री.	विषयः	पृष्ठ.	श्री.
वसनम् ...	१७४	३	सशुभूषिताभरण-		
गरव्यासविरेकः १७७		८	रत्नः...	१५०	१२०
दुग्धस्यसर्पिषोवा			अञ्जनम् ...	२३२	१२१
गङ्गा ...	२०१	११	विभूषिकारोगे	२५	११
दशांगलेपः	२०३	४	मरिचादिघूर्णम्	८०	७५
विषमलेपी ...	११	७	निर्दगादिगुष्टि०	९०	१८
विषदुष्टशोभिते			अजीर्णकण्टकः	१६०	२२३
रक्तसावविधिः २१८		१४	विरेकः ...	१७७	१०
द्विविधविषरोगे ४५		१९६	पार्णिदाहकर्म	२२०	३६
कव्याककोटिका-			विषरोगे ...	३७	१००
मूलकलकः	७२	२४	त्रिफलादिघृतम् १०६		३६
काट्यामटाकलकः	१०	१०	महातिक्तघृतम्...	१०	४३
विश्वजटाकलकः...	१०	१०	कासीघादिघृत	१०७	४५
निम्बकादिविरे०	८०	८१	वीरादिघृतम्	१०९	७०
त्रिफलादिघृतम् १०६		३६	कृपासं घृतम्	११०	८५
कीटविषरोगे			कनकसुन्दरीरसः १६०		२३२
लांगल्यादिलेपः २०३		८	वसनम् ...	१७४	३
मूषकविषे			दशांगलेपः	२०३	४
योगराजगुग्गुलु	९३	५९	रक्तसावः ... २१८		१६
सर्पविषे ...	४६	१९७	नालविषरोग-		
संजीवनीगुष्टिका	९०	१८	सादिलेपः २०७		५७

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
पित्तविषयपैशु-			सर्पिश्चानम्	२६८	११
जात्यादिलेपः	२०८	५८	विरेकः ...	१७७	९
कफविषये त्रि-			अभयामोदकः	१७९	२६
फलादिलेपः	..	५९	धूम्रानम् ..	१९९	२१
त्रिसंज्ञरोगे	३१	३२	द्रुमजले		
प्रथमननस्यम्	१९३	१७	दशाक्षलेपः...	२०३	४
रेचननस्यम्...	..	२०	शोधनं भीरव-		
वन्नरोगे ...	३४	७१	ले राज्ञीप्रलेप-	२०९	७६
गणेशकीमूलरसः	४९	२०	जलेषु		
न्यग्रोभादिजायः	६१	११३	लेपकनः...	..	७७
अश्वत्थादिशूलः	६५	११९	मणालालशोधे		
अणशोधनरोग-			प्रलेपः ...	..	७९
पौनिकदलक०	७१	५	मनपित्तशोधे		
कैशोऽगुग्गुलुः	९८	७०	प्रलेपः...	२१०	८०
कांचनारगुग्गुलुः	९८	९५	मणकफशोधे		
नामोद्गुग्गुलुषु			प्रलेपः ...	..	८१
कासीशादिपूतम्	१०७	४९	अणस्यऽऽर्गगुलु-		
आरुणादिपूतम्	१०८	५६	रक्तशोधयोःले०	..	८२
गौराद्यपूतम्	१०९	७०	अणपकले		
त्रिफलादिलेपे	११७	१११	क्षणादिलेपः	२१०	८४
जात्यादिलेपम्	११८	१६६	अणद्वारनलेपाः	..	८५
शालग्रामः...	१२४	३९			

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
मग्नशोधन-			जरापलितहरोमे-		
प्रलेपः ...	२१०	८८	ऽधकमस्य १३५		६४
मग्नशोधन-			सोदुरसायनम् १६४		२७४
रोषणप्रलेपः ..		८९	अभयामोदकः १७९		२६
मग्नकुमिहरले ..		९०	सुंदणनस्यम् ... १९४		३०
दुष्टमग्नशोधन-			बलीपलितह्रि		
रोषणार्धले ० २११		९१	प्रतिमर्धनस्यं १९६		४५
शिरोरोमे ...	४१	१४९	नस्यम्		४६
त्रिकलामोदकः १६		८८	पलितह्रलेपाः २०५		२७
मलदिपुलम् १०९		७३	अर्धशिरोरोमे ४१		१४९
द्राक्षासवः ...	१२४	२९	बभ्यादिद्राघः ६४		४५
विरेकः ...	१४८	१०	अर्धोवभेदकरो ०४१		१४९
रेचननस्यम् ... १९३		१८	सुंदणनस्यम् १९४		३०
सुंदणनस्यम् . १९४		३०	सारिवादिलेपः २०९		६९
चन्दमादिलेपः २०८		६४	ककशिरोरोमे ४१		१४९
बर्षादिलेपः ... २०९		७०	प्रलेपा .. २०८		६७
रक्तसावः ... २१८		१७	शिरःकंवादिरो ४१		१५०
अकालपलितरो ० ४१		१४९	शिरोवलिः २१४		१२७
निचवीजलीलम् ११७		१५२	शिरोमहरोमे ४१		१५०
नीलिकादिलैल ११७		१५५	आरावमलीलं ११२		२९
भुवराजलीलम् ११७		१५९	दाहमरोमे ४१		१५१

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
नीलिकादितैल	११७	१५५
प्रियालादिप्रलेपः	२०४	१८
स्नायुसर्पिः	११	१९
पित्तशिरोरोगे	४१	१५०
वाग्वादिलेपः	२०८	६५
वातशिरोरोगे	४१	१५०
प्रलेपः	२०८	६२
शंखकरोगे	४१	१५१
वर्षादिलेपः	२०९	७०
सूर्यावर्तरोगे	४१	१५१
घृहणनस्यम्	१९८	३०
सारिवादिलेपः	२०९	६९
क्षिरःस्फोटरोगे		
कासीसादिघृतं	१००	४९
धार्कंरादमरीरोगे	३३	५९
वीरतर्कादिकाथः	६०	१०८
एलादिकाथः	६१	१०७
दशमूलसिद्धः	१२८	७७
कुकरोगे	३३	६०
राम्पादिकाथः	५९	१०
चन्द्रप्रभासुदी	५२	४०

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
बोगराजगुग्गुलुः	९३	५६
गोक्षुरादिगुग्गुलुः	९६	८८
कदम्बप्रपाशावलेपः	१४९	१०
क्षीणरेतसिक्व-		
साधितैल	११३	११
कुमार्यासवः	१२२	१८
शुष्कशुक्रैवसाध-		
नम्	१६८	१३
क्षीणरेतसिक्वेद्वि-		
नम्	१६९	२७
शुक्ररोगे		
कासीसादिघृतं	१०७	४९
शूलरोगे	३२	४३
निदिग्धिकाका	५५	४८
गुनर्नवादिकाथः	५८	७८
दशमूलकाथः	६०	१०२
कदफलादिचूर्ण	७६	३८
कदफलादिचूर्ण	७७	४०
पंचसम सूतम्	८१	९३
तुलसीदिचूर्णम्	८३	१०५
यवानीखादिवर्ण	८८	१२६
भास्करलवणचूर्ण	८५	१३८

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
चंद्रप्रभाशुटी ...	१२	४०	चंद्रप्रभाशुटी ...	१२	४०
काकायनशुटिका	१३	५०	त्रिकन्धदिपुत्र	१०६	३६
चिन्दुपुत्रम् ...	१०८	५८	कफशूले	३१	४२
दक्षमूलारिष्टः	१२८	७७	एरुमूलवृक्षः	६०	१०१
लोकनाभोरुहः	१४५	५८	कर्णशूले...	४१	१४३
नाराचरसः...	१५२	१३७	धन्वादिफावः...	६४	४५
स्वच्छदमैरवः	१५४	१६५	हिम्वादिफलम्	११८	१७०
शूलगजकेसरी	१५९	२१७	प्रयोगा-र्वच	२१४	१३२
चिरेकः ...	१७८	११	दीपिकादिलेख	२१५	१३९
गिरिशुबन्धिः...	१८७	७	सोनाकलैलम्	२१	१४१
भंगशूले	३८	११०	शुद्धशूले ...	३७	१०७
शतावरीनीलम्	११४	१३१	हिम्वादिपूर्णम्	८८	११९
भामशूले	३१	४३	जामुशूले...	३७	१०७
धान्यादिफावः	५७	६८	सुदर्शनपूर्णम् ...	७५	२६
होत्रेणदिफावः	२२	६९	त्रिकशूले	३१	४२
सुन्धपाकविधिः	६६	६३	सुदर्शनपूर्णम्...	११	२६
उदरशूले...	३१	४३	नाभिशूले		
मदनफलदिलेख	२११	६२	योगराजगुणशुलः	९३	५६
कटिशूले ...	३७	१०६	मेघशूले		
सुदर्शनपूर्णम्...	७५	२६	लोघादिलेखः	२२२	११
लवणत्रितकादि- पूर्णम् ...	८२	९७	पक्तिशूले	३२	४४

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
कुमारवासः	२२२	१८	कल्पवृत्तम्	११०	८७
त्रिनेत्रो रसः	१५९	२१४	शतावरीतलम्	११४	१३१
पार्श्वशूले ...	३७	१०६	रक्तशूले	३२	४३
बीजपूररसः	४८	१४	कस्तकादिशूतः	५७	६६
एरुमूलकाशः	६०	१०१	वातशूले	३१	४२
पंचमूलोष्णीरपा०	६६	१६४	नामरादिकाशः	६०	९९
सुदर्शनचूर्णम्	७५	२६	शिरःशूले	४१	१४९
सितोपल्पादिचूर्णम्	८५	१३४	वरुणादिगणका०	६३	१३०
कामदेवपुतम्	१०५	२७	पथ्यादिकाशः	६४	१४५
नारायणतलम्	११२	९९	शतावरीतलम्	११४	१३१
पित्तशूले ...	३२	४३	रेचननस्त्रम्	१९३	१५
शतावरीरसः	४८	१५	हृदयशूले	३२	४३
त्रिफलादिकाशः	६०	१००	बीजपूररसः...	४८	१४
कृष्णादिचूर्णम्	८२	१५	हरिजगंगकुटपा०	५१	४२
शृङ्गशूले ...	३२	४३	एरुमूलकाशः	६०	१०१
सुदर्शनचूर्णम्	७५	२६	हिम्वादिचूर्णम्	८४	११९
वृद्धिशूले	३२	४३	शोधरोगे	३४	६५
बीजपूररसः ...	४८	१४	सर्वाङ्गशोधेपु-		
हिम्वादिचूर्णम्	८४	११९	नर्नवादिकाशः	५८	७८
योनिशूलरोगे			पुनर्नवादिकाशः	६२	१२०
हिम्वादिचूर्णम्	८४	११९	अश्वत्थादिशूतः	६५	१५१

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
त्रिकलाचूर्णम्	७४	१०	भुवर्गवादिपत्रा०	१२	१२२
हृषुषादिचूर्णम्	८१	१०	वातकफकुतपुत्रक-		
अजमोदादिचूर्णम्	८३	११३	शोथेफलत्रिकला०	६२	१२४
भास्करकनकचूर्णम्	८५	१३८	शोषरोगे	३०	२३
चित्रकादिचूर्णम्	८७	१५९	जीवनीत्यगणचूर्णम्	७४	१६
सूरपादिचटकः	९३	२८	अष्टमर्गचूर्णम्	७५	२०
विफलाचटकः...	११	३४	कृमांशुचूर्णम्	१००	२२
योगराजगुग्गुलुः	९३	५६	मुलशोधे	३०	२३
केशोरगुग्गुलुः	९४	७०	अमल्यदिगुटी	९०	१०
त्रिकलागुग्गुलुः	९६	८२	सुदृग्नस्यम्...	११४	३१
कुजत्वगवले०	१०१	३८	प्रतिमर्षानस्यम्	११६	४५
काशीकादिशुतं	१०७	४९	कवचायशोधे		
विन्दुपुलम्	१०८	५८	अवधनप्राशावले०	११९	१०
उशीरास्यः	१२२	१३	व्याधामकपिते		
लोहास्य...	१२४	३४	वृत्ताशनम्	१६८	१३
रोहितादिष्टः	१२७	७३	श्लिषदशोधे	३४	७०
विरेच...	१७८	११	रामादिपत्रः	५१	१०
रेचनस्यम्	१९३	१५	काशीकादिपत्रा०	६२	१२७
शोषप्रलेपः...	२०३	३	मंत्रिकादिपत्रा०	६४	१३९
दद्यागलेपः...	२०८	४	सूरपादिचटकः	९१	२८
रक्तस्यविधिः	२१८	१३	दमनम्...	१७४	३
वाणिप्रादीदरमुलशोधे-			मत्स्यदिसेपः	२१२	१०३

विषय-	पृष्ठ.	श्लो.	विषय-	पृष्ठ.	श्लो.
रक्तलावविधिः	२१८	१४	मरिचादिचूर्णम्	८०	७५
श्वाप्सरोमै	३०	२४	निम्बकादिविरेचनं	११	८१
आर्द्रकस्वरसः	४८	१३	जम्बूजित्तादिचूर्णम्	...	८२
विभीतकत्वक्पुट-					९७
पाकः....	५०	३६	शुक्रादिचूर्णम्	८४	११८
निदिग्धिकाकाशः	५५	४८	हिम्बादिचूर्णम्	११	११९
पुनर्नैवर्दिकाशः	५८	७८	तालीतादिचूर्णम्	८५	१२०
वासादिकाशः	११	८०	शितोपलादिचूर्णम्	११	१२४
शुक्रादिकाशः	११	८३	भास्करलवणचूर्णम्	११	१३८
दधामूलपुनः	६०	१०९	कुम्भादिगुटी वा		
वासादिकाशः	६४	४८	विभीतकत्वक्	९०	१६
उष्णोदकवानाम	६६	१६२	व्योमादिगुटिका	११	२२
पंचमूलीक्षीरपाकः	११	१६४	सुरणादिबटकः	९१	२८
वर्धमानपिपली			पिप्पलीमोदकः	११	३७
कम्बः...	७०	३	चंद्रप्रभागुटी	९२	४०
मुद्गैर्नचूर्णम्	७५	२६	योगराजगुग्गुलुः	९३	५६
त्रिकलादिचूर्णम्	७६	३७	कंदकार्वाकबलेहः	९८	५
कदम्बलादिचूर्णम्	११	३८	प्यब्रमावाबलेहः	९९	१०
कदम्बलादिचूर्णम्	७७	४०	कुष्मांडकाबलेहः	१००	२२
कदम्बलादिलेहः	११	४२	अगस्त्यहरीतकी	१०१	३०
जम्बूजित्तादिचूर्णम्	७९	६५	लक्षादिर्तलम्	१११	९१
जातीफलदिचूर्णम्	११	७०	लोहासकः...	१२४	३४

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
सुदिरारिष्टः...	१२६	६०	सन्धरोगे	४४	१८३
वस्तुस्थितिः	१२७	६६	वमनम् ...	१७४	३
द्राक्षारिष्टः...	१२६	६९	सन्ध्यावासे		
दशमूत्रारिष्टः	१२८	७७	जीवनीयवमचूर्णम्	७४	१६
लोकनाथरसः	१४५	५८	स्वरभोगरोगे	३०	२९
सुर्वाकषोटली	१४७	८५	विभीतकत्वचः		
हेमवर्णचोटली	१४८	९६	पुटपत्रकः	५०	३६
द्वितीयहेमवर्ण-			वासादिद्रावः	६४	१४८
चोटलीरसः	१४९	१०६	कटफलादिचूर्णम्	७६	३८
लोहुरसावनम्	१६४	२७४	दाहिन्यादिचूर्णम्	७८	५८
वमनम्	१७४	४	ज्योषादिगुटिका	९०	२२
तमकरोगे			स्वरक्षीणैज्यव-		
सवगादिचूर्णम्	७९	६५	नद्याशालतेहः	९९	१०
सूतिकारोगे	४४	१८४	कामदेवप्लवम्	१०५	२७
सुतेकायाःशूल-			रेचननक्षत्रम्	१९३	१४
कासज्वरश्वासम्			हृत्सीमकरोगे	२९	२०
चर्झकपशिरोर्तिवि-			हृत्पुष्पाद्यचूर्णम्	८१	९०
रेवदार्यादिकाय.	५५	४९	चन्द्रवभागुटी...	९२	४०
यलादितैजम्	११३	१११	कामदेवप्लवम्	१०५	२७
सन्धरोगे	४४	१८२	दिकारोगे	३०	२५
रक्षाव्यावविधिः	२१८	१५	रेणुकादिकायः	५९	८४

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
लम्बकादिचूर्णम्	७१	६५	ययानीखांढवचू० ८४	१२६	
लम्बवज्रितयचू०	८३	९७	भास्करलवणचू० ८५	१३८	
हिम्यादिचूर्णम्	८४	११९	वित्रकादिचूर्णम्	८७	१५८
सूरणादिवटकः	९१	२८	कांकायनगुटिका	९३	५०
कंटकार्याश्वलेहः	९८	५	व्ययनप्राशावले० ९९	१०	
अमलहरीतकी	१०१	३०	महातिक्तपुतम्	१०६	४३
लोकनाथोरसः	१४५	५८	लोहाश्वः ... १२८	३४	
हृद्रोगे	३१	५०	सादिरारिष्टः ... १२६	६०	
गरुडादिप्राथः ... ६०	९७		रोहिणारिष्टः ... १२७	७३	
दशमूलशुतः ... १०२			वमनम् ... १७४	३	
मुदूर्ध्वनचूर्णम् ... ७५	२६		विरेकः ... १७७	९	
लवणगादिचूर्णम्	७९	६५	भिरुहवलिः ... १८७	७	
मरिचादिचूर्णम्	८०	७५	हृल्लासरोगे		
वित्रकादिविरे०	८१	८१	मुह्य्यादिगणका० ५२	८	
लवणवज्रितयचू०	८२	९७	वमनम् ... १७३	२	
गुल्यादिचूर्णम्	८४	११८			

इति श्रीशार्ङ्गधरानुक्रमणिका समाप्ता ।

अथाख्याननिदानविषयानुक्रमः ।

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
अख्याननिदानम् २३४			सन्निपातज्वरम् ० २३६		२१
प्रत्यक्षोपकारम् २३४	१		कर्णकसन्निपातसा-		
रोगकारणम् ... २३४	२		ध्यासाभ्यस्यम् ॥		२२
वायुकोपकारण ॥	३		विषमज्वरलक्षण ॥		२३
कुपितवायुलक्षण ॥	४		विषमज्वरभेदाः ॥		२४
विश्लेषकारण ... ॥	५		विषमज्वरसंज्ञाः ॥		२५
कुपितचित्तलक्षण २३५	६		विषमज्वरसंज्ञि		
कफकोपकारण ॥	७		स्वाध्यायिपरीक्षा ॥		२६
कुपितकफलक्षण ० ॥	८		धातुगतज्वरल-		
पञ्चप्रकाररोगज्ञा ० ॥	९		क्षणम् ... २३७		२७
ज्वरसंज्ञाः ॥	१०		धातुगतज्वरसं		
ज्वरपूर्वकम् ॥	११		साध्यासाध्याय ॥		२८
वातज्वरलक्षण ॥	१२		प्रत्यक्षज्वरलक्षण ० ॥		२९
चित्तज्वरलक्षण ॥	१३		आगन्तुज्वरल- ॥		२९
कफज्वरलक्षणं ॥	१४		कामविषप्रहारज-		
वातचित्तज्वरल- ॥	१५		न्यज्वरलक्षणम् ॥		३०
वातकफज्वरलक्ष-			असृग्ज्वरलक्षण- ॥		३१
णम् ... २३६	१६		ज्वरभेदाः ... ॥		३२
चित्तकफज्वरल- ॥	१७		सत्पुरुषाकृत्य-		
सन्निपातज्वरल- ॥	१८		कृतज्वरलक्षण ॥		३३
असाध्यासन्निपात-			सामानिरोगज्वर-		
लक्षणम् ... ॥	२०		लक्षणम् ... ॥		३४

विषयः	पृष्ठ.	पं.	विषयः	पृष्ठ.	पं.
अतर्जिनिवर्हिर्निगि-			अशोत्तक्षुण्णम्	२३१	५२
उत्तरलक्षणम्	२३७	३५	अर्धशाखाया-		
उत्तरस्यदशोपद्रवाः	२३	३६	साध्यत्वम्	२३	५३
धातुवाकिज्वरलक्ष्	२३७	३७	अर्जोर्निदानम्	२३	५४
पचमानउत्तरदो-			अर्जोर्निशाखा-		
पपाकिज्वरलक्ष्	२३८	३८	साध्यत्वम्	२३	५७
उत्तरमुक्तिलक्षण	२३	३९	कृमिरोगनिदानं	२३	५८
विमलउत्तरलक्षणं	२३	४०	पाण्डुरोगनिदानं	२३	५९
अतिसारनिदान	२३	४१	पाण्डुरोगमन्त्रवर्ण	२४०	६०
वातपित्तकफज-			पाण्डुरोगस्यासा-		
नितातिसारलक्ष्	२३	४२	क्षयलक्षणम्	२३	६१
शोकातिसारलक्ष्	२३	४३	कामलाक्षयम्	२३	६२
अतिसारप्रवाहि-			रक्तपित्तनिदानं	२३	६३
कयोर्लक्षणम्	२३	४४	साध्यस्याप्यासा-		
अतिसारस्यासा-			याधि	२३	६४
क्षयलक्षणम्	२३	४५	रक्तपित्तलक्षणं	२३	६५
महणीनिदानम्	२३	४६	क्षयरोगनिदान	२३	६६
क्षयप्रणीमेदाः	२३	४७	क्षयलक्षणम्	२३	६७
क्षयप्रणीमेदाः	२३	४८	क्षयस्याप्यासा-	२३	६८
क्षयप्रणीमेदाः	२३९	४९	क्षयनिदानम्	२३	७०
अर्शोनिदानम्	२३	५०	क्षयलक्षणस्या-		
अर्शेष्टामुपद्रवाः	२३	५१	यासाध्यत्वम्	२४१	७१

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
द्विकानिदानं	२४१	७२	अपस्मारनिदा	०२४३	९८
श्लोनिदानम्...	४१	७४	वातव्याधिनि०	१३	१००
पञ्चविधश्वासना-			सा० श्लो०-यत्वं	२४४	१११
सावि	७५		वातरक्तनिदा०	११	११२
स्वरभेदनिदान	७७		वातरक्तलक्षणम्	११	११३
अश्लेष्मनिदा०	७८		वातादीनां पृथ-		
छर्दिनिदानम्...	८०		क्वृण्मलक्षण	११	११४
छर्दिस्वरूपम्...	८१		असा० वलक्षण	२४५	११५
छर्दिशब्दाः	२४२	८२	आमवातनि०	११	११६
तृष्णारोगनि०	८३		आमवातरूप	११	११७
तृष्णसंश्लिः...	८४		आमवातपृथक्ल०	११	११८
उक्ततृष्णलक्ष०	८५		आमवातोपद०	११	११९
सा० श्लो०-यत्वं	८६		शूलरोगनिदान	१२	१२०
मृच्छीनिदानम्	८७		पृथक्पृथक्लक्ष०	१२	१२१
सन्वासलक्षण	८९		शूलरोगोपदवाः	१२	१२२
कानाल्लयनि०	९०		उदावर्तनिदान	१२	१२४
दाहलक्षणम्...	९१		अदेहविषोदा-		
उन्मादरोगनि०	९२		वर्तलक्षणम्	१२	१२५
उन्मादरोगल०	२४३	९३	गुल्मनिदानम्	२४६	१२८
भूतोन्यादल०	९४		रक्तजगुल्मल०	१३	१३१
उन्मादरोगेऽ-			गुल्मे सा० श्ल०	१३	१३३
सा० वलक्षणम्	९७		हृदयनिदानम्...	१३	१३४

विषयः	पृष्ठ.	श्लो.	विषयः	पृष्ठ.	श्लो.
मूत्रकुच्छिन्नि०	२४६	१३६	कुष्ठनिदानम्	२५२	१९६
मूत्रकुच्छिन्नि० २४७	१३७		उपदशनिदान	२५३	२०४
मूत्राघातनिदा०	२४	१४०	उदरनिदानम्	२५	२०६
अस्मरीनिदानं	२४	१४१	अम्लविस्तनिदा०	२५	२०७
प्रमेहनिदानम् ...	२४	१४४	विसर्पनिदानम् ...	२५	२०८
प्रमेहनामानि ...	२४	१४६	मसूरिकानिदा०	२५	२०९
साध्यासाध्यार्थ	२४	१४७	विस्फोटकनि०	२५	२१०
मेदोनिदानम्	२४८	१५०	बालरोगनि०	२५	२११
कार्श्यनिदानम्	२४	१५१	गर्भनिदानम्	२५४	२१४
उदररोगनिदानं	२४	१५२	सूतिकानिदानं	२५	२१६
शोथनिदानम्	२४९	१६०	प्रदरावलोकः	२५	२१७
गुरुर्यनिदान	२४	१६५	वाय्वनिदानम्	२५	२१९
श्लीषदनिदानं	२५०	१६९	श्लेष्मकलक्षण	२५	२२१
व्रणशोथनिदान	२५	१७०	साध्यासाध्यत्व	२५	२२२
व्रणनिदानम् ...	२५	१७६	नेत्ररोगनिदानं	२५५	२२३
भगनिदानम्	२५१	१८१	क्षिरोरोगनि०	२५	२२७
नाडीव्रणनिदान	२५	१८४	कर्णरोगनि०	२५	२२८
भगदरनिदानम्	२५	१८५	नास्यरोगनि०	२५	२२९
बलमंडनिदानम्	२५	१८८	मुखरोगनिदा०	२५	२३०
प्रमथ्युदनिदानं	२५	१८९	विषरोगावलोकः	२५	२३१
यक्ष्माक्षीनि.	२५२	१९०	घण्टकारनियमः	२५६	२३४
विश्विनिदानम्	२५	१९१	प्रयान्तेक्षिप्रा०	२५	२३५

श्रीः ।

शार्ङ्गधरसंहिता ।

पूर्वखण्डे प्रथमोऽध्यायः ।

धन्वन्तरये नमः ।

मङ्गलाचरणम्

श्रियं स दद्यान्नवतां पुरारि-
र्यद्वृत्तेजःप्रसरे भवानी ।
विराजते निर्मलचन्द्रिकायां
महौषधीव ज्वलिता हिमाद्री ॥ १ ॥

समूलं ग्रन्थप्रयोजनम्

प्रसिद्धयोगा मुनिभिः प्रबुद्धा-
श्चिकित्सकैर्ये बहुशोऽनुभूताः ।
विधीयते शार्ङ्गधरेण तेषां
सुसंग्रहः सज्जनरज्जनाय ॥ २ ॥

रोगनिश्चयपूर्वकं चिकित्सा

हेत्यादिरूपाकृतिसात्म्यजाति-
भेदः समीक्ष्यातुरसर्वरोगान् ।

चिकित्सितं कर्षणचूडणस्य
कुर्वीत वैद्यो विधिवस्तुयोगैः ॥ ३ ॥

श्लेषधिप्रभावाः

दिग्दोषधीनां बहवः श्लेष्वा
चूण्डारकानामिव विम्बपुरन्नि ।
ज्ञान्येति संदेहमपास्त धीरैः
संभावनीया विधिधप्रभावाः ॥ ४ ॥

ग्रन्थप्रबोधनम्

स्वाभाविकागन्तुककायिकान्तरा
रोगा भवेयुः किल कर्मदोषजाः ।
तच्छेदनायै दुरितादहानिः
श्लेयोमयान्बोशवराक्षियोजयेत् ॥ ५ ॥

अयोगानामासिद्धान्त्यक्षानुमानताः ।
सर्वलोकहितार्थाय यस्यान्वयनतिविस्तरात् ॥ ६ ॥

सप्तदशानुक्रमः

प्रथमं परिभाषा सार्ङ्गधरशब्दानक तथा ।
नष्टीपरीक्षादिविधिमतो दीपनपाचनम् ॥ ७ ॥
ततः कलादिकारुषानमधारादिगतिभूता ।
रोगागारं गमना चैव पूर्वन्वय्योऽयमीरितः ॥ ८ ॥
स्वरसः क्लृप्तपाण्टी च द्विमः क्लृप्तश्च पूर्वकम् ।

तथैव युष्टिकालेही स्नेहः सन्धानमेव च ॥ ९ ॥

धानुशुद्धी रसाश्लेष स्रण्टोऽयं मध्यमः स्मृतः ।

स्नेहधानं स्नेदविधिर्बभनं च विरेचनम् ॥ १० ॥

ततस्तु स्नेहयमिः स्वात्ततश्चापि निरूहणम् ।

ततश्चाप्युत्तरी वमिस्ततो वसद्विधिमैतः ॥ ११ ॥

धूमपानविधिश्चैव गन्धूपादिविधिस्तथा ।

लेपादीनां विधिः श्यातन्मथा शोणितविष्णुनिः ॥ १२ ॥

नेत्रकर्मप्रकारश्च स्रण्टः स्वाद्भुत्तरण्वयम् ।

प्रत्यक्षान्वया

द्राविशसंनिताध्वार्यैर्बुधैर्यं मंहिता स्मृता ॥ १३ ॥

पद्मविंशतिशतान्यत्र श्लोकानां गणितानि च ।

भागधीय मानम्

न मानेन विना युक्तिर्द्रव्याणां जायते क्वचित् ॥ १४ ॥

अतः प्रयोगकार्यार्थं मानमत्रोच्यते सथा ।

प्रसरेणुर्बुधैः प्रोक्षस्त्रिशता परमाणुभिः ॥ १५ ॥

प्रसरेणुस्तु पञ्चापनाम्ना वंशी निगद्यते ।

जात्यान्तरगते भावी यस्मूहमं दृश्यते रजः ॥ १६ ॥

तस्य त्रिंशत्तमो भागः परमाणुः स कथ्यते ।

जात्यान्तरगतैः सूर्यकरिबंशी विलोक्यते ॥ १७ ॥

पद्मवंशीभिर्मरीचिः स्वात्ताभिः पद्मभिस्तु राजिका ।

निष्पत्ती राजिकाभिश्च सूर्यपः प्रोच्यते बुधैः ॥ १८ ॥

खयोऽष्टमर्षेः प्रोक्तो गुणा स्यात्तच्चतुष्टयम् ।
 चत्सु रत्निकाभिः स्वाभ्यावको जेमधान्वर्को ॥ १९ ॥
 मर्षिअर्षुभिः शायः स्वाधुरजः स निगद्यते ।
 दृष्टः स एव कथितस्तद्वत् कोल उच्यते ॥ २० ॥
 ध्रुवको वटकर्ध्व इन्द्रणः स निगद्यते ।
 कोलद्वयं च कर्षेः स्वात्म प्रोक्तः पाणिमानिका ॥ २१ ॥
 भक्षं धिनुः पाणिनालं किञ्चिन्पाणिश्च लिङ्गद्वयम् ।
 विहासवद्वत् चैव तथा पौडशिका मता ॥ २२ ॥
 करमधो ईसपदं सुचनं कथलप्रदः ।
 उदुम्बरं च पर्यायैः कर्षे एव निगद्यते ॥ २३ ॥
 स्वात्कर्षाभ्यामर्धवलं शुक्तिरष्टमिका तथा ।
 शुक्तिभ्यां च पलं ज्ञेयं सुष्टिराश्रं चतुर्थिका ॥ २४ ॥
 प्रकुक्षः पौडशी बिल्वं पलमेवात्र कीर्त्यते ।
 पलशयां प्रसृतिर्ज्ञेया प्रसृतश्च विद्यमाने ॥ २५ ॥
 प्रसृतिभ्यामर्धलिः स्वात्कुक्षयोऽर्धसरायकः ।
 अष्टमानं च स ज्ञेयः कुक्षवाभ्यां च मानिका ॥ २६ ॥
 शरावोऽष्टवलं तद्वज्ज्येयमथ विचक्षणैः ।
 शरावाभ्यां भवेत्प्रसृतञ्चतुष्पक्षिमाधारकम् ॥ २७ ॥
 भाजनं कम्पपार्श्वं च चतुःपट्टिपलं च तत् ।
 चतुर्विराट्कैर्ज्ञेयः कलशो नक्षत्रोन्मनी ॥ २८ ॥
 उन्मानश्च घटो राशिर्ज्ञेयपर्यापसंज्ञकाः ।
 ज्ञोताभ्यां दूर्वकुम्भी च चतुःपट्टिसरायकाः ॥ २९ ॥

शूर्वाभ्यां च भवेद्गोणी बहो गोणी च सा स्मृता ।
 गोणीचतुष्टयं ग्वारी कथिता सूक्ष्मशुद्धिभिः ॥ ३० ॥
 चतुःसहस्रचलिका षण्णवत्यधिका च सा ।
 पलानां द्विसहस्रं च भार एकः प्रकीर्तितः ॥ ३१ ॥
 तुला चलशतं ज्ञेया सर्वधैर्येण विश्वयः ।
 माषट्काक्षयिस्त्वानि कुडवः प्रमथमात्रकम् ॥ ३२ ॥
 गदिगोणी खारिकेति यथोत्तरचतुर्गुणाः ।

मानपरिभाषा

गुञ्जादिमानमारभ्य याचन्त्यान्कुडवस्त्वितिः ॥ ३३ ॥
 इवाद्रैशुल्कद्वयाणां ताचन्मानं समं मतम् ।
 प्रस्थादिमानमारभ्य द्विगुणं तद्व्याद्रैयोः ॥ ३४ ॥
 मानं तथा तुलाचारतु द्विगुणं च कथिन्मृत्तम् ।
 स्रुक्ष्वेणुलोहादेर्भाण्डं षष्ठगुरङ्गलम् ॥ ३५ ॥
 विन्दीलं च तथोचं च तन्मानं कुडवं वदेत् ।

योगपरिभाषा

यदीपयं तु प्रथमं यत्न योगस्य कथ्यते ॥ ३६ ॥
 तच्चाहं च य योयो हि कथ्यतेऽथ विविधयः ।
 कालिष्ठं मागधं चैव द्विविधं मानमुच्यते ॥ ३७ ॥
 कालिष्ठान्मागधं श्रेष्ठं मानं मानविदो विदुः ।

मात्रापरिभाषा

न्यनिर्नास्त्येव मात्रायाः कालमसि चयो बलम् ॥ ३८ ॥
 प्रकृतिं दोषदेही च दण्डा मात्रां प्रकल्पयेत् ।

कलितमानम्

यतो मन्द्राग्रयो हन्या दीवस्रथा मराः कर्त्तव्ये ॥ ३९ ॥
 भतस्तु माया लघोम्या प्रोच्यते मुहुर्धमता ।
 यथो द्वादशभिर्गौरमर्षैः प्रोच्यते तुषेः ॥ ४० ॥
 यवदूषेन गुह्या स्वाधिगुह्यो बल उच्यते ।
 तापो गुह्याभिरष्टाभिः सप्तभिर्वा भवेत्तद्विदुः ॥ ४१ ॥
 स्वाध्यातुर्माषकैः क्षाणः स निष्कष्टु एव च ।
 नद्यागो माषकैः पद्भिः कर्षेः स्वादशमाषकः ॥ ४२ ॥
 अतुष्कर्षेः बलं शोणं द्वादशाणमिदं युधः ।
 अनुष्णैश्च कुड्यं प्रस्थाताः पूर्वकम्पनाः ॥ ४३ ॥

आपन्नपरिभाषा

नवान्येव हि योज्यानि द्रव्याप्यस्तिककर्मसु ।
 विना विदङ्गकृष्णाभ्यां गुह्याभ्याम्यमाहितैः ॥ ४४ ॥
 गुह्यो कुड्यो यान्ता कृत्माप्यश्च क्षताचरी ।
 अन्नगन्धा सदचरी क्षतपुण्या प्रसादिनी ॥ ४५ ॥
 प्रयोक्तव्या सद्विद्वद्भिर्द्विगुणा नैव कारयेत् ।
 शुभ्रं नवीनं बह्वर्षं योज्यं सकलकर्मसु ॥ ४६ ॥
 आर्द्रं च द्विगुणं शुष्णादेव सर्वत्र निश्चयः ।
 काष्ठेऽनुके प्रभातं स्वादृष्टेऽनुके जटा भवेत् ॥ ४७ ॥
 भागेऽनुके तु साम्यं स्वाध्यायेऽनुके च सृन्मयम् ।
 ज्वेऽनुके जलं प्राङ्गं तैलेऽनुके तिलोज्ज्वलम् ॥ ४८ ॥

एकमप्यौषधं योगे यस्मिन्वस्तुनरुच्यते ।
 भावतो द्विगुणं प्रोक्ते तद्गुणं तत्त्वदर्शिमिः ॥ ४९ ॥
 सूर्यस्येहासवा केहाः प्रावशश्चन्दनान्विताः ।
 कषायलेषयोः प्रायो युज्यते रक्तचन्दनम् ॥ ५० ॥
 गुणहीनं भवेद्वर्षादूर्ध्वं तदपमौषधम् ।
 मासद्वयान्नया चूर्णं हीनवीर्यं न्यमाश्रयात् ॥ ५१ ॥
 हीनायं गुटिकाखेहो लभेते वासरात्परम् ।
 हीनाः स्फुरूर्तलेखाश्चतुर्मासाधिकान्नया ॥ ५२ ॥
 ओषधो लघुपाकाः स्फुर्निर्वीर्यं वासरात्परम् ।
 पुराणाः स्फुर्गैर्लुका आसवा धातवो रसाः ॥ ५३ ॥
 व्याधेरशुक्लं सद्गुणं गन्तोक्तमपि तत्रयजेत् ।
 लनुक्तमपि यशुक्लं योजयेत्तत्र तद्गुणः ॥ ५४ ॥
 आग्नेया विन्ध्यशैलाद्याः सौम्यो हिमनिर्मितः ।
 अतन्नादौषधानि स्युरनुकूपानि हेतुभिः ॥ ५५ ॥
 अन्येष्वपि प्ररोहन्ति यनेषूपवनेषु च ।
 गृह्णीषान्नि सुमवाः शुचिः प्रातः शुवासरे ॥ ५६ ॥
 आदित्यसंसृज्यो मीनी नमस्कृत्य शिवं हृदि ।
 साधारणधराद्गुणं गृह्णीयात्सुसराश्लितम् ॥ ५७ ॥
 वल्मीककुत्सितानूपरमशानोपरमार्गजाः ।
 जन्तुबद्धिहिमन्वासा नीपथ्यः कार्यसिद्धिदाः ॥ ५८ ॥
 शरत्स्त्रिलकार्थं ग्राह्यं सरसमीपधम् ।
 विरेकवमनार्थं च वसन्तान्ते समाहरेत् ॥ ५९ ॥

अतिरभूतजटा याः स्तुम्भामां प्राच्यास्वचो बुधैः ।
 पृथ्वीवात्सूक्ष्ममूळानि सकलान्यपि बुद्धिमान् ॥ ६० ॥
 न्यग्रोधादेस्वचो प्राच्याः सारः स्वाहीनकादितः ।
 तार्क्षीसादेश्च चवानि फलं स्यान्निकलादितः ॥ ६१ ॥
 घातकवादेश्च पुष्पाणि मृद्धादेः क्षीरमाहरेत् ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां पूर्वमण्डे परिभाषा
 नाम प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

भाष्यप्रवृत्तकालाः

भैषज्यमभ्यवहरेत्प्रभाते प्राचसौ बुधः ।
 कर्पायाश्च विशेषेण तत्र भेदस्तु दर्शितः ॥ १ ॥
 जेवः पञ्चविधः कालो भैषज्यग्रहणे नृणाम् ।
 किञ्चित्पूर्वोदये जाते तथा दिवसभोजने ॥ २ ॥
 सायन्तने भोजने च सुदृढाणि तथा निशि ।
 प्रायः पित्तकफोद्वेगे विरेकवमनार्थयोः ॥ ३ ॥
 क्षेप्तनार्थं च भैषज्यं प्रभाते नरसमाहरेत् ।
 पूर्वं स्यात्प्रथमः कालो भैषज्यग्रहणे नृणाम् ॥ ४ ॥
 भैषज्यं विगुणेष्वपि भोजनाग्रे प्रशस्यते ।
 अरुघौ चित्रभोगक्षेत्रे मिथं रुचिरमाहरेत् ॥ ५ ॥

समानवाते विगुणे मन्देऽग्राचग्निदीपनम् ।
 दद्याद्भोजनमध्ये च भेषजं कुशलो भिषक् ॥ ६ ॥
 स्थानकोपे च भेषजं भोजनान्ते समाहरेत् ।
 त्रिकाक्षेपककर्मेषु पूर्वमन्ते च भोजनात् ॥ ७ ॥
 पूर्वं द्वितीयकालश्च ग्रौहो भेषजकर्मणि ।
 कदाने कुपिते वाते स्वरभङ्गादिभारिणि ॥ ८ ॥
 घ्रासे घ्रासान्तरे देवं भेषजं साध्यभोजने ।
 घ्राते प्रदृष्टे साध्यस्य भुक्तस्थान्ते च दीयते ॥ ९ ॥
 औषधं घ्रायतो धीरिः कालोऽयं स्वाचृतीयकः ।
 सुदुर्मुहुश्च नृच्छर्दिहिकाश्यामगरेषु च ॥ १० ॥
 मात्रं च भेषजं दद्यादिति कालधनुर्धकः ।
 ऊर्ध्वजपुष्पिकारेषु नेत्र्यने चंद्रणे तथा ॥ ११ ॥
 पाचनं दामनं देयमनघं भेषजं निशि ।
 इति पञ्चमकालश्च ग्रौहो भेषजकर्मणि ॥ १२ ॥

रसादयः

द्रव्ये रसो गुणो वीर्यं विपाकः क्षनिरेव च ।
 तथेद्वनकमादेताः पञ्चावस्थाः प्रकीर्तिताः ॥ १३ ॥
 मधुरोऽम्लः कटुश्चैव कटुतिक्तकषायकाः ।
 इत्येते चर्माः कषाता नानाद्रव्यसमाभिताः ॥ १४ ॥
 चरामुक्षुमानलजलज्वलनाकाशमावृतैः ।
 वाय्वग्निश्चमानिलैर्मूलद्रव्यै रसमयः कमान् ॥ १५ ॥

गुणाः

गुरुः श्लिग्धश्च तीक्ष्णश्च सूक्ष्मो लघुरिति क्रमान् ।
धराभ्युदद्भिर्वयनम्योक्तां प्रायो गुणाः स्मृताः ॥ १६ ॥
एष्वेवान्तर्भेदन्त्यन्ये गुणेषु गुणसंज्ञयाः ।

वीर्यम्

वीर्यमुष्णं तथा शीतं प्रायशो द्रव्यस्यैव यम् ॥ १७ ॥
तत्सर्वमग्नीषोमीयं दायते भुवनत्रये ।
अग्निवान्तर्भेदित्वन्ति वीर्याण्यन्धानि खान्दपि ॥ १८ ॥

विपाकः

त्रिधा विपाको द्रव्यस्य स्वाद्भृक्कटुकान्मकः ।
मिष्टः पटुश्च मधुरमम्लोऽम्लं चक्षते रसः ॥ १९ ॥
कषायकटुतिक्तानां पाकः स्वात्प्रायशः कटुः ।
मधुराजायते श्लेष्मा विचमम्लश्च जायते ॥ २० ॥
कटुकाजायते वायुः कर्माणीति विपाकतः ।

प्रभावः

प्रभावस्तु यथा धात्री लकुचस्य रसादिभिः ॥ २१ ॥
समापि कुरुते शोषत्रितयस्य विनाशनम् ।
अचित्तु केवलं द्रव्यं कर्मा कुर्वाणप्रभावतः ॥ २२ ॥
इतरं इन्मि शिरोयन्ता सहदेवीजटा यथा ।
अधिद्वसो गुणो वीर्यं विपाकः शक्तिरेव च ॥ २३ ॥

कर्म स्वं स्वं प्रकुप्यन्ति द्रव्यमाश्रित्य ये स्थिताः ।

अनुभेदन यातादीनां सचयकोषोपहृताः

अवकोपशमा यस्मिन्दोषाणां संभवन्ति हि ॥ २५ ॥

अनुपदंशं तदाम्ब्यात् रवे राशिषु संकमात् ।

ग्रीष्मो मेघवृषां प्रोक्ता प्रातृक्ष्मिषुनककैव्योः ॥ २५ ॥

सिंहकन्ये स्मृता वर्षास्तुलातृक्षिकयोः शरत् ।

चतुर्ग्राही च हेमन्तो वसन्तः कुम्भभीमयोः ॥ २६ ॥

ग्रीष्मे संजीयते वायुः प्रातृदकाले प्रकुप्यति ।

वर्षासु जीयते पित्तं शरत्काले प्रकुप्यति ॥ २७ ॥

हेमन्तं जीयते श्लेष्मा वसन्तो च प्रकुप्यति ।

प्रायेण प्रशमं वाति खलमेव समीरणः ॥ २८ ॥

शरत्काले वसन्ते च पित्तं प्रातृक्ष्मणी कण्डः ।

कार्तिकस्य दिनान्यष्टावष्टावाग्रयणस्य च ॥ २९ ॥

यमदंष्ट्रा समाकृता स्वल्पभुक्तो हि जीयति ।

दोषाणां भोजनादिना अवकोपपचयः

अवकोपशमा दोषा विहारहारसेवनैः ॥ ३० ॥

समानैर्यन्त्यकालेऽपि विपरीतैर्विपर्ययम् ।

रुधिरुक्षमिताहारादतिशीताग्हमाश्रया ॥ ३१ ॥

प्रदीपे कामशोकाभ्यां भीक्षिताराजिजागरैः ।

अभिघातादपागाहज्जीर्णैश्चे धानुसंक्षयात् ॥ ३२ ॥

वायुः प्रकोपं वात्येभिः प्रत्यनीकैश्च शाम्यति ।

विहादिकटुकाम्लोष्णभोजनैर्युष्णसेवनान् ॥ ३३ ॥
 मध्याह्ने क्षुत्तृपारीषाज्जीर्णस्यजेत्तथैरात्रके ।
 निचं प्रकोपं यास्येभिः प्रत्यनीकैश्च शाम्भति ॥ ३४ ॥
 मधुरस्निग्धशीतादिभोज्यैर्दिवसनिद्रया ।
 मन्दैश्वरी च प्रभाते च मुक्तमात्रे तथाऽश्वमात् ॥ ३५ ॥
 श्लेष्मा प्रकोपं यास्येभिः प्रत्यनीकैश्च शाम्भति ॥

इति शार्ङ्गधरसंहितायां पूर्वसूत्रे भवत्वा-
 न्यामक नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

नाडीपरीक्षा

करस्याङ्गुष्ठमूले या धमनी जीवसाक्षिणी ।
 तथेष्टया सुखं दुःखं श्लेष्मं कायस्य परिहर्तुः ॥ १ ॥
 नाडी धत्ते मरुत्कोपे जलाकासपंचयोगतिम् ।
 कलिङ्गकाकमण्डूकगतिं पित्तस्य कौषतः ॥ २ ॥
 हृत्पारायतनगतिं धत्ते श्लेष्मप्रकोपतः ।
 लावन्तिष्ठिरधर्तीनां गमनं संनिपाततः ॥ ३ ॥
 कदाचिन्मन्दगमया कदाचिद्भेगवाहिनी ।
 द्विदोषकोपतो श्लेष्मा हन्ति च स्थानविस्तृता ॥ ४ ॥
 स्थिरा स्थित्वा प्लवति या सा मृगता प्राणनाशिनी ।

अतिक्षीणा च क्षीता च जीवितं हन्त्यसंशयम् ॥ ५ ॥
 उवरकोपे तु धमनी सोप्या वेगवती भवेत् ।
 कामकोधाद्देगवहा क्षीणा चिन्ताभवद्भृता ॥ ६ ॥
 मन्दान्नेः क्षीणवातोश्च नाडी मन्दतरा भवेत् ।
 अस्त्वपूनी भवेत्कोप्या सुर्वी सामा गरीवती ॥ ७ ॥
 लघ्वी वहति दीप्ताग्नेस्तथा वेगवती मता ।
 सुखितश्च स्थिरा श्रेया तथा बलवती स्मृता ॥ ८ ॥
 पचला ध्रुवितश्च स्नातृस्तश्च वहति स्थिरा ।

शुभाशुभस्वप्नरीक्षा

स्वप्नेषु ज्ञानानुसृज्वांश्च रक्तकृष्णाम्बरादृतान् ॥ ९ ॥
 व्यङ्गांश्च विकृतान्कृष्णान्सपाशान्सामुधानपि ।
 यद्भूतो निम्नतश्चापि दक्षिणां दिशमाश्रितान् ॥ १० ॥
 महिषोष्ट्वरास्फडान्खीपुंसो यस्तु पश्यति ।
 स स्वस्थो लभते व्याधि रोगी यात्येव पञ्चतान् ॥ ११ ॥
 अधो यो निचलानुचामलेऽग्नी वा विलीयते ।
 आचदैर्हन्वते योऽपि मत्स्यर्धैर्गिरितो भवेत् ॥ १२ ॥
 यस्त नेत्रे विलीयेते दीनो निर्वाणतां भवेत् ।
 तैलं कुरां पिबेद्वापि कोहं वा लभते तिलान् ॥ १३ ॥
 पक्वाणं लभतेऽश्नाति विशेषकूपं रसातलम् ।
 स स्वस्थो लभते रोगं रोगी यात्येव पञ्चतान् ॥ १४ ॥
 दुःस्वप्नानेवमादींश्च दृष्ट्वा भूयात्त कस्यचिन् ।

स्थानं कुर्यात्पुण्येय दद्याद्भूमतिलानवः ॥ १५ ॥
 पञ्चमोवाणि देवानां रात्रौ देवान्ये यगेन ।
 कृत्विचं विदिनं मर्त्यो वुःस्रग्नान्वस्त्रिमुच्यते ॥ १६ ॥
 स्वप्नेषु यः गुरान्भूषाभीयतः सुदृढो द्विजान् ।
 गोमसिह्वाग्निवीर्यानि पश्येत्सुषमयामुवाह ॥ १७ ॥
 तीर्षो बभ्रुपनीराग्निं जित्वा शत्रुमानानपि ।
 आस्ता र्थावमोक्षिलकरिवाहन्मुष्ठी भवेन ॥ १८ ॥
 सुधपुत्राणि वाय्वाग्निं मांसमस्य भक्षानि च ।
 प्राप्तातुरः सुखी भूयात्स्वन्धो धनमवाप्नुवान् ॥ १९ ॥
 भगवद्भगमनं कृषो विष्टया रुदितं मृतिः ।
 आममांसाशनं स्वप्ने धनारोम्बाहये धिदुः ॥ २० ॥
 जलौका भ्रमरी सर्पो मक्षिका वापि यं दधेन ।
 रोगी स भूयादुल्लासः स्वस्थो धनमवाप्नुवान् ॥ २१ ॥

दत्तपरीक्षा

दूताः स्वजातयोऽपङ्गाः पटयो निर्मलान्वराः ।
 सुनिबधोऽश्वरूपाश्वाः शुभ्रपुष्पचर्त्तर्युताः ॥ २२ ॥
 सुजातयः सुधेष्टाश्च सजीवदिलि संश्रिताः ।
 निषजं समये प्राप्ता रोगिणः सुखहेतवे ॥ २३ ॥
 यस्यां प्राणमरुहानि सा वाटी जीवमेषुता ।

हृगालुनखकुन्म

विद्याङ्गावाथ दूतस्य गच्छतो रोगिणः कृते ॥ २४ ॥

न शुभं सौम्यशकुनं प्रदीक्षं च गुणाग्रहम् ।

चिकित्सां रोगिणः कर्तुं गच्छतो भिषजः शुभम् ॥ २५ ॥

यात्रैर्यं सौम्यशकुनं प्रोक्तं दीप्तं न शोभनम् ।

चिकित्साग्रहक्षयम्

निजप्रकृतिवर्णाभ्यां युक्तः सन्धेन संयुतः ॥ २६ ॥

चिकित्सो भिषजा रोगी वैद्यभक्तो भित्तेन्द्रियः ।

इति धीशार्द्धभरतद्विज्ञायां पूर्वखण्डे नाडी-

परीक्षादिविधिर्नाम तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

विधिर्धातव्यः

पचेशानं वद्विकृष्य दीपनं तद्यथा विधिः ।

पचन्यासे न वद्विं च कुर्याद्यत्तद्वि पाचनम् ॥ १ ॥

नागकेसरवद्विज्ञाविज्ञो दीपनपाचनः ।

न शोधयति यदोपान्तमात्रोदीरयत्यपि ॥ २ ॥

समीकरोति विषमाप्यमनं तद्यथाऽनृता ।

कृत्वा पाकं मलानां वद्विभ्यां शब्दमप्यो नयेत् ॥ ३ ॥

तच्छानुलोमनं ज्ञेयं यथा प्रोक्ता हरीतकी ।

पक्तव्यं वद्वपवधिवं क्षिप्तं कोष्ठे मलादिकम् ॥ ४ ॥

नवत्यधः संस्रवं तद्यथा स्वात्कृतमालकः ।

मलादिकमवर्द्धं यद्भक्ष्यं वा पिबितुं मलैः ॥ ५ ॥
 भित्त्वाथः पातयति तज्जेदनं कटुकी यथा ।
 विषकं वदपकं वा मन्नादि द्रवतां नयेद् ॥ ६ ॥
 रेचयत्यपि तज्जेयं रेचनं त्रिवृता यथा ।
 अवतपितश्लेष्माणौ बलादूर्ध्वं गच्छेत्तु यत् ॥ ७ ॥
 वमने तद्धि विज्ञेयं मदनस्य फलं यथा ।
 स्थानाहर्दिनवेदूर्ध्वमधो वा मलसंचयम् ॥ ८ ॥
 देहसंशोधनं तन्वादेवदालीक्यं यथा ।
 क्षिष्टान्कस्तदिकान्दोषानुन्मूलयति यद्भक्ष्यम् ॥ ९ ॥
 जेदनं तद्ययक्षारो मरिचानि शिलाजतुः ।
 धातुमलान्वा देहस्य विशेषोलेपपेषं यत् ॥ १० ॥
 लेखनं तथाश्वा क्षीरं नीरमुष्णं यथा यथाः ।
 दीपनं पाचनं यस्यादुष्णान्वाहूवशोपकम् ॥ ११ ॥
 मरिचं तच्च यथा क्षुण्ठी जीरकं तज्जपिष्यमी ।
 सौंदर्यान्लैल्यान्कपायवाह्यपुष्पाकाञ्च यद्भवेत् ॥ १२ ॥
 वातकुलसम्भवं तस्याप्यथाकसकटुपटुकी ।
 रसायनं च तज्जेयं यज्जराव्याधिनाशनम् ॥ १३ ॥
 यथाऽमृता रुदन्ती च गुग्गुलुश्च हरीतकी ।
 यस्यादुष्णान्वादेःश्रीषु हर्षो चाजीकरं च तत् ॥ १४ ॥
 यथा नागबलाद्याः ह्युर्वीजं च कपिकण्डूजम् ।
 यस्याऽप्युक्तस्य वृद्धिः स्वाप्युक्तं च तदुच्यते ॥ १५ ॥
 यथाऽश्मगन्धा मुसली शर्करा च ज्ञातावरी ।

द्रुम्यं माषाञ्च भक्ष्यात्फलमजामलानि च ॥ १६ ॥
 प्रवर्तकानि कश्चन्ते जनकानि च रेतसः ।
 प्रवर्तनं स्त्री शुक्रस्य रेचनं वृद्धस्त्रीफलम् ॥ १७ ॥
 जातीफलं स्तम्भकं च शोषणी च हरीतकी ।
 देहस्य सूक्ष्मच्छिद्रेषु विशेषस्तूक्ष्ममुत्पद्यते ॥ १८ ॥
 तद्यथा सैन्धवं क्षीरं निम्बस्तैलं क्वथयन् ॥
 पूर्वं व्याघ्रास्त्रिलं कार्यं ततः पाके च तच्छति ॥ १९ ॥
 क्वथायि तद्यथा भङ्गा केन चादिसमुद्भवम् ।
 समिधकम्पांस्तु शिथिलान्यङ्करोति विकाशि तन् ॥ २० ॥
 विक्षेप्यौजश्च धानुभ्यो यथा कमुककोदकाः ।
 बुद्धिं न्युत्पन्ति यद्रूपं मदकारि तद्रुच्यते ॥ २१ ॥
 तमोगुणप्रधानं च यथा नशं सुरादिकम् ।
 क्वथायि च विकाशि स्वात्सूक्ष्मं केदि मदावहम् ॥ २२ ॥
 आग्नेयं जीवितहरं योगवाहि स्मृतं विषम् ।
 निजनीर्येण यद्रूपं स्रोतोभ्यो दोषस्तपयम् ॥ २३ ॥
 विरस्यति प्रमाथि स्वात्तद्यथा मरिचं यथा ।
 वैचित्र्याङ्गीरवाद्रूपं रुद्धा रसबहाः क्षिराः ॥ २४ ॥
 धने यद्गौरवं तत्स्वादभिष्यन्दि यथा दधि ।

इति श्रीशार्ङ्गपरसंहितायां पूर्वखण्डे दीवन्पा-

चनादिकथनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

शारीरम्

धारवाशयान्तरस्थस्तु यः क्लेदस्त्वधितिष्ठति ।
 देहोष्मणा विषको यः सा कलेन्वभिधीयते ॥ १ ॥
 कक्षाः सहादायाः सप्त धातवः सप्त तन्मन्त्राः ।
 सप्तोपधातवः सप्त त्वचः सप्त प्रकीर्णताः ॥ २ ॥
 प्रथो दोषा नवशतं स्नायूनां संधयस्तथा ।
 दृशाधिकं च शिशतमरशौ च शिखरं तथा ॥ ३ ॥
 सप्तोत्तरे मर्मशतं शिराः सप्तशतं तन्म ।
 चतुर्विंशतिरास्रधाता धमन्वो रसबाहिकाः ॥ ४ ॥
 मांसवैश्वः समागम्यता नृणां पञ्चशतं सुषैः ।
 स्त्रीणां च विंशत्यधिकाः कण्ठराश्रैव षोडश ॥ ५ ॥
 नृदेहे दश रन्ध्राणि नारीदेहे प्रचोदश ।
 एतस्समासतः प्रोक्ते विम्बरेमातुमोच्यते ॥ ६ ॥
 मांसात्क्षुब्धेदसां तिष्ठो पट्टट्टीहोश्चतुर्थिका ।
 पञ्चमी च तस्याऽङ्गाणां षष्ठी चाग्निधरा मता ॥ ७ ॥
 रेतोधरा सप्तमी स्वादिति सप्त कक्षाः रघुताः ।
 श्लेष्माशयः स्वादुरसि तस्यादामाशयस्त्वचः ॥ ८ ॥
 ऊर्ध्वमध्यशयो नाभेर्धामभागे व्यवस्थितः ।
 तस्योपरि तिष्ठे क्षेपं तद्वचः पञ्चवातवः ॥ ९ ॥
 महाशयस्त्वधमन्मसाहन्तिर्मुद्रास्तन्मवधः ।

अकिरन्तावापसुरो ज्ञेयः। सप्ताष्टादात्म्यमी ॥ १० ॥
 पुष्ट्येन्धोऽधिकाश्चान्ये नारीणामशयाग्रयः ।
 घरा गभस्त्रयः प्रोक्तः सर्वा मान्याशयो मनी ॥ ११ ॥
 रमाभूयांसमेहोऽस्तिमजाशुक्राणि धातवः ।
 जायन्तेऽन्योन्यतः सर्वे पाचिताः विपत्तेजसा ॥ १२ ॥
 द्यावृक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते ।
 मेदयोऽस्थि ततो मज्जा मज्जायाः शुक्रसंभवः ॥ १३ ॥
 जिह्वानेत्रकपोलानां जलं पित्तं च रजकम् ।
 कर्णधिदुमनादन्तकक्षामेढादिजं मलम् ॥ १४ ॥
 मन्वनेप्रमलं षष्ठे स्निग्धत्वं पिष्टिकामया ।
 जायन्ते सप्तधातवर्गं मलान्येधमशुक्रमात् ॥ १५ ॥
 मन्व्यं रजश्च नारीणां काले भवति गच्छति ।
 सुश्रुमांसभवः स्नेहः सा चक्षा परिकीर्तिता ॥ १६ ॥
 स्नेहो दन्तामया केशास्तर्पेयौजश्च सप्तमम् ।
 इति धातुभवा ज्ञेया एते सप्तोपधातवः ॥ १७ ॥
 ओजः सर्वशरीरम्यं शीतं स्निग्धं स्थिरं मतम् ।
 सोमात्मकं शरीरम्य बलपुष्टिकरं मतम् ॥ १८ ॥
 ज्ञेयावभामिनी पूर्वं मिथ्यस्थानं च सा मता ।
 द्वितीया लोडिता ज्ञेया तिलकान्तकजम्भभूः ॥ १९ ॥
 त्रेता तृतीया संवयाता म्यानं चर्मदलस्य सा ।
 तासां चतुर्थी विज्ञेया किलासशिश्रूभूमिका ॥ २० ॥
 पञ्चमी वेदनी कथाता सर्वकुडोद्भवमतः ।

विकपाता रोहिणी पट्टी श्रम्बिगण्डावसीस्थितिः ॥ २१ ॥
 स्यूता म्वक्सप्तमी कपाता विदध्वादेः स्थितिश्च सा ।
 इति तस्य स्वप्नः प्रोक्ताः स्यूता मीहिहिमात्रवा ॥ २२ ॥
 वायुः पित्तं कफो दोषा धातवश्च मष्टास्तथा ।
 तद्यदि पञ्चधा कपाताः प्रत्येकं देहधारणान् ॥ २३ ॥
 शरीरदूषणादोषा धातवो देहधारणान् ।
 वातचित्तकफा ज्ञेया मल्लिनीकरणान्मताः ॥ २४ ॥
 पित्तं पट्ट कफः पट्टः पट्टवो मलधारावः ।
 वायुना यत्र नीयन्ते तत्र गच्छन्ति मेघवन् ॥ २५ ॥
 पञ्चदन्तेषु बलवान्विभागकरणान्मनः ।
 रजोगुणमयः सूक्ष्मः शीतो कक्षो लघुश्चलः ॥ २६ ॥
 मलसप्तये चरेत्कोष्ठे बद्धिस्थाने तथा हृदि ।
 कण्ठे सर्वाङ्गदेशेषु वायुः पञ्चप्रकारतः ॥ २७ ॥
 अपानः स्वान्तमानश्च प्राणोदानौ तथैव च ।
 व्यानश्चेति समीरस्य नामान्युक्तान्यनुक्रमात् ॥ २८ ॥
 पित्रमुष्णं इयं पीतं नीलं सत्त्वगुणोत्तरम् ।
 कटुतिक्तरसं ज्ञेयं विदग्धं चाम्लतां वमेत् ॥ २९ ॥
 अद्रवाक्षये भवेत्पित्तमक्षिप्यं तिलोन्मिश्रम् ।
 त्वष्टिं काम्बिकरं ज्ञेयं जेषाश्चक्षादिचाचकम् ॥ ३० ॥
 दध्मं यकृतिं यत्पित्तं तद्रसं शोषितं वदेत् ।
 यत्पित्तं नेत्रयुगुले रूपदर्शनकारि तत् ॥ ३१ ॥
 यत्पित्तं हृदये तिष्ठेन्मोक्षामज्ञाकरं च तत् ।

पाचके आजके चैव रज्जकालोचके तथा ॥ ३२ ॥
 साधके चैति पञ्चैव पित्तनामान्यनुक्रमान् ।
 कफः क्षिप्तो गुरुः शैतः पिनिष्ठः सीतलमया ॥ ३३ ॥
 तमोगुणाधिकः स्वादुचिदग्धो नवमो भवेत् ।
 कफश्चाभाशये मांसं कण्ठे हृदि च संधिषु ॥ ३४ ॥
 तिष्ठन्करोति देहस्य मध्ये सर्वाङ्गवादधम् ।
 ज्ञेयः संहर्षश्च रसनश्चाबलम्बनः ॥ ३५ ॥
 क्षेमकश्चेति नामानि कफस्योक्तान्यनुक्रमान् ।
 श्वायसो बन्धनं श्लोका देहे मांसास्थिमेदसाम् ॥ ३६ ॥
 रन्ध्रवद्वाङ्गसन्धानाद्देहे शोथः कफान्विताः ।
 भाधारश्च तथामारः कर्षयन्तीति तुषा विदुः ॥ ३७ ॥
 सर्माणि जीवाश्चराणि प्रायेण सुखयो जगुः ।
 संधिबन्धनकारिण्यो शोषधानुबदाः क्षिराः ॥ ३८ ॥
 धमन्यो रसबाहिन्यो धमन्ति पवनं तनी ।
 मांसपेक्ष्यो बलाय स्त्रुरवष्टम्भाय देहिनाम् ॥ ३९ ॥
 प्रसारणाकुञ्चनयोरङ्गानां कण्ठरा मताः ।
 नाखानयनकर्णानां द्वे द्वे रन्ध्रे प्रकीर्तिते ॥ ४० ॥
 मेहनाषानवक्राणामेकैकं रन्ध्रमुच्यते ।
 वृक्षमं मन्त्रके श्लोके रन्ध्रापीति तृणां विदुः ॥ ४१ ॥
 स्त्रीणां त्रीण्यधिकानि रजुः क्षयशोर्भेद्यर्मेतः ।
 सूक्ष्मभित्त्राणि चान्द्रानि मसानि त्वचि जन्मिनाम् ॥ ४२ ॥
 तद्गामे कुक्कुसद्गीर्णं दक्षिणाङ्गे बकुन्मानम् ।

दधाननाभोराधारः कुण्डलः प्रोच्यते बुधः ॥ ४३ ॥
 रक्तवाहिशिरामूले ग्रीहा लघाता महर्षिभिः ।
 यकृद्भ्रुकविलस्य स्वार्त्तं रक्तस्य संशयः ॥ ४४ ॥
 जलवाहि शिरामूले तुष्णाच्छादनकं निम्नम् ।
 दृष्टौ पुष्टिकरो ब्रीची जठरस्यस्य मेदसः ॥ ४५ ॥
 धीर्ववाहिशिराधारी नृपणी चारुपावर्हा ।
 गर्भाधानकरं भिद्रमयनं धीर्वसृष्टयोः ॥ ४६ ॥
 हृदयं चेतनास्थानमोजसश्चाश्रयो मनसः ।
 शिरा धमन्तो नाभिरुताः नवी व्याप्य स्थितामनुम् ॥ ४७ ॥
 पुष्पान्ति चानिजं वायोः संयोगात्सर्वधातुभिः ।
 नाभिरुताः प्राणपवनः सृष्टुः हृत्कमलान्तरम् ॥ ४८ ॥
 कण्ठाद्विनिर्गच्छति वातुं विष्णुपदामृतम् ।
 पीप्सा चाम्बरपीयूषं पुनराकालि वेगताः ॥ ४९ ॥
 प्रीत्यन्देहमस्त्रिलं जीवन् जठरानलम् ।
 शरीरप्राणयोरेवं संयोगादाधुरुष्यते ॥ ५० ॥
 कालेन तद्विषयोवाचं वक्ष्यन् कल्पते बुधः ।
 न जन्तुः कश्चिदमरः पृथिव्यां जायते कश्चिन् ॥ ५१ ॥
 भूतो मृत्युरवार्थः स्वास्मिन् रोगाग्निवापयेत् ।
 वाय्वत्वं वाति साध्यस्तु वाय्वो गच्छन्त्यसाध्यताम् ॥ ५२ ॥
 जीवितं हन्त्यसाध्यस्तु नरस्याऽऽनिकारिणः ।
 भूतो रम्भ्यमानुं रक्षेद्धरः कर्मविवाक्यिन् ॥ ५३ ॥
 धर्मार्थकामभोक्षाणां शरीरं साधनं यतः ।

धातवस्तन्महा द्रोणा नाशयन्त्यसमानानुम् ॥ ५४ ॥

समाः सुखाय विज्ञेया बलायोपचयाय च ।

सृष्टिकृत्

जगद्योनेरनिच्छाया चिदानन्दैकरूपिणः ॥ ५५ ॥

पुंसोऽस्मि प्रकृतिर्वित्ता प्रतिच्छायेव भास्वतः ।

अचेतनापि चैतन्ययोगेन परमात्मनः ॥ ५६ ॥

अकरोद्विश्वमखिलमनित्यं नाटकाकृति ।

प्रकृतिर्विश्वजननी पूर्वं बुद्धिमजीववत् ॥ ५७ ॥

इच्छामयीं महद्भुवनहङ्गारमतोऽभवत् ।

त्रिविधः सौऽपि संजातो रजःसर्वद्रुमोऽगुणैः ॥ ५८ ॥

तन्मास्रस्त्वचोऽङ्गुलिनिद्रियाणि दशाभवत् ।

मनश्च जातं तान्वाहुः श्रोत्रम्यक्षुश्च तथा ॥ ५९ ॥

त्रिह्याग्राणवचोऽह्मवाहोऽप्यङ्गुदानि च ।

पञ्च शुद्धीनिद्रियाण्वाङ्गुः प्राक्तवानीतराणि च ॥ ६० ॥

कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव कथ्यन्ते सूक्ष्मबुद्धिभिः ।

तमन्वचगुणोत्कृष्टादहङ्कारादधाभवत् ॥ ६१ ॥

तन्मात्रपञ्चकं तस्य नामान्बुद्धानि सूरिभिः ।

वाच्यतन्मात्रकं दार्शतन्मात्रं रूपमात्रकम् ॥ ६२ ॥

रसतन्मात्रकं गन्धतन्मात्रं चेति तद्विदुः ।

तन्मात्रपञ्चकात्म्यास्तंजातं भूतपञ्चकम् ॥ ६३ ॥

ब्रह्मानिष्ठानलजलक्षोणीरूपं च तन्मतम् ।

शब्दः स्पर्शश्च स्पर्शं च रसगन्धाद्यनुकमान् ॥ ६४ ॥
 तन्मात्राणां विशेषाः श्रुतः स्वरूपभावसुखावताः ।
 बुद्धीन्द्रियाणां पण्डित लब्धाद्या विषया मत्ताः ॥ ६५ ॥
 कर्मेन्द्रियाणां विषया भाषाकानविहारिताः ।
 आनन्दोत्सर्गैश्चैव कथितात्मवर्द्धयिभिः ॥ ६६ ॥
 प्रधानं प्रकृतिः शक्तिर्निष्ठा चाधिकृतिरन्धरा ।
 श्रुतानि तस्या नामानि शिवनामिष्य या स्थिता ॥ ६७ ॥
 महानहर्दृतिः पञ्चतन्मात्राणि पृथक्पृथक् ।
 प्रकृतिर्विकृतिश्चैव गृहीतानि तुषा जगुः ॥ ६८ ॥
 दृष्टेन्द्रियाणि निम्नं च महाभूतानि पञ्च च ।
 विकाराः पौडग ज्ञेयाः सर्वे व्याप्य जगन्निवृताः ॥ ६९ ॥
 एवं चतुर्विंशतिभिर्मन्त्रैः मिद्रे वपुर्गृहे ।
 जीवाणामा नियतो नित्यो बभूव स्वान्तर्गुणवान् ॥ ७० ॥
 न देही कल्पते वायुपुण्यदुःखमुक्तादिभिः ।
 व्याप्तो बह्वथ मनसा कृत्रिमेः कर्मबन्धनेः ॥ ७१ ॥
 कामश्लेषौ लोभमोहावहद्वारश्च पञ्चमः ।
 दृष्टेन्द्रियाणि बुद्धिश्च तस्य बन्धाव देहिना ॥ ७२ ॥
 ज्ञाज्ञानि बन्धमज्ञानादन्मज्ञानाच्च सुष्यते ।
 नष्टत्वयोगकृद्भ्रमधिरासोऽयं तन्मुखावहम् ॥ ७३ ॥

इति श्रीशार्ङ्गधरभक्तिनामां पूर्वपाठे कथादिबन्धानं
 नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥

षष्ठोऽध्यायः ।

आहारपाकवर्गावृत्तिबालसोषणानि

वात्यामाशयमाहारः पूर्वं प्राणानिलेरितः ।

माधुर्यं केवभावं च पटुष्वोऽपि लभेत सः ॥ १ ॥

अथ पाचकवित्तेन विदग्धश्चापलतां व्रजेत् ।

ततः समानमरुता ग्रहणीमभिनीयते ॥ २ ॥

षष्ठी पित्तधरा नाम या कला परिकीर्तिता ।

पक्वामाशयमध्यस्था ग्रहणीत्यभिधीयते ॥ ३ ॥

ग्रहण्यां पच्यते कोष्ठवह्निना जायते कटुः ।

रसो भवति संपकादपक्वाद्यामसंभवः ॥ ४ ॥

यद्देवैरेव माधुर्यं सिग्धतां याति तदसः ।

पुण्याति धानुनविलान्सम्यक्पक्वोऽमृतोपमः ॥ ५ ॥

मन्दबहिर्विदग्धश्च कटुश्चाम्लो भवेद्दसः ।

विषभावं व्रजेद्वापि कुर्याद्वा रोगसंकरम् ॥ ६ ॥

आहारस्य रसः सारः स्याद्दहीनो मसद्वयः ।

शिरान्निष्पन्नलं नीलं चर्मां मूत्रवमामुग्रम् ॥ ७ ॥

तन्निष्ठं च ममं ज्ञेयं तिष्ठेत्पक्वशये च सत् ।

बलित्रिनयनार्गेण वात्यपायेन नोदितम् ॥ ८ ॥

प्रचाहिर्णी मर्जनी च द्राक्षिकेति बलित्रयम् ।

रसस्तु हृद्यं याति समानमरुतेरितः ॥ ९ ॥

रज्जिनः पाचिलम्बत्र वित्तेनायाति रक्तनाम् ।

रक्तं सर्वशरीरस्थं जीवसाधार उत्तमः ॥ १० ॥
 विद्युर्ध्वं गुरु चक्रे स्वादु विद्युर्ध्वं विचित्रवर्णवेत् ।
 पाचिताः विचित्रानेव रसाद्या धानवः क्रमान् ॥ ११ ॥
 शुक्रानि वाग्नि मासेन तथा स्त्रीणां रजो भवेत् ।
 कामान्मिथुनसंयोगे सुदुःशोयितशुक्रतः ॥ १२ ॥
 गर्भैः संजायते नार्यः स ज्ञातो बान्ध उच्यते ।
 आधिक्ये रजसः कन्धा पुत्रः सुक्ताधिके भवेत् ॥ १३ ॥
 ननुंसकं समत्वेन यथेच्छा पारमेश्वरी ।
 बालस्य ग्रथने मासि देया भेषजरक्तिका ॥ १४ ॥
 भद्रलेहीकृतैकैव क्षीरक्षीरदक्षिणापूर्तः ।
 अर्धदेत्तावदेकैकां यावद्भवति बाल्यम् ॥ १५ ॥
 सविहृद्भिन्नदूर्ध्वं स्नायाकम्पोदरावस्तरः ।
 ततः स्थिरा भवेत्तावद्यावदूर्ध्वानि सस्रतिः ॥ १६ ॥
 सतो बालकवन्मात्रा हासनीया शर्मैः सन्तैः ।
 मात्रैश्च कलकनूर्णानां कपायाणां चतुर्गुणा ॥ १७ ॥
 सज्जनं च तथा लेपः स्नानमभ्यङ्गकर्म च ।
 वसनं प्रतिमर्शश्च जन्मप्रभुनि शब्दाने ॥ १८ ॥
 कवलः पञ्चमादूर्ध्वदष्टमास्तलकर्म च ।
 विरेकः षोडशादूर्ध्वद्विंशनेत्रैश्च मधुनम् ॥ १९ ॥
 बालस्य बुद्धिशलविमेषा स्वग्रहिः शुक्रविक्रमः ।
 बुद्धिः कर्मेन्द्रियं चेतो जीविनं वृक्षतो दृश्येत् ॥ २० ॥

वातादिप्रकृतिसंक्षुब्धानि

अल्पकेतः कुशो रुक्षो वाचालश्चलमानसः ।
 आकाशचारी स्वप्नेषु वातप्रकृतिको नरः ॥ २१ ॥
 अक्षाले पलितर्षाप्तो धीमान्छेदी च रोपणः ।
 स्वप्नेषु उद्योतिषां द्रष्टा विज्यप्रकृतिको नरः ॥ २२ ॥
 गम्भीरबुद्धिः रयूलाङ्गः क्षिप्रकेतो महाबलः ।
 स्वप्ने जलाक्षवालोक्षी श्लेष्मप्रकृतिको नरः ॥ २३ ॥
 ज्ञानरूपा मिथश्चिह्नेश्च द्वित्रिदोषोद्वेगना नराः ।

निद्रादयः

तमःकष्टाम्बां निद्रा स्वप्नसूक्ष्मां विज्यतमोभवा ॥ २४ ॥
 रजःपित्तानिहैर्ध्नान्तिगन्धः श्लेष्मणमोऽनिलैः ।
 ग्लानिरोजःक्षयादुज्वादीर्णैश्च श्रमाप्तयेद् ॥ २५ ॥
 यः सामर्थ्येऽप्यनुत्साहमदाल्पमुदीर्यते ।
 र्धनव्यतिथिलक्ष्मणः पीनैकशायसुदृमेन् ॥ २६ ॥
 विदीर्णवदनः शालं जुम्भा सा कण्ठने बुधैः ।
 उदानप्राणयोहोर्ध्वयोगान्मौलिककस्रवात् ॥ २७ ॥
 शङ्कः संज्ञायने गतः क्षुर्न तन्कण्ठने बुधैः ।
 उदानकोपादाहारमुच्छिरस्वाच्च यज्ञयेद् ॥ २८ ॥
 पचनस्योऽभ्यगमने तमुद्गारं प्रचक्षते ।

इति श्रीषाङ्गरसहितानां पूर्वखण्डे वायुरा-
 दिगणिकवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

रोमगणना

रोमणां गणना पूर्व मुनिभिर्वा प्रकीर्तिता ।
 मवात्र मोच्यते सैव तद्देदा बहुभो मताः ॥ १ ॥
 पञ्चविंशतिरदिष्टा ज्वरान्तद्देद उच्यते ।
 पृथग्दोषैर्मथ हन्तुर्भेदेन त्रिविधः स्मृतः ॥ २ ॥
 एकश्च सन्निवालेन तद्देदा यद्वयः स्मृतः ।
 प्रापशः सन्निवालेन पञ्च स्युर्विषमज्वराः ॥ ३ ॥
 सन्ततः सन्ततश्चैव अन्वेतुष्कन्तुनीयकः ।
 चातुर्यकश्च पञ्चैते कीर्तिता विषमज्वराः ॥ ४ ॥
 तथागन्तुज्वरोऽप्येकस्त्वबोद्धविधो मतः ।
 अभिचारप्रहायेतवापिरागन्तुकस्त्रिधा ॥ ५ ॥
 श्वमाच्छेदाक्षतादाहाद्यनुर्धा जालजो ज्वरः ।
 कामाक्षीनेः शुचो रोपाद्विषादीषधगन्धतः ॥ ६ ॥
 अभिपङ्क्तज्वराः षट् स्युरेवं ज्वरत्रिविधयः ।
 पृथक्त्रिदोषैः सर्वैश्च शोकादामादयादपि ॥ ७ ॥
 ज्वरीसारः सप्तधा स्याद्ग्रहणी पञ्चधा मता ।
 पृथग्दोषैः सन्निवालात्तथा चाग्नेन पञ्चमी ॥ ८ ॥
 प्रधादिका चतुर्धा स्यात्पृथग्दोषैर्मथगन्धतः ।
 खत्रीर्यं त्रिविधं मोक्तं विदुष्यं वायुना मतम् ॥ ९ ॥
 पित्ताद्विदुष्यं विज्ञेयं कफेनामं तदुच्यते ।

विषाजीर्णं रसादेकं दोषिः स्वादलसस्त्रिधा ॥ १० ॥
 विपूषो त्रिविधा प्रोक्त्य दोषिः सा स्वापृथक्पृथक् ।
 दण्डकालसकलैकैकैव स्वाद्विलम्बिका ॥ ११ ॥
 अर्शसि पद्मविधान्याहुर्बालपित्तकफाश्रितः ।
 सञ्जिपाताश्च संसर्गाशेषां भेदो द्विधा स्मृतः ॥ १२ ॥
 सहस्रोत्तरजन्मभ्यां तथा शुष्कार्द्रभेदतः ।
 त्रिदिव चर्मकीलानि चान्तादितात्कफादपि ॥ १३ ॥
 एकविंशतिभेदेन कृमयः स्तुर्द्विधा च ते ।
 बाह्यान्तर्भाव्यन्तराः स्युन्नेषु यूजा बहिःशराः ॥ १४ ॥
 लिङ्गाश्वान्येऽन्तरश्चराः कफाचे हृदयादकाः ।
 अज्जादा उदरावेष्टाश्चुरवश्च महागुहाः ॥ १५ ॥
 सुगन्धा र्धमेकुसुमान्मन्त्रा रक्ताश्च मातरः ।
 सौरसा स्तोमविध्वन्ता रोमहीना उदुम्बराः ॥ १६ ॥
 केशादाश्च तथैवान्ये शङ्कुज्वाला मकेरुकाः ।
 केलिहाश्च सत्पनाश्च सौसुरादाः ककेकृद्धः ॥ १७ ॥
 तथान्यः कफरक्षाभ्यां संज्ञातः स्वायुक्तः स्मृतः ।
 वृषस्य कृमयश्चान्ये विषमा बाह्योन्मयः ॥ १८ ॥
 पाण्डुरोगाश्च पद्म स्तुर्वीतपित्तकफैस्त्रिधा ।
 त्रिदोषैर्मृत्तिश्वाभिश्च तथैका कामन्ता स्मृता ॥ १९ ॥
 स्वात्कुम्भकामन्ता चैका तथैकं च हृत्पीमकम् ।
 रक्तवित्तं त्रिधा प्रोक्तमूर्ध्वगं कफसंभवम् ॥ २० ॥
 अधोगं मारुतं ज्ञेयं तद्वयेन द्विमागैरगम् ।

कासाः पञ्च समुद्दिष्टान्ते श्रवः स्तुम्भिभिर्मनैः ॥ २१ ॥

उरःक्ष्णान्तुर्धैः स्यान्क्ष्णान्तुर्धैः पञ्चमः ।

क्ष्णः पञ्चैव त्रिद्वेवास्त्रिभिर्द्विपञ्चमः ने ॥ २२ ॥

पञ्चुर्धैः सस्त्रिपातेन पञ्चमः स्याद्दुरःक्ष्णान् ।

शोषाः स्तुः पदप्रकारेण स्त्रीप्रसङ्गात्पञ्चो मन्वान् ॥ २३ ॥

अप्यत्रमात्रं व्याख्याताद्वार्धयथादिति व्याख्ये ।

आसाश्च पञ्च त्रिद्वेवाः क्षुद्रः स्यात्तमन्त्रमन्त्रा ॥ २४ ॥

उर्यध्यासो महाध्यामश्चिञ्जन्नासञ्च पञ्चमः ।

कथिताः पञ्च किङ्कारानु नास्तु क्षुद्राऽक्षज्ञा नथा ॥ २५ ॥

गन्धीरा यमला चैव महती पञ्चमी नथा ।

चन्द्रारोऽधैर्किङ्काराः स्तुर्विपमो बान्तर्ध्वजः ॥ २६ ॥

लीङ्गः पिताम्बकान्मन्त्रो बन्धको बान्तिन्नः ।

पञ्चवारोऽका द्वेवा बान्तिन्नर्कैस्त्रिधा ॥ २७ ॥

सस्त्रिपात्तान्मन्त्रान्पाच्छ्रद्धयः सप्तधा मताः ।

त्रिभिर्द्विपैः पृथक्त्रिधः कृमिभिः सस्त्रिपातनः ॥ २८ ॥

पृथक्वा च तथा स्त्रीणां गर्भाधावाच्च व्याख्ये ।

स्त्रध्वेवाः पञ्चैव स्तुर्वीनपित्तर्कैस्त्रिधाः ॥ २९ ॥

मेदसा सस्त्रिपातेन क्ष्णान्पष्टः प्रकीर्तितः ।

तृष्णा च पट्विधा प्रोक्ता बान्तिन्नान्द्रकादिति ॥ ३० ॥

त्रिद्विपैस्त्रिपसर्गेण क्ष्णान्तुर्धैः पञ्चमः ।

मूच्छी चतुर्विधा द्वेवा बान्तिन्नर्कः पृथक् ॥ ३१ ॥

चतुर्विधं सस्त्रिपातेन त्रिद्विधं भ्रमः मूलः ।

निद्रा तन्द्रा च संन्यासो गहानिद्रैश्चैकशः स्मृताः ॥ ३२ ॥
 मदाः सप्त समारूपाता वातपित्तकफैश्चयः ।
 त्रिदोषैरवृता मन्वादिषादपि च सप्तमः ॥ ३३ ॥
 मदाश्चयश्चतुर्थो स्याद्वातपित्तकफादपि ।
 त्रिदोषैरपि विज्ञेय एकः परमदन्तया ॥ ३४ ॥
 पानाजीर्णं तथा चैकं तथैकः पानविभ्रमः ।
 पानास्यनन्तया चैको दाहाः सप्त मन्तास्तथा ॥ ३५ ॥
 रक्तपित्तातथा रक्तासृज्जायाः पित्ततस्तथा ।
 धातुक्षयान्मर्मन्वाताद्रक्तपूर्णैरादपि ॥ ३६ ॥
 कन्मादाः षट् समारूपातास्त्रिभिर्दोषैश्चयश्च ते ।
 सञ्चिपातादिषाञ्चोयः पद्मे दुःशेन चेतसः ॥ ३७ ॥
 भूतोन्मादा विंशतिः स्तुम्भे देवादानवादपि ।
 गन्धर्वोरिकनराक्षतात्पितृभ्यो गुरुक्षयतः ॥ ३८ ॥
 प्रेताश्च गुह्यकादृक्षात्सिद्धाद्भूतात्पितृनाचतः ।
 जलाधिदेवतायाश्च नागाश्च मङ्गराक्षसात् ॥ ३९ ॥
 राक्षसादपि कृष्माण्डात्कृष्णचित्तालयोरपि ।
 अपस्मारश्चतुर्थो स्यात्समीरात्पित्ततन्माथा ॥ ४० ॥
 श्लेष्मणोर्भूति तृतीयः स्याच्चतुर्थः सञ्चिपाततः ।
 चत्वारश्चाभैवाताः स्तुर्बातपित्तकफैश्चिथा ॥ ४१ ॥
 चतुर्थः सञ्चिपातेन दूळान्वष्टौ तुधा जगुः ।
 गृध्रदोषैश्चिथा द्रुम्हमेदेन विविधान्यपि ॥ ४२ ॥
 शार्गेन सप्तमं प्रोक्तं सञ्चिपातेन चाष्टमम् ।

परिणामभयं शूलमष्टधा परिकीर्तितम् ॥ ४३ ॥
 मलैर्धैः शूलसंख्या साक्षरेव परिणामजम् ।
 अत्रद्वयभयं शूलं उपरिचिन्तयन् तथा ॥ ४४ ॥
 पृथेकं गमितं सुशैरुदाचलस्य योदकः ।
 एकः क्षुब्धमहाप्रोक्तस्तृणारोधाद्भितीयकः ॥ ४५ ॥
 निद्राघातात्तृतीयः स्वाद्यतुर्यः आसनिग्रहान् ।
 छर्दिरोधात्पञ्चमः स्वात्पट्टः क्षयधुनिग्रहान् ॥ ४६ ॥
 कुम्भारोधात्सप्तमः स्यादुद्गारमहतोऽष्टमः ।
 नवमः स्यादधुरोधादष्टमः शुक्लधारणान् ॥ ४७ ॥
 मूत्ररोधान्मलस्त्राणि रोधाद्धारयिनिग्रहान् ।
 उदाचलस्यैवैते चोरोपद्रवकारकाः ॥ ४८ ॥
 आनाहो द्विविधो ज्ञेय एकः पक्वशयोद्धवः ।
 आमाशयोद्धवश्चान्यः प्रत्यानाहः स कथ्यते ॥ ४९ ॥
 उरोग्रहन्तथा चैको हृद्गोवाः पञ्च कीर्तिताः ।
 वातादिभिश्चतः प्रोक्तस्तृणैः सन्निपाततः ॥ ५० ॥
 पञ्चमः किमिह जातमनशाहानुदराणि च ।
 वातादिपित्ताकृष्णाक्षीणि त्रिदोषेभ्यो ज्ञेयादपि ॥ ५१ ॥
 ह्रीष्टः क्षताद्वदगुदादष्टमं परिकीर्तितम् ।
 गुल्मास्त्र्यष्टौ समाख्याता वातपित्तकफैश्चतः ॥ ५२ ॥
 ह्रन्द्भेदाश्चतः प्रोक्ताः सप्तमः पश्चिवाततः ।
 रक्तादष्टमकः व्याप्तौ मूत्रवातात्त्रयोदश ॥ ५३ ॥
 वातकुण्डलिका पूर्वा वाताक्षीला ततः परा ।

वातबन्धिस्रुतीयः स्यान्मूत्रातीतश्चतुर्थकः ॥ ५५ ॥
 पञ्चमं मूत्रतद्वत् पष्ठो मूत्रक्षयः स्मृतः ।
 मूत्रोत्सर्गः सप्तमः स्यान्मूत्रग्रन्थिस्तथाष्टमः ॥ ५५ ॥
 मूत्रदुर्गं तु नवमं विदधातो दशमः स्मृतः ।
 मूत्रास्त्रादशोऽप्यवातो बन्धिरुष्णदलिका तथा ॥ ५६ ॥
 त्रयोऽप्येते मूत्रधाताः पृथग्धोराः प्रकीर्तिताः ।
 मूत्रकृच्छ्रणि चाष्टौ स्युर्वातपित्तकफैश्चिथा ॥ ५७ ॥
 सञ्चिपाताच्चतुर्थं स्थाप्युक्तकृच्छ्रं च पञ्चमम् ।
 विदकृच्छ्रं षष्ठमाग्न्यातं वातकृच्छ्रं च सप्तमम् ॥ ५८ ॥
 अष्टमं चादमरीकृच्छ्रं चतुर्थौ चादमरी मता ।
 वातापिनाशककृच्छ्रात्तुकात्तया मेहाश्च विंशतिः ॥ ५९ ॥
 इक्षुमेहः सुरामेहः पिष्टमेहश्च स्याद्भृकः ।
 शुक्रमेहोदकाक्यौ च व्यालामेहश्च शीतकः ॥ ६० ॥
 सिकताक्यः शर्नमेहो दूर्वाले कफसम्भवाः ।
 मज्जिष्ठाक्यो हरिद्राक्यो गीळमेहश्च रक्तकः ॥ ६१ ॥
 कृष्णमेहः क्षारमेहः पङ्केते विजसम्भवाः ।
 इस्तिमेहो वसामेहो मज्जामेहो मधुप्रभः ॥ ६२ ॥
 चन्कारो वातजा मेहा इति मेहाश्च विंशतिः ।
 सौमरोगस्तथा चैकः प्रमेहचिद्विषा दश ॥ ६३ ॥
 शराविका कण्डविका शुक्रिणी विनतालजी ।
 मधुरिका सर्पविका जाहिनी च विदारिका ॥ ६४ ॥
 विदधिश्च दूर्वाताः स्त्रुः पिठिका मेहसम्भवाः ।

मेदोदोषस्तथा चैकः शोथरोगा नव स्मृताः ॥ ६५ ॥
 दोषैः पृथग्दूषैः सधैरभिधातादिषादपि ।
 वृद्धयः सप्त गदिता वातापित्तकफैश्च न च ॥ ६६ ॥
 रक्तेन मेदसा मूत्रादन्नवृद्धिश्च सप्तमी ।
 अण्डवृद्धिस्तथा चैका तथैका गण्डमात्मिका ॥ ६७ ॥
 गण्डालङ्गीति चैका स्याद्गन्धयो न्यथा मताः ।
 शिभिर्दोषैश्च यो रक्ताच्छिष्टाभिर्मेदसो ज्ञेयात् ॥ ६८ ॥
 अरुणा मसैश्च नचमः पद्विधं स्यात्तथातुन्दम् ।
 वातापित्तकफाद्गन्धान्मांसादपि च मेदसः ॥ ६९ ॥
 स्त्रीपदं च त्रिधा शोक्तं वातापित्तकफादपि ।
 विद्वधि चद्विधः क्वाप्तो वातपित्तकफैश्च नः ॥ ७० ॥
 रक्तकृतास्त्रिदोषैश्च ज्ञेयाः पञ्चदशोदिताः ।
 तेषां चतुर्धा भेदाः रसुरामन्तुर्वैद्वज्जन्तथा ॥ ७१ ॥
 तुन्दो वृष्टश्च विज्ञेयस्तत्संख्या कथ्यते पृथक् ।
 वातजनः पित्तजश्च कफजो रक्तजो ज्ञेयः ॥ ७२ ॥
 वातपित्तध्वजान्धो वातश्लेष्मभयस्तथा ।
 तथा पित्तकफान्धो च सन्निपातेन चाष्टमः ॥ ७३ ॥
 नवमो वातरक्तेन दशमो रक्तपित्ततः ।
 श्लेष्मरक्तभयश्चान्यो वातपित्ताग्निगुहयः ॥ ७४ ॥
 वातश्लेष्माग्निगुहयः पित्तश्लेष्माग्निभयः ।
 सन्निपाताग्निगुहय इति पञ्चदश ज्ञेयः ॥ ७५ ॥
 सप्तोत्पत्त्यद्वया स्याद्विद्वत्तद्विलम्बिता ।

छिन्नभिन्नप्रचलिता बृष्टविद्वन्निपातिताः ॥ ७६ ॥
 कोष्ठभेदो द्विधा प्रोक्तश्छिन्नाग्रो निःसूतान्धकः ।
 अस्त्रिमङ्गलोऽष्टधा प्रोक्तो भद्रगुणविदारितो ॥ ७७ ॥
 विवर्तितश्च विच्छिद्यस्त्रिर्यङ्गक्षिसरः सधौ गतः ।
 कर्भ्वगः संधिभद्रश्च बद्धिदग्धश्चतुर्विधः ॥ ७८ ॥
 दुष्टो विदग्धो दुर्दग्धः सम्पन्दग्धः प्रकीर्तितः ।
 गच्छः पञ्च समान्पाता वातपित्तकर्कशश्चिधा ॥ ७९ ॥
 त्रिदोषैरपि शल्येन तथाष्टौ स्फुर्भगन्दराः ।
 सप्तपोषस्तु पञ्चनादुष्टद्विषश्च पिभनः ॥ ८० ॥
 परित्तापी कष्टाग्नेयः कर्तुर्वीर्यककोद्भवः ।
 परित्क्षेपी मरुत्पित्तादर्शोजः कफपित्ततः ॥ ८१ ॥
 आगन्तुजातश्चोन्मार्गी शङ्खावतंक्षिदोषजः ।
 मेदे पञ्चोपदंशः स्फुर्वीर्यविलकटैश्चिधा ॥ ८२ ॥
 सञ्चिपालेन रक्ताच्च मेदेषूकामदान्तथा ।
 चतुर्विंशतिराकृता लिङ्गसोऽप्रथितं तथा ॥ ८३ ॥
 निवृत्तमवमन्थश्च मृदिनं शनयोन्मकः ।
 अष्टौलिका सर्पपिका त्वक्पाकश्चावपाटिका ॥ ८४ ॥
 मांसपाकः स्पर्शहाविचिरुद्गमणिरुत्तमा ।
 मांशार्जुदं शुष्करिका संमृष्टपिटिकाकृजी ॥ ८५ ॥
 रक्तार्जुदं विद्रविश्च कुम्भिका तिलकालकः ।
 निरुद्धप्रकशः प्रोक्तस्तथैव परिवर्तिका ॥ ८६ ॥
 कुष्ठान्यष्टादशोक्तानि वातात्म्यपाण्डिकं भवेत् ।

पिचेनोदुम्बरे शोचं कफान्मण्डलचर्चिके ॥ ८७ ॥
 महत्पित्तादृजिह्वं श्लेष्मवातादिपादिका ।
 तथा शिथ्यैककुष्ठं च किटिभं चाकसं तथा ॥ ८८ ॥
 कफपित्तात्युनर्दद्ः वामा विश्वोदकतथा ।
 महाकुष्ठं चर्मदलं पुण्डरीकं शालाकम् ॥ ८९ ॥
 त्रिदोषैः काक्यं लेवं तथाम्यन्त्रिद्वयसंश्लितम् ।
 तथा वातेन पिचेन श्लेष्मणा च शिथा भवेत् ॥ ९० ॥
 क्षुद्ररोगाः पित्तिसन्ध्यास्त्रेप्यादी शर्करार्जुदम् ।
 हृन्मृदुदा पनसिका विवृताम्बालम्बी तथा ॥ ९१ ॥
 चराहृदयो वल्मीकं कण्ठपी तिलकालकः ।
 गर्दभी रक्तता चैव यवप्रक्या विदारिका ॥ ९२ ॥
 कर्दं मसकश्चैव भीलिका जालगर्दभः ।
 हरिषेली जलुममिर्गुदल्लक्षोऽक्षिरोहिणी ॥ ९३ ॥
 सक्षिरुद्रगुहः कोटः कुनखोऽनुसयी तथा ।
 चक्षिनीकण्ठकक्षिप्यमलसो मुखादृषिका ॥ ९४ ॥
 कक्षा वृषभकच्छूख रन्ध्रः पापागमर्दभः ।
 रात्रिका च तथा व्यङ्ग्यतुषी परिधीर्लितः ॥ ९५ ॥
 वातापित्तात्कफादन्तरदित्युक्तं व्यङ्ग्यक्षयम् ।
 विश्वोटाः क्षुद्ररोगेषु तेऽष्टधा परिधीर्लितः ॥ ९६ ॥
 वृषभदोषैश्च यो हृन्मृद्विचित्रः सप्तमोऽमृतः ।
 अष्टमः सक्षिपातेन क्षुद्ररुक्षु मसूरिका ॥ ९७ ॥
 चतुर्दशमकारेण शिभिर्दोषैश्चिथा च सा ।

इन्द्रजा त्रिविधा प्रोक्ता सञ्जिपातेन सप्तमी ॥ १८ ॥
 अष्टमी स्वर्गता ज्ञेया नवमी रक्तजा स्मृता ।
 दशमी मांससंज्ञता चतस्रोऽन्धाश्च दुम्भराः ॥ १९ ॥
 मेदोऽक्षिमज्जाशुकस्थाः क्षुद्ररोगा इतीरिताः ।
 विस्पर्शरोगो वनधा वातपित्तकफैर्मिश्रितः ॥ २० ॥
 त्रिधा स इन्द्रभेदेन सञ्जिपातेन सप्तमः ।
 अष्टमो बद्धिदाहेन नवमश्चाभिधातव्यः ॥ १ ॥
 तथैकः श्लेष्मपित्ताभ्यामुदरैः परिकीर्तितः ।
 वातपित्तेन चैकस्तु शीतपित्तामयः स्मृतः ॥ २ ॥
 अम्बुपित्तं त्रिधा प्रोक्तं चात्तेन श्लेष्मणा तथा ।
 तृतीयं श्लेष्मवातादयौ चातरकं तथाद्वयम् ॥ ३ ॥
 वाताधिक्येन पित्ताच्च कफादोषत्रयेण च ।
 रक्ताधिक्येन दोषाणां इन्द्रेण त्रिविधः स्मृतः ॥ ४ ॥
 असीतिर्वातजा रोगाः कथ्यन्ते मुनिभारिताः ।
 आक्षेपको हनुस्तम्भ अरुस्तम्भः क्षिरोपहः ॥ ५ ॥
 बाह्याप्यामोऽन्तराप्यामः पार्श्वशूलं कटिग्रहः ।
 हृन्दापतानकः खली जिह्वास्तम्भस्तथादिग्रहः ॥ ६ ॥
 पक्षाघातः कोट्टशीर्षो जन्धान्दम्भश्च बहुला ।
 कलावज्जता तूनी प्रतितूनी च खज्जता ॥ ७ ॥
 पादहर्षो गृध्रसी च विश्वाची चापवाहुकः ।
 अवतानो जम्बाग्रामो वातकण्डोऽपतलकः ॥ ८ ॥
 अङ्गभेदोऽङ्गशोषश्च मिथिमज्जार्थं च गङ्गातः ।

प्रत्यहीलाऽङ्गीलिका च वामनत्वं च कुञ्जता ॥ ९ ॥
 अङ्गपीठान्नशूलं च संकोचसम्भरुक्षता ।
 अङ्गभङ्गोऽङ्गविभ्रंशो विदग्धो चट्विदकता ॥ १० ॥
 सूक्ष्मवसतिवृन्मा स्यादसुहृद्गारोऽङ्गवृन्मन् ।
 वातप्रवृत्तिः स्फुटनं सिरायां पूरणं तथा ॥ ११ ॥
 कम्पः कार्यं द्वावता च प्रलापः क्षिप्रमूत्रता ।
 निदानायाः स्वेदनालो दुर्बलत्वं कलशयः ॥ १२ ॥
 अतिप्रवृत्तिः शुक्लस्य कार्यं नास्य रेतसः ।
 अन्वस्थितचित्तत्वं कटिन्वं विरसास्यता ॥ १३ ॥
 कषायवक्रताभ्मानं प्रत्याभ्मानं च शीलता ।
 रोमहर्षश्च भीरुत्वं रोदः कण्ठूरसाङ्गता ॥ १४ ॥
 शब्दाश्रुता प्रसुप्तिश्च वान्धाश्रुत्वं दृष्टः क्षयः ।
 अथ पित्तघटा रोमाश्चत्वारिंशदिहोदिताः ॥ १५ ॥
 भ्रूमोद्गारो विदाहः स्यादुष्माङ्गत्वं मतिभ्रमः ।
 कान्तिहृत्तिः कण्ठशोषो मुखशोषोऽप्यशु कटा ॥ १६ ॥
 तिक्तास्यताम्लवक्रत्वं स्वेदनायोऽङ्गवाकता ।
 ह्रमो हरितवर्णत्वमनुत्तिः पीतकावता ॥ १७ ॥
 रक्तलावोऽङ्गदर्शनं लोहगन्धास्यता तथा ।
 दीर्घगन्धं पीतमूत्रत्वमरति पीतविदकता ॥ १८ ॥
 पीताम्बलोकनं पीतनेत्रता पीतदन्तता ।
 शीतेच्छा पीतनक्षता तेजोद्वेषोऽल्पनिद्रता ॥ १९ ॥
 कोषश्च गात्रसादश्च भित्तविदकत्वमन्वता ।

उष्णोन्मुखावमुष्णत्वं सूत्रस्य च मलस्य च ॥ १२० ॥
तमसो दर्शनं पीतमण्डलानां च दर्शनम् ।
विजसरत्नं च पित्तस्य चावारिशद्भुजः स्मृतः ॥ ११ ॥
कण्ठस्य विंशतिः प्रोक्ता रोगान्मन्त्रहृतिमिदृता ।
गौरवं सूक्ष्माधुर्वं सूक्ष्मकेपः प्रलेकता ॥ १२ ॥
केतावलीकने केतमिदृशत्वं केतसूत्रता ।
केताद्भवता सैत्यमुष्णेनष्टा तित्तकामिता ॥ १३ ॥
मलाधिसत्वं च ह्रुकस्य बाहुत्वं बहुसूत्रता ।
आलस्यं मन्दबुद्धित्वं वृत्तिर्धर्मस्वावृता ॥ १४ ॥
अचैतन्यं च गदिता विंशतिः श्लेष्मका गदाः ।
रक्तस्य च दश प्रोक्ता व्याधयश्चेषु गौरवम् ॥ १५ ॥
रक्तमन्त्रकता रक्तनेत्रत्वं रक्तसूत्रता ।
रक्तहीनता रक्तपिट्ठिकानां च दर्शनम् ॥ १६ ॥
श्रीण्यं च पूतिगन्धित्वं पीडा पाकश्च जायते ।
चतुःसप्ततिसंख्याका मुखरोगान्मन्त्रोदिताः ॥ १७ ॥
लेण्वोद्ग्रेना नमिता एकादशमिता ध्रुवैः ।
वातपित्तकफैश्चेधा त्रिदोषैरमृता तथा ॥ १८ ॥
क्षयान्मांसाहर्तुं चैव कण्ठोष्ठे च जलार्तुदम् ।
नेदोऽर्तुदं चार्तुदं च रोगा एकादशोष्ठजाः ॥ १९ ॥
दन्तरोगा दन्ताख्याता दाहनाः कुमिदन्तकः ।
दन्तहर्षः करालश्च दन्तचालश्च शर्करा ॥ २० ॥
अधिदन्तः श्वावदन्तो दन्तभेदः कपाहिका ।

तथा त्रयोदशमिता दन्तमूलामयाः स्मृताः ॥ ३१ ॥
 धीतादीपकुशौ हौ तु दन्तविद्विषुमुद्यौ ।
 अधिमांसो विदर्भश्च महाश्रीपिरर्हापिरी ॥ ३२ ॥
 लेप्तेव गतयः पञ्च वातापित्तकफादपि ।
 रात्रिपाताद्रुतिआन्या रक्तनाडी च पञ्चमी ॥ ३३ ॥
 तथा जिह्वामयाः पदं स्फुर्वातपित्तकफेस्त्रिधा ।
 अलसश्च चतुर्थः स्यादधिजिह्वश्च पञ्चमः ॥ ३४ ॥
 पटुश्चोपजिह्वः स्वात्तथाष्टौ तालुजा गदाः ।
 अर्जुदं तालुपिटिका कण्ठमी तालुसंहतिः ॥ ३५ ॥
 गलमुन्नी तालुशोपतालुपाकश्च तुप्पुटः ।
 गलरोगात्तथाख्याता अष्टादशमिता कुक्षेः ॥ ३६ ॥
 वातरोगिणिका पूर्व द्वितीया पित्तरोहिणी ।
 कफरोदिनिष्ठा प्रोक्ता त्रिदोषैरपि रोहिणी ॥ ३७ ॥
 भेदोरोहिणिका वृन्दो गन्धो गलविद्विधः ।
 खरहा तुण्डिकेरी च सप्तमी तालुशोर्ध्वदम् ॥ ३८ ॥
 गलतुर्ध्वद्वयापि वाताद्रुग्धः कफात्तथा ।
 मेदोगण्डश्चैव स्यादित्यष्टादश कण्ठजाः ॥ ३९ ॥
 मुखान्तःसंभवा रोगा अष्टौ रूपाता महर्षिभिः ।
 मुखपाको भवेद्वातापित्तात्तद्रुक्कफादपि ॥ ४० ॥
 रक्ताच्च सन्निपाताच्च प्लेवाश्चोर्ध्वगदादपि ।
 अर्जुदं चेति मुखजाश्चतुःसप्ततिरामयाः ॥ ४१ ॥
 कर्भरोजाः समाख्याता अष्टादशमिता कुक्षेः ।

वाताग्निचातकफाद्रक्तास्रक्षिपाताश्च विद्ध्यिः ॥ ४२ ॥
 शोथोऽर्जुदं पूतिकर्णः कर्णाशौः कर्मद्रिष्टका ।
 वाधिर्न तन्निका कम्बूः शङ्कुली कृमिरुर्म्यङ्गः ॥ ४३ ॥
 कर्मनादः प्रतीनाह इत्याद्याश्च कर्मजाः ।
 कर्मशालीसमुद्भूता रोगाः सप्त इहोदिताः ॥ ४४ ॥
 उत्पातः पालिशोषश्च विद्राही दुःखवर्धनः ।
 परिपोटश्च लेही च विष्वली चेति संस्मृताः ॥ ४५ ॥
 कर्ममूल्यमयाः पञ्च वाताग्निचातकफाद्वि ।
 सक्षिपाताश्च रक्ताश्च तथा नासाभया मदाः ॥ ४६ ॥
 अष्टादशैव संख्याताः प्रतिद्वयाकारतु तेष्वपि ।
 वाताग्निचातकफाद्रक्तास्रक्षिपातेन पञ्चमः ॥ ४७ ॥
 अपीनसः पूतिनासो नासाशौः संस्रुः क्षुदः ।
 नासानाहः पूतिरक्तमर्जुदं दुष्टपीनसम् ॥ ४८ ॥
 नासाशोषो ज्ञाणपाकः पूयश्चाधश्च दीप्तकः ।
 तथा दृक् शिरोरोगा वातेनार्थोऽवभेदकः ॥ ४९ ॥
 क्षिरस्तापश्च वातेन विक्षपीडा तुलीयका ।
 चतुर्थी कफजा पीडा रक्तता सक्षिपातजा ॥ ५० ॥
 सूर्यावर्ताच्छिरःकम्पाच्छिभिभिः शङ्कुकेन च ।
 तथा कयास्त्ररोगाः स्फुर्नेत्रे तेषूपशीर्षिकम् ॥ ५१ ॥
 अहंशिका विद्ध्यिश्च दारुणं पिष्टिकाऽर्जुदम् ।
 इन्द्रक्षुप्तं च खल्वतिः पठितं चेति ते नव ॥ ५२ ॥
 तथा नेत्रभवाः कयाताश्चतुर्नैव निरामयाः ।

तेषु वर्मेवदाः प्रोक्ताश्चतुर्विंशतिसंज्ञकाः ॥ ५३ ॥
 कुण्डून्मीलः पद्मपातः कफोच्छिष्टश्च लोहितः ।
 लक्ष्मिरोषः कथितो रक्तोच्छिष्टः कुङ्कुमकः ॥ ५४ ॥
 पद्मार्शः पद्मरोषश्च विज्ञोच्छिष्टश्च पोयकी ।
 क्षिष्टवर्मा च बहलः पद्मोत्संगसमर्थुदम् ॥ ५५ ॥
 कुम्भिका सिक्तवर्मा लगणोऽञ्जनवाजिका ।
 कर्दमः श्याववर्मा च विम्वर्मा तथाऽनजी ॥ ५६ ॥
 उच्छिष्टवर्मेति गदाः प्रोक्ता वर्मेसमुद्भवः ।
 नेत्रसंक्षिप्तमुद्भूता नव रोगाः प्रकीर्तिताः ॥ ५७ ॥
 जलसायः कफसायो रक्तसावश्च पर्यङ्गी ।
 पूयसायः मिमिक्षन्धिरुषनाहलकाऽलजी ॥ ५८ ॥
 पूयालश्च इति प्रोक्ता रोगाः कवनसंविताः ।
 तथा शुक्लना रोगा बुधैः प्रोक्ताश्चयोद्भूताः ॥ ५९ ॥
 क्षिरोपतः शिराद्वयं शिराजालं च शुक्लिका ।
 शुक्लार्म चाविमोसार्म प्रस्तार्मश्च पित्तकः ॥ ६० ॥
 शिराजनिदिका चैव कफप्रवितकोऽर्जुनः ।
 चाश्वर्म शोभितार्म स्वादिति ह्रुहगता गदाः ॥ ६१ ॥
 तथा कृष्णसमुद्भूताः पात्र रोगाः प्रकीर्तिताः ।
 ह्रुदशुक्लं शिराशुक्लं क्षतशुक्लं तथाऽनका ॥ ६२ ॥
 शिरासंशयः श्वेदोऽपि नीजतः कृष्णगता गदाः ।
 काष्ठं तु पटुधं श्वेदं वाताग्निजकफादपि ॥ ६३ ॥
 सन्निपाताच्च रोगानां षष्ठं संसर्गसंभवम् ।

तिमिराणि पदेव स्युर्वातचित्तकफैस्त्रिधा ॥ ६४ ॥
 संसर्गेण च रक्तेन पट्टं स्वात्संनिपाततः ।
 तिक्कनाशः सप्तधा स्वाहातारिपचारकफेन च ॥ ६५ ॥
 त्रिदोषैरुपसर्गेण संसर्गेणानुज्ञा तथा ।
 अष्टधा दृष्टिरोगाः स्तुम्भेषु चित्तविदग्धकम् ॥ ६६ ॥
 अम्लचित्तविदग्धं च तथैवोष्णविदग्धकम् ।
 त्रिकुलान्ध्र्यं भूसरान्ध्र्यं रात्र्यान्यं द्रुस्वदृष्टिकः ॥ ६७ ॥
 गम्भीरदृष्टिरित्येते रोगा दृष्टिगता मताः ।
 चात्वारश्चाधिमन्धाः स्युर्वातचित्तकफाश्रयतः ॥ ६८ ॥
 अभिष्यन्दाश्च चात्वारो रक्षादोषैस्त्रिमिताः ।
 सर्वाक्षिरोगाश्चाष्टौ स्तुम्भेषु वातविपर्ययः ॥ ६९ ॥
 अक्षयशोकोऽन्यतोवातस्तथा पाकालयः स्मृतः ।
 शुष्काक्षिपाक्का तथा शोकोऽस्तुपित एव च ॥ ७० ॥
 हताधिमन्थ इत्येते रोगाः सर्वाक्षिर्संभवाः ।
 दुस्त्वदोपास्तु पक्षैव प्रोक्तास्तत्रोपसंकाः स्मृतः ॥ ७१ ॥
 आक्षेप्यक्षैव कुम्भीकः सुगन्धिः पण्डसंज्ञकः ।
 शुक्रदोषास्तथाष्टौ स्युर्वातात्चित्तकफेन च ॥ ७२ ॥
 कुणपं क्षेप्यावानाभ्यां पूषानं क्षेप्याचित्ततः ।
 क्षीणं च वातविताभ्यां प्रन्थिलं क्षेप्यावाततः ॥ ७३ ॥
 मलाभं संनिपाताच्च शुक्रदोषा इतीरिताः ।
 अथ स्त्रीरोगानामानि प्रोच्यन्ते पूर्वज्ञाततः ॥ ७४ ॥
 अष्टाधातैवदोषाः स्युर्वातचित्तकफैस्त्रिधा ।

श्वानं कुम्भं शान्धि क्षीरं मलसमं तथा ॥ ७५ ॥

तथा च रक्तमदरं चतुर्विधमुदाहृतम् ।

वातपित्तकफैश्चेष्टा चतुर्थं संनिपाततः ॥ ७६ ॥

विश्रित्यैर्मिरोगाः स्तुर्बातात्पित्तात्कफादपि ।

संनिपाताच्च रक्षाच्च लोहितशयतलाया ॥ ७७ ॥

शुष्का च वामिनी चैव पण्डितान्तर्मुखा तथा ।

सूचीसुखी विद्युता च जालझी च परिशुता ॥ ७८ ॥

उपशुता प्राक्चरणा मदायोनिश्च कर्जिनी ।

स्ताजन्दा चादिचरणा योनिरोगा इतीरिताः ॥ ७९ ॥

चतुर्विधं योनिद्वन्द्वं वातपित्तकफैश्चिष्टा ।

चतुर्थं संनिपातेन तथार्ष्टौ गर्भेष्टा मदाः ॥ १८० ॥

तपविट्कर्मणः स्ताज्ज्वा नायोदरः स्मृतः ।

मष्टहो मूढगर्भश्च विष्कम्भो गूढगर्भकः ॥ ८१ ॥

जराशुदोषो गर्भस्य वातश्चाष्टमकः स्मृतः ।

पञ्चैव स्तनरोगाः स्तुर्बातात्पित्तात्कफादपि ॥ ८२ ॥

संनिपाताक्षताद्यैव तथा स्तनौज्ज्वा मदाः ।

वातरोगेषु कथिताः क्षीरोषाञ्च त्रयः स्मृताः ॥ ८३ ॥

अदक्षपुरुषोत्पन्नः सप्तमीविहितलाया ।

देवाज्जातस्त्वर्त्तपिस्तु तथा च सूतिकागदाः ॥ ८४ ॥

ज्वराद्वध्वज्ज्विल्लाप्ते यथादोषं यथावलम् ।

द्वाविंशतिर्वासरोगान्तेषु क्षीरभवास्तथाः ॥ ८५ ॥

वातात्पित्तात्कफाद्यैव द्वातोद्देहानुर्यकः ।

दन्तचातो दन्तस्यहोऽकालदन्तोऽदिपूतनम् ॥ ८९ ॥

मुसपाको मुखलावो गुदपाकोऽपशीर्षके ।

पद्माक्ष्यस्तालुकण्ठो विच्छिन्नं पारिगर्भिकः ॥ ९० ॥

दीर्घस्य नात्रशोषश्च शय्यामूर्ध्वं कुक्ष्यकः ।

रोदनं चात्रगह्वी स्यादिति ह्यविशतिः स्मृताः ॥ ९१ ॥

तथा बालग्रहाः क्वाता ह्याक्षौच मुनीश्वरैः ।

स्कन्दग्रहो विशाखः स्वाच्छुष्यहश्च पितृग्रहः ॥ ९२ ॥

निगमेयग्रहस्तदृच्छकुनिः क्षीतपूतना ।

मुसमण्डनिका तद्वत्पूतना चान्द्रपूतना ॥ ९३ ॥

रेवती चैव संख्याता तथा स्वाच्छुष्यरेवती ।

तथा चरमभेदास्तु चातरकादिकाश्च ये ॥ ९४ ॥

द्विचत्वारिंशदुक्तास्तै रोगेष्वेव मुनीश्वरैः ।

द्विपट्टिर्दोषभेदाः स्युः संदिपातादिकाश्च ये ॥ ९५ ॥

तेऽपि रोगेषु गणिताः पृथक्प्रोक्ता न ते कश्चिन् ।

हीनमिथ्यातियोगानां भेदः पञ्चदशोदिताः ॥ ९६ ॥

पञ्चकर्मभवा रोगा रोगेष्वेव प्रकीर्तिताः ।

ज्वरस्येदी तथा धूमो गण्डूषोऽजनतर्षणे ॥ ९७ ॥

पीडा ज्वराददीतयास्ताश्च रोगेषु लक्षिताः ।

क्षीतोपद्रव एकः स्यादेकश्रोणोत्प्लवो मतः ॥ ९८ ॥

शक्योपद्रव एकश्च क्षाराचिकः स्मृतस्तथा ।

स्वाधरं ज्वरं चैव कृत्रिमं च त्रिधा विभम् ॥ ९९ ॥

तेषां च कालकृतासैन्यथा स्वाधरे विभम् ।

जङ्गमं बहुधा प्रोक्तं तत्र स्यूता भुजङ्गमाः ॥ ९७ ॥
 बुधिका मूषिकाः खीटाः प्रत्येकं ते चतुर्विधाः ।
 वृंदाविष नमसविषं बालशृङ्गास्त्रिभिस्तथा ॥ ९८ ॥
 सूत्रात्पुत्रीपाण्डुकाश्च दृष्टेर्विशासतमया ।
 छालायाः स्वर्क्षतस्तद्वृक्षया शृङ्गाविषं मतम् ॥ ९९ ॥
 कुक्षिमं द्विविधं प्रोक्तं गरद्वीविभेदतः ।
 सप्तधातुविषं ज्ञेयं तथा सप्तोपधानुजम् ॥ १०० ॥
 तथैवोपविषेभ्यश्च जातं सप्तविधं मतम् ।
 दुष्टनीरविषं चैकं तथैकं दिग्धजं विषम् ॥ १ ॥
 कपिकच्युतया कण्डूर्दुष्टनीरमपि तथा ।
 तथा सूतककचूश्च दोधो भल्लातजस्तथा ॥ २ ॥
 मदश्चतुर्विधश्चान्यः पूगभङ्गाक्षकोदयैः ।
 चतुर्विधोऽन्यो द्रव्याणां फलत्वश्चमूलपत्रजः ॥ ३ ॥
 इति मसिद्धा गणिता ये किञ्चोपद्रवा भुवि ।
 असंख्याश्चापरे धातुमूलजीवादिसंभवाः ॥ २०४ ॥

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां पूर्वखण्डे रोगगणना
 नाम सप्तमोऽध्यायः ।

पूर्वखण्डः समाप्तः ॥ श्लोकसंख्या ॥ ४५३ ॥

मध्यसम्पत्तः ।

प्रथमोऽध्यायः ।

१३ कपाथाः

अथातः स्वरसः कल्कः काञ्चन हिमफल्गुः ।

क्षेयाः कपाथाः पत्रिते लवणः स्युर्यथोत्तरम् ॥ १ ॥

स्वरसः

अहस्ताक्षणाकृष्टाद्रव्याक्षुप्तास्तमुदरेषु ।

चस्रनिष्पीडितो यः स रसः स्वरस उच्यते ॥ २ ॥

कुटयं चूर्णितं द्रव्यं क्षिप्तं च क्षिप्ते जले ।

अहोरात्रं स्थितं तस्माद्रवेष्टा रस उत्तमः ॥ ३ ॥

आदाय शुष्कद्रव्यं वा स्वरसानामसंभवे ।

जलेऽष्टगुणिते सार्धं पादक्षिप्तं च मृज्जते ॥ ४ ॥

स्वरसस्य गुणयाच पलमर्थं प्रयोजयेत् ।

निधोषितं चाग्निमिदं पलमार्थं रसे विधेत् ॥ ५ ॥

मधुशेतागुडक्षाराक्षीरकं लवणं तथा ।

पूतं तैलं च चूर्णादीन्कोलमात्राद्वसे क्षिपेत् ॥ ६ ॥

अमृताया रसः क्षौद्रयुक्तः सर्वप्रभेदजित् ।

हरिद्राचूर्णयुक्तो वा रसो धान्याः तमाक्षिकः ॥ ७ ॥

वासकः स्वरसः पयो मधुनः रक्तपित्तजित् ।

उवरकासक्षयहरः कामलाक्षेप्सापित्तदा ॥ ८ ॥

विन्दलाभा रसः क्षीद्रशुक्तो दार्यरिसोऽथ वा ।

विन्दस्य वा तुदुह्या वा पीतो जयति कामलाम् ॥ १ ॥

पीतो मरिचचूर्णेन तुलसीपत्रसो रसः ।

द्रोणतुष्पीरसो वापि निहन्ति विषमन्वरान् ॥ १० ॥

जम्बूवाग्रामलक्ष्मीर्वा च पल्लवोत्थो रसो जयेत् ।

मध्वाज्यक्षीरसंशुक्तो रक्तातीसारमुलक्यम् ॥ ११ ॥

स्यूतकटुलिकापसरसः पानाज्यपोहति ।

सर्वोत्पसारान्स्थोनाककुटजन्वयसोऽथवा ॥ १२ ॥

शार्ङ्गकसरसः क्षीद्रशुक्तो दूषणघातशुद् ।

आसयासाहचरीहन्ति प्रतिश्यावं व्यपोहति ॥ १३ ॥

बीजपूररसः पानान्मधुक्षारयुक्तो जयेत् ।

पार्श्वहृदस्तिशूलानि कोष्ठवायुं च दहयम् ॥ १४ ॥

शतायवीजं मधुना पिचशूलहरो रसः ।

निशाचूर्णयुतः कन्धारसः श्लेहापचीहरः ॥ १५ ॥

अलम्बुपाथाः स्वरसः पीतो द्विपलमात्रया ।

अपचीवण्डमाछानां कामलायाश्च नाशनः ॥ १६ ॥

शल्लमुण्डरसः कोष्णो मरीचिरवभृलितः ।

जयेत्सहृदिवाग्भासात्तूष्णीपतीर्धमेदकी ॥ १७ ॥

वाङ्गीकृष्माण्डपद्मन्वाद्यदिनीस्वरनाः पृथक् ।

मधुकुहयुताः पीताः सर्वोन्मादापहारिणः ॥ १८ ॥

कृष्माण्डकस्य स्वरसो गुडेन सह योजितः ।

कुष्ठकोद्रवसेनात्महं पानाज्यपोहति ॥ १९ ॥

सङ्गादिचिह्नज्ञानस्य तत्कालं पुरितो जगः ।

वाङ्मेरुमीमूळरसिर्जायते गतवेदनः ॥ २० ॥

पुटपाकः

पुटपाकस्य कल्कस्य स्वरसो गृह्यते यतः ।

अतस्तु पुटपाकानां युक्तिरवोच्यते मया ॥ २१ ॥

पुटपाकस्य मात्रेण लेपसाङ्गारवर्णता ।

लेपं च अङ्गुलं दधूळं कुर्वाद्वाङ्गुष्ठमात्रकम् ॥ २२ ॥

काश्मरीवटजम्बादिपत्रैर्वैष्टनमुच्यते ।

फलमात्रं रसो ग्राह्यः कर्पमात्रं मधु क्षिपेत् ॥ २३ ॥

कल्कचूर्णाद्यासास्तु देयाः स्वरसबहुधैः ।

तत्कालाङ्गुलकुटजत्वचं तण्डुलवारिणा ॥ २४ ॥

विष्टां चतुष्पलमितां जम्बूपलवधेष्टिताम् ।

सूत्रेण बद्धां गोधूमपिष्टेन परिवेष्टिताम् ॥ २५ ॥

लिप्तां च घनपट्टेन गोमयैर्वद्धिना दहेत् ।

अङ्गारवर्णां च सूदं दध्वा बद्धैः समुद्धरेत् ॥ २६ ॥

ततो रसं गृहीत्वा च शीतं क्षीद्व्युतं पिबेत् ।

ज्वरसर्वाकतीसारान्दुस्तरान्मुचिरोक्षितान् ॥ २७ ॥

कण्डितं तण्डुलफलं जलेऽष्टमुणिते क्षिपेत् ।

भाजयित्वा जलं ग्राह्यं देये सर्वत्र कर्मणु ॥ २८ ॥

अरलुत्वकृतश्लेष्म पुटपाकोऽग्निदीपनः ।

मधुमोक्षसाध्यां च युक्तः सर्वोत्सारजुन् ॥ २९ ॥

न्यग्रोधादेव कल्केन पूरयेद्दीरतिक्षिरेः ।

निरत्रमुदरं सम्पत्पुटपाकेन तत्पथेत् ॥ ३० ॥
 तत्कल्मष रसः क्षीद्रबुक्तः सर्वातिशयानुर ॥
 पुटपाकेन विपचेत्सुषकं दाहिमीफलम् ॥ ३१ ॥
 तद्वस्त्रो मधुरसंयुक्तः सर्वातीशारनाशनः ।
 बीजपूरास्रजम्बूनां पल्लवानि जटाः पूषः ॥ ३२ ॥
 विपचेत्पुटपाकेन क्षीद्रबुक्तञ्च तद्वसः ।
 छादिं विचारयेदोरां सर्वदोषसमुद्भवाम् ॥ ३३ ॥
 पिशानां वृषपत्राणां पुटपाकरसो हिमः ।
 मधुबुक्तो जयेद्वक्तपित्तकल्मषरक्षकवान् ॥ ३४ ॥
 पचेत्क्षुद्रां सपत्राणां पुटपाकेन तद्वसः ।
 पिप्पलीचूर्णसंयुक्तः कासश्वासकफापहः ॥ ३५ ॥
 विमीतकफलं किञ्चिद्वतेनाभ्यज्य लेपयेत् ।
 गोधूमपिष्टेनाङ्गुरैर्विपचेत्पुटपाकवान् ॥ ३६ ॥
 ततः पक्वं समुद्धृत्य त्वचं तस्य मुखे क्षिपेत् ।
 कासश्वासप्रतिश्वाद्यस्त्रभङ्गाञ्जयेत्ततः ॥ ३७ ॥
 चूर्णं किञ्चिद्वृताभ्यक्तं शुण्ठ्या ण्ण्डवैर्दलैः ।
 वेदितं पुटपाकेन विपचेन्मन्दवद्विना ॥ ३८ ॥
 ततः वद्धृत्य तच्चूर्णं घ्राणं घ्रातः सितासमम् ।
 तेन यान्ति यमं पीडा आमातीशारसंभवा ॥ ३९ ॥
 शुण्ठीकल्कं विनिक्षिप्य स्तेरेण्डमूर्जितः ।
 विपचेत्पुटपाकेन तद्वसः क्षीद्रसंयुतः ॥ ४० ॥
 आमवातसमुद्भूतां पीडां जयति दुस्तराम् ।

सौरगे कम्दमादाय पुटपाकेन पाचयेत् ॥ ४१ ॥

सत्तेकलवणसस्य रसधाक्षौधिकारनुत् ।

सराचरं पुटे दग्धं दूढं हरिणजं पिबेत् ॥ ४२ ॥

गव्येन सर्पिषा युक्तं हस्तूलं नाशयेद्युवम् ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां म-यमहाष्टके स्वरसादि-

कल्पनानाम् अथमोऽध्यायः ॥

द्वितीयोऽध्यायः ।

कायकल्पना

पानीयं पीडयानुषं क्षुण्णे द्रव्यपले क्षिपेत् ।

मृत्पात्रे कथयेद्वाहमष्टमांशावशेषितम् ॥ १ ॥

तज्जलं पाचयेद्धीमान्कोष्णं मृदुश्लिषाधितम् ।

शुतः काथः कषायश्च निर्व्यूहः स निगच्छते ॥ २ ॥

आहाररसपाके च संजाते द्विपलोन्मितम् ।

गृह्यैषोपदेजेन विषेत्काथं सुपाचितम् ॥ ३ ॥

काथे क्षिपेस्त्रिस्तमांशैश्चानुर्धौष्टमशोऽंशैः ।

वातपित्तकफालङ्घे विपरीतं ननु स्मृतम् ॥ ४ ॥

जीरकं गुग्गुलुं क्षारं लवणं च शिलाजतु ।

दिदु त्रिकतुलं चैव काथे क्षाणोन्मितं क्षिपेत् ॥ ५ ॥

क्षीरं घृतं गुडं तैलं मूलं चान्वदुचं तथा ।

कलकं चूर्णादिकं काथे त्रिष्विषेन्कार्पसमितम् ॥ ६ ॥

अविवाहमुखे पात्रे जलं तुर्जरतां ज्ञेयम् ।
 हस्तादावरणं स्वयया छायादीनां विनिश्चयः ॥ ७ ॥
 शुद्धीधान्यकारिहरकचन्दनपत्रकैः ।
 शुद्ध्यादिगणकयः सर्वज्वरहरः स्मृतः ॥ ८ ॥
 दीपनो दादहृल्लासशुष्काण्यर्शवीर्ययेत् ।
 नमरं देवकाष्ठं च धान्यकं गृहतीक्ष्णम् ॥ ९ ॥
 दद्यात्पाचनकं पूर्वं ज्वरितानां ज्वरापहम् ।
 क्षुद्रा किरातजिह्वं च शुष्पी क्षिप्रा च पीप्परम् ॥ १० ॥
 कषायं गुणं शमयेत्पीतृश्चाष्टविधं ज्वरम् ।
 शुद्धीविष्वक्कीमुक्तनाभरैः पाचनं स्मृतम् ॥ ११ ॥
 दद्याद्वातज्वरे पूर्वसिद्धे सप्तमयागरे ।
 शक्तिपर्णी बल्यं द्राक्षा शुद्धी सारिवा तथा ॥ १२ ॥
 आसां कार्यं निर्वेच्छोष्णं तीक्ष्णवातज्वरच्छिदम् ।
 काश्मरीसारिवाद्वाङ्गाप्रायमाणामृताभवः ॥ १३ ॥
 कषायः समुद्रः पीतो वातज्वरविनाशनः ।
 कट्फलैर्द्वयवापादातिक्तामुलैः क्षुतं जलम् ॥ १४ ॥
 पाचनं दशमेऽङ्गि स्वातीजे विज्वरे नृणाम् ।
 पर्यटो वासकस्तिग्ना कैरातो धन्वयासकः ॥ १५ ॥
 मेषकुष्ठं कृतः कषायं गुणं शर्करया क्षुतः ।
 विपासादाहपित्तामयुतं विज्वरं ज्ञेयम् ॥ १६ ॥
 द्राक्षा हरीतकी मुक्तं कटुकी कृतमालकः ।
 पर्यटश्च कृतः कषायं गुणं विज्वरापहः ॥ १७ ॥

रन्मुष्णदाहपित्तासृक्शमनो भेदकः स्मृतः ।
 एकः पर्वटकः श्रेष्ठः पित्तज्वरविनाशनः ॥ १८ ॥
 किं तुनर्यदि सुज्येत चन्दनोक्षीरवालकैः ।
 बीजपूरशिक्षापञ्चानागरप्रन्धिकैः स्मृतम् ॥ १९ ॥
 सक्षारं पाचनं श्लेष्मज्वरे द्वादशवासरे ।
 भूनिम्बनिम्बपिप्पल्यः मरी शुण्ठी जताचरी ॥ २० ॥
 गुडूची कुहली चेति कथ्यो हन्यात्कफज्वरम् ।
 पटोलत्रिफलातिकाशडीवासांस्मृतामवः ॥ २१ ॥
 काथो मधुसुतः पीतो हन्यात्कफकृतं ज्वरम् ।
 पर्वटाम्बुस्मृताविश्वकैरतिः साधितं जलम् ॥ २२ ॥
 पञ्चमङ्गिर्दं ज्ञेयं वातपित्तज्वरापहम् ।
 शुद्धाशुण्ठीगुडूचीनां कपायः पीप्परस्य च ॥ २३ ॥
 कफवाताधिके पेयो ज्वरे वापि त्रिदोषजे ।
 कासश्वासादधिकरे पार्श्वशूलविद्यायिनि ॥ २४ ॥
 आतृग्वधकणामूलसुखातिकाभवाकृतः ।
 काथः क्षमयति क्षिप्रं ज्वरं जालकफोज्ज्वम् ॥ २५ ॥
 आमशूलप्रशमनो भेदी क्षीपनपाचनः ।
 लम्बतारिष्टकटुकामुसोन्ध्यवनारिः ॥ २६ ॥
 पटोलचन्दनाभ्यां च पिप्पलीर्चूर्णमुदञ्जितम् ।
 अस्ताष्टकमेतच्च पित्तश्लेष्मज्वरापहम् ॥ २७ ॥
 छर्चरोचकटुह्लासदाहतृण्णाविनाशनम् ।
 पटोलं चन्दनं मूर्वातिक्तापादांस्मृतमवः ॥ २८ ॥

पितृश्लेष्मन्वरचर्द्धिदाहकण्डूविषापहः ।

कण्टकारीदृषं शुग्दी धान्यकं सुरदार च ॥ २९ ॥

एभिः श्लेष्मं पाचयं स्वास्त्वर्बन्वरविनाशनम् ।

साठिवर्नीशूष्ठिपर्णीशूदनीदृषमोशुरैः ॥ ३० ॥

विल्वान्निम्बन्धस्योनाककारमरीपाटलायुतैः ।

दशमूलमिति व्यक्तं कथितं तत्फलं विधेत् ॥ ३१ ॥

पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं बालश्लेष्मज्वरापहम् ।

संनिवातज्वरहरं मूलिकादोषनाशनम् ॥ ३२ ॥

शोषदौलभ्यमसौदकासत्रासविफारजुन् ।

शूलकण्डूवह्वार्योतिष्ठन्दासनाकशूलहृत् ॥ ३३ ॥

अथवासुन्दाधान्याकरक्तचन्दनपत्रकैः ।

वासकेन्द्रचयोजीरगुहूचीकृतमालकैः ॥ ३४ ॥

पाठानागरतिक्ताभिः पिप्पलीचूर्णसुप्तश्लम् ।

विधेज्जिदोषज्वरविनिवासाकासदाहजुन् ॥ ३५ ॥

बलापत्रासतन्दाज्ञं दीपनं पाचयं परम् ।

विम्वृजानिलविष्टम्भवमिश्रोपादधिच्छिदम् ॥ ३६ ॥

“पिप्पलीपिप्पलीमूलचव्यचिसकनागैः ।

वचस्रातिविषाजाजीपाटावसकनेशुकैः ॥ ३७ ॥

किराततिक्तकं मूर्वा सर्षपा मरिचानि च ।

कटुकं पुष्करं भाङ्गी विदलं कर्कटादृषम् ॥ ३८ ॥

अर्कमूलं शुद्धसिद्धी श्रेयसी तदुरालभा ।

दीप्यकं चाजमोदा च शुकनासादिदिहृभिः ॥ ३९ ॥

ष्टानि समभामानि गगनोऽष्टविंशको मतः ।
 कषाणमुपभुञ्जति वातश्लेष्मज्वरापहम् ॥ ४० ॥
 हन्ति चातं तथा शीतं देवर्षं प्रचलं कषाम् ।
 प्रक्षापं चातिनिद्रां च रोमदुर्बल्युती तथा ॥ ४१ ॥
 महावातेऽवतले च सर्वगात्रे च शून्यताम् ।
 अयं सर्वज्वरान्दन्ति संनिपातांस्त्रयोदश ॥ ४२ ॥
 पैरात्तकटुकीमुस्ताधान्येन्द्रयवनामरैः ।
 दसमूलमहादास्त्रापिप्पलिकामुतैः ॥ ४३ ॥
 कृतः कषाणः पार्श्वार्त्तिसंनिपातज्वरं जयेत् ।
 कासश्वासदमीदृक्कातन्द्वाहृद्दृढाधानः ॥ ४४ ॥
 कटुकलान्मुद्भाङ्गीभिर्धान्यरोहिषपपैः ।
 वचाद्वरीतकीशूङ्गीदेवदारुमर्दूपपैः ॥ ४५ ॥
 काशः कातं ज्वरं हन्ति श्वासश्लेष्मजलप्रदान् ।
 काधो जीर्णज्वरं हन्ति गुडूच्याः पिप्पलीमुतः ॥ ४६ ॥
 तथा वर्षटजः काशः पित्तज्वरद्वरः परः ।
 किं पुनर्बद्धिं सुज्वेत्त चन्दनोदीन्धनामरैः ॥ ४७ ॥
 विदिग्धिकाशृताशूष्णीकषायं पाचयेन्निषह ।
 पिप्पलीचूर्णतंतुक्तं श्वासकासादिंतापहम् ॥ ४८ ॥
 वीनसादधिर्वैस्वर्षशूलज्वीर्णज्वरं चिदम् ।
 देवदारु वचा कुटं पिप्पली विथभेषजम् ॥ ४९ ॥
 कटुकलं सुक्ष्मभुविन्यत्तिक्तधान्या हरीतकी ।
 गजकुण्या च दुर्लभार्त्ता बोधुरर्धन्वदासकम् ॥ ५० ॥

वृहस्पतिविषां शिक्षा कर्त्तव्यं शृण्वतीरथम् ।
 कायमहाप्रचोपं तु अमृतं पायशेरिषथम् ॥ ५१ ॥
 सुलकायग्वरवांसमूर्त्तान्कम्पशिरोऽर्तिजित् ।
 शुद्राधान्यकगुण्डीनिर्गुह्यन्तीमुल्लस्यकैः ॥ ५२ ॥
 रक्तचन्दनभृनिम्बपटोलनृपपीप्परैः ।
 कटुकेन्द्रयवाऽरिष्टमार्त्तपिप्यटकैः समैः ॥ ५३ ॥
 काथं प्रातर्निषेवेत सर्वशीतज्वरच्छिदम् ।
 मुस्ताक्षुद्रासुताक्षुण्डीधात्रीकायः समाक्षिकः ॥ ५४ ॥
 पिप्पलीचूर्णसंयुक्तो विषमग्वरनाशनः ।
 पटोलेन्द्रयवादारिष्टक्षलामुल्लभोन्मनैः ॥ ५५ ॥
 मधुकासुतवासानां काथं क्षौद्रयुतं पिबेत् ।
 संतते सतते चैव द्वितीयकतृतीयके ॥ ५६ ॥
 ऐकादिके वा विषमे दाहपूर्वे नवज्वरे ।
 परोलत्रिचष्टानिम्बदाक्षायम्याकवासकैः ॥ ५७ ॥
 कायः क्षित्तमधुयुतो जयेद्देकादिकं ज्वरम् ।
 गुह्यन्तीधान्यमुक्तामिज्जन्दनोक्षीरनगरैः ॥ ५८ ॥
 कृतं काथं पिबेत्क्षौद्रक्षित्तायुक्तं ज्वरातुरः ।
 तृतीयज्वरनासाय तुष्णादाहनिवारणम् ॥ ५९ ॥
 देवदारुक्षितावासाशर्त्तिलपर्णीनिर्हृषर्षः ।
 धात्रीयुतं शृतं क्षीरं दद्यान्मधुक्षितायुतम् ॥ ६० ॥
 चातुर्थिकज्वरे वासे वासे मन्दानले तथा ।
 गुह्यन्तीधान्यकोक्षीरगुण्डीवालकरुपर्षैः ॥ ६१ ॥

विज्वामतिविषापादा रक्तचन्दनवत्सर्कः ।
 किरातमुन्नेन्द्रवैः कथितं शिशिरं पिबेत् ॥ ६२ ॥
 सक्षीद्वं रक्तपित्तं ज्वरातीसारनाशनम् ।
 नागरं कुटञ्जो मुल्लममृतातिविषा तथा ॥ ६३ ॥
 एभिः कृतं विषेच्छाथं ज्वरातीसारनाशनम् ।
 धान्यवालकश्चित्पाण्डनागरैः साधितं जलम् ॥ ६४ ॥
 आमशूलहरं ग्राही दीपनं पाचनं परम् ।
 धान्यनागरजः कायः पाचनो दीपनस्तथा ॥ ६५ ॥
 एरण्डमूलयुक्तञ्च जयेदामानिलज्वराम् ।
 वत्सकातिविषाधिरुन्नेन्द्रवत्सर्कः शूनः ॥ ६६ ॥
 अतीसारं जयेत्सार्धं चिरञ् रक्तशूलजिह्व ।
 कुटजातिविषापादाधातकीलोऽप्रमुक्तकैः ॥ ६७ ॥
 होत्रेरदधिमयुक्तैः कृतः कायः समाक्षिकः ।
 देशो मोचरसेनैव कुटजाष्टकसंज्ञकः ॥ ६८ ॥
 अतीसाराजयेदहिरक्षशूलामहुम्बरान् ।
 द्वीचेरधातकीलोऽप्रपाटलज्वाल्मुकसर्कः ॥ ६९ ॥
 धान्यकातिविषामुन्नेन्द्रवत्सर्कैः पाचनैः ।
 कृतः कषायः शमयेदतीसारं विरोधितम् ॥ ७० ॥
 अरोचकामशूलासज्वरज्ञः पाचनः स्मृतः ।
 धातकीविषरोध्यानि बालकं वजपिथली ॥ ७१ ॥
 एभिः कृतं शूलं वीर्यं शिशुभ्यः क्षौद्रसंयुतम् ।
 प्रदद्याद्बलेहं वा सर्वातीसारशान्तये ॥ ७२ ॥

शालिपर्णीवत्प्रविविधधान्यशुष्कीकृतः शृतः ।
 आध्मानशूलसंहितां वातजां ग्रहणीं यजेत् ॥ ७३ ॥
 शुद्धप्यतिविषाःशुष्कीमुसैः कथं कृतो जयेत् ।
 अमातुपक्तां ग्रहणीं ग्राही पाचनदीपनः ॥ ७४ ॥
 यवधान्यपटोल्यानां कथं सक्षौद्रशर्करः ।
 योज्यः सर्वातिसारेषु विश्वास्त्रास्त्रिभवतथा ॥ ७५ ॥
 त्रिक्तला देवदारुश्च सुप्ता मूषककर्मिका ।
 शिपूरेतैः कृतः कथं विष्वक्लीचूर्णसंयुतः ॥ ७६ ॥
 विद्वद्भक्ष्ययुक्तश्च कृमिघ्नः किमिरोगहा ।
 फलत्रिकामृतादिक्कानिम्बकैरातवासकैः ॥ ७७ ॥
 जलेष्मशुशुतः कायः कामलां पाण्डुतां तथा ।
 शुक्लैवाभयानिम्बदार्पितिकापटोल्याकैः ॥ ७८ ॥
 शुद्धलीलाचरयुतैः कायो गोमूत्रसंयुतः ।
 पाण्डुकासोदरवासशूलसर्वाङ्गशोभहा ॥ ७९ ॥
 वासादाक्षाभयकायः पीतः सक्षौद्रशर्करः ।
 निहन्ति रक्तपित्ताग्निं वासकासाम्बुदारुणान् ॥ ८० ॥
 रक्तपित्तं क्षयं कामं श्लेष्मपित्तञ्चरं तथा ।
 केवलो वासककायः पीतः क्षौद्रेण वासवेत् ॥ ८१ ॥
 वासाधुदासुताकायः क्षौद्रेण ज्वरकासहा ।
 कासघ्नः विष्वक्लीचूर्णयुक्तः क्षुदाशूलस्तथा ॥ ८२ ॥
 क्षुदाकुष्ठित्ववासामिर्वागरेण च साधितः ।
 कायः शुष्करचूर्णाद्यः वासकासौ निवारयेत् ॥ ८३ ॥

रेणुकापिप्पलीकाथो हिङ्गुकन्देन संयुतः ।
 पानादेव हि पञ्चापि द्विक्का नाशयति क्षयात् ॥ ८४ ॥
 विज्वलवचो गुडूच्या वा काथः क्षौदेण संयुतः ।
 जयेत्त्रिदोषजां छर्दिं पर्पटः विज्जजां तथा ॥ ८५ ॥
 द्विङ्गुज्वरचूर्णाख्यं दशमूलशृतं जयेत् ।
 गुडूसीं केवलः काथः शोफालीपत्रजम्बया ॥ ८६ ॥
 रास्त्रामृतामहादारुनागरिरण्डजैः शृतम् ।
 सप्तधातुघते वाते सामे सर्वाङ्गजे पिबेत् ॥ ८७ ॥
 रास्त्रा गोक्षुरकैरण्डदेवदानं पुनर्नवा ।
 गुडूच्यामग्धजेन काथमेपं त्रिपानयेत् ॥ ८८ ॥
 शुण्डीचूर्णेन संयुक्तं पिबेत्तद्व्याफटीग्रहे ।
 पार्श्वदृष्टोरुषीद्यायामामवाते सुदुस्सरे ॥ ८९ ॥
 रास्त्रा द्विगुणभागा स्वादेकभागान्वतः परे ।
 खन्तवात्यवर्तेरण्डदेवदारुशटीवचा ॥ ९० ॥
 वासको नागरं पथ्या चक्ष्यामुष्ठा गुनर्नवा ।
 गुडूची कृत्तदारुश्च घातगुण्या च गोक्षुरः ॥ ९१ ॥
 अथगन्धा प्रतिविषा कृतमालः घातावरी ।
 कृण्या सङ्घरक्षैव धान्यकं गृहसीदयम् ॥ ९२ ॥
 एभिः कृतं पिबेत्कार्थं शुण्डीचूर्णेन संयुतम् ।
 कृण्याचूर्णेन वा योगराजमुग्मुक्तनाथ वा ॥ ९३ ॥
 अजमोदादिना वापि तैलेनैरण्डजेन वा ।
 सर्वाङ्गकम्बे कुंजाले पञ्चाधाते ववाङ्गुके ॥ ९४ ॥

वृद्धत्वामामवाते च श्लीषदे व्यापतानके ।
 अन्नवृद्धी तथाध्माने जङ्घानानुगतेऽर्जिते ॥ ९५ ॥
 शुक्रामये मेदुरोगे कम्बुशोन्वामयेषु च ।
 मद्गन्धमादिराख्यातो जङ्घाया गर्भकारणम् ॥ ९६ ॥
 परण्डो बीजपूरश्च गोक्षुरो वृद्धतीक्ष्णम् ।
 अशनभेदस्तथा क्षित्त्व एतन्मूलेः कुतः वृत्तः ॥ ९७ ॥
 एतन्मूलं हि हिङ्गवाद्यः सयवक्षारसैन्यवः ।
 मूलसम्बन्धकटीमेदूद्दपोन्वां व्यथां जयेत् ॥ ९८ ॥
 नावीर्यवृद्धः काथः काथ इन्द्रवज्रश्च यः ।
 हिङ्गुसीपचन्लोपेतो वातशूलनिवारणः ॥ ९९ ॥
 शिफसारम्बधकाथः शर्कराक्षीदसंयुतः ।
 रक्तपित्तहरो द्वाद्विचशूलनिवारणः ॥ १०० ॥
 एतन्मूलं द्विपलं बलेऽष्टगुणिते पथेत् ।
 तल्काथो वायुशूलान्धः पार्श्वहृत्कन्धशूलहृ ॥ १ ॥
 दशमूलकृत काथः सयवक्षारसैन्यवः ।
 हृद्दोग्गुल्मशूलानि बलसं शान्तं च नाशयेत् ॥ २ ॥
 हरीतकीदुरालम्भाकृतमालकगोक्षुरैः ।
 पापाण्यभेदसहितैः काथो माक्षिकसंयुतः ॥ ३ ॥
 विषन्धे मूत्रकृच्छ्रे च तदाह्ने सकृदे हितः ।
 वीरतरुमूलवन्दा काथः सहचरत्नवत् ॥ ४ ॥
 रुमद्रूपं बलो गुन्दा वक्रपुष्पोऽग्निमन्धकः ।
 मूर्वा पाचानभेदश्च श्रोताको गोक्षुरस्तथा ॥ ५ ॥

अपामार्गश्च कमलं माह्वी चेति गणो यरः ।
वीरतर्षादिरित्युक्तः शर्कराश्मरिक्कच्छृङ्गा ॥ ६ ॥
मूत्राघातं वायुरोगाद्यासवेति सितानयि ।
एलामधुकगोफन्दरेणुर्कैरब्दवासकाः ॥ ७ ॥
कृष्णाश्मभेदसहिताः काय एषां सुसाधितः ।
शिलाजगुमुतः पेयः शर्कराश्मरिक्कच्छृङ्गा ॥ ८ ॥
समूलगोक्षुरकायः सितामाक्षिकसंवृतः ।
वासवेन्मूत्रकृच्छ्राणि तथा चोष्णसमीरणम् ॥ ९ ॥
बरादार्यैर्बद्दाकृमां कायः क्षौद्रेण मेहहा ।
वासकश्चिकलादार्वांमुसाकोपीनकसाया ॥ १० ॥
फलशिकाम्बुदार्बीणां विशालायाः द्यूतं पिबेत् ।
निशाकल्लसुतं सर्वप्रमेहविनिवृत्तये ॥ ११ ॥
दार्बी रसाजनं मुतं भङ्गातः शीतलं कृपः ।
कैरातश्च पिबेदेषां कायं क्षीतं समाक्षिकम् ॥ १२ ॥
जवेत्सद्वृत्तं मदरं पीतश्वेतासितारुणम् ।
न्यग्रोधपुष्पकोशासवेतसा बदरी तुमिः ॥ १३ ॥
मधुघटी त्रिपालश्च लोधद्रव्यमुदुम्बरः ।
विप्लवश्च मधूकश्च तथा वारिसविप्लवः ॥ १४ ॥
सहकी तिन्तुकी जम्बूद्वयमाश्रतः शिवा ।
कदम्बककुभी चैव भङ्गातकफलानि च ॥ १५ ॥
न्यग्रोधादिगणकार्थं पद्यालम्बं च कारयेत् ।
अयं कायो महामाह्वी जप्यो भङ्गं च साधयेत् ॥ १६ ॥

चोनिदोपहरो दाहमेदोमेदविपापहः ।

विल्वोऽग्निमन्थः सोनाकः काश्मरी पाटल्य तथा ॥ १० ॥

काथं चूर्णं जवेन्मेदोदोषं क्षीत्रेण संयुतः ।

क्षीत्रेण त्रिफलाकाथः पीतो मेदोहरः स्मृतः ॥ १८ ॥

क्षीतीभूतं तथोष्णाम्बु मेदोहृच्छीद्रसंयुतम् ।

चम्पचितकविधानां सावितो देवदारुणा ॥ १९ ॥

काथस्त्रिवृचूर्णयुतो गोमूत्रेणोदराजयेत् ।

पुनर्नवासृतादारुषध्यानायरसाक्षितः ॥ १२० ॥

गोमूत्रयुग्मुत्तुतुतः काथः शोथोदरापहः ।

पथ्यारोहितककाथं यवक्षारकणायुतम् ॥ २१ ॥

विषेष्वाप्तयेकृच्छ्रीहगुल्मोदरनिवृत्तये ।

पुनर्नवा दारुनिशा निशा शुण्ठी हरीतकी ॥ २२ ॥

गुडूची चित्रको भाङ्गी देवदारु च तैः कृतः ।

पाप्पिपादोदरमुन्मत्तांशं शोथं निवारयेत् ॥ २३ ॥

फलत्रिकोद्वयं काथं गोमूत्रेणैव पाययेत् ।

वातक्षेप्यकृतं हन्ति शोथं वृषणसंभवम् ॥ २४ ॥

रास्त्रासृतावलायहीम्लोकपटैरम्बजः कृतः ।

पूरण्वैतिलसंयुक्तो वृद्धिमज्जभवां जयेत् ॥ २५ ॥

काञ्चनारत्नचः काथः शुण्ठीचूर्णेन नाजयेत् ।

गण्डमाकां तथा काथः क्षीत्रेण वरुणत्नचः ॥ २६ ॥

शास्त्रोदयत्कलकाथं गोमूत्रेण युतं विषेत् ।

क्षीपदानां विनाशाय मेदोदोषनिवृत्तये ॥ २७ ॥

पुनर्नवावरुणयोः काथोऽन्तर्विद्रधीजयेत् ।
 तथा शिमुभवः काथो हिङ्गुसिन्धवसंयुतः ॥ २८ ॥
 वरुणादिगणकाथमपके मध्यविद्रधी ।
 ऊषकादिरजोयुक्तं विवेच्यमानहेतवे ॥ २९ ॥
 वरुणो वक्रपुष्पश्च विल्वापामार्गचिक्ककाः ।
 भस्मिमन्थद्वयं सिध्दद्वयं च गुह्मतीक्ष्णम् ॥ ३० ॥
 सेरेषकस्यं मूर्धा मेघशृङ्गी किरातकः ।
 अजशृङ्गी च बिम्बी च करञ्जश्च शतावरी ॥ ३१ ॥
 वरुणादिगणकाथः कफमेदोहरः स्मृतः ।
 हन्ति गुल्मं शिरःशूलं तथाऽन्वन्तरविद्रधीन् ॥ ३२ ॥
 रुदिरक्षिफलाकाथो मद्विपीपृतसंयुतः ।
 विद्रङ्गचूर्णयुक्तश्च भगन्दरविनाशनः ॥ ३३ ॥
 पटोलक्षिफलानिम्बकिरातश्चदिरासर्पः ।
 काथः पीतो जयेत्सर्वानुपर्वस्त्रान्धगुम्फुलः ॥ ३४ ॥
 अमृतैरण्डवासानां काथ पूरण्डलैश्च युतः ।
 पीतः सर्वान्दुःखानि वातरक्तं जयेद्भुक् ॥ ३५ ॥
 पटोलं त्रिफला तिक्ता गुह्मधी च शतावरी ।
 पुत्रकाथो जयेत्पीतो वातासं दाहसंयुतम् ॥ ३६ ॥
 काथोऽथल्लज्जुजचूर्णाक्षो धात्रीरुदिरसारयोः ।
 जयेत्सुशीलितो नित्यं श्वित्रं पथ्याशिरां नृणाम् ॥ ३७ ॥
 मज्जिहा त्रिफला तिक्ता चचा दारुनिष्ठासृता ।
 दिम्बक्षिपी कृतः काथो वातरक्तविनाशनः ॥ ३८ ॥

पाशाकपालिकाकुटरकमण्डलजिम्मतः ।
 नलिहामुस्तकुटजगुह्वरीकुष्ठनागिः ॥ ३९ ॥
 भर्ङ्गोष्ठुद्रावचानिम्बनिशाह्वद्वलत्रिकैः ।
 पटोलकटुह्रीमूर्धाविडङ्गासदवित्रकैः ॥ ४० ॥
 सतावरीत्रायमाणकृष्णोन्मृदयवायकैः ।
 मृद्वनाजमहादाहपाटाखदिरचन्दनैः ॥ ४१ ॥
 त्रिबुह्मस्यैराजवाकुचीकृतमालकैः ।
 शाखोटकमहाविम्बकरज्जालिनिपात्रकैः ॥ ४२ ॥
 हन्त्रबाणनिकानन्तासारिचापपटैः समैः ।
 एभिः कृतं पिबेत्कायं कनारुग्युल्लुसंयुतम् ॥ ४३ ॥
 अष्टाक्षसु कुष्ठेषु वातरन्कादिते तथा ।
 उपदेशो श्लेषदे च प्रगुह्वी पक्षपातके ॥ ४४ ॥
 मेदोदोषे नेत्ररोगे यक्षिष्ठादिः प्रदास्यते ।
 पञ्चाक्षपात्रीभूनिम्बनिशानिग्वासृतायुतैः ॥ ४५ ॥
 कुतः कायः पङ्क्तोऽयं सगुहः शीर्षशूलद्वय ।
 क्षुद्राङ्गकर्मशूलानि तथाधेशिरसो दजम् ॥ ४६ ॥
 मूर्धावर्तं शङ्खकं च दन्तपातं च तदुजम् ।
 नक्तान्ध्रं पटलं शुकं चक्षुःपीडां व्यपोहति ॥ ४७ ॥
 वासाविशामृतादार्प्यैरक्तचन्दनवित्रकैः ।
 भूनिम्बनिम्बकटुकापटोलत्रिफलाम्बुदैः ॥ ४८ ॥
 यवकालिङ्गकुटजैः कायः सर्वाक्षिरोगदा ।
 वैखर्वं पीनसं आसं नाशयेदुरसः क्षतम् ॥ ४९ ॥

अमृतात्रिफलाकाशः पिप्पलीचूर्णमंयुतः ।

सङ्घौघः वीरिलितो विर्लभं सर्वेनेत्रव्यथां जयेत् ॥ १५० ॥

अथाचोदुम्बरद्वन्द्ववटवेतस्तत्रं शृतम् ।

प्रमथोद्योपदेशाद्यो बाधानं क्षालनात्स्मृतम् ॥ ५१ ॥

प्रमथ्यादिप्रयायमेदः

प्रमथ्या प्रोष्यते इत्यवलात्कलकीकृताच्छृतात् ।

तोयेऽष्टशुणिते तस्याः पानमाहुः षड्वचम् ॥ ५२ ॥

मुक्तलेन्द्रयवैः सिद्धा प्रमथ्या द्विपलोन्मिता ।

मुशीता नधुसंयुक्ता रक्ततीसारनाशिनी ॥ ५३ ॥

साध्यं चतुःपलं द्रव्यं चतुःषष्टिपले जले ।

तत्कायेनार्धशिष्टेन यवान् साधयेद्भृशम् ॥ ५४ ॥

आज्राज्रातकजम्बूत्वक्पात्रे विपचेत्तुषः ।

यवान् शालिभिर्बुक्तां तां सुवर्णां महर्णीं जयेत् ॥ ५५ ॥

कन्दद्वयपलं शुण्ठी पिप्पली चार्धकार्पिणी ।

वारिप्रलेपे विपचेत्तुष इवो यूष उच्यते ॥ ५६ ॥

कुलिथयवकोलेषु मुद्गेर्मूलकयन्त्रिकैः ।

शुण्ठीधान्वाकतुर्कैश्च यूषः श्लेष्मानिलापहः ॥ ५७ ॥

सप्तमुष्टिक इत्येव संनिपातज्वरं जयेत् ।

सामवातहरः कण्टद्वन्द्वक्रान्तो विशोधनः ॥ ५८ ॥

ध्रुवणं द्रव्यपलं साध्यं चतुःषष्टिपले जले ।

अर्धशिष्टे च तदेव पात्रे भक्तादिसंविर्द्धा ॥ ५९ ॥

उत्तीरत्परोदीप्यनुसन्धानचन्दनैः ।

जलं शृतं क्षिप्तं पेषं विपासाज्वरनाशनम् ॥ १६० ॥

अष्टमेनाशयेन चतुर्थेनार्धकेन वा ।

अथवा कथनेनैव सिद्धमुष्णोदकं वदेत् ॥ १६१ ॥

क्षेप्त्वा मया तमेदोषं अग्निशोधनदीपनम् ।

कासश्वासज्वरहरं पीतमुष्णोदकं निशि ॥ १६२ ॥

क्षीरमाहतुणं द्रव्याच्छीराक्षीरं चतुर्गुणम् ।

क्षीरायसेपं तर्पितं दूधमासौद्रवं जयेत् ॥ १६३ ॥

सर्पज्वरानां वीर्यानां क्षीरं भैरव्यमुत्तमम् ।

आसात्कासाच्छिरःशूलात्पान्थशूलात्सपीनसात् ॥ १६४ ॥

मुच्यते उवरितः पीत्वा पञ्चमूलीकृतं पयः ।

त्रिकष्टकबलात्पानीयुक्तनागरसाधितम् ॥ १६५ ॥

वर्चोभूयविषम्वातं कफज्वरहरं पयः ।

अनप्रक्रिया

अधात्रप्रक्रियात्रैव प्रोच्यते नातिविस्तरा ॥ १६६ ॥

यवान् पद्मपत्रैः सिद्धा स्वाकृशरा वना ।

तण्डुलैर्मुहुमापेक्ष लिख्यो साधिता हिता ॥ १६७ ॥

यवान्मूत्रोहिणी वत्या तर्पणी चातनाशिनी ।

विशेषी घनस्निग्धा स्वास्निग्धा नीरे चतुर्गुणे ॥ १६८ ॥

तेहणी तर्पणी हृद्या मधुरा पित्तनाशिनी ।

द्रवाधिका स्वल्पस्निग्धा चतुर्देशगुणे जले ॥ १६९ ॥

सिद्धा पेया जुषैर्जेषा यूपः किञ्चिदनः स्मृतः ।
 पेया लघुतरा जेषा ग्राहिणी धातुपुष्टिदा ॥ १७० ॥
 यूपो बन्धसातः कण्ड्यो लघुपाकः कक्षापहः ।
 जले चतुर्दशगुणे तण्डुलानां चतुष्पलम् ॥ ७१ ॥
 विपचेरस्त्राचक्षेम्मण्डं स भक्तो मधुरो लघुः ।
 नीरे चतुर्दशगुणे सिद्धो मण्डस्तत्रस्त्रिकथकः ॥ ७२ ॥
 ह्युष्णीसैन्धवसंदुक्तः पाचनो दीपनः परः ।
 धाम्यत्रिकटुसिन्धुश्चमुद्गतण्डुलयोजितः ॥ ७३ ॥
 भृष्टश्च द्विज्जुतैलाभ्यां स मण्डोऽष्टगुणः स्मृतः ।
 दीपनः प्राणदो बलियोधनो रक्तवर्धनः ॥ ७४ ॥
 ज्वरनिमग्नसर्वदोषघ्नो मण्डोऽष्टगुण उच्यते ।
 सुकण्ठितैस्तथा भृष्टैर्वाऽथमण्डो यवैर्भवेत् ॥ ७५ ॥
 कण्टपित्तहरः कण्ड्यो रक्तपित्तप्रसादनः ।
 स्यत्रैर्वा तण्डुलैर्भृष्टैर्वाऽथमण्डः प्रकीर्तितः ॥ १७६ ॥
 स्त्रेष्मपित्तहरो ग्राही पिपासाज्वरनिन्मृतः ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां मध्यमखण्डे व्याधादि-
 कल्पना नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

फाष्टकल्पना

क्षुण्णे द्रव्यपले सम्याजलमुष्णं विनिक्षिपेत् ।
 स्थाप्ये कुडयोन्मानं ततस्तु सावयेत्पटात् ॥ १ ॥
 स सावूर्णद्रवः फाष्टकल्मानं त्रिपलोन्मितम् ।
 मधुकेतुगुदादीन्वा कान्यवत्तत्र निक्षिपेत् ॥ २ ॥
 मधूकपुष्पं मधुके चन्दनं सपरुषकरम् ।
 मृगालं कमलं लोभं गम्भारीं नागकेसरम् ॥ ३ ॥
 त्रिकुसुं सारिषां द्राक्षां कान्तान्कोष्पजले क्षिपेत् ।
 सितामधुयुतः पेयः फाष्टो वासी हिमोऽथवा ॥ ४ ॥
 घृतपित्तज्वरं दाहं तृष्णामूर्छीरतिभ्रमात् ।
 रक्तपित्तं मर्दं हृष्याद्यात्र कार्या विचारया ॥ ५ ॥
 आश्रजम्बुकिसखयैर्वन्द्यप्ररोहकैः ।
 वतीरेण कृतः फाष्टः सद्योऽत्रो ज्वरनाशनः ॥ ६ ॥
 पिपासाज्वरंतीसारान्मूर्छां ज्वरति दुस्तराम् ।
 मधूकपुष्पगम्भारीचन्दनोशीरधान्यकैः ॥ ७ ॥
 द्राक्षया च कृतः फाष्टः शीतः शर्करया युतः ।
 तृष्णपित्तहरः शोको दाहमूर्छाभ्रमाजयेत् ॥ ८ ॥

मन्थः

मन्थोऽपि फाष्टभेदः स्थाप्येन चात्रैव कथ्यते ।
 जले चतुष्पले शीते क्षुण्णं द्रव्यपलं क्षिपेत् ॥ ९ ॥

मृत्पात्रे मध्यमेतन्मयकम्पाच्च द्विपलं पिबेत् ।
 खर्जूरदादिमीदाक्षान्तिभिर्दीकाम्लिकामलैः ॥ १० ॥
 सपरुषैः कृतो मन्थः सर्वमद्यविकारनुत् ।
 क्षौद्रयुक्ता मसूराणां सक्तयो दाद्विमान्मसा ॥ ११ ॥
 मथिता वारयन्त्याशु छर्दि दोषत्रयोद्भवाम् ।
 ह्यवित्रैः शीतनीरेण सपृथैर्वैवसकुमिः ॥ १२ ॥
 नातिसान्द्रद्रवैर्मन्थरन्तृष्णादाहास्तपित्वा ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां मध्यमखण्डे फाण्टादि-
 कल्पना नाम तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

हिमकल्पना

क्षुण्णं द्रव्यपलं सम्पन्नपद्भिर्नीरपलैः कृतम् ।
 निक्षोपितं हिमः स स्वात्तथा शीतकषायकः ॥ १ ॥
 सन्मानं फाण्टवज्जैव सर्वत्रैवैष निश्चयः ।
 आस्रं जम्बू च ककुभं चूर्णकृत्वा जले क्षिपेत् ॥ २ ॥
 हिमं तस्य पिबेत्पातः सक्षौद्रं रक्तपित्तजित् ।
 जरिषं मधुवटी च काकोतुन्मरप्लवाः ॥ ३ ॥
 बीलोत्पलं हिमस्तजस्तृष्णाछर्दिनिवारणः ।
 बीलोत्पलं बला द्राक्षा मधूकं मधुकं तथा ॥ ४ ॥
 उशीरं पद्मकं चैव कारमरी च परुषकम् ।

मृतच्छीतकषायश्च वातविचरज्वराक्षयेत् ॥ ५ ॥
 सज्जलापञ्चमच्छर्दिमोद्धृतुष्मानिवारणः ।
 अमृताया हिमः पेयो जीर्णान्तरहरः स्मृतः ॥ ६ ॥
 चास्रायाश्च हिमः कासं रक्तपित्तज्वराक्षयेत् ।
 प्रस्रः सशर्करः पेयो हिमो धाम्नाकस्यभवाः ॥ ७ ॥
 अन्तर्दाहं तथा तृष्णं ज्वरेच्छ्रोत्रोन्निशोधनः ।
 धाम्नाकधात्रीवासज्जनां प्राक्ष्यापर्पटयोर्हिमः ॥ ८ ॥
 रक्तपित्तज्वरं दाहं तृष्णं शोषं च नाशयेत् ।

इति शार्ङ्गधरसंहितायां मध्यमखण्डे हिमकल्पना
 नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

कल्ककल्पना

इक्षुपमार्द्वं शिलापिष्टं शुष्कं वा सज्जलं भवेत् ।
 मक्षेपावापकटकान्ते तन्मानं कर्षसंमितम् ॥ १ ॥
 कल्के मधु पूर्तं तैलं देवं त्रिगुणमात्रया ।
 सिलानुही समी दद्याद्वा देवाञ्चतुर्गुणाः ॥ २ ॥
 विवृक्ता पञ्चवृक्ता वा सप्तवृक्ताथवा कणाः ।
 पिबेत्पिष्ट्वा दशदिने तासाधैवापकर्षयेत् ॥ ३ ॥
 एवं विंशदिनेः सिद्धं पिप्पलीवर्धमानकम् ।
 अनेन वाण्डुवाताखकासश्वासादग्निज्वराः ॥ ४ ॥

उदराशैः क्षयक्षेप्यवाता नश्यन्तुरोग्यहाः ।
 क्षेपाश्लिम्बदलैः कण्ठको व्रणशोषनरोपणः ॥ ५ ॥
 भक्षणाच्छर्दिक्कुष्ठानि पित्तक्षेप्यकृमीजयेत् ।
 मद्धानिम्बजटाकल्को गृध्रसीनाशनः स्मृतः ॥ ६ ॥
 ह्रस्वकल्को रसोनस्य तिष्ठतैलेन मिश्रितः ।
 वातरोगाज्जयेत्तीक्ष्णान्विषमक्षयरनाशनः ॥ ७ ॥
 पक्वकन्दरसोनस्य गुण्डिका निस्तुषीकृताः ।
 पाटयित्वा च मध्यस्थं दूरीकृष्योत्तदङ्गुलम् ॥ ८ ॥
 तदुभयान्वयाशाय रात्री तपे विनिक्षिपेत् ।
 अथवीथ च तन्मध्यस्थितलावां पेययेत्ततः ॥ ९ ॥
 तन्मध्ये पञ्चमांशेन चूर्णमेपां विनिक्षिपेत् ।
 सौवर्चलं यवानां च भर्जितं हिह्रु सैन्धवम् ॥ १० ॥
 कटुश्लिष्टं जीरकं च समभागानि चूर्णयेत् ।
 एकैकृत्य ततः सर्वं कण्ठं कर्पयमानतः ॥ ११ ॥
 स्नादेदक्षिबलापेक्षी कर्तुदोषाद्यपेक्षया ।
 अथुपाथं ततः कुर्याद्विरण्डशूतमन्यहम् ॥ १२ ॥
 सर्वाङ्गैकाङ्गजं वातमर्दितं चापतञ्जकम् ।
 अथस्नान्मथोन्मादमुरुस्तम्भं च गृध्रसीम् ॥ १३ ॥
 तरः पृष्ठकटीपार्श्वकुक्षिपीडां किमीजयेत् ।
 अजीर्णमातृर्धं रोपमतिनीरं पयो गुडम् ॥ १४ ॥
 रसोनमभ्यगुरुष्वस्त्रजैर्देतश्चिरन्तरम् ।
 मर्धं मांसं तथाग्लं च रसं सेवेत तिलशः ॥ १५ ॥

विष्णुकी विष्णुलीमूलं बल्लालककलानि च ।
 कृत्तकककञ्च सक्षीद्र कदम्बम्भरिषारगः ॥ १६ ॥
 विष्णुकान्ताजटाकल्कः सिताक्षीद्रपुत्रैर्धुतः ।
 वरिष्णामभयं शूलं नाशयेत्सप्तभिर्दिनैः ॥ १७ ॥
 शुभ्रटीतिलगुहैः कल्कं दुग्धेन सह योजयेत् ।
 परिणामभयं शूलनामघातं च नाशयेत् ॥ १८ ॥
 अणामालीख बीजानां कल्कस्तण्डुलवारिणा ।
 बीजो रक्षाशैलां नाशं कुर्यते नात्र संशयः ॥ १९ ॥
 बदरीमूलकल्केन तिलकल्कञ्च योजितः ।
 मधुक्षीरधुतः कुर्याद्रक्षातीक्षारनाशनम् ॥ २० ॥
 कृष्णाण्डकरसोपेतां साक्षीं कर्पद्वयं विधेत् ।
 रक्तक्षयमुरोघातं क्षयरोगं च नाशयेत् ॥ २१ ॥
 तण्डुलीपजटाकल्कः सक्षीद्रः सरसाक्षनः ।
 तण्डुलोदकसंवीतो रक्तप्रदरनाशनः ॥ २२ ॥
 अल्लोक्तमूलकल्कञ्च सक्षीद्रस्तण्डुलायुना ।
 अतीक्षारहरः प्रोक्तस्तथा विषहरः स्मृतः ॥ २३ ॥
 बन्धाकर्मोदिकामूलं पाटलाया जटा तथा ।
 धूतेन क्षित्वमूलं वा द्विविधं नाशयेद्विषम् ॥ २४ ॥
 अमयासैम्भवकणाशुण्डीकल्कश्चिदोषहा ।
 पञ्चासैम्भवशुण्डीनिः कल्को दीपनवाचनः ॥ २५ ॥
 त्रिवृत्पलाशबीजानि पारसीययवानिका ।
 कम्पिष्टकं विद्वर्जं च गुडञ्च समभगाकः ॥ २६ ॥

तद्वेण कल्कमेतेषां विवेचिकमिगतापहम् ।

नवनीततिष्ठैः कल्को जेता रत्नशैलां स्मृतः ॥ २७ ॥

नवनीतसितानागकेशरैश्चापि तद्विधः ।

पीतो मसूरधूमेण कल्कः शुण्ठीसल्यद्वजः ॥ २८ ॥

जमेत्समहर्षी तद्वचनेन बृहतीभवः ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां मध्यमखण्डे कल्ककल्पना

नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

चूर्णकल्पना

अत्यन्तसुष्कं यद्रूपं सुविष्टं वस्त्रगाहितम् ।

तस्याचूर्णं रजः क्षोदसन्मात्रा कर्णसंमिता ॥ १ ॥

चूर्णे गुडः समो देवः सर्वेना हिनुया भवेत् ।

चूर्णेषु भर्जितं हिङ्गु देवं मोक्षेद्वृक्षमेव ॥ २ ॥

शिङ्गेचूर्णं द्रवैः सर्वैरृतासैर्हिङ्गुनोन्मितैः ।

विषेच्चतुर्गुणैरेव चूर्णमालोढितं द्रवैः ॥ ३ ॥

चूर्णावलेहगुडिकाकल्कानामनुपातकम् ।

पातविचकच्छतद्वे त्रिद्वेकचलमाहरेत् ॥ ४ ॥

यथा तैलं जले क्षिप्तं क्षणेनैव प्रसर्पति ।

अनुपातबलादग्रे तथा सर्पति भेषजम् ॥ ५ ॥

द्रवेण यावता सम्पन्नचूर्णं सर्वं गुणं भवेत् ।

भावनायाः प्रमाणं तु चूर्णे प्रोक्तं भिषग्धीरः ॥ ६ ॥
 आमलं चित्रकः पट्टा पिप्पली श्लेष्मदं तथा ।
 चूर्णितोऽयं यत्नो ज्ञेयः सर्वज्वरविनाशनः ॥ ७ ॥
 मेदी रुचिकरः श्लेष्मजेता दीपनपाचनः ।
 मनुना पिप्पलीचूर्णं सिद्धेत्कासज्वरापहम् ॥ ८ ॥
 द्विकाशसहरं कण्ठ्यं ग्रीहृष्टं बालकोचितम् ।
 युक्ता हरीतकी योऽप्या ह्री च योऽप्यी विभीतकी ॥ ९ ॥
 चायार्चामलकान्येव त्रिकलैषा प्रकीर्तिता ।
 त्रिकल्य मेहशोथघ्नी नासनेद्विषमज्वरान् ॥ १० ॥
 दीपनी श्लेष्मपित्तघ्नी कुष्ठघ्नी रसावनी ।
 सर्पिर्मधुगन्धा संयुक्ता सैव नेत्रामयाज्जयेत् ॥ ११ ॥
 पिप्पली मरिचं क्षुण्ठी विभिन्नयूषणमुच्यते ।
 दीपनं श्लेष्ममेदोघ्नं कुष्ठपीनसनाशकम् ॥ १२ ॥
 जयेदरोचकं सामं मेहगुल्मगलाग्रयान् ।
 पिप्पलीचक्रवर्तिनाद्वापिप्पलीमूत्रधियकैः ॥ १३ ॥
 पञ्चकोष्ठमिति क्यातं रूपं पाचनदीपनम् ।
 आनहृद्ग्रीहगुल्मघ्नं शूलश्लेष्मोदरापहम् ॥ १४ ॥
 त्रिगन्धमेलातनपत्रैश्चतुर्जातं सकेतरीः ।
 त्रिगन्धं सप्ततुर्जातं रुधोष्णं लघु निचक्रवृत् ॥ १५ ॥
 चण्डं रुचिकरं तीक्ष्णं विषश्लेष्माग्रज्जयेत् ।
 काकोली क्षीरकाकोली जीवकर्पभकी तथा ॥ १६ ॥
 मेदा चान्धा महामेदा जीवन्ती मधुकं तथा ।

मृद्वर्णी मापवर्णी जीवनीयो गणस्त्वयम् ॥ १७ ॥
 जीवनीयगणः स्वादुर्गन्धसंधानकृद्गुरुः ।
 सन्धकृद्गृह्णो वृष्यः श्लिग्धः शीतस्त्रुपावहः ॥ १८ ॥
 रक्तपित्तं क्षतं शोथं श्वरदाहानिलाक्षयेत् ।
 द्वे मेदे द्वे च काकोन्मी जीवकर्मवकी तथा ॥ १९ ॥
 प्लवितृक्षी च तैः सर्वैरष्टवर्गे वदाहृतः ।
 अष्टवर्गो दुषैः प्रोक्तो जीवनीयसमो गुणैः ॥ २० ॥
 सिन्धु सौवर्चलं चैव विहं सामुद्रिकं गडम् ।
 एकद्वित्रिचतुष्पञ्चलवर्णानि कनारद्विदुः ॥ २१ ॥
 तेषु सुख्यं सिन्धवं स्वादुनुके तन्मयोक्षयेत् ।
 सिन्धवासं रोमकान्तं श्रेयं लवणचक्रकम् ॥ २२ ॥
 मधुरं मृद्वणिमूत्रं श्लिग्धं सूक्ष्मं वल्गापहम् ।
 वीर्योष्णं दीपनं तीक्ष्णं कक्षपित्तविचर्चनम् ॥ २३ ॥
 स्वर्जिका यावश्चक्ष क्षारपुष्पमुदाहृतम् ।
 श्रेयो वह्निसनी क्षारी स्वर्जिकायावश्चक्षी ॥ २४ ॥
 क्षाराग्रान्धेऽपि गुल्मार्शोघ्नहृषीरुक्लिदः सराः ।
 वाचवाः कुम्भिपुंसवप्राः शर्कराश्मरिवाशनाः ॥ २५ ॥

सुदर्शनपूर्वम्

त्रिकला रजनीसुखं कण्टकारीसुखं शरी ।
 त्रिकटु मन्थिकं सूत्री गुरुक्षी धन्ववासकः ॥ २६ ॥
 कटुका पर्पटी सुस्तं त्रायमाना च बालकम् ।
 निम्बः पुष्करमूलं च मधुयष्टी च वत्सकम् ॥ २७ ॥
 वयानीन्द्रययो भाङ्गी श्लिषवीजं सुराङ्गना ।

तथा त्वत्पञ्चकोशीरं चन्द्रनातिविषाचलाः ॥ २८ ॥
 शालिपर्णी पृष्टिपर्णी विद्वङ्गं त्वरं तथा ।
 विश्वको देवकाष्ठं च चर्यं पत्रं पटोलजम् ॥ २९ ॥
 शीतकर्मभक्तो चैव त्वङ्गं वसलोचना ।
 पुण्डरीकं च काकोली पत्रकं आतिपत्रकम् ॥ ३० ॥
 तालीसपत्रं च तथा समभागानि चूर्णयेत् ।
 सर्वचूर्णस्य चार्धश केशांशं निक्षिपेत्सुधीः ॥ ३१ ॥
 एतत्सुदर्शनं नाम चूर्णं शोषत्रयापहम् ।
 ज्वराञ्च निक्षिप्तान्दन्त्याश्चात्र कर्षो विचारमा ॥ ३२ ॥
 पृथग्दन्द्वागन्तुजाञ्च धातुस्त्वान्विषमज्वरान् ।
 संनिपातोद्वेगश्चापि मानसानपि नाशयेत् ॥ ३३ ॥
 शीतज्वरैकादिकादीन्मोहं तन्त्रां ज्वरं तृणम् ।
 श्वासं कासं च पाण्डुं च हृद्दोगं हन्ति कामलाम् ॥ ३४ ॥
 त्रिकपृष्ठकटीजानुपार्श्वशूलनिवारणम् ।
 शीताम्बुना पिबेद्दीमान्स्वर्णज्वरनिवृत्तये ॥ ३५ ॥
 सुदर्शनं यथा चक्रे दानवानां विनाशनम् ।
 तद्द्वज्वराणां सर्वेषामिदं चूर्णं प्रणाशनम् ॥ ३६ ॥
 कासश्वासज्वरहरा त्रिकला पिप्पलीशुता ।
 चूर्णिता मधुना क्रीडा भेदिनी चाग्निबोधिनी ॥ ३७ ॥
 कटुकं सुखकं तिक्ता सटी खट्वी च पीप्लवम् ।
 चूर्णयेत्तं च मधुना शृङ्गवेरसेन वा ॥ ३८ ॥
 त्रिद्वज्वरहर कण्ठ्य कासश्वासार्पणीतयेत् ।

वायुं छदि तथा शूलं क्षयं चैव व्यरोहति ॥ ३९ ॥
 कदफलं पौष्करं शृङ्गी मुस्ता विकटुकं सरी ।
 समस्तान्येकशो चापि सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ॥ ४० ॥
 आर्द्रकस्त्रसधौर्दंष्ट्रिद्यात्कफविनाशनम् ।
 सूतानिलारुचिच्छर्दिंकासवासक्षयानहम् ॥ ४१ ॥
 कदफलं पौष्करं कृष्णा शृङ्गी च मधुना सह ।
 भासकासन्वरहरः श्रेष्ठो लेहः कफान्तकृत् ॥ ४२ ॥
 शृङ्गी प्रतिविषा कृष्णा चूर्णिता मधुना छिदेत् ।
 विशोः कासन्वरच्छर्दिशान्त्यै वा केवलं विषा ॥ ४३ ॥
 खवक्षारविषाशृङ्गीमानाधीपौष्करोद्भवम् ।
 चूर्णं क्षौद्रयुतं लीडं पत्रं कासाज्जवेच्छिष्टशोः ॥ ४४ ॥
 शुण्ठीप्रतिविषाहिङ्गमुस्ताकुटजत्रिकैः ।
 चूर्णमुष्णाम्बुना पीतमामातीसारदाशनम् ॥ ४५ ॥
 हरीतकी प्रतिविषा सिन्धु सौवर्चलं वचा ।
 दिङ्गु चेति कृतं चूर्णं विषेदुज्ज्वेन वारिणा ॥ ४६ ॥
 अमातीसारशमनं ग्राहि चाग्निप्रबोधनम् ।
 मुस्तामिन्द्रयवं बिदवं लोभ्रं मोचरसं तथा ॥ ४७ ॥
 धानुर्कं चूर्णयेत्तकगुडाभ्यां पादयेत्सुधीः ।
 सर्वातीसारशमनं निरुणद्धि प्रवाहिकम् ॥ ४८ ॥
 लघुगङ्गाधरं नाम चूर्णं संप्राहकं परम् ।
 मुस्ताल्लुक्कशुण्ठीमिथोतकीलोभ्रवालकैः ॥ ४९ ॥
 विस्वमोचरसान्यां च पाटेन्द्रयववत्सकैः ।
 आग्नीवीजं प्रतिविषा लज्जान्धुरिति चूर्णितम् ॥ ५० ॥

क्षीयत्तुल्यरूपानीयैः पीतैर्याति प्रवाहिका ।
 सर्वातिसारामहणी प्रसमं वांति वेगतः ॥ ५१ ॥
 सूक्ष्मगङ्गाधरं पूर्णं सरिद्वेगविकल्मषकम् ।
 अज मोदामोचरत्नं सन्तनवेरं सधातकी कुसुमम् ।
 गोदधिमन्थितं युक्तं गंगामपिबाहिनीं देव्यत् ॥ ५२ ॥
 तत्रेण चः विवेक्षितं पूर्णं मरिचसंभवम् ।
 चित्रसौवर्ण्यस्रोपेतं महणी तस्य नश्यति ।
 उदरह्रीर्मन्दाग्निगुल्मार्शोनाशनं भवेत् ॥ ५३ ॥
 अष्टौ भागाः कपिलस्य षड्भागा शर्करा मता ।
 दाहिमं तिचिह्निकं च श्रीफलं घातकी तथा ॥ ५४ ॥
 अजमोदा च विष्वस्यः प्रलेकं स्तुम्बिभागिकाः ।
 मरिचं जीरकं धान्यं ग्रन्थिकं वासकं तथा ॥ ५५ ॥
 सौचर्यस्त यवानी च चातुर्जातं सचित्रकम् ।
 नागरं चैकभागाः स्तुः प्रलेकं सूक्ष्मचूर्णितम् ॥ ५६ ॥
 कपिरथाष्टकसंज्ञं स्वाचूर्णमेतद्गङ्गामवान् ।
 अतीसारं क्षयं गुल्मं महणी च व्यपोहति ॥ ५७ ॥
 दाहिमी द्विचला पाण्ड्य सप्तधा चाष्टपलानि च ।
 विगन्धस्य पलं चैकं त्रिकटु स्वाल्पलवणम् ॥ ५८ ॥
 एतदेकीकृतं सर्वं पूर्णं स्वादादिमाहकम् ।
 रुचिहृदीचनं कण्ठ्यं प्रादि कासस्वरापहम् ॥ ५९ ॥
 दाहिमस्य पलान्यहो शर्करायाः पलाष्टकम् ।
 विष्वली विष्वलीमूलं यवानी मरिचं तथा ॥ ६० ॥

धान्यकं जीरकं शुण्ठी प्रत्येकं प्रलम्बमितम् ।
 कर्पमात्रा तुवाक्षीरीमवन्नीलाब्ज केसरम् ॥ ६१ ॥
 प्रत्येकं कोलमात्राः स्युस्तर्पणं दाहिमाष्टकम् ।
 अतीसारं क्षयं गुल्मं ग्रहणी च गलघ्नहम् ॥ ६२ ॥
 मन्दाग्निं पीनसं काशं चूर्णमेतद्व्यपोहति ।
 विष्वली कुहली स्वाध्मी यवक्षारकच्छिक्काः ॥ ६३ ॥
 चित्रकं सारिवा पादा दाढी लवणपञ्चकम् ।
 तर्पणं पाषवेद्व्या सुरयोप्याम्बुनापि वा ॥ ६४ ॥
 मास्तग्रहणीदोषसमर्पणं परमं हितम् ।
 लवङ्गं शुद्धकर्पूरमेलातवह्नागकेसरम् ॥ ६५ ॥
 जातीफलमुक्षीरं च नागरं कृष्णजीरकम् ।
 कृष्णागरस्तुवाक्षीरी मांसी नीलोत्पलं कवा ॥ ६६ ॥
 चन्दनं तगरं बालं कङ्कोलं चेति चूर्णयेत् ।
 समभागानि सर्वोपि सर्वेभ्योऽर्घ्यो सिता भवेत् ॥ ६७ ॥
 लवङ्गाद्यमिदं चूर्णं राजाहं बद्धिदीपनम् ।
 रोचनं तर्पणं चूर्ण्य त्रिदोषघ्नं बलप्रदम् ॥ ६८ ॥
 हृद्रोगं कण्ठरोगं च काशं हिक्कां च पीनसम् ।
 यक्ष्माणं तमकं आसमतीसारमुरःक्षतम् ॥ ६९ ॥
 प्रमेहाक्षिगुल्मादीन्प्रग्रहणीमपि नाशयेत् ।
 जातीफललवङ्गैरुपग्रवह्नागकेसरैः ॥ ७० ॥
 कर्पूरचन्दनतिक्तैरवन्नीरीतगरामलैः ।
 सालीसपिप्पलीपञ्चार्थूलजीरकचित्रकैः ॥ ७१ ॥
 शुण्ठीविडङ्गमरिचैः समभागविचूर्णितैः ।

काकम्लेतानि सर्वाणि कुर्वाङ्गह्ना च तावतीन् ॥ ७२ ॥

सर्वपूर्णसमा देवा सर्वरा च भिषग्वरैः ।

कथमात्रं ततः खादेन्मधुना प्लावितं सुधीः ॥ ७३ ॥

अस्य प्रभावाद्ब्रह्मीकासञ्जालारुचिभ्रयाः ।

पातस्तेष्मप्रतिश्रयाः प्रश्नमे यान्ति वेगतः ॥ ७४ ॥

मरिचं नागपुण्याणि तालीसं लवणानि च ।

प्रत्येकमेकभागाः स्तुः पिप्पलीमूलचित्रकैः ॥ ७५ ॥

त्वङ्ग्या तिमिरीकं च जीरकं च द्विभागिकम् ।

धान्याम्लवेतसौ विश्वं भद्रैस्तु खद्वराणि च ॥ ७६ ॥

अजमोदा जलधरः प्रत्येकं स्तुप्तिभागिकाः ।

सर्वावधिचतुर्धां द्वाविमस्तु फलं भवेत् ॥ ७७ ॥

द्रव्येभ्यो निखिलेभ्यश्च सिता देवार्धमात्रवा ।

महास्नाग्द्वयसंज्ञं स्वापूर्णमेतस्तुरोचनम् ॥ ७८ ॥

अग्निरीक्षिकरं हृत्तं कासावीमारनाशनम् ।

हृद्रोगकण्ठजठरसुरोगप्रणाशनम् ॥ ७९ ॥

विष्टुचिकं तथाध्मानमर्शोगुल्मकुम्भनिवि ।

अर्धं पञ्चविधां शार्दं चूर्णमेतद्वपोहृति ॥ ८० ॥

चित्रकस्त्रिकला ज्योषं जीरकं हृत्पुषा तथा ।

यवान् पिप्पलीमूलं शतपुष्पाञ्जयन्त्रिका ॥ ८१ ॥

अजमोदा शटी चान्यं विटङ्गं स्तुलजीरकम् ।

हेमाद्वा पीष्करं मूलं क्षारी लवणपञ्चकम् ॥ ८२ ॥

कुष्ठं चेति समांशानि विशाखा स्वाद्विभागिका ।

त्रिवृत्तिमाना विज्ञेया दन्त्या भानात्रयं भवेत् ॥ ८३ ॥
 चतुर्भागा सातला स्वातसर्वाप्येकत्र पूर्णवेत् ।
 पाचनस्नेहनायैश्च क्षिग्धकोष्ठस्य शोणिणः ॥ ८४ ॥
 दद्यात्पूर्णं विरेकाय सर्वरोगप्रणाशनम् ।
 हृद्रोगे पाण्डुरोगे च कासे आसे भगन्दरे ॥ ८५ ॥
 मन्देऽग्नी च ज्वरे कुष्ठे ग्रहण्यां च गलग्रहे ।
 दद्यात्पुष्पाक्षुपानेन तथाध्माने सुरादिभिः ॥ ८६ ॥
 गुल्मे बद्धनीरेण विट्सङ्गे दधिमस्तुता ।
 उष्णाम्बुभिरजीर्णे च वृक्षाम्लैः परिकर्तितु ॥ ८७ ॥
 उद्गीतुग्धेनोदरेषु तथा लकेन वा गवाम् ।
 प्रसज्याऽचातरोगे दाढिमान्नोभिरर्शसि ॥ ८८ ॥
 दिग्भिधे च विधे दद्यात्कृतेन विषनाशनम् ।
 पूर्णं नासायणं नाम तुष्टरोगमप्यहम् ॥ ८९ ॥
 हृषुषा त्रिफला चैव त्रायमाणा च विष्वङ्गी ।
 हेमक्षीरी त्रिवृच्चैव सातला कटुका चचा ॥ ९० ॥
 नीलिकी सैन्धवं कृष्णं लवणं चेति चूर्णयेत् ।
 उष्णोदकेन सूत्रेण दाढिमत्रिफलात्सैः ॥ ९१ ॥
 तथा मांसस्तेनापि यथायोग्यं पिबेन्नरः ।
 अजीर्णे ह्रीद्धि गुल्मेषु शोफाक्षौविषमाक्षिषु ॥ ९२ ॥
 हल्लीमकमकापाण्डुकुष्ठाध्मानोदरेष्वपि ।
 शुण्ठी हरीतकी कृष्णा त्रिवृत्क्षौबर्चलं तथा ॥ ९३ ॥
 समभागानि सर्वाणि सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ।

ज्ञेयं पञ्चसमं चूर्णमेतच्छुद्धं परम् ॥ १४ ॥
 आध्मानजठराशौत्रमामनातहरं स्मृतम् ।
 कर्षमात्रा भवेत्कृष्णा त्रिवृता स्वातपलोन्मिता ॥ १५ ॥
 स्रग्दात्यलं च विज्ञेयं चूर्णमेकत्र कारयेत् ।
 कर्षोन्मितं छिहेदेतच्छौदेगाध्माननाशनम् ॥ १६ ॥
 गादविदकोदरकषान्पित्तशूलं च नाशयेत् ।
 कथनत्रितयं क्षारी शतपुष्पादुष्यं तथा ॥ १७ ॥
 अजमोदाऽजगन्धा च हृषुषा वीरकद्वयम् ।
 मरिचं विष्वलीमूलं विष्वली गजविष्वली ॥ १८ ॥
 द्विहुध्र द्विहुवरी च शरी पाठोपकुम्भिका ।
 सुषठी चित्रकषण्डानि विटङ्गं चान्दवेतसम् ॥ १९ ॥
 दाडिमं तिन्त्रिहीकं च त्रिवृदन्ती अतावरी ।
 इन्द्रवारुणिका भाङ्गी देवदारु अशानिका ॥ २० ॥
 कुशुम्भुहस्तुम्बुरुनि वीष्णवं बदरानि च ।
 शिवा चेति समांशानां चूर्णमेकत्र कारयेत् ॥ २ ॥
 भाषयेद्दर्दकरसैर्बीजपूरसैस्तथा ।
 सपिप्पेलार्पिषा जीर्णमधेनोप्योदकेन वा ॥ २ ॥
 कोलाम्भसा वा तकेन दुग्धेनोद्वेग मस्तुता ।
 पटुश्लेहकटीशूलगुदकुक्षिहृदामवान् ॥ ३ ॥
 अशौविष्टम्भमन्दाग्निगुल्मह्रीहोदराणि च ।
 द्विह्वत्प्रान्नासकासाग्निभेदेतरश्च संशयः ॥ ४ ॥
 पृतीरेषौषधैः सम्यग्भूतं वा साधयेद्विषह् ।

तुम्बुरुणि त्रिलवणं यवानी पुष्कराहुयम् ॥ ५ ॥
 यवक्षाराभयाहिङ्गुविडङ्गानि समाणि च ।
 त्रिचुलिभागा विज्ञेया सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ॥ ६ ॥
 पिथेदुष्णेन तोयेन यवकायेन वा पिथेत् ।
 जयेत्सर्वाणि शूलानि तुलमाभ्मानोदराणि च ॥ ७ ॥
 चित्रको चागरं द्विङ्गु पिप्पली पिप्पलीजटा ।
 पञ्चाजमोदामरिचं प्रत्येकं कर्षसंमितम् ॥ ८ ॥
 सर्जिका च यवक्षारः सिन्धु सौवर्चलं विडम् ।
 सामुद्रकं रोमकं च कोलमात्राणि कारयेत् ॥ ९ ॥
 एकीकृत्यानिर्लं चूर्णं भावयेन्मातुलुहजैः ।
 रसैर्दीहिमजैर्योषि शोषयेदान्तपेन च ॥ १० ॥
 प्लुतचूर्णं जयेद्दुर्लभं ग्रहणीमामज्जी रुतम् ।
 अग्निं च कुसुते दीप्तं रुचिकृत्कणनाशनम् ॥ ११ ॥
 सैन्धवं पिप्पलीमूलं पिप्पलीचप्यचित्रकम् ।
 हुण्डी हरीतकी चेति क्रमचूर्णानि चूर्णयेत् ॥ १२ ॥
 यद्वयानलनामैतच्चूर्णं स्यादग्निदीपनम् ।
 अजमोदा विडङ्गानि सैन्धवं देवदारु च ॥ १३ ॥
 चित्रकः पिप्पलीमूलं क्षतपुष्पा च पिप्पली ।
 मरिचं चेति कर्षांशं प्रत्येकं कारयेद्बुधः ॥ १४ ॥
 कर्षास्तु पञ्च पञ्चाथा दश स्युर्बृहदारुकात् ।
 नानराष्ट्रं द्वौव स्युः सर्वाण्येकज चूर्णयेत् ॥ १५ ॥
 पिथेत्कोप्याजलेनैव चूर्णं श्वदशुनाशनम् ।

आनवातरुजं हृमि संधिपीडां च गृध्रसीम् ॥ १६ ॥
 कटिपृष्ठगुदस्थां च जङ्घयोश्च रुजं जघेत् ।
 तूनीप्रतूनीविभ्रान्नीकफवातामयाक्षयेत् ॥ १७ ॥
 सन्धेन वा गुदेनास्य बटकान्कारयेद्विपक्व ।
 शुण्ठी सौवर्चलं हिङ्गु दाढिमं चाम्लवेतसम् ॥ १८ ॥
 चूर्णमुष्णाम्बुना पेयं क्षासद्द्रोणशान्तये ।
 हिङ्गु पाञ्चभया धान्यं दाढिमं पिचकः शटी ॥ १९ ॥
 अजमोदा विरुद्रुकं हस्तुषा चाम्लवेतसम् ।
 अजमन्था तिन्त्रिहीकं जीरकं पौष्करं वथा ॥ २० ॥
 चन्दं क्षारद्वयं पञ्च लवणानि विचूर्णयेत् ।
 प्राग्भोजनस्य मध्ये वा चूर्णमेतद्व्यजयेत् ॥ २१ ॥
 विवेहा जीर्णमयेन तर्केनोष्णोदकेन वा ।
 तुलसे वातकफोद्घाते हृद्गदेऽटीलिकामु च ॥ २२ ॥
 हृदस्थिपार्श्वशूलेषु शूले च गुदयोनिजे ।
 मूत्रकृच्छ्रे लघानाग्नेपाण्डुरोगेऽरुची तथा ॥ २३ ॥
 हिकायां यकृति ह्रीद्वि कान्ते श्वासे गलग्रहे ।
 ग्रहणवर्तोन्निफारेषु चूर्णमेतद्व्यसज्यते ॥ २४ ॥
 भावितं मातुङ्गल्ल बहुशः स्वरसेन वा ।
 कुपीच गुदिका बह्वयो वातक्षेप्तामयावहाः ॥ २५ ॥
 यवानी दाढिमं शुण्ठी तिन्त्रिहीकाम्लवेतसी ।
 चद्रामकं च कुर्वीत चतुःशान्मिलितानि च ॥ २६ ॥
 सार्धेहिशाणं मरिचं पिप्पली दशशान्तिका ।

स्वयसौवर्चलधान्धाकं जीरकं क्षितिशाणकम् ॥ २७ ॥
 चतुःपटिमितैः क्षणैः शर्करामत्र योजयेत् ।
 चूर्णितं सर्वमेकत्र कवानोष्णान्ठवाभिषम् ॥ २८ ॥
 चूर्णं ज्वेत्पाण्डुरोगं हृद्रोगं ग्रहणीं ज्वरम् ।
 छर्दिशोषातिसारीञ्च स्त्रीहानाहविबन्धताः ॥ २९ ॥
 अस्थिं शूलमन्दाग्निमशौमिह्वागलामवान् ।
 तालीसं मरिचं शुण्ठीं पिप्पलीं वंशरोचना ॥ ३० ॥
 एकद्वित्रिचतुःपञ्चकर्पिर्भागान्प्रकल्पयेत् ।
 मृलावचोस्तु कर्पूरं मत्सेकं भागमाहरेत् ॥ ३१ ॥
 द्वात्रिंशत्कर्पतुलित्वा प्रदेया शर्करा शुचैः ।
 तालीसाद्यमिदं चूर्णं रोचनं पाचनं रक्षतम् ॥ ३२ ॥
 काष्ठधातुज्वरहरं छर्वन्तीसारनाशनम् ।
 शोषाध्मानहरं स्त्रीहृत्रहृषीवाण्डुरोगमित् ॥ ३३ ॥
 पक्वता वा शर्करा चूर्णं क्षिपेत्स्वाद्भटिका सतः ।
 क्षितोवला षोडश स्यादष्टौ स्यादंशरोचना ॥ ३४ ॥
 पिप्पली स्वाचतुष्कर्पा स्वादेला च द्विकार्पिकी ।
 एकः कर्पस्तत्रैव कार्प्यर्णयेत्सर्वमेकतः ॥ ३५ ॥
 क्षितोवलादिकं चूर्णं मधुसर्विर्मुतं लिङ्गेत् ।
 आसक्तसञ्ज्वरहरं दन्तापादाह्नदाहमित् ॥ ३६ ॥
 मन्दाग्निं सुप्तमिह्वायं पार्श्वशूलमरोचकम् ।
 ज्वरमूर्ज्वगतं रक्तं पित्तमाशु व्यपोहति ॥ ३७ ॥
 सामुद्रलवनं कार्प्यमष्टकर्पमितं शुचैः ।

पञ्च सौवर्चलं प्राङ्गं विष्टं सैन्धवधान्यके ॥ ३८ ॥
 पिप्पली पिप्पलीमूलं कुष्माजीरकपत्रकम् ।
 नमस्केशरतालीसमम्बलेतसकं तथा ॥ ३९ ॥
 त्रिकर्षमात्राण्वेतानि प्रत्येकं कारयेद्बुधः ।
 मरिचं जीरकं विषमेकैकं कर्षमात्रकम् ॥ ४० ॥
 दाहिमं छाकतुष्कपर्पं त्वगेला चार्धकाम्पिकी ।
 गुलकूर्णीकृतं सर्वं लवणं भास्कराभिषम् ॥ ४१ ॥
 श्याममाणं देयं तु मस्तुतकसुरासर्वः ।
 वातक्षेप्यभयं गुल्मं क्लीहानमुदरं क्षयम् ॥ ४२ ॥
 अर्तुसि ग्रहणीं कुष्ठं विषम्यं च भगन्दरम् ।
 शोफं शूलं आसकासायामवातं च हृद्बुजम् ॥ ४३ ॥
 मन्दार्तिं बालवेदेतदीपनं पाचनं वरम् ।
 सर्वलोकहितार्थं भास्करेणोदितं सुरा ॥ ४४ ॥
 पृष्ठाविषहृमुलानि कोलमजा च पिप्पली ।
 जीवन्दनं तथा लाजा लवङ्गं नागकेशरम् ॥ ४५ ॥
 पृतनूर्णीकृतं सर्वं खिताक्षीद्रुतं लिहेत् ।
 वज्रापिचकफोद्धृतां हृदि हन्त्यतिवेगतः ॥ ४६ ॥
 न्याजीजीरकभाजीणां पूर्णं मधुयुतं लिहेत् ।
 कर्षवातमहाशस्तमकैर्मुच्यते क्षयात् ॥ ४७ ॥
 मूलं पत्रं फलं पुष्पं त्वचं निम्बालसमाहरेत् ।
 सूक्ष्मपूर्णमिदं कुर्यात्पलैः पञ्चदशोन्मितैः ॥ ४८ ॥
 लोहमसहरीतनी चकमर्दकविषयी ।

भस्मात्तर्कं विडङ्गानि शर्करामलकं निशा ॥ ४९ ॥
 विष्पली मरिचं छुण्डी बाकुची कुतमाळकः ।
 गोक्षुरश्च पलोन्मानमेकैकं कारयेद्दुधः ॥ ५० ॥
 सर्वमेकीकृतं चूर्णं भृङ्गरात्रेण भावयेत् ।
 अष्टभागावशिष्टेन स्त्रिदिरासनधारिणा ॥ ५१ ॥
 भावयित्वा च संशुष्कं कर्पमात्रे ततः पिबेत् ।
 स्त्रिदिरासनलोबेन सर्पिचा पयसाथवा ॥ ५२ ॥
 भासेन सर्वकुष्ठानि विनिहन्ति रसायनम् ।
 पञ्चनिम्बमिदं चूर्णं सर्वरोगप्रणाशनम् ॥ ५३ ॥
 शतावरी गोक्षुरश्च बीजं च कपिकण्डूजम् ।
 गाङ्गेरुश्चो चातिषठा धीजमिक्षुरकोद्वजम् ॥ ५४ ॥
 चूर्णितं सर्वमेकत्र गोक्षुरध्वेन पिबेन्नृशि ।
 न रुक्षिं याति नारीभिर्नैरक्ष्णैश्च भावतः ॥ ५५ ॥
 अक्षराब्जा दशपला तन्माषो गुहृदारकः ।
 चूर्णीकृत्योभर्षं विद्राव्युतभाष्ये निधापयेत् ॥ ५६ ॥
 कर्पिकं पयसा पीत्वा नारीभिर्नैव रुष्यति ।
 अगत्या प्रमदां भूषाङ्गुलीपलितवर्जितः ॥ ५७ ॥
 सुसलीकन्दचूर्णं तु गुहृचीसत्त्वसंयुतम् ।
 चानरीगोक्षुराभ्यां च शाळ्मलीशर्करामलैः ॥ ५८ ॥
 आलोक्ष्य घृतदुग्धेन पाययेत्कामवर्धनम् ।
 चित्रकं त्रिफला सुले विडङ्गं म्लूषणानि च ॥ ५९ ॥
 समभागानि क्यर्षीनि नव भागा हतावसः ।

एतदेकीकृतं चूर्णं मधुसापिर्मुतं लिङ्गेत् ॥ १६० ॥
 गोमूत्रमथवा तक्षमनुषाग्रे प्रक्षलते ।
 वायुहुरोर्गं जघत्पुत्रं हृदये च भगन्दरम् ॥ १६१ ॥
 शोथकुष्ठोदराज्ज्वलि मन्दाग्निमरुतिं कृमीन् ।
 आकारकरभः शुण्ठी कङ्कोलं कुङ्कुमं कणा ॥ १६२ ॥
 जातीफलं लवङ्गं च चन्दनं चेति कार्ष्णिकम् ।
 चूर्णाणि मानतः कुर्वाद्दहिधेनं पलोन्मितम् ॥ १६३ ॥
 सर्वमेकीकृतं चूर्णं मार्षिकं मधुना लिङ्गेत् ।
 शुक्लान्मकरं चूर्णं पुंसामानन्दकारकम् ॥ १६४ ॥
 नारीणां प्रीतिजननं सेवेत निति कास्तुकः ।
 इति श्रीशार्ङ्गधरः मध्यमस्तोत्रे चूर्णकल्पना नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

वटकाकल्पना

वटकाश्चाथ कथ्यन्ते तन्नाम तुटिका वटी ।
 मोदकी वटिका पिण्डी गुडो वटिल्लभोपपत्ते ॥ १ ॥
 सेदकसाध्यते रङ्गी गुडो वा शर्कराधवा ।
 गुग्गुलुर्वा क्षिपेत्तत्र चूर्णं तस्मिन्निर्मिता वटी ॥ २ ॥
 कुर्वाद्दधद्विसिद्धेन कषिहृग्गुग्गुना वटीम् ।
 इवेण मधुना वारि तुटिकां कारयेद्दुधः ॥ ३ ॥
 शिला चतुर्लुमा देवा वटीषु द्विगुणो गुडः ।
 चूर्णचूर्णसमः कार्ष्णो गुग्गुलुर्माधु तत्समम् ॥ ४ ॥

द्वयं च द्विगुणं देवं मोक्षकेषु भिन्नधरैः ।
 कर्षप्रमाणा तन्मात्रा बलं दृष्ट्वा प्रयुज्यताम् ॥ ५ ॥
 इन्द्रवारुणिका मुक्तां शुक्लीं दन्तीं इरीतकीं ।
 त्रिवृच्छटीं विदलानि गोक्षुरन्नित्रकम्लथा ॥ ६ ॥
 तैमोह्या च द्विकर्षाणि पृथग्द्रव्याणि कारयेत् ।
 सूर्यस्य पलान्यष्टौ बुद्धदारु चतुष्पलम् ॥ ७ ॥
 चतुष्पलं स्याद्रक्षतः कायधेत्सर्वमेकतः ।
 जलदोणे चतुर्थीशं गृह्णीषाच्छाथमुत्तमम् ॥ ८ ॥
 काम्बद्रव्याग्निगुणितं गुडं क्षिप्वा पुनः पचेत् ।
 सम्यक्पक्वं च चित्राय चूर्णमेतद्वदापयेत् ॥ ९ ॥
 चित्रकत्रिहृतादन्तीतैमोह्या पलिकाः पृथक् ।
 पृथग्निपलिकाः कार्या ज्योतिष्पलानिचयचः ॥ १० ॥
 निक्षिपेन्मधु क्षीते च तस्मिन्प्रश्नप्रमाणतः ।
 पूर्वं सिद्धो भवेच्छीमान्वाहुशालगुहः शुभः ॥ ११ ॥
 जयेदर्शसि सर्वानि गुल्मं चालोदरं तथा ।
 आमवातप्रतिश्यावप्रहृषीक्ष्यपीनसान् ॥ १२ ॥
 हलीमकं पाण्डुरोगं प्रमेहं च रसायनम् ।
 मरिचं कर्षमात्रं स्यात्पिप्पली कर्षसंमिता ॥ १३ ॥
 जर्धकपर्षो यवक्षारः कर्षयुग्मं च दादितम् ।
 एतच्चूर्णाकृतं युक्त्यादष्टकर्षगुटेन हि ॥ १४ ॥
 शानप्रमाणां गुटिकां कृत्वा बळे विधानयेत् ।
 अस्याः प्रभावात्सर्वैऽपि कासा यान्तेव संशयम् ॥ १५ ॥

गुह्यशुण्डीशिवासुखैर्गुटिकां धारयेन्मुखे ।
 आसकाशेषु सर्वेषु विधीतं चापि केवलम् ॥ १६ ॥
 आमलं कमलं कुटुं साजात्र यदरोहकम् ।
 एतच्चूर्णस्य मधुना गुटिकां धारयेन्मुखे ॥ १७ ॥
 तुण्डां प्रवृद्धां हन्तेषा मुखशोषं च दारुणम् ।
 विदङ्गं नागरं कृष्णा कश्चामलविधीतकी ॥ १८ ॥
 वल्वा गुह्यं भङ्गात् सविषं चात्र योजयेत् ।
 एतानि समभागानि मोसूलेणैव पेयेत् ॥ १९ ॥
 गुञ्जाम्ना गुटिका कार्वा दद्यादार्द्रकजै रसैः ।
 कृकामजीर्णगुह्येषु द्वे विपृच्छां च दापयेत् ॥ २० ॥
 तिस्रश्च सर्पदंष्ट्रे तु चतस्रः सान्निपातिके ।
 यटी संजीवनी नात्रा संजीवयति मानवम् ॥ २१ ॥
 क्खोचाम्बुवेतसं चर्ष्य लालीसं चित्रकं तथा ।
 जीरकं तिन्त्रिडीकं च प्रत्येकं कर्षभातिकम् ॥ २२ ॥
 तिस्रुगन्धं तिस्राण्य स्याद्दुःखः स्यात्कर्पर्विशतिः ।
 व्योचादिगुटिका सामपीनसश्चासकासुनिव ॥ २३ ॥
 रुधिरस्फुरा क्वाला प्रतिश्वायप्रणालिनी ।
 अमेपु सगुहां शुण्डीमजीर्णं गुह्यपिप्पलीम् ॥ २४ ॥
 कुण्डे जीरगुहं दद्यादशैःसु सगुहाभवाम् ।
 वृद्धदारुकभङ्गात्शुण्डीचूर्णेन योजितः ॥ २५ ॥
 मोदकः सगुहो हन्वात्पट्टिधार्शःकृतां रुजम् ।
 शुष्कसूरजचूर्णस्य भागाद्भूतिशदाहरेत् ॥ २६ ॥

भागान्पौडश चित्रस्य शुषळा भागचतुष्टयम् ।
 हो भागौ भरिचलापि सर्वाण्येकत्र पूर्णयेत् ॥ २७ ॥
 गुदेन विन्दिनी कुर्वाद्दर्शनां नाशनीं पराम् ।
 सूरणो वृद्धदास्य भागीः पौडशभिः पृथक् ॥ २८ ॥
 सुसलीचित्रको ज्ञेयावष्टभागमिती वृषह् ।
 क्षिप्वा विभीतकी भात्री चित्रं नागरं कणा ॥ २९ ॥
 भल्लातः पिप्पलीमूलं सालीसं च पृथक्पृथक् ।
 प्लुभानप्रमाचानि त्वगोष्ठा भरिचं तथा ॥ ३० ॥
 द्विसप्तमात्राणि पृथक्पृथक् सवेकत्र पूर्णयेत् ।
 द्विगुणेन गुदेवाथ चटकान्कुरपेद्बुधः ॥ ३१ ॥
 प्रबलाग्निकरा एते तथाशौनाश्रवाः पराः ।
 ग्रहणी वातकफजां आसं कार्यं क्षयानयम् ॥ ३२ ॥
 ग्रीहाने शीपदं शोधं द्विकां मेहं भगन्दरम् ।
 निहन्त्युः पलितं वृष्यान्तथा मेध्या रसायनाः ॥ ३३ ॥
 त्रिफला च्यूर्णं चणवं पिप्पलीमूलचित्रकी ।
 दारु माह्लिकधानुस्यन्दार्थी सुप्त विदलकम् ॥ ३४ ॥
 प्रत्येकं कर्पमात्राणि सर्वेद्विगुणितं तथा ।
 मन्दूरं चूर्णयेत्सर्वं गोमूत्रेऽष्टगुणे क्षिपेत् ॥ ३५ ॥
 पक्त्वा च चटकान्कुरा दद्यात्तकानुबानतः ।
 कामलापाण्डुमेहार्शोथकुण्डकफामवान् ॥ ३६ ॥
 कसृत्सम्भमजीर्णं च ग्रीहाने नाशयन्ति च ।
 क्षौद्राद्विगुणितं सर्पिर्भृताद्विगुणपिप्पली ॥ ३७ ॥

सिता द्विगुणितां तस्याः क्षीरं देवं चतुर्गुणम् ।
 चातुर्जातं क्षौद्रतुल्यं पक्त्वा कुर्वाञ्च मोदकान् ॥ ३८ ॥
 चातुल्यं च ज्वरान्तर्याम्यं कालं च वायुतान् ।
 चातुर्थं वह्निमान्धं विष्वलीमोदको जयेत् ॥ ३९ ॥
 चन्द्रप्रभा वच्चा मुष्टं भूमिम्बामृतदायकम् ।
 हरिद्रातिविषा दार्ढ्यं विष्वलीमूलचिकी ॥ ४० ॥
 घान्यकं त्रिफला चम्पं विटङ्ग गजविष्वली ।
 म्येषं माक्षिकचातुश्च द्वी क्षारी रुचनचयम् ॥ ४१ ॥
 कृतानि मागमात्राणि प्रत्येकं कारयेद्दुधः ।
 त्रिवृङ्गलीपककं च त्वयेष्टा वंशरोचना ॥ ४२ ॥
 प्रत्येकं कर्षमात्राणि कुर्यादेतानि बुद्धिमान् ।
 द्विकर्षं हतलोद्दे स्याच्चतुष्कर्षं सिता भवेत् ॥ ४३ ॥
 शिलाजम्बूद्विकर्षं स्याद्द्वी कर्षाञ्च गुग्गुलीः ।
 एभिरेकत्र संक्षुण्णैः कर्तव्या गुटिका शुभा ॥ ४४ ॥
 चन्द्रप्रभेति विख्याता सर्वरोगप्रणाशिनी ।
 प्रमेहान्विचलिं कृच्छ्रं सूत्राघातं तथाहमरीम् ॥ ४५ ॥
 विक्कधानाद्दण्डालानि मेहप्रन्थिमर्तुदम् ।
 अज्जहृदि तथा वायुं कानकां च हलीमकम् ॥ ४६ ॥
 अज्जहृदि कटीशूले धातुं कासं विचर्यिकान् ।
 कुष्ठान्यर्शसि कण्डूं च ग्रीहोदरभगन्दरम् ॥ ४७ ॥
 दन्तरोगं नेत्ररोगं स्त्रीप्यामार्तकजां रुजम् ।
 पुंसां श्लुक्नगान्दोषान्मन्दाग्निमरुचिं तथा ॥ ४८ ॥

वायुं पित्तं कफं हन्यादुल्ल्या नृप्या रसायनी ।
 चन्द्रप्रभासां कर्पेस्तु चतुःशाणो विधीयते ॥ ४९ ॥
 यवानी जीरकं धान्यं मरीचं गिरिकर्णिकम् ।
 भज्रमोदोषकुञ्जी च चतुःशाणाः पूषकपूषकम् ॥ ५० ॥
 हिङ्गु पट्टशाणिकं कार्यं क्षारी लवणपञ्चकम् ।
 त्रिवृक्षाष्टमितैः शालैः प्रत्येकं कल्पयेत्सुधीः ॥ ५१ ॥
 दन्ती शटी पौष्करं च विटङ्गं दाडिमं शिवा ।
 चित्रोऽम्बवेतसः शुन्ठी शायैः पोटशमिः पूषकम् ॥ ५२ ॥
 बीजपूरसेनैषां गुटिकां कारयेद्दुधैः ।
 पूतेन पयसा मधैरम्बैरुष्णोदकेन वा ॥ ५३ ॥
 पिप्पल्याशुयनप्रोक्ता गुटिका गुल्मनाशिनीम् ।
 मधेन वातिकं गुह्यं गोक्षीरेण च वैतिकम् ॥ ५४ ॥
 सूत्रेण कण्डगुल्मं च दक्षमूलैस्त्रिदोषजम् ।
 वट्टीदुग्धेन नारीण्यै रक्तगुल्मं निवारयेत् ॥ ५५ ॥
 हृद्रोगे अह्नीं क्षुलं किमीनर्षासि नाशयेत् ।
 नागरं पिप्पलीमूलं पिप्पली चम्यचित्रकी ॥ ५६ ॥
 सृष्टं हिङ्गवज्रमोदा च सर्पेषा जीरकहृयम् ।
 रेणुकेन्द्रवदाः पाश विटङ्गं गजपिप्पली ॥ ५७ ॥
 कटुकप्रतिविषा भार्ज्यं यवा सूषेति भागवतः ।
 प्रत्येकं वायिकानि स्फुर्द्व्याशीमानि विशतिः ॥ ५८ ॥
 द्रव्येभ्यः सकलेभ्यश्च त्रिकला द्विगुणा भवेत् ।
 दधिधूर्जोदितैः सर्वैः समो देयश्च गुग्गुलुः ॥ ५९ ॥

बह्वं रौप्यं च चागं च लोहसारसथाश्रयम् ।
 मन्दूरं रससिन्दूरं प्रत्येकं पट्टसंमितम् ॥ ६० ॥
 गुग्गुलुपाकसर्पं कृत्वा इमं दद्यात्प्रथोचिताम् ।
 एकविंशं ततः कृत्वा धारवेदुतभाजने ॥ ६१ ॥
 गुदिकाः शायमाश्रास्तु कृत्वा ग्राह्या यथोचिताः ।
 गुग्गुलुपर्णिवराजोऽथ त्रिदोषज्ञो रसायनः ॥ ६२ ॥
 मैथुनाद्वाद्यानानां स्यागो नैवात्र विद्यते ।
 सर्वान्वातामयान्कुष्ठानर्शांश्च ग्रहणीगदम् ॥ ६३ ॥
 प्रवेदं वातरक्तं च नाभिस्तूलं भगन्दरम् ।
 उदात्तं क्षयं गुल्ममपस्तारमुरोग्रहम् ॥ ६४ ॥
 मन्दाग्निवासकासांश्च नाशयेदुचिं तथा ।
 रेतोदोषहरः पुंसो रजोदोषहरः क्षियाम् ॥ ६५ ॥
 पुंसान्पत्यजन्तको वन्ध्यानां गर्भेदस्तथा ।
 राक्षादिकाधसंशुक्तो विविधं हन्ति मातुलम् ॥ ६६ ॥
 कफकोस्यादिश्लेष्मारिपक्षं कफमारम्भधादिना ।
 दार्ढ्याश्लेपेन मेहांश्च गोमूत्रेण च पाप्महृताम् ॥ ६७ ॥
 मेदोदुग्धिं च मधुना कुष्ठं निम्बश्लेपेन वा ।
 क्षिप्राकाशेन वाताशे शीथं शूलं कण्ठाश्लेष्मात् ॥ ६८ ॥
 पादश्लेष्माकाशसहितो विषं मूषकजं जयेत् ।
 त्रिफलाकाशसहितो नेत्राति इन्ति वायुनाम् ॥ ६९ ॥
 पुनर्नवाक्षिप्राशेन हन्त्यासर्वोदराण्यपि ।
 त्रिफलावाशयः प्रस्थाः प्रत्येकममृतम् अयेत् ॥ ७० ॥

संकुल्य लोहपात्रे तु सार्धद्रोषाम्बुना पचेत् ।
 जलमर्धशतं ज्ञात्वा गुह्यीयाहस्यमाश्लितम् ॥ ७१ ॥
 ततः काये क्षिपेच्छुद्धं गुग्गुलुं प्रस्रवसंमितम् ।
 पुनः पचेदयःपात्रे द्यूषीं संघट्टयेन्मुहुः ॥ ७२ ॥
 सान्द्रीभूतं च तं ज्ञात्वा गुह्यपाकसमाकृतिम् ।
 पूर्णाकृत्य ततस्तत्र द्रव्याणीमानि निक्षिपेत् ॥ ७३ ॥
 त्रिचला द्विपला तेषां गुह्यी पलिका मता ।
 परस्मै व्यूषणं प्रोक्तं विरुद्रानां पलार्धकम् ॥ ७४ ॥
 दन्ती कर्षमिता कार्पा त्रिकुल्कर्षमिता रसृता ।
 ततः पिण्डीकृतं सर्वं घृतपात्रे विनिक्षिपेत् ॥ ७५ ॥
 गुटिकाः शान्तिष्ठाः कार्पा सुद्रव्यादोषाक्षपेक्षया ।
 अनुपात्रे भिषग्दद्याल्लोष्यं नीरं पयोऽथवा ॥ ७६ ॥
 मक्षिष्ठादिशूलं चापि सुक्तियुक्तमतः परम् ।
 ज्येष्ठसर्वाणि कुष्ठानि चात्तरक्तं त्रिदोषजम् ॥ ७७ ॥
 सर्ववर्णाश्च गुल्माश्च प्रमेहपिटिकास्रयाः ।
 प्रमेहोदरमन्दाम्बिकास्रवश्चक्षुषाण्डुजान् ॥ ७८ ॥
 इन्ति सर्वोगयास्त्रिखमुपयुक्तो रसायनः ।
 कैशोरकाभिधानोऽयं गुग्गुलुः काम्तिकारकः ॥ ७९ ॥
 वासादिना भेज्यादान्गुल्मादीन्वरुणादिना ।
 कायेन क्वदिरस्यापि ज्वरकुष्ठानि नाशयेत् ॥ ८० ॥
 अम्लं लीहकमजीर्णं च व्यवाये क्षममातपम् ।
 मृतं रोपे त्वजेरसम्यग्गुणार्थी गुरसेवकः ॥ ८१ ॥

त्रिपलं त्रिफलाचूर्णं कुप्याचूर्णं पलोन्मिहम् ।
 गुग्गुलुः पाञ्चपलिकः श्लोक्ष्येत्सर्वमेकतः ॥ ८२ ॥
 तप्तस्तु गुटिकां कृत्वा प्रसु०यादृह्यपपेक्षया ।
 भगन्दरं गुल्मशोषावशीसि च विनाशयेत् ॥ ८३ ॥
 अष्टाविंशतिसंख्यानि पलान्यानीय मोक्षुरात् ।
 विपक्षेपद्गुणे नीरे काथो प्राक्षोऽर्धसेपितः ॥ ८४ ॥
 तप्तः पुनः पपेक्षत्र पुरं सप्तपलं क्षिपेत् ।
 गुल्माकसमाकारं ज्ञात्वा तत्र विनिक्षिपेत् ॥ ८५ ॥
 त्रिकटु त्रिफला सुतं चूर्णितं पलसप्तकम् ।
 तप्तः पिप्पलीकृतस्यास्य गुटिकामुपयोजयेत् ॥ ८६ ॥
 हन्वाप्यमेहं कृच्छं च प्रदरं नृत्रयातकम् ।
 वाताशं वातरोगंश्च श्लोकदोषं तथाश्मरीम् ॥ ८७ ॥
 त्रिफलाष्टपलं कार्षीं भल्लातं च चतुष्पलम् ।
 वातुषीं पञ्चपलिका विशङ्खानां चतुष्पलम् ॥ ८८ ॥
 हतलोहं त्रिवृक्षैश्च गुग्गुलुश्च शिलावतु ।
 दक्षिणं पलमात्रं स्यात्पलार्धं पौष्करं भवेत् ॥ ८९ ॥
 चित्रकस्य पलार्धं स्याद्विशालं मरिचं भवेत् ।
 नागरं पिप्पली गुप्ता त्वगेलापत्रकुडुमम् ॥ ९० ॥
 शाणोन्मिहं स्यादेकैकं चूर्णयेत्सर्वमेकतः ।
 तप्तस्याप्रक्षिपेच्चूर्णं पक्वमण्डे च तप्तमे ॥ ९१ ॥
 मोक्षकान्पालिकान्कृत्वा प्रसु०जीत यथोचितान् ।
 इन्सुः सर्वाणि कुष्टाणि त्रिदोषप्रभवान्नयान् ॥ ९२ ॥

भगन्दरद्वीद्विगुल्माजिह्वातालुनलामयान् ।
 तिरोऽक्षिभृगुत्तान्मोगान्मन्वापृष्टगतावपि ॥ ९३ ॥
 प्राग्भोजनस्य देवं स्वादुषःकायस्थिते गदे ।
 मेपजं भक्तमध्ये च रोगे जठरसंस्थिते ॥ ९४ ॥
 भोजनस्योपरि ग्राह्यमूर्ध्वजमुगदेषु च ।
 काञ्चनारत्नजो ग्राह्यं पञ्चानां दसके बुधेः ॥ ९५ ॥
 त्रिकला पदपला कार्यौ त्रिकटु स्वात्पलत्रयम् ।
 पलैकं यस्मिन् कुर्यादेकालवचनकं तथा ॥ ९६ ॥
 एकैकं कर्षमात्रं स्वात्सर्वाण्येकत्र चूर्णयेत् ।
 चायचूर्णमिदं सर्वं साधनमात्रस्तु गुग्गुलुः ॥ ९७ ॥
 संकुट्य सर्वमेकत्र विन्दं कृत्वा च चारदेत् ।
 गुडिकाः शण्डिकाः कार्यौः प्रातर्ग्राह्या यथोचिताः ॥ ९८ ॥
 मण्डमालां जयसुप्रामपचीमर्जुदानी च ।
 अन्धीन्मयीञ्च गुल्माञ्च कुष्ठानि च भगन्दरम् ॥ ९९ ॥
 ग्रदेयश्चातुपानार्थं काथो सुपट्टनिकाभवः ।
 काथः कदिरसारश्च पञ्चाकाथोष्णकं जलम् ॥ १०० ॥
 निस्तुवं मापचूर्णं स्यात्तथा गोधूमसंभवम् ।
 निस्तुवं यवचूर्णं च साक्षितपट्टलजं तथा ॥ १ ॥
 सूक्ष्मं च विष्पलीचूर्णं पट्टिकान्तुपकल्पयेत् ।
 पृतदेकीकृतं सर्वं भर्जयेद्गोपूतेन च ॥ २ ॥
 अर्धमात्रेण सर्वेभ्यश्चतः खण्डे समं क्षिपेत् ।
 जलं च द्विगुणं दध्ना पाचयेत्त शनैः शनैः ॥ ३ ॥

ततः पक्वं समुद्धृत्य वृत्तान्कुर्वीत मोदकान् ।
 भुक्त्वा सायं पल्लवं च विशेखरी चतुर्गुणम् ॥ ५ ॥
 यजनीयी विशेषेण क्षाराम्ली द्वी रसाचपि ।
 कृत्वीचं रमयेक्षारीवेद्दीर्घं क्षीयते नरः ॥ १०५ ॥

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां नाभ्यमखण्डे
 चटककल्पना नाम सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

अदलेहकल्पना

कषादीनां गुनः पाकादनन्तं सा रसक्रिया ।
 सौण्डवलेहश्च लेहः स्वात्तन्मात्रा स्वात्पलोम्निता ॥ १ ॥
 सिता चतुर्गुणा कषाया चूर्णाश्च द्विगुणो गुडः ।
 द्रव्यं चतुर्गुणं दद्यादिति सर्वत्र निश्चयः ॥ २ ॥
 सुषके तन्नुमत्त्वं स्वादचलेहोष्णु मज्जति ।
 खरत्वं पीडिते मुद्रागन्धवर्णैरसोद्भवः ॥ ३ ॥
 दुग्धमिक्षुरसो चूचः पल्लमूलकवापदः ।
 वासाकषाया यथायोग्यमनुपानं प्रशस्यते ॥ ४ ॥
 कण्टकारीदुर्ला नीरद्रोणे वक्ष्या कषायकम् ।
 वादशोचं गृहीत्वा च तस्मिञ्छूलानि दापयेत् ॥ ५ ॥
 दूधवपलानि चैतानि गुहृचीचन्यविश्रुताः ।
 मुस्तं कर्कटशूलानि च द्यूषणं चन्दयासकः ॥ ६ ॥

भार्गी रात्रा शरी चैव शर्करा पलविंशतिः ।
 प्रत्येकं च पलान्वष्टौ प्रदद्यात्कृतकैलसोः ॥ ७ ॥
 पक्त्वा लेह्यत्वमानीय शीते मधुपलद्वयम् ।
 चतुष्पलं तुगाक्षीयोः पिप्पलीनां चतुष्पलम् ॥ ८ ॥
 क्षिप्वा निदध्यामसुरदे मृन्मये भाजने शुभे ।
 ज्येष्ठोऽयं हन्ति हिक्कातिश्वासकामानशेषतः ॥ ९ ॥
 पाटलाध्रयिकाश्मर्यविल्वारक्तुक्कमोक्षुराः ।
 पयो बृहत्पिप्पलयः शृङ्गी ब्राह्मामृतामयाः ॥ १० ॥
 बला मृग्यामली वासा वरद्विर्जीवन्तिका शरी ।
 जीवकपर्पयकौ मुलं पीष्करं काकनासिका ॥ ११ ॥
 मुहूर्णं माषपर्णी विदारी च पुनर्नवा ।
 काकोली कमलं मेदे सूक्ष्मैलानादधन्दनम् ॥ १२ ॥
 एकैकं पलसंमानं स्थूलचूर्णितमौषधम् ।
 पृथीकृत्य बृहत्पात्रे पञ्चामलसलानि च ॥ १३ ॥
 पचेद्गोष्यले क्षिप्वा ग्राह्यमष्टांशशेषितम् ।
 ततस्तु तान्द्यामलानि निष्कुलीकृत्य वाससा ॥ १४ ॥
 ददहमेन संपीक्य क्षिप्वा तत्र ततो भृतम् ।
 पलसप्तमितं तानि किञ्चिद्बुध्वापवह्निना ॥ १५ ॥
 ततस्तत्र क्षिपेत्कार्थं सप्तं चार्धतुल्येन्मितम् ।
 लेह्यवत्तापयित्वा च चूर्णानीमानि द्वापयेत् ॥ १६ ॥
 पिप्पली द्विपला देवा तुगाक्षीरी चतुष्पला ।
 प्रत्येकं च त्रिदार्णं स्याच्चगोलापत्रकेशराः ॥ १७ ॥

ततस्त्वैकीकृते तस्मिन्निक्षेपेक्षीर्णं च पश्यत्यम् ।
 हृष्येतव्यचनप्रोक्तं व्यचनप्राशस्त्यं हितम् ॥ १८ ॥
 सेतुं बह्विचलं दद्यात्सादेवक्षीणो रसायनम् ।
 बालवृद्धक्षतक्षीणा नारीक्षीणाश्च सोपियः ॥ १९ ॥
 हृष्योयिषः स्त्ररक्षीणा ये वरास्तेषु युज्यते ।
 कस्यं खासं पिपासां च नातास्तसुरसो ग्रहम् ॥ २० ॥
 वातपित्तं क्षुफदोषं मूत्रदोषं च नाशयेत् ।
 मेघां स्मृतिं स्त्रीषु हर्षं यान्ति वर्णव्रसक्तताम् ॥ २१ ॥
 अथ प्रयोगादामोति नरोऽजीर्णविषयितः ।
 निष्कुलीकृत्य कृष्णाम्बुसहाम्बुलदातं पचेत् ॥ २२ ॥
 निक्षिप्य हितुलं नीरमर्धसिद्धं च गृह्यते ।
 तानि कृष्णाम्बुसहानि पीडयेद्दृढवाससा ॥ २३ ॥
 आतये क्षोभयेत्किञ्चिन्कुलाग्नेर्बहुसो व्यथेत् ।
 क्षिप्या तासकटाहे च दद्याद्दण्डलं पूतम् ॥ २४ ॥
 तेन किञ्चिद्भर्जयित्वा पूर्वोक्तं च जलं क्षिपेत् ।
 सप्यं पल्लवतं दध्वा सर्वमेकत्र पाचयेत् ॥ २५ ॥
 सुपके पिप्पली शुण्ठी जीरकं क्षिपलं वृश्चक् ।
 मृधमपलाधं धान्याकं पत्रैस्तानि च त्वचम् ॥ २६ ॥
 पूर्वोक्तस्य क्षिपेत्तत्र घृतार्धं क्षौद्रमायवेत् ।
 खादेदग्निचलं दद्यात् रक्तपिनी क्षयी ज्वरी ॥ २७ ॥
 क्षोभशृष्णाश्रमप्यहर्दिशासकसक्ततामुरः ।
 कृष्णाम्बुसहलेहोऽथ बालवृद्धेषु युज्यते ॥ २८ ॥

ततःसन्धानकृद्गुणो गृहणो बलकृन्मतः ।
 पुनश्चा कृष्माण्डस्रग्दस्य सूर्यो विपचेत्सुधीः ॥ २९ ॥
 अर्धसां मूढयत्नानां मन्दाग्रिनां च सुज्वले ।
 हरीतकीशतं भट्टं यथानामाटकं तथा ॥ ३० ॥
 पलाणि दशमूलस्य विंशतिं च निपोजयेत् ।
 विप्रकः विष्पलीमूलमवामार्गः कडी तथा ॥ ३१ ॥
 कपिकण्डूः सङ्कपुष्पी भाङ्गी च गजविष्पली ।
 जम्बा पुण्डरमूल च गृध्रनिष्ठबलमाश्रया ॥ ३२ ॥
 पञ्चेष्वङ्गाटकं नीरे श्वैः स्त्रिभिः शृतं वयेत् ।
 तच्चाभवाशतं दद्यात्क्षये तस्मिन्निष्ठक्षयः ॥ ३३ ॥
 सर्पिनीलादपलकं क्षिपेद्गुह्यतुलां तथा ।
 पक्त्वा लेहन्वमानीय सिद्धे वीते गृध्रगृध्रक ॥ ३४ ॥
 क्षीर्द्रं च विष्पलीचूर्णं दद्यात्कुण्डवमाश्रया ।
 हरीतकीहृद्यं खादेत्तेन लेहेन निव्यशः ॥ ३५ ॥
 क्षयं कासं ज्वरं शूलं द्विजार्शोऽरुपिपीनसान् ।
 अहर्णी नाशयेदेष बलीबलितनाशनः ॥ ३६ ॥
 बलवर्षकरः पुंसांमण्डहो रसायनम् ।
 विहितोऽयस्त्वमुनिना सर्वरोमप्रणाशनः ॥ ३७ ॥
 कुण्डलवकुलां द्वीपे जलस्य विपचेत्सुधीः ।
 कदार्यं पादशेषं च गृह्णीयाद्दस्यवालितम् ॥ ३८ ॥
 त्रिंशत्पलं गुह्यस्यात्र दत्त्वा च विपचेत्पुनः ।
 सान्द्रश्चमागतं ज्ञात्वा चूर्णीनीमानि दापयेत् ॥ ३९ ॥

रसाङ्गनं मोचरसं त्रिकटु त्रिकलां तथा ।
 सन्नातुं चित्रकं पाठां शिल्पमिन्द्रियं च चाम् ॥ ४० ॥
 भस्मातकं प्रतिविषां विडङ्गानि च चातकम् ।
 मत्सेकं पलसंभारं शृतस्य कुडवं तथा ॥ ४१ ॥
 सिद्धशीले ततो दद्यान्मधुनः कुडवं तथा ।
 जयेदेषोऽवलेहस्तु सर्वाण्यर्शांसि वेगतः ॥ ४२ ॥
 दुर्नासप्रभवान्मरोगान्तीक्षारमरोचकम् ।
 महर्षी वाष्पदुरोगं च रक्तचित्तं च कामलाम् ॥ ४३ ॥
 अम्लचित्तं तथा शोथं कार्श्यं चैव प्रवाहिकाम् ।
 अनुपाते प्रयोक्तव्यमात्रं तर्कं पथो वधि ॥ ४४ ॥
 शृतं तलं वा जीर्णं च पञ्चभोजी मयेन्नरः ।
 कुटशत्वकुलामार्जी द्रोणबीरे विपाचयेत् ॥ ४५ ॥
 पादशेषं शृतं नीत्वा चूर्णान्वेतानि दापयेत् ।
 सन्नातुर्पातकीं शिल्पं पाठां मोचरसस्तथा ॥ ४६ ॥
 सुप्तं प्रतिविषा चैव मत्सेकं स्वात्पलं वलम् ।
 ततस्तु विपचेद्भूयो चाचदर्वोऽवलेपनम् ॥ ४७ ॥
 जलेन छागहृग्धेन पीतो मण्डेन वा लयेत् ।
 सर्वांसि सारान्धोरांस्तु नानावर्णान्सवेदनान् ॥ ४८ ॥
 अमृतदरं समस्तं च सर्वांशीति प्रवाहिकाम् ।

इति श्रीछातृवरसंहितायां मधुमन्त्रपेडवलेहवल्पना
 नामाष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

पुलितैलकल्पना

कल्काच्चतुर्गुणीकृत्य घृतं वा तैलमेव वा ।
चतुर्गुणे इवे साध्यं तस्य मात्रा पक्षेन्मिता ॥ १ ॥
निक्षिप्य काथयेत्तोयं काथ्यद्रव्याच्चतुर्गुणम् ।
पादशिष्टं गृहीत्वा च सैहं तेनैव साधयेत् ॥ २ ॥
चतुर्गुणं सृष्टुद्रव्ये कठिनेऽष्टगुणं जलम् ।
तथा च मध्यमे द्रव्ये दद्यादष्टगुणं पयः ॥ ३ ॥
अत्यन्तकठिने द्रव्ये बीरं षोडशकं मतम् ।
कर्पादितः पक्वं यावत्क्षिपेत्षोडशकं जलम् ॥ ४ ॥
तदूर्ध्वं कुट्टवे यावद्भवेत्तद्वगुणं पयः ।
मन्दादितः क्षिपेद्बीरं खारी यावच्चतुर्गुणम् ॥ ५ ॥
अम्लुकाथरसैर्यत्र पृथक्क्षेप्तव्यं साधनम् ।
कल्कस्वीकृतं तत्र वृथाचतुर्थं पष्टनष्टमम् ॥ ६ ॥
तुम्भे दक्षि रसे तके कल्को देवोऽष्टमांशकः ।
कल्कस्य सम्यक्पाकार्थं तोयमात्रं चतुर्गुणम् ॥ ७ ॥
इवार्णि यत्र स्रोतेषु पञ्चादीनि भवन्ति हि ।
तत्र क्षेप्तव्यमात्राद्दुर्बलापूर्वं जतुर्गुणम् ॥ ८ ॥
द्रवेण केवलैर्नैव क्षेप्तव्यकठे भवेत्तदि ।
तत्राम्बुपिष्टः कल्कः स्वाज्जलं चात्र चतुर्गुणम् ॥ ९ ॥
काथेन केवलैर्नैव पाकरो यत्रेदितः कचित् ।

काभ्यदभ्यस्य कल्कोऽपि तत्र खेहे प्रयुज्यते ॥ १० ॥

कल्कहीनस्तु यः खेहः स साभ्यः केवले द्वये ।

पुष्पकल्कस्तु यः खेहस्तत्र तौयं चतुर्गुणम् ॥ ११ ॥

खेहे खेहाष्टमांशश्च पुष्पकल्कः प्रयुज्यते ।

वर्तिषाखेहकल्कः स्यात्तदाहुस्तथा विमर्दिताः ॥ १२ ॥

अब्दहीनोऽग्निविक्षिप्तः खेहः सिद्धो भवेत्तदा ।

तदा केनोद्गमनीले केनसान्निधौ सर्पिणि ॥ १३ ॥

गन्धवर्गरसोत्पत्तिः खेदुस्त्रिदशदा भवेत् ।

खेहपाकशिखा प्रोक्तो सूदुर्गन्धः सरस्तथा ॥ १४ ॥

ईषास्तरसकल्कस्तु खेहपाको सूदुर्गन्धेत् ।

मध्यपाकस्य सिद्धिश्च कल्के नीरसकोमले ॥ १५ ॥

ईषकठिनकल्कश्च खेहपाको भवेत्तरः ।

तदूर्ध्वं दग्धपाकः स्यात्ताहकुक्षिप्ययोजनः ॥ १६ ॥

आमपाकश्च निर्धामो बद्धिमान्बकरो गुरुः ।

तस्यार्धं स्यान्सूतुः पाको जप्यमः सर्वकर्मसु ॥ १७ ॥

अभ्यद्वयसि सरः प्रोक्तो सुध्वादेर्वं यथोचितम् ।

पूतलैकगुणार्द्धश्च साधयेत्तैकवासरे ॥ १८ ॥

प्रकुर्वैनमुपिता ह्येते विशेषाहुणसंचयम् ।

विष्वक्सीपिप्पलीमूलचम्बुचिद्रुनाग्निः ॥ १९ ॥

ससैन्धवैश्च पतितैर्द्वैतप्रस्यं विपाचयेत् ।

औरं चतुर्गुणं दत्त्वा तदूर्ध्वं त्रीहनाशनम् ॥ २० ॥

विषमत्वरमन्दशिशिरं रुचिकरं परम् ।

पिप्पली पिप्पलीमूलं पिप्पलीं हन्तिपिप्पली ॥ २१ ॥
 श्वेद्व्या नागरं चाप्यं पाठा विल्वं शवाशिका ।
 द्रव्यैश्च पलिकैरेतैश्चतु पष्टिपलं पूतम् ॥ २२ ॥
 वृत्ताच्चतुर्गुणं दद्याद्वाष्टोनीस्वरसं सुतः ।
 तथा चतुर्गुणं दद्याद्वाष्टि सपिष्टिपाचयेत् ॥ २३ ॥
 शर्बः शर्बैर्विपकस्यं चाष्टोनीपूतमुत्तमम् ।
 तद्वृत्तं कक्षयात्तम्रं ग्रहण्यर्शोपिकारमुत् ॥ २४ ॥
 हन्त्यानाहगुदभ्रं सं सूत्रकृच्छ्रं शवाशिकाम् ।
 असूराणां पलकृतं नीरद्रोणे विषाचयेत् ॥ २५ ॥
 पातलेष शृतं नीत्वा दद्याद् विल्वपलाटकम् ।
 घृणग्रस्यं पयोत्तेन सर्वातीसारनाशनम् ॥ २६ ॥
 ग्रहणीं भिन्नविदकं च नाशयेच्च प्रवाहिकाम् ।
 भक्षगन्धा हुल्लैका स्वात्तद्व्यो गोक्षुरः रसुतः ॥ २७ ॥
 बलाऽमृता शालिपर्णी विहारी च शतानुरी ।
 गुननेवाश्चत्थशुष्की काशमर्शस्तु पालाम्यपि ॥ २८ ॥
 वज्रबीजं मापबीजं दद्याद्दशपलं वृषक ।
 चतुर्द्रोण्यामभसा वषट्वा पादलोषं शृतं नवेत् ॥ २९ ॥
 जीहवीषगणः कुष्ठं पञ्चकं रक्तचन्दनम् ।
 पञ्चकं पिप्पली द्राक्षा कपिकन्यकुफल तथा ॥ ३० ॥
 नीलोत्पलं चाम्पुष्प सारिवे द्वे बले तथा ।
 वृषकृर्षसमा भागाः शर्करायाः पलद्वयम् ॥ ३१ ॥
 रसञ्च पीपद्दुकेषुनामाष्टकैकं समाहरेत् ।

वृत्तस्य चादिकं दत्त्वा पापयेन्मृदुनाग्निना ॥ ३२ ॥
 वृत्तमेतद्विहन्त्याशु रक्तपित्तसुरक्षतम् ।
 हस्तीमकं पाण्डुरोगं वर्षमेदं स्वरक्षयम् ॥ ३३ ॥
 वातरक्तं मूत्रकुण्डं पार्श्वशूलं च कामलाम् ।
 शुक्रक्षयसुरोदाहं कार्श्यमोजःक्षयं तथा ॥ ३४ ॥
 स्त्रीणां चैवाप्रजातानां गर्भेदं शुक्रदं नृणाम् ।
 कामदेवपूर्णं नाम दूषं कर्ष्यं रसावनम् ॥ ३५ ॥
 त्रिफला द्वे निदो कौन्ती सारिचे द्वे प्रियद्रुव्ये ।
 शालिपर्णी पृष्ठिपर्णी देवदार्व्येतयालुकम् ॥ ३६ ॥
 कतं विशाला दन्ती च दाहिमं नामकेशरम् ।
 शीलोत्पलैका मलिहा विवर्णं कुष्ठपत्रकम् ॥ ३७ ॥
 जालिपुष्पं चन्दनं च तालीक्षं वृहती तथा ।
 एतैः कर्पसमैः कल्किर्जलं दत्त्वा चतुर्गुणम् ॥ ३८ ॥
 वृत्तप्रसवं पचेद्दीमानवस्थारे ज्वरे क्षये ।
 उन्मादे वातरक्ते च कासे मन्दानले तथा ॥ ३९ ॥
 प्रतिशवाधे कटीशूले तृतीयकचतुर्वके ।
 मूत्रकुण्डे विसर्पे च कण्डूपाण्डूनामये तथा ॥ ४० ॥
 विषद्रुधे प्रमेहेषु सर्वथैवोपशुम्यते ।
 बन्ध्यानां पुत्रदं मूलवक्षरक्षोहरं स्मृतम् ॥ ४१ ॥
 भस्मताकाथकल्काज्वां सक्षीरं विषचेदुत्तम् ।
 वातरक्तं जयताशु कुष्ठं जयति कुष्ठरम् ॥ ४२ ॥
 सप्तच्छदः प्रतिविषा शम्पाकः कटुरोहिणी ।

पाठा मुनामुनीरं च शिफला पर्वटनया ॥ ४३ ॥
 पक्षेलनिम्बमज्जिष्टाः पिप्पली पत्रक शटी ।
 चन्दनं धन्ववासश्च विशाले द्वे निक्षे तथा ॥ ४४ ॥
 गुडूची सारिषे द्वे च मूची वासा जतावरी ।
 लायन्तीन्द्रयवायष्टीभुनिम्बश्वाक्षभागिकाः ॥ ४५ ॥
 घृतं चतुर्गुणं दद्याद्दृतादामलकीरसः ।
 द्विगुणं सर्पिषश्चात्र जलमष्टगुणं भवेत् ॥ ४६ ॥
 तसिद्धं पाययेत्सर्पिर्बोतरक्षेणु सर्वथा ।
 कुष्ठानि रक्तपित्तं च रक्ताक्षीसि च पाण्डुताम् ॥ ४७ ॥
 हृद्दोषगुल्मबीरुष्वप्यदरं गण्डमालिकाम् ।
 शुद्धरोमान् ज्वरांश्चैव महातिक्तमिदं जपेत् ॥ ४८ ॥
 काशीसं द्वे निक्षे सुप्तं हनिताळं मनःसिद्धाम् ।
 कम्पिहृत्कं गन्धकं च विडङ्गं नृगगुह्यं तथा ॥ ४९ ॥
 सिन्धुकं मरिचं कुष्ठं तुल्यकं नीरसपैषान् ।
 रसाञ्जनं च सिन्दूरं श्रीवासा रक्तचन्दम् ॥ ५० ॥
 इरिमेरुं निम्बपत्रं करञ्जं सारिषं वचाम् ।
 मज्जिष्टां मधुकं नांसीं शिरीषं लोध्रपत्रकम् ॥ ५१ ॥
 हरीतकीं प्रयुष्मदं चर्मयेत्कार्पिकान्मृषाम् ।
 ततस्तर्जुणमालोह्यं त्रिंशत्पलमिते घृते ॥ ५२ ॥
 स्थापयेत्ताम्रपात्रे च धर्मे सप्त दिनानि वै ।
 अस्याभ्यन्तरेण कुष्ठानि द्दूपामाविष्यर्षिकाः ॥ ५३ ॥
 शूकदोषा विस्फोद्य विस्फोटा वातरक्तजाः ।

शिरःस्थोदोषवंशाश्च नास्तीदुष्टप्रणामि च ॥ ५४ ॥
 शोथो भगन्दरश्चैव लज्जाः साम्बन्धि देहिनाम् ।
 शोधनं रोषणं चैव सचर्मकरणं धृतम् ॥ ५५ ॥
 आसीनिम्बपटोलश्च द्वे निक्षे कटुरोहिणी ।
 मञ्जिष्ठा मधुकै सिक्थं करजोशीरसारिवाः ॥ ५६ ॥
 तुल्यं च विषचेरसम्बकलैरेभिर्धृतं शुधः ।
 अस्य केदारप्ररोदमिच्छ सुधमनाडीप्रणा अपि ॥ ५७ ॥
 मर्मोक्षिताः क्रैदिनश्च गम्भीराः सरजो जघाः ।
 चिवकः शङ्खिनी पथ्या कम्यलुम्बिचूतायुगम् ॥ ५८ ॥
 वृक्षदारुश्च शम्पाको दन्ती दन्तीफलं तथा ।
 कोशातकी देवदाली नीलिनी मिरिकर्जिका ॥ ५९ ॥
 सातला विप्वलीमूल विडङ्ग कटुकै तथा ।
 द्वेमक्षीरी च विषचेरुल्लैरेभिः विन्मुन्मितीः ॥ ६० ॥
 धृतप्रस्थं सृहीकीरे पदपले तु पलहये ।
 अर्कक्षीरश्च मतिमांस्तस्मिन् गुल्मकुण्डहृत् ॥ ६१ ॥
 इन्ति शूलमुदत्वर्त शोकाध्मानं भगन्दरम् ।
 शम्पयचुराण्यही निपीतं विन्तुसंन्यया ॥ ६२ ॥
 गोवृक्षेनोद्गुग्धेन कीकुर्येन मृतेन वा ।
 उष्णोदकेन वा पीत्वा विन्तुकेनैर्विरेचयेत् ॥ ६३ ॥
 एतद्विन्तुधृतं नाम नाभिलेपाद्विरेचकेत् ।
 प्रिकल्पया रसप्रस्थं प्रस्थं चासारशोडशम् ॥ ६४ ॥
 नृद्वराजरसप्रस्थं प्रस्थं ताजं पयः स्मृतम् ।

दत्त्वा तत्र घृतप्रस्थं कल्कैः कर्पमितिः पुनश्च ॥ ६५ ॥
 त्रिकला विप्यली द्राक्षा चन्दनं सैन्धवं चला ।
 काकोली क्षीरकाकोली मेदा मरिचनावरम् ॥ ६६ ॥
 शर्करा पुण्डरीकं च कमलं च पुनर्ववा ।
 निशालुग्मं च मधुकर्षवेरमिषिपाचयेत् ॥ ६७ ॥
 नक्तान्ध्रं नकुलान्ध्रं च कण्डू पित्तं तथैव च ।
 नेत्रसाधं च घटलं तिमिरं चाजकं जयेत् ॥ ६८ ॥
 अम्बोऽपि प्रशमं चान्ति नेत्ररोगाः सुदायकाः ।
 त्रैकलं घृतमेतद्धि पाने गन्गादिपूजितम् ॥ ६९ ॥
 द्वे हरिद्रे शिवरा मूर्वा सारिवा चन्दनद्वयैः ।
 मधुपर्णी च मधुकषकेशरपत्रकैः ॥ ७० ॥
 जपकोलीरमेदामिश्रिकलापञ्चवल्कलैः ।
 कल्कैः कर्पमितैरेतैर्घृतप्रस्थं विपाचयेत् ॥ ७१ ॥
 विसर्पहृताविरघ्नेरधिपकीटघ्नापहम् ।
 गौराक्षमिति विख्यातं सर्पिर्बिषहर परम् ॥ ७२ ॥
 वलामधुकरास्त्राभिर्दशमूलफलशिकैः ।
 पुवग्निपलिकैरेभिर्द्रोणनीरेण पाचयेत् ॥ ७३ ॥
 मधूरं वलपित्ताश्रयहृत्वादास्यवर्जितम् ।
 पादशेषं शूलं नीत्वा क्षीरं दत्त्वा च तप्तमम् ॥ ७४ ॥
 घृतप्रस्थं पचेत्सम्बन्धीचनीयैः विचूर्णितैः ।
 ललितार्द्रं निरसः पीत्वा मन्वापुष्टयार्द्रं तथा ॥ ७५ ॥
 अर्दितं कर्पेनासाक्षिजिह्वागलरुजो जयेत् ।

पावे सखे तथाभङ्गे कर्णपुरेषु युज्यते ॥ ७२ ॥
 हेमन्तकालशिशिरवसन्तेषु च शस्यते ।
 त्रिफला मधुकं कुटं द्वे निषे अदुरोहिणी ॥ ७३ ॥
 विडङ्गं पिप्पली मुस्ता विशाला कदफलं चया ।
 द्वे मेदे द्वे च काकोत्था सारिषे द्वे त्रिषुका ॥ ७४ ॥
 शलजुम्भा हिजु राखा चन्दनं रक्तचन्दम् ।
 जालीपुष्पं तुगाक्षीरी कमलं सर्करा तथा ॥ ७५ ॥
 अजमोदा च दन्ती च कर्कुरेतैश्च कार्ष्णिकेः ।
 जीवतुल्यैश्चक्याया पृतप्रस्थं च योः क्षिपेत् ॥ ७६ ॥
 चतुर्भुजेन पद्मसा वधेदारण्यगोमयेः ।
 सुतिथौ पुष्पनक्षत्रे मृगश्रव्णे ताम्रजे तथा ॥ ७७ ॥
 सतः विषेच्छुभदिने नारी वा पुरुषोऽप्यथा ।
 एतास्त्रिर्नरः पीत्वा स्त्रीषु निर्यं वृषायते ॥ ७८ ॥
 पुष्याशुक्लादश्वेदीमाश्वज्यादि कभसे सुतम् ।
 अनायुषं वा जनयेच्च च सूता पुनः स्थिता ॥ ७९ ॥
 शुक्रं प्राप्नोति सा नारी बुद्धिमन्तं शतायुषम् ।
 एतत्फलपूतं नाम भारद्वाजेन भाषितम् ॥ ८० ॥
 असुक्तं सप्तमणमूलं क्षिपेत्तत्र चिकित्सकः ।
 दूषयिष्वामृतत्वप्राप्तीपदोक्त्यानां श्रुतेन च ॥ ८१ ॥
 कश्चेन पङ्कं स्पर्शेत्तु निहन्दाक्षिपमश्वरात् ।
 पाण्डुं कुटं विसर्पं च कृमीनशीसि नाशयेत् ॥ ८२ ॥
 सहचरे द्वे त्रिफलां शुद्धीं सधुनर्नवान् ।

भुक्तास्त्रां हरिद्वे द्वे रास्त्रां मेदां सतावरीम् ॥ ८७ ॥
 कस्तूरीकुलं प्लुतप्रसवे पचेत्क्षीरे चतुर्गुणे ।
 तस्मिन् पाययेन्नारीं योनिदूलाविपीडिताम् ॥ ८८ ॥
 पीडिता चलिता या च निःसृता विवृता च या ।
 निस्तपोविश्व विभ्रान्ता पण्डयोनिश्च या स्मृता ॥ ८९ ॥
 प्रपद्यन्ते द्वि ताः स्वायं गर्भि गृह्णन्ति चासकृन् ।
 प्लुतफलप्लुतं नाम योनिदीपहरं परम् ॥ ९० ॥
 लाक्षादिकं कायवित्त्वा जलस्य चतुरादिकैः ।
 चतुर्धाशं द्यूतं नीत्वा तैलप्रसवे विनिक्षिपेत् ॥ ९१ ॥
 मसृवादिकं च गोद्वज्रस्तत्रैव विनियोजयेत् ।
 क्षतपुष्पामश्वमन्त्रां हरिद्रां देवदानं च ॥ ९२ ॥
 कटुर्वां रेतुकां मूर्धा कुष्ठं च मधुसप्तिकाम् ।
 चन्दनं सुस्तकं रास्त्रां पूषद्वर्षप्रमाणतः ॥ ९३ ॥
 क्षुण्णवेत्तत्र निक्षिप्य साधयेन्मृदुचङ्किना ।
 जस्याभ्यङ्गाद्यशाम्पन्ति सर्वेऽपि विषमज्वराः ॥ ९४ ॥
 कासश्वासप्रतिश्पायत्रिकपृष्टमहानाया ।
 घातं विषमपसारमुन्मार्दं यक्षराक्षसान् ॥ ९५ ॥
 कण्ठं शूलं च दीर्घैर्नर्षं गात्राणां सुकुरणं जयेत् ।
 पुष्टवर्धा भवेदस्य गर्भिष्वभ्यङ्गतो मृशम् ॥ ९६ ॥
 मूर्धा लाक्षा हरिद्वे द्वे मज्जिष्टा सेन्द्रवाण्णी ।
 गृह्णी सेन्धवं कुष्ठं रास्त्रा मांसी सतावरी ॥ ९७ ॥
 आरनाकादिके तत्र तैलप्रसवे विपाजयेत् ।

तैलमङ्गारकं नाम सर्वेश्वरविमोक्षणम् ॥ १८ ॥
 अथवाग्धा बला विघ्नं पाटला कुहलीद्वयम् ।
 शर्दूलातिबला निम्बं खोवाकं च पुनर्नवा ॥ १९ ॥
 प्रसारिणीमक्षिमन्थं कुर्वाह्वाचलं वृथक् ।
 चतुर्दोषे जले पक्त्वा चादौषे शतं नयेत् ॥ २० ॥
 तैलादकेन संयोज्य ज्ञाताययौ रसादकम् ।
 क्षिपेत्तत्र च गोक्षीरं तैलाजमाक्षतुर्गुणम् ॥ १ ॥
 क्षौर्निपाथयेदेभिः कलौर्हिपलिकैः वृथक् ।
 कुठैला चन्दनं मूवी वचा मांसी ससैन्धवैः ॥ २ ॥
 अथवाग्धावटाराखासतपुष्पेन्द्रद्राक्षभिः ।
 पर्णीचतुष्टयेनैव जगरेण च साधयेत् ॥ ३ ॥
 ततैलं नाबनेऽथक्ते पात्रे बली च पोथयेत् ।
 पक्षाघातं हनुमान्भं मन्वास्त्राभ्यं वल्लभाहम् ॥ ४ ॥
 कालुष्यं बधिरात्रं च गतिभङ्गं कटिग्रहम् ।
 गान्धौपेभित्थश्चर्षभावनृक्षद्रुक्कज्वरक्षयान् ॥ ५ ॥
 अक्षबुद्धिं कुरब्धं च दन्तरोषं शिरोग्रहम् ।
 पार्श्वशूलं च पाङ्गुण्यं बुद्धिहानिं च वृध्रसीम् ॥ ६ ॥
 अन्वांश्च विषमान्वाताज्ज्वरसर्पद्वयक्षयान् ।
 अस्त्रं प्रमाथाहन्त्यापि नारी पुत्रं प्रसूयते ॥ ७ ॥
 मर्ली गजो वा दुरगमैल्यादसाः सुखी भवेत् ।
 यथा भक्षायसो देवो दुष्टदैत्यविनाशनः ॥ ८ ॥
 तथैव वातरोगाणां नाशनं तैलमुत्तमम् ।

वारण्या औत्तरं मूलं कुट्टितं तु पलत्रयम् ॥ ९ ॥
 पलद्वादशकं तैलं क्षणे बद्धी विपाचितम् ।
 निष्कत्रयं भक्तयुक्तं सेवेतास्नाद्दिनशयति ॥ ११० ॥
 हस्तकम्पः सिरःकम्पः कम्पो मन्वाशिरामधः ।
 बलामूलकपायेण दशमूलशुतेन च ॥ ११ ॥
 कुलशयवकोलानां क्षायेन पदसा तथा ।
 अष्टाष्टभागशुकेन भागमेकं च तैलकम् ॥ १२ ॥
 ममेन जीवनीयेन शतावरेन्द्वदारुणा ।
 मज्जिष्ठाकुट्टतैलेयतगरागसुसैन्धविः ॥ १३ ॥
 वचापुनर्नवामांसीसारिवाद्द्वयपत्रकैः ।
 शतपुष्पाशगन्धाध्यामेतया च विपाचयेत् ॥ १४ ॥
 गर्भाविनीनां नारीणां नराणां क्षीणरेतसाम् ।
 व्यायामक्षीणवाधाणां सुतिकानां च सुन्यते ॥ १५ ॥
 राजयोग्यमिदं तैलं सुखिनां च विशेषतः ।
 बलतैलमिति क्वाते सर्वेयानामथापहम् ॥ १६ ॥
 प्रसारिणीवलशते जलद्रोणे विपाचयेत् ।
 पादशिष्टः शतो ग्राह्यतैलं दधि च तत्समम् ॥ १७ ॥
 काष्ठिकं च समं तैलारक्षीरं तैलाचतुर्गुणम् ।
 तैलाक्षथाष्टमांशेन सर्वकल्कानि योजयेत् ॥ १८ ॥
 मधुकं पिप्पलीमूलं चित्रकः सैन्धवं वचा ।
 प्रसारिणी देवदारु रास्त्रा च गजपिप्पली ॥ १९ ॥
 भालातः शतपुष्पा च मांसी त्रिभिर्विपाचयेत् ।

एतसिन्धु वरं पाकं वातश्लेष्माभ्यामप्येत् ॥ १२० ॥
 क्रीड्यं पङ्कजश्लेष्मये गृध्रसीमर्दितं तथा ।
 हनुगृध्रशिरोपीवाकटिलान्धं च नाशयेत् ॥ २१ ॥
 अन्यथाश्च विषमान्वातान्सर्वानाशु व्यपोहति ।
 माषा चकातसी क्षुद्रा मर्कटी च कुम्भकः ॥ २२ ॥
 गोकण्टदृष्टकक्षेपां कुशोत्तसप्तलं पृथक् ।
 चतुर्गुणान्मुना पक्वया पादशेषं शूलं नयेत् ॥ २३ ॥
 कापीसास्वीनि बदरं जगधीलं कुष्ठयकम् ।
 पृथक्चतुर्दशफलं चतुर्गुणजले पचेत् ॥ २४ ॥
 चतुर्थांशवनिष्टं च गृहीयत्कायमुत्तमम् ।
 प्रत्येकं त्रायमांसस्य चतुःपष्टिपले जले ॥ २५ ॥
 निक्षिप्य पाचयेद्दीमान्पादशेषं गृतं नयेत् ।
 तैलप्रस्थे सप्तः सर्वोन्मथयानेतान्निक्षिपेत् ॥ २६ ॥
 कर्कशैरेभिश्च विषयेद्मृत्ताकुष्ठनागरिः ।
 राज्ञानुवर्नवैरष्टैः पिप्पल्या जलपुष्पया ॥ २७ ॥
 चलापसारिणीभ्यां च मांस्या कटुकया तथा ।
 पृथगर्षपरैरेतैः साधयेन्मृदुपेष्टिना ॥ २८ ॥
 हन्वाक्षैलमिदं शीघ्रं शीवासाम्भापशाङ्गकौ ।
 अधोऽङ्गशोषमाक्षेपमूहलम्भापतानकौ ॥ २९ ॥
 शाक्ताकम्पं क्षिरःकम्पं विद्याचीमर्दितं तथा ।
 माषादिकमिदं तैलं सर्ववातविकारनुत् ॥ ३० ॥
 वाताचरी कलायुग्मं वर्ष्यौ गन्धर्वहृत्पाकः ।

अश्वगन्धा शर्दूला च विल्वः काशः तुरण्डकः ॥ ३१ ॥

गृपां सार्धपलान्भागान्कल्पयेत् विपाचयेत् ।

चतुर्गुणेन नीरेण पादशेषं शृतं नयेत् ॥ ३२ ॥

निबोध्य तैलप्रस्थे च क्षीरप्रस्थं विनिक्षिपेत् ।

शतान्वरीरसप्रस्थं जलप्रस्थं च योजयेत् ॥ ३३ ॥

शतावरीदेवदारुमांसीतगरञ्जद्वयम् ।

शतपुष्पा शला कुष्ठमेका र्शलेयमुत्पलम् ॥ ३४ ॥

शङ्खिर्मेवा च मधुकं काकोली जीवकस्तथा ।

गृपां कर्पसमैः कर्कसैस्तैलं गोमयवह्निना ॥ ३५ ॥

पचेत्तेनैव तैलेन खीरु निलं कृषावते ।

नारी च कभते पुनं बोनिशूलं च नश्यति ॥ ३६ ॥

अङ्गशूलं शिरःशूलं कामलां पाण्डुरां गरम् ।

गृध्रसीङ्गीहृषीकां मेहान्दण्डापतानकम् ॥ ३७ ॥

सदाहं चातरकं च वातपित्तगदार्दितम् ।

भस्मद्वरे तथाध्मानं रक्तपित्तं च नश्यति ॥ ३८ ॥

शतावरीतैलमिदं कृष्णात्रेयेण भाषितम् ।

❧ नारायण्यै स्वाहा ॥

वत्सराभिमुखो भूया सनेत्यदिरशङ्कुना ॥ ३९ ॥

❧ सर्वव्याधिनाशिन्यै स्वाहा ।

इत्युत्पाद्यमग्नः ।

❧ कुमारजीविन्यै स्वाहा । इति पाचनमग्नः ।

काशीसं लङ्गली कुष्ठं गुण्डी कृष्णा च सैन्धवम् ।

मनःशिलाप्रसारश्च विदुः प्रियको नृपः ॥ १४० ॥
 दन्ती कोशातकीबीजं हेमाङ्गा हरितालकम् ।
 कर्णैः कर्पमिलैरेतैस्तैलप्रसवं विपाचयेत् ॥ ४१ ॥
 कुण्डलैः पयसी दद्यात्पुथगृहिवलसमिते ।
 चतुर्गुणं गवां मूत्रं दत्त्वा सम्प्रस्रसाधयेत् ॥ ४२ ॥
 कथितं शरनादेन तैलमर्शोविवाशनम् ।
 शारवत्पातदत्तेतदुत्तोल्लभ्यङ्गतो भृशम् ॥ ४३ ॥
 बलीर्न दूषयत्येतच्छारकर्मेकरं स्मृतम् ।
 मङ्गिद्यासारिवास्तर्जयद्दीप्तिकथैः पलोन्मिलैः ॥ ४४ ॥
 विमशकपं साधयेत्तैलमैरुषं वातरक्तजुम् ।
 लकैचरसे पक्व हरिद्राकल्कसंयुतम् ॥ ४५ ॥
 नवशयैस्तार्यपं तैलं पामो कण्डू विचर्चिकम् ।
 मरिचं हरितालं च त्रिभूतं रक्तचन्दनम् ॥ ४६ ॥
 शुभ्रं मन्त्रशिला मांसी द्वे निशे देवदाह च ।
 विदाला करवीरं च कुण्डमर्कवदन्तथा ॥ ४७ ॥
 तथैव सोमपरस कुर्वात्कर्पमितान्गृध्रम् ।
 विषं चाधेपलं देयं प्रसवं च कटुतैलकम् ॥ ४८ ॥
 नोमूत्रं त्रिगुणं दद्याजलं च द्विगुणं भवेत् ।
 मरिचाद्यभिद् तैलं शिथ्मकुष्ठहरे परम् ॥ ४९ ॥
 जयेत्कुष्ठानि सर्वाणि पुष्करीकं विचर्चिकम् ।
 पामो शिथ्वाणि रक्तं च कण्डू कण्डू प्रणासयेत् ॥ १५० ॥
 त्रिफलारिष्टभूविम्बं द्वे निशे रक्तचन्दनम् ।

मृतैः सिद्धमरुपीणां तैलमन्यज्ञने हिराम् ॥ ५१ ॥
 भगवदेशिग्वशीजाणि भृङ्गराजस्येन हि ।
 तथाजनस्य तोयेन ततैर्लं हन्ति वस्त्रतः ॥ ५२ ॥
 अकालपलितं सद्यः पुंसां पुण्यानभौमिनाम् ।
 यष्टीमधुक्क्षीराभ्यां नवधात्रीकलैः मृतम् ॥ ५३ ॥
 तैले वस्त्रकृतं कुर्वाकेशान्दमधूमि सर्वशः ।
 करजविग्रहो जाती करवीरश्च पार्जितम् ॥ ५४ ॥
 तैलमेभिर्दुतं इत्यादभ्यङ्गादिभ्यस्तुतम् ।
 नीलिका केतकीकन्दं भृङ्गराजः कुरष्टकः ॥ ५५ ॥
 तथातुनस्य पुष्पाणि बीजकालुकुसुमान्यपि ।
 कृष्णासिलाश्च तगरं समूलं कमलं तथा ॥ ५६ ॥
 अथोरजः त्रियङ्गुश्च दाक्षिमत्वनगुद्विका ।
 त्रिफला पद्मपट्टश्च कर्कशैरेभिः दूयकदूयकम् ॥ ५७ ॥
 कर्पमाषिः पचेत्तैले त्रिफलाकाशस्तुतम् ।
 भृङ्गराजस्येनैव सिद्धं फेडस्थिरीकृतम् ॥ ५८ ॥
 अकालपलितं हन्ति दारुणं चोषत्रिद्विकारम् ।
 भृङ्गराजस्येनैव सोदकिटं फलत्रिकम् ॥ ५९ ॥
 सारिवां च पचेत्कल्केनैलं दारुणनाशनम् ।
 अकालपलितं कण्डूमिन्द्रलुप्तं च नाशयेत् ॥ ६० ॥
 इरिनेद्वयच धुष्णां पचेच्छतपलोन्मिताम् ।
 जलदोमे ततः कार्यं शृङ्गीयात्पादशोफितम् ॥ ६१ ॥
 तैलस्यार्पातकं दत्त्वा कर्कशैः कर्पमिरीः पचेत् ।

हरिमेदकवद्वायवां गैरिकागरुवन्नैः ॥ ६२ ॥
 मज्जिष्ठा कौष्ठमधुकैलाञ्जन्यमोचमुक्तकैः ।
 स्वजातीफलकर्तूरकडोलसहिरेस्ताया ॥ ६३ ॥
 पलङ्गधातुकीतुष्यसूक्ष्मैलानामाकेतैः ।
 कदम्बलेन च संतिङ्गं तैलं सुलक्ष्णं जवेत् ॥ ६४ ॥
 यदुष्टमांसे पलितं क्षीर्मादन्तं च सौधिरम् ।
 श्यावदन्तं प्रहृषे च विद्रधि कृमिदन्तकम् ॥ ६५ ॥
 दन्तस्फुटं च दीर्घान्ध्रं जिह्वाताल्लोष्ठयो रजम् ।
 जातीनिम्बफलोहानां नक्षत्रालस्य पल्लवाः ॥ ६६ ॥
 सिक्थं समधुकं कुष्ठं द्वे निधे कटुरोहिणी ।
 मज्जिष्ठा पञ्चकं कौष्ठमभया नीलमुपलम् ॥ ६७ ॥
 तुष्यक सारिषा बीजे नक्षत्रालस्य दापयेत् ।
 एतानि समभागानि विष्टा तैलं विपाचयेत् ॥ ६८ ॥
 नाटीजमे समुत्पले स्फोटके कण्डुरोमिषु ।
 स्याःशस्त्रप्रहारेषु दम्बविद्धेषु चैव हि ॥ ६९ ॥
 नक्षदन्तक्षते देहे ऽग्रे तुष्टे प्रशस्यते ।
 हिङ्गुतुम्बुसुन्दरीभिः कटुतैलं विपाचयेत् ॥ ७० ॥
 तस्य पूरणमात्रेण कर्णशूलं प्रपश्यति ।
 बालविश्वानि गोमूत्रे विष्टा तैलं विपाचयेत् ॥ ७१ ॥
 साजक्षीरे च बीरे च चाक्षिर्यं हन्ति पूरणम् ।
 बालसूक्ष्मक्षिणीनां क्षारः क्षारयुगं तथा ॥ ७२ ॥
 लवणानि च वक्ष्ये हिङ्गु क्षिप्तुं महोपधम् ।

देपदारु तत्रा कुष्ठं क्षतपुष्पा रसाञ्जनम् ॥ ७३ ॥
 ग्रन्थिकं भद्रसुतं च कलकैः कर्पमितैः पृथक् ।
 तैलप्रसवं च विचक्षेत्कदलीबीजपूरयोः ॥ ७४ ॥
 रक्षाभ्यो मधुसूतेन चतुर्गुणमिति च ।
 पूषस्ताम्रं कर्णनादं शूलं चधिरतां कूर्मीन् ॥ ७५ ॥
 अन्धश्लेष्म कर्णजालोगान्मुक्षुरोगांश्च नाशयेत् ।
 जम्बीराणां फलसरः प्रसेकः कुट्टयोन्मितम् ॥ ७६ ॥
 माक्षिकं तत्र दातव्यं बलैका विष्वली स्मृता ।
 एतदेकीकृतं सर्वं सूत्राण्ये च निभाषयेत् ॥ ७७ ॥
 धान्यराशिस्थितं मांसं मधुसूक्तमुद्वृतम् ।
 पाट्या द्वे च निषे मूर्वा विष्वली जातिपल्लवैः ॥ ७८ ॥
 दन्त्या च तैलं संसिद्धं नस्यं स्वादुष्टपीयसे ।
 कुष्ठं किल्वकपाशुण्डीद्राक्षाकलकफायवत् ॥ ७९ ॥
 साधितं तैलनाम्नं वा नखारक्षयधुनाशनम् ।
 ज्याघ्रीदन्तीवचाशिष्टतुलसीज्योपसेन्धवैः ॥ ८० ॥
 कलकैश्च पाचनं तैलं पृतिनासागदापहम् ।
 गृह्यत्सकम्पादाकक्षारनकाद्वसेन्धवैः ॥ ८१ ॥
 सिद्धं सिद्धिरीतिंश्च तैलं नामार्गीलां हितम् ।
 बज्रीशीरं रविशीरं द्वयं चपूरचित्रजम् ॥ ८२ ॥
 मद्दिपीविद्भव्यं द्रावं सर्वार्शं तिलतैलकम् ।
 पपेत्तैलावशेषं च गोसूत्रेऽथ चतुर्गुणे ॥ ८३ ॥
 तैलावशेषं यस्या च तैलं प्रस्थमात्रकम् ।

गन्धकाक्षिशिलाशालं विष्टङ्गातिविषादिपम् ॥ ८४ ॥

तिक्तकोशालकीकुष्ठवचामांसीकटुपत्रम् ।

पीतदारु च सप्तशङ्खं स्वर्जिकाक्षरसीरफम् ॥ ८५ ॥

देवदारु च कर्षाक्षं चूर्णं तैले विनिक्षिपेत् ।

चक्षुर्लसमिदं कष्यात्सम्बद्धमन्तर्गुष्ठमुत् ॥ ८६ ॥

करवीरक्षिफादन्तीत्रिभूःकोशालकीफलम् ।

रन्भासारोदके तैले प्रशस्तं लोमशातनम् ॥ ८७ ॥

चन्दनाम्बुनक्षैर्धाम्यं यष्टीशैलेष्वपत्रकम् ।

मल्लिष्ठा तरुणं दारु सैन्धूलं वृत्तिकेसरम् ॥ ८८ ॥

पत्रकैलं मुरामांसी कटुलं वनिताम्बुदम् ।

हरिद्रा सारिवा तिक्ता लवङ्गागरकुटुमम् ॥ ८९ ॥

त्वष्ट्रेणुवलिष्ठा चेति तैलं मस्तुचतुर्गुणम् ।

लाक्षारससमं सिद्धं ग्रहणं यत्नवधेनम् ॥ ९० ॥

अपच्यारज्यरोन्मादकुत्सालक्ष्मीनिवाशनम् ।

आयुःपुष्टिवर्धं चैव यतीकरणमुत्तमम् ॥ ९१ ॥

विशेषाक्षयरोगाग्रं रक्तपित्तहरे परम् ।

वर्षां शर्मा हरिद्रे द्वे देवदारुमहीपथी ॥ ९२ ॥

हरीतकीमतिविषामुलकेन्द्रपचान्समान् ।

पृष्ठाभक्षपक्षान्धगार्गक्षतुर्ज्ञानेऽभसः पथेत् ॥ ९३ ॥

चक्रमर्दरसैत्तैलं कटुकं मृदुनाऽग्निना ।

पादक्षेपे विनिक्षिप्य सिन्धूरसक्तारथेत् ॥ ९४ ॥

पृथक्तैलं निहन्स्वाह्यु गण्डमाळां सुदाहनाम् ।

निर्गुणदीप्तरसे तैलं लाङ्गुलीमूलकलिकतम् ॥ १९५ ॥

तैलं नखाश्विहन्त्याधु गण्डमात्म्यं सुदाहकम् ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायां मध्यमखण्डे वृत्तातैल-

कल्पना नाम दशमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

अरिष्टकल्पना

व्रक्षेण चिरकाकृत्यं व्रज्यं चक्षुर्धितं भवेत् ।

आसवारिष्टभेदैस्तु प्रोच्यते धेपतोचितम् ॥ १ ॥

यदपकीपयाम्बुभ्यां सिद्धं मथ स आसवः ।

अरिष्टः कायसाध्यः स्वाक्षयोर्मानं पलोन्मितम् ॥ २ ॥

अनुकमानारिष्टेषु व्रक्षदोषे शुक्लं शुभम् ।

शौण्डे क्षिपेद्गुहादर्थं प्रक्षेपे दशमांशकम् ॥ ३ ॥

श्लेष्ः शीतलसः सीधुरपक्वमधुरद्वयैः ।

सिद्धः पकरसः सीधुः सपक्वमधुरद्वयैः ॥ ४ ॥

परिपकाश्लेष्वावसमुत्पत्तां सुरां जगुः ।

सुरामण्डः प्रसन्ना स्वात्तः कादम्बरी चना ॥ ५ ॥

सद्वधो जगलो ज्ञेयो मेदको जगलादनः ।

पक्वोऽसी हृत्तसरः स्यात्सुरापीजं च क्षिण्वकम् ॥ ६ ॥

यत्तालस्यैरुरसैः संभिन्ना सा हि चोरणी ।

कन्दमूलकलादीनि सखेहृत्तवगानि च ॥ ७ ॥

यथ द्रवेऽभिपूषन्ते तत्पूक्तमभिधीयते ।
 विनष्टमम्लतां शार्तं मधु वा मधुरद्वयः ॥ ८ ॥
 विनष्टः संवितो यस्तु तदुष्णमभिधीयते ।
 गुडामधुना सलिलेन कन्दमूलफलैस्तथा ॥ ९ ॥
 संवितं चाम्लतां शार्तं गुडसूक्तं तदुच्यते ।
 एवमेवक्षुसूक्तं स्यान्मृद्धीकासंभव तथा ॥ १० ॥
 तुषाम्बु संवितं ज्ञेयमभिधिदक्षितैर्वरेः ।
 क्षवीस्तु निस्तुपिः पक्षैः सौवीरं संवितं ज्ञेयम् ॥ ११ ॥
 कुष्ठमापधान्यमण्डादि संवितं काञ्जिकं विदुः
 लवङ्गाकी संविता ज्ञेया मूलकैः सर्पपादिभिः ॥ १२ ॥
 उशीरं चालकं पञ्च काश्मरीं नीलमुत्पलम् ।
 जिह्वं चयकं लोभं मज्जिष्ठां धन्वयासकम् ॥ १३ ॥
 पादं किरातलिक्तं च नम्रोद्योतुम्परं शटीम् ।
 वर्षटं पुण्डरीकं च पदोक्तं काञ्चनासकम् ॥ १४ ॥
 जम्बूशास्त्रकनिमिषोक्तं जलेकं पलतंमिताम् ।
 भानान्मुष्णमितान्कट्या द्रक्षायाः पञ्चविंशतिम् ॥ १५ ॥
 धातकीं चोदलवलीं जलद्रोणद्वये क्षिप्वेत् ।
 शर्करावास्तुलीं दत्त्वा क्षीद्वत्येकतुलां तथा ॥ १६ ॥
 आसं च स्वापयेद्वाण्डे मांसीभरिचधूषिते ।
 उशीरास्तव हलोप रक्तपित्तविनाशनः ॥ १७ ॥
 पाण्डुकुष्ठप्रमेहार्शः कृमिशोथहरस्तथा ।
 सुषकरससंशुद्धं कुन्तार्योः पञ्चमाहरेत् ॥ १८ ॥

चलेन रसमादाय पात्रे पाषाणमुन्मये ।
 त्रोगे गुदतुलां दत्त्वा घृतभाण्डे विधापयेत् ॥ १९ ॥
 माक्षिकं पल्लोहं च तस्मिन्नर्पेतुलां क्षिपेत् ।
 कटुत्रिकं कवङ्गं च चातुर्जातिकमेव च ॥ २० ॥
 चित्रकं दिप्यलीमूलं विरङ्गं राजविप्यली ।
 चविकं हनुषा चान्धं कसूकं कटुरोहिणी ॥ २१ ॥
 मुस्ता फलत्रिक रास्त्रा देवदारु निशाद्वयम् ।
 मूवी मधुरसा दन्ती मूलं पुष्करतनयम् ॥ २२ ॥
 बला चातिबला चैव कपिकण्डुसिकण्डकम् ।
 सतपुष्पा हिङ्गुवल्ली आकलकसुदिङ्गनाम् ॥ २३ ॥
 पुनर्नवादृषं लोध्रं धातुमाक्षिकमेव च ।
 गुपां चार्धवलं दत्त्वा घातक्यास्तु पलायकम् ॥ २४ ॥
 पलं चार्धवलं चैव पलद्वयमुदाहृतम् ।
 क्षुद्रैवःप्रमाणेन बलवर्णाग्निदीपनम् ॥ २५ ॥
 कुङ्कर्णं रोचनं शूप्यं पन्तिशूलनिवारणम् ।
 अष्टानुवरजात्रोगान्क्षयमुग्रं च नाशयेत् ॥ २६ ॥
 विशलिं मेहजात्रोगानुदाचर्तमपस्मृतिम् ।
 सूत्रकृद्गमपसारं शुक्रदोषं तथाश्मरीम् ॥ २७ ॥
 कृमिजं रक्तपित्तं च नाशयेत्तु च संशयः ।
 विप्यली मरिचं चान्यं हरिद्रा चित्रको घनः ॥ २८ ॥
 विरङ्गं कसूको लोध्रः पाटा चान्वेलातुलकम् ।
 उशीरं चान्वनं कृष्टं लगाङ्गं तगरं तथा ॥ २९ ॥

मांसी त्वगेलावर्तं च त्रिषङ्गुर्नागकेशरम् ।
 गुणामर्धचलाभ्यामाशुक्ष्मचूर्णीकृतान्शुभान् ॥ ३० ॥
 गजद्रोणहृषे क्षिप्या दद्याद्गुह्यतुलाग्रयम् ।
 पत्तानि दद्यात्पात्रयथा द्राक्षा पट्टिपला अवेत् ॥ ३१ ॥
 कृतान्तेकत्र संघोम्य सृष्टापटे च विविक्षितेन ।
 ज्ञात्वा गतरसं सर्वं पात्रदेवद्रव्यपेक्षया ॥ ३२ ॥
 शयं गल्मोदरे कर्ष्ये ग्रहणीं पान्दुलां तथा ।
 अर्धोत्ति नाशयेच्छीघ्रं पिप्पल्यात्यासवत्पदम् ॥ ३३ ॥
 लोहचूर्णं त्रिकटुकं विफलं च यवानिकाम् ।
 विडङ्गं सुस्तकं चित्रं चतुःसंख्यापलं पूषह् ॥ ३४ ॥
 घातकीकुसुमानां तु प्रक्षिपेत्पलविंशतिम् ।
 चूर्णीकृत्य ततः क्षीर्त्वं चतुःपट्टिपलं क्षिपेत् ॥ ३५ ॥
 दद्याद्गुह्यतुलां तत्र गजद्रोणहृषं तथा ।
 कृतमान्धे विविक्षित्य निदध्यान्मासमाग्रकम् ॥ ३६ ॥
 लोहासवममुं मर्त्यः पिबेद्बुद्धिर्धरं परम् ।
 पान्दुश्वयधुगुल्मानि गटरान्यशंसां हजम् ॥ ३७ ॥
 कुटं झीहानयं कण्डू कासं व्यासं भगन्दरम् ।
 अरोचकं च ग्रहणीं हृदीमां च विनाशयेत् ॥ ३८ ॥
 बृद्धीकायाः पलशतं चतुर्द्वौघेऽभ्यसः पथेत् ।
 द्रोणशेषे सुशीते च पूले तस्मिन्पद्मापयेत् ॥ ३९ ॥
 पूले द्वे क्षीद्रजम्बाभ्यां घातयथाः प्रस्यमेव च ।
 कटुोत्तकं कषह्णं च पलं जात्याशयेव च ॥ ४० ॥

पक्षांशकं च मरिचत्वगेलापत्रकेसराः ।
 पिप्पली चित्रकं चर्यं पिप्पलीमूलदेणुके ॥ ४१ ॥
 पृतभाण्डे विनिक्षिप्य चन्दनागरुधूपिते ।
 कर्पूरवासितो ह्येष महत्पया दीपनः परः ॥ ४२ ॥
 सर्वासां नाशने श्रेष्ठ उदाचरैस्व गुरुमनुज ।
 जठरद्विमिकुष्ठानि मृणानि विविधानि च ॥ ४३ ॥
 अक्षिरोगशिरोरोगमरुदरोगांश्च नाशयेत् ।
 तुलां कुटजमूलस्य सृष्टीकार्थेतुलां तथा ॥ ४४ ॥
 मधुकपुष्पकाश्मयीं भागान्द्वयपलोन्मिताम् ।
 चतुर्दोषेऽभ्रमसः पक्वया काये द्रोण्यावशेषिते ॥ ४५ ॥
 घातक्या विंशतिपलं तुदस्य च तुलां क्षिपेत् ।
 मातृमात्रं स्थितो भाण्डे कुटजारिष्टसंशितः ॥ ४६ ॥
 पञ्चरान्मशमयेऽसर्वाङ्कुपोंत्तौक्ष्णं धनञ्जयम् ।
 विडङ्गं ग्रन्थिकं राश्या कुटजवल्कलानि च ॥ ४७ ॥
 पट्टैलवालुकं क्षात्री भारान्वज्जपलान्पुष्यम् ।
 अष्टदोषेऽभ्रमसः पक्वया कुर्योद्द्रोण्यावशेषितम् ॥ ४८ ॥
 चूले बीले क्षिपेत्तत्र क्षौद्रं पलशतत्रयम् ।
 घातकीं विंशतिपलां त्रिजातं द्विपलं तथा ॥ ४९ ॥
 त्रिदण्डकाञ्चनाराणां सलोभ्राणां पलं पलम् ।
 न्योपस्य च पलान्वष्टौ चूर्णीकुट्य प्रदापयेत् ॥ ५० ॥
 पृतभाण्डे विनिक्षिप्य मासमेकं विचारयेत् ।
 ततः पिषेचथार्द्रं तु जयेद्विद्विमुञ्जितम् ॥ ५१ ॥

अरुणाम्भारमरीमिहान्प्रलङ्घीलाभगन्धरान् ।
 गण्डमाळां हनुमन्मं विद्वद्भारिष्ठसंहिता ॥ ५२ ॥
 तुलार्धं देवदारु स्नाह्वासा च पलविशतिः ।
 मञ्जिष्ठेन्मृदका दन्ती लवणं रजनीद्रवम् ॥ ५३ ॥
 रास्त्रा कुमिष्टं सुखं च शिरीषं सतिराहुनी ।
 भागान्द्रशयलान्द्रास्त्रास्त्रान्द्रा वल्लकस्य च ॥ ५४ ॥
 चन्दनस्य तुल्यव्याध रोहिण्याश्रितकस्य च ।
 भागान्द्रशयलान्द्रास्त्रास्त्रान्द्रा वल्लकस्य च ॥ ५५ ॥
 द्रोणशोषे कपाये च पूते शीते प्रदापयेत् ।
 घातव्याः पोटशयलं माक्षिकस्य तुलाग्रयम् ॥ ५६ ॥
 व्योषस्य द्विपलं दद्याद्विजातस्य चतुष्पलम् ।
 चतुष्पलं त्रिपलं द्विपलं नागकेशरम् ॥ ५७ ॥
 सर्वाभ्येतानि सन्ध्यं पूतभाण्डे निधापयेत् ।
 मासादूर्ध्वं विवेदेनं प्रमेहं हन्ति दुर्द्वयम् ॥ ५८ ॥
 वातरोगान्द्रास्त्रास्त्रान्द्रास्त्रान्द्रा वल्लकस्य च ।
 देवदारुशोषोऽरिष्टः कन्दुकुष्ठविनाशकः ॥ ५९ ॥
 सतिरस्य तुलार्धं तु देवदारु च सप्तमम् ।
 शकुची द्वादशपला दार्वा स्नात्पलविशतिः ॥ ६० ॥
 त्रिकला विंशतिपलास्त्रास्त्रान्द्रा वल्लकस्य च ।
 कपाये द्रोणशोषे च पूते शीते विविक्षितम् ॥ ६१ ॥
 तुलाद्वयं माक्षिकस्य तुलैका शर्करा मता ।
 घातव्या विंशतिपलं कद्रोः नागकेशरम् ॥ ६२ ॥

जालीफलं लवङ्गैकान्नस्यप्राणि पृथक्पृथक् ।
 पकोन्मिश्रानि कृष्णाया दशास्यलवचतुष्टयम् ॥ ६३ ॥
 दृढभाण्डे विनिक्षिप्य मासादूर्ध्वं विवेचतः ।
 महाकुष्ठानि क्षुद्रोर्ग पाण्डुरोगार्तुदे तथा ॥ ६४ ॥
 गुह्यं ग्रन्थि कुमीन्कासं श्वासं द्वीहोदरं जयेत् ।
 एष वै खदिरारिष्टः सर्वकुष्ठनिवारणः ॥ ६५ ॥
 मुलाद्वयं तु चम्पूल्याञ्जतुर्द्वये जले पचेत् ।
 श्लेष्मश्लेपे रसे शीते गुह्यस्य त्रितुलां क्षिपेत् ॥ ६६ ॥
 भासकीं पीठभाचलां कृष्णां च द्विचलां तथा ।
 जालीफलानि कङ्कोलमेलायनप्रवेशरम् ॥ ६७ ॥
 लवङ्गं मरिचं चैव पलिकान्युपकल्पयेत् ।
 मासं भाण्डे शिततस्त्रेप चम्पूलारिष्टको जयेत् ॥ ६८ ॥
 क्षयं कुष्ठमतीक्ष्णं प्रमेहभासकासतुत् ।
 द्राक्षातुल्यार्धं क्षुद्रोमे जलस्य विपचेत्सुधीः ॥ ६९ ॥
 पादश्लेपे कपाशे च पूते शीते विनिक्षिपेत् ।
 गुह्यस्य त्रितुल्यं तत्र त्र्यनेलायनप्रवेशरम् ॥ ७० ॥
 त्रिवङ्गुर्मरिचं कृष्णा विष्टङ्गं चेति चूर्णयेत् ।
 पृथक्पकोन्मिश्रितशोमिसातो भाण्डे निघाषयेत् ॥ ७१ ॥
 समंततो ग्रहपित्रा पिबेज्जातरसं ततः ।
 वरःश्लेष्म क्षयं हन्ति कासश्वासगलामपात् ॥ ७२ ॥
 द्राक्षारिष्टाक्षुपः शोको बलकुन्मलशोधनः ।
 रोहीतकतुलामेकां चतुर्द्वये जले पचेत् ॥ ७३ ॥

पादशेषे रसे शीते पूते पलशालद्रवम् ।
 दद्याद्गुहस्य भ्रातृभ्याः पलशोदशिका मता ॥ ७३ ॥
 पल्लकोलं त्रिजातं च त्रिफलं च विविक्षिपेत् ।
 चूर्णयित्वा पल्लशेन ततो भाण्डे विधापयेत् ॥ ७४ ॥
 मांसादूर्ध्वं च पिबतां गुदता यान्ति संक्षयम् ।
 ब्रह्मणीषान्गुहद्वयोन्मीहमुल्मोदराणि च ॥ ७५ ॥
 कुष्ठसोफासनिहरो रोहिताग्निप्रसंज्ञितः ।
 पण्डीं गुदसीं शोकन्दो बिल्वोऽग्निमन्वसोऽश्लुः ॥ ७६ ॥
 पाटला काशमरी चेति दशमूलमिहोप्यते ।
 दशमूलानि कुर्वन्ति भारीः पञ्चपलैः पूयन् ॥ ७७ ॥
 पञ्चविंशपलं कुर्वन्नित्रकं पौष्करं तथा ।
 कुर्वन्नित्रपलं कोष्ठं गुहसीं तप्तमा भवेत् ॥ ७८ ॥
 पलैः पौडशभिर्बोत्री रविसंयमैर्दुरालभा ।
 लहिरो बीजसत्तश्च पथ्या चेति पूयन्पलैः ॥ ७९ ॥
 अष्टभिर्गमितैः कुष्ठं मज्जिष्ठा देवदारु च ।
 विष्टम्भं मधुकं भार्गी कवित्थोऽक्षः पुनर्नवा ॥ ८० ॥
 चण्डं मांसी त्रिषङ्गुश्च सारिवा कृष्णजीरकम् ।
 त्रिभुता रेणुकं राक्षा विप्वली जमुकः शटी ॥ ८१ ॥
 हरिद्रा शतपुष्पा च पञ्चकं नागकेदारम् ।
 मुस्तानिन्द्रयवाः गङ्गी जीवकर्षभकौ तथा ॥ ८२ ॥
 मैदा चान्वा महामेदा काकोत्सी फल्गुश्लिफे ।
 कुर्वन्पुष्पमिदुपलिकान्पचेद्दण्डगुणे जले ॥ ८३ ॥

चतुर्धाशं शतं नीत्वा सूत्राष्टे संनिधापयेत् ।
 चतुःपक्षिपक्षं त्राक्षां पक्षेक्षीरे चतुर्गुणे ॥ ८५ ॥
 त्रिषादक्षेपं क्षीते च पूर्वकाये शतं क्षिपेत् ।
 द्वात्रिंशत्पक्षिकं क्षीप्तं दक्षाक्षुःचतुःशतम् ॥ ८६ ॥
 त्रिंशपक्षानि धातवयाः कङ्कोलं जलचन्द्रे ।
 जातीफलं लवङ्गं च रत्नोत्पापक्षकेसरम् ॥ ८७ ॥
 पिप्पली चेति संभूष्य भामैर्द्रिपक्षिकैः पुष्पक ।
 शाणमात्रां च कस्तूरीं सर्वमेकत्र निक्षिपेत् ॥ ८८ ॥
 भूमौ विष्णोतयेद्भाष्टं ततो जातरसं विधेत् ।
 कतकस्य फले क्षिप्वा रसे विर्मलतां वधेत् ॥ ८९ ॥
 महनीमरुचिं शालं कासं गुल्मं भगन्दरम् ।
 चातुष्याधि क्षयं छुदि पाण्डुरोगं च कामलाम् ॥ ९० ॥
 कुष्ठान्वर्णांसि मेहोश्च मन्दाग्निमुदरानि च ।
 शर्करामहमरीं सूत्रकृच्छ्रं धातुक्षयं जयेत् ॥ ९१ ॥
 कुलाशां पुष्टिजननो यन्प्यार्नां गर्भदः परः ।
 अरिष्टो दशमूलारुषलेजःशुक्रवलयदः ॥ ९२ ॥

इति श्रीशार्ङ्गपरसंहितायां सम्भवमस्त्यष्टे आनुवादि-

ष्टकल्पना नाम दशमोऽध्यायः ॥

एकादशोऽध्यायः ।

धातवः

स्वयैकारारताप्राणि नमश्चङ्गी च तीक्ष्णकम् ।

धातवः सप्त विज्ञेयान्तरात्मान् शौचश्रेष्ठवः ॥ १ ॥

स्वयैकारारताप्राणःपञ्चान्यस्त्री शतावधेत् ।

विचित्रैश्चतुस्तद्वानि तैले रुके च काङ्गिके ॥ २ ॥

गोमूत्रे च कुलत्थानां कपाणे च शिवा शिवा ।

एवं स्वर्गादिहोहातां विभुद्धिः संश्रजामते ॥ ३ ॥

नामचङ्गी प्रकृती च गालिती ती निषेचयेत् ।

शिवा शिवा विभुद्धिः स्वाद्वितुम्भेन च शिवा ॥ ४ ॥

स्वर्णाच्च द्विगुणं सूतमम्भेन सह मर्दयेत् ।

उद्गोतके सप्त गन्धं निरुध्याद्धारोत्तरम् ॥ ५ ॥

गोष्ठकं च ततो दन्ध्याच्छरावरदसंपुटे ।

विषादूनोपलैर्द्विषादपुष्टान्येवं चानुदश ॥ ६ ॥

निरुधं जायते भस्म गन्धो देयः पुनः पुनः ।

काञ्चने गालिते नागं पोटशाशेन निक्षिपेत् ॥ ७ ॥

चूर्णयित्वा तथाम्भेन घृष्ट्वा कृत्वा च गोष्ठकम् ।

गोष्ठकेन सप्त गन्धं हत्वा चैवाधरोत्तरम् ॥ ८ ॥

चरावसंपुटे शल्वा पुटे विषादूनोपलेः ।

एव सप्तपुटेर्हम निरुधं भस्म जायते ॥ ९ ॥

काञ्चनारसैर्घृष्ट्वा सप्तसूतकगन्धयोः ।

कञ्जस्था हेमपत्राणि लेपयेत्समाग्राया ॥ १० ॥
 काञ्चनारत्नचः कण्डो मृणालुग्मे प्रकल्पयेत् ।
 घ्रात्वा लक्ष्मिपुटे गोले मृन्मृणालसंपुटे च तद् ॥ ११ ॥
 निधाय संधिरोधं च कृत्वा संशोध्य गोमयैः ।
 वाहिं शरत्तरं कुर्यादेवं दद्यात्पुटत्रयम् ॥ १२ ॥
 निरुधं जायते भस्म सर्वकर्मेषु योजयेत् ।
 काञ्चनारप्रकरेण लाङ्गली हन्ति काञ्चनम् ॥ १३ ॥
 ज्यालामुली तथा हन्यात्तथा हन्ति मनःशिला ।
 शिलासिन्धुरयोश्चूर्णं क्षमयोरर्कदुग्धकैः ॥ १४ ॥
 सस्त्रैश्च भावना दद्यात्प्रोषयेच्च पुनः पुनः ।
 ततस्तु वालिले हेमि कण्डोऽथ दीयते समः ॥ १५ ॥
 पुनर्धमेदितरां यथा कर्को विलीयते ।
 पूर्वं वेलाग्रव दद्यात्कण्डं हेममृतिर्भवेत् ॥ १६ ॥
 पारायतमलैलिम्पेद्यथा कुक्कुटोजयैः ।
 हेमपत्राणि तेषां च प्रदद्यादधरोत्तरम् ॥ १७ ॥
 सन्ध्यूर्णं क्षम दद्यात् पाराययुगलसंपुटे ।
 प्रदद्यात्कुक्कुटपुटे पञ्चभिर्गोमयोपलैः ॥ १८ ॥
 पूर्वं नक्षपुटान्दद्यादशमं च महापुटम् ।
 त्रिंशद्गुणोपलैर्देवं जायते हेमभस्मकम् ॥ १९ ॥
 सुकर्णं च अवेत्स्यात् तिक्तं शिग्रवं हिमं तुर ॥
 पुष्टिविद्यात्सृष्टिकर्त्रे विषहारि रसायनम् ॥ २० ॥
 भारीकं तालकं मर्चं काममम्लेन केनचित् ।

तेन भाग्यलवे तारपत्राणि परिलेपयेत् ॥ २१ ॥
 शुद्धा मूत्रापुरे शुद्धा पुटे त्रिशद्वनोपलैः ।
 समुद्धृत्य पुनन्नासं दत्त्वा शुद्धा पुटे पचेत् ॥ २२ ॥
 एव चतुर्दशपुटैस्तारं भस्म प्रजायते ।
 स्रुद्धीक्षेत्रेण संपिष्टं माक्षिकं तेन लेपयेत् ॥ २३ ॥
 ताळकस्य प्रक्षारेण तारपत्राणि बुद्धिमान् ।
 पुटेचतुर्दशपुटैस्तारं भस्म प्रजायते ॥ २४ ॥
 सूक्ष्माणि तारपत्राणि कृत्वा संस्वेदयेद्भुजः ।
 वासरप्रवसमन्तेन ततः स्रज्जे विनिलिपेत् ॥ २५ ॥
 पादयो मूलकं दत्त्वा यामसमन्तेन मर्दयेत् ।
 ततः वज्रस्य पत्राणि लेपयेद्द्विगुणेन च ॥ २६ ॥
 गन्धकेनाम्नपूष्टेन तस्य कुर्वाणं गोलकम् ।
 ततः विष्ठा च मीनाक्षीं चाङ्गेरीं वा पुनर्नयाम् ॥ २७ ॥
 ताळकलेन बहिर्गोलं लेपयेद्ब्रह्मलोम्भितम् ।
 शुद्धा तट्टीलकं भाण्डे वरायणं च रोधयेत् ॥ २८ ॥
 बालुकाभिः प्रपूषीथ विभूतिलवणान्बुद्धिः ।
 दत्त्वा भाण्डमुक्ते सुत्रां ततश्चतुर्दशं विधातयेत् ॥ २९ ॥
 कमबुज्याग्निना सम्भग्वाववाप्तमचतुष्टयम् ।
 स्वाङ्गशीतलमुद्धृत्य मर्दयेत्सूर्यप्रद्वयैः ॥ ३० ॥
 दिनेकं गोलकं कुर्वादेवगन्धेन लेपयेत् ।
 सप्तमेन ततो मूर्ध्ना पुटे वाजपुटे पचेत् ॥ ३१ ॥
 स्वाङ्गवीने समुद्धृत्य शूतं तात्रे शुभं भवेत् ।

वान्ति आन्ति तुमे मूर्छा व करोति कदाचन ॥ ३२ ॥
 अर्कक्षीरेण संपिष्टो गन्धकमेन लेपयेत् ।
 समेवान्धस्य पत्राणि शुद्धान्धम्लज्वरैर्मृदुः ॥ ३३ ॥
 ततो मृपापुटे धत्वा पुटेज्जपुटेन च ।
 एवं पुटहृत्वेनैव भक्षारं भवति ध्रुवम् ॥ ३४ ॥
 आरघ्यकांक्षामन्वेवं भक्षतां याति निश्चितम् ।
 अर्कक्षीरं कटक्षीरं निर्गुण्डी क्षीरिका तथा ॥ ३५ ॥
 ताक्षरीनिधनित्यथे नमगन्धकयोगतः ।
 तान्मूर्खीरससंपिष्टशिलाशेषान्पुनः पुनः ॥ ३६ ॥
 द्वाविंशद्भिः पुटेनीमो निरुधो याति भक्षनाम् ।
 अधश्चित्रिज्ञात्वचूर्णं चतुर्धाशेन निक्षिपेत् ॥ ३७ ॥
 मृपात्रे द्वाधिते नामे लोहद्वयां प्रचालयेत् ।
 यामैकेन भवेद्भस्म तत्तुल्यां च मनःशिलाम् ॥ ३८ ॥
 काञ्चिकेन इयं पिष्ट्वा पचेद्दण्डपुटेन च ।
 स्वाङ्गशीले पुनः पिष्ट्वा शिलया काञ्चिकेन च ॥ ३९ ॥
 पुनः पुटेच्छरावाङ्गयामैवं चटिपुटैस्तुतिः ।
 मृपात्रे द्वाधिते चट्टे चित्राचरश्चतस्रो रजः ॥ ४० ॥
 क्षिप्त्वा तेन चतुर्धाशमबोर्व्यां प्रचालयेत् ।
 ततो द्विवाममात्रेण वङ्गभस्म प्रजापते ॥ ४१ ॥
 अथ भस्मसमं तालं क्षिप्तवान्मेन प्रमर्दयेत् ।
 ततो गजपुटे पक्त्वा पुनरन्ध्रेन मर्दयेत् ॥ ४२ ॥
 तालेन दसमांशेन याममेकं ततः पुटेत् ।

एवं दक्षपुटेः पक्षो वक्रगत्तु शिखरे शुभम् ॥ ४३ ॥
 शुद्धं लोहचूर्णं चूर्णं पाताळगण्डीरसैः ।
 मर्दयित्वा पुटेद्वली दद्यादेव पुटत्रयम् ॥ ४४ ॥
 पुटत्रयं कुमायां च कुटारचिच्छिकारसैः ।
 पुटपदके ततो दद्यादेव तीक्ष्णसृतिर्भवेत् ॥ ४५ ॥
 क्षिपेत्तु द्वादशांशेन दग्धं तीक्ष्णचूर्णतः ।
 मर्दयेत्कन्यकाद्वर्तिर्यामयुग्मं ततः पुटेत् ॥ ४६ ॥
 एवं सप्तपुटेः सप्त लोहचूर्णमवाप्नुयात् ।
 रसैः कुटारचिच्छिकायाः पाताळगण्डीरसैः ॥ ४७ ॥
 सान्धेन चाकंदुग्धेन तीक्ष्णस्रंभ सृतिर्भवेत् ।
 सुतकाद्विगुणं गन्धं दत्त्वा हृषीकं कज्जलीम् ॥ ४८ ॥
 द्वयोः समं लोहचूर्णं मर्दयेत्कन्यकाद्वयैः ।
 यामयुग्मं ततः पिष्टं कृत्वा तास्रस्य पापके ॥ ४९ ॥
 यन्ने पृत्वा चतुर्लस्य पत्रैराच्छादयेद्दुधैः ।
 यामार्धेनोष्णतां थापयद्वाग्धरायी म्भसेकतः ॥ ५० ॥
 दत्त्वोपरि क्षराय तु शिखिरान्ते समुदरेत् ।
 पिष्टा च गालयेद्दुग्धादेवं चारितरं भवेत् ॥ ५१ ॥
 एवं सर्वाणि लोहानि स्वर्गादीन्पयि गालयेत् ।
 शिखागन्धार्कंदुग्धाक्षाः क्षणांक्षाः सर्वधानवः ॥ ५२ ॥
 श्रिकम्पे द्वादशपुटेः सप्तं गुरुयथो यथा ।

उपधातवः

माक्षिकं तुल्यकात्री च नीलाञ्जनशिखाकक्षाः ॥ ५३ ॥

रसकक्षेति विज्ञेया वृत्ते सप्तोपधातवः ।
 माक्षिकस्य त्रयो भागा भागेक सैन्धवस्य च ॥ ५४ ॥
 मातुलुङ्गद्रवैर्वाथ जम्बीरोषद्रवैः पचेत् ।
 चाळयेद्बोह्रजे पात्रे यावत्पात्रं तु स्रोहितम् ॥ ५५ ॥
 भवेत्ततस्तु संशुद्धिं स्वर्गमाक्षिकसूच्यति ।
 कुक्ष्यपस्य कपायेन पृष्ठा तैलेन वा पुटेत् ॥ ५६ ॥
 तैलेन वाजसूत्रेण श्रियते स्वर्गमाक्षिकम् ।
 कर्कोटीमेवमृज्जपुष्टैर्द्रवैर्जम्बीरमौर्दिनम् ॥ ५७ ॥
 भाययेदातपे तीक्ष्णे विमला शुःपति भुवम् ।
 विहया मर्दयेत्तुल्यं मात्रार्ककपोतयोः ॥ ५८ ॥
 दक्षार्धं द्रुणं द्रवा पचेन्मृदुपुटे ततः ।
 पुटे दक्षः पुटे क्षीर्दिर्दयं तुल्यविशुद्धये ॥ ५९ ॥
 कृष्णाश्रकं धमेद्बुद्धिं ततः क्षीरे विविक्षिपेत् ।
 भिन्नवन्नं तु तरुतथा तण्डुलीवाम्बयोर्द्रवैः ॥ ६० ॥
 भाययेद्दृष्ट्यामं तदेवं शुक्ल्यति चाश्रकम् ।
 कृत्वा धान्याश्रकं तप्तु गोपयिदाथ मर्दयेत् ॥ ६१ ॥
 अर्धक्षीरोर्दिनं शाल्ये चक्षाकारं च कारयेत् ।
 वेष्टयेदकं पत्रैश्च सम्बन्धजपुटे पचेत् ॥ ६२ ॥
 पुनर्मर्दये पुनः पाच्यं सप्तवारं प्रयत्नतः ।
 ततो वटजटाक्षयैस्तद्ददेयं पुटजयम् ॥ ६३ ॥
 श्रियते वात्र संदेहः सर्वयोगेषु योजयेत् ।
 मृतं त्वर्धं हरेन्मृन्मुं जरापक्षितनाशनम् ॥ ६४ ॥

अनुपान्नाश्च संयुक्तं तप्तद्रोणद्वयं परम् ।
 ह्रुद्वा धान्पात्रकं मुलपुण्ड्रीकद्रुमागबोधितम् ॥ ६५ ॥
 मर्दयेत्काष्ठिकेनैव दिनं चित्रकमै रसैः ।
 ततो नमस्तुटे दद्यात्तस्माद्द्रुद्वयं मर्दयेत् ॥ ६६ ॥
 त्रिकलावारिणा तद्भस्मपुटेदेवं पुटेन्निभिः ।
 चलागोमूत्रद्रुसलीगुडसीसूरजडैः ॥ ६७ ॥
 मर्दितं पुटितं बद्धौ त्रिप्रियेकं ब्रमेन्मृत्तिम् ।
 नीलाञ्जनं चूर्णयित्वा जम्बीरद्रवभाजितम् ॥ ६८ ॥
 दिवैकमात्रये शुद्धं भवेत्कार्ग्वेषु योजयेत् ।
 एषं गेरिककासीसरद्रुमाणि वराटिका ॥ ६९ ॥
 सोरी जङ्घं च कङ्कुटं शुद्धिमायाति निश्चितम् ।
 पचेत्परहमजामूर्धैर्दोलायले मनःशिलाय ॥ ७० ॥
 भाषयेत्सप्तधा विचैरजायाः शुद्धिसुच्छति ।
 तालकं कण्ठाः कृत्वा तच्चूर्णं काष्ठिके क्षिपेत् ॥ ७१ ॥
 दोलायलेन यामिकं ततः कृत्वाण्डवैर्द्रवैः ।
 तिलतैले पनेचार्मं यामं च त्रिकलाजलैः ॥ ७२ ॥
 एवं चले चतुर्धामं पाच्यं ह्रुध्यति तालकम् ।
 नृमूत्रे वाथ गोमूत्रे सहार्द्रं रसकं पचेत् ॥ ७३ ॥
 दोलायलेन शुद्धिः स्यात्ततः कार्ग्वेषु योजयेत् ।
 काष्ठासीनपथरजाम् दहानं सुगन्धद्रवम् ॥ ७४ ॥
 निष्पाकं स्रवेत्तः क्षिप्तुर्गुल्मीर्गुडसीन्धवाः ।
 यवाक्षित्वा घृतं क्षीर्द्रं यथाशक्तं विचूर्णयेत् ॥ ७५ ॥

एभिर्विमिश्रिताः सर्वे धातवो ग्राहयन्ति ।

सूषाध्माता श्रज्जायन्ते मुक्तसत्त्वा न संशयः ॥ ७६ ॥

रज्जादीनि

कुलथकोद्भवस्यैर्दोलायत्रे विषाचयेत् ।

व्याघ्रेकन्दगतं वज्र त्रिदिनं शुद्धिसृजति ॥ ७७ ॥

तप्तं तप्तं तु तद्गुलं शरसूत्रैर्विषेचयेत् ।

पुनस्तथ पुनः सेच्यमेवं कुर्याद्विस्रथा ॥ ७८ ॥

मङ्कुलान्तालके विष्टा यावज्जवति गोलकम् ।

तद्गोले निहितं वज्र तद्गोले च क्षिपेत् ॥ ७९ ॥

सिद्धपेदधमूत्रेण तद्गोले च क्षिपेत्पुनः ।

रुध्वा ध्मातं पुनः सेच्यमेवं कुर्याद्विस्रथा ॥ ८० ॥

एवं च श्रियते वज्रं चूर्णं सर्वत्र योजयेत् ।

हिङ्गुसैन्धवसंयुक्ते काये कौलथये क्षिपेत् ॥ ८१ ॥

तप्तं तप्तं पुनर्वज्रं भूषाचूर्णं त्रिस्रथा ।

मण्डूकं कांस्यजे पात्रे निगृह्य स्वापयेत्सुधीः ॥ ८२ ॥

स भीतो मूत्रयेत्तत्र तन्मूत्रे वज्रमाचरेत् ।

तप्तं तप्तं च बहुधा वज्रसैवं सृतिर्भवेत् ॥ ८३ ॥

वैकान्तं वज्रवच्छोषं नीलं वा लोहितं तथा ।

इवमूत्रेण तसेच्यं तप्तं तप्तं द्विस्रथा ॥ ८४ ॥

ततस्तु नेपथ्यद्वयुक्तपद्माङ्गे गोलके क्षिपेत् ।

पुटेन्मूत्रापुटे रुध्वा कुर्यादेवं च स्रथा ॥ ८५ ॥

वैकान्तं भस्मतां वाति वज्रस्थाने निबोधयेत् ।

स्वेदयेदोलिकावधौ जघन्याः स्वरसेन च ॥ ८६ ॥
 मणिमुक्ताप्रवाहानां चामैकं शोधनं भवेत् ।
 कुमार्थोक्ताष्टुमीयेन सत्येन च निषेचयेत् ॥ ८७ ॥
 प्रत्येकं सप्तवेदं च तप्ततप्तानि कृत्स्नतः ।
 मौक्तिकानि प्रवाहानि तथा रत्नान्वशेषतः ॥ ८८ ॥
 क्षणाद्विनिधयर्वाणि शिषन्ते वात संलयः ।
 ककुमाक्षिकवन्मुक्ताः प्रवाहाणि च भारयेत् ॥ ८९ ॥
 वज्रवत्सर्वरत्नानि शोधयेन्भारयेत्तथा ।
 क्षिताजतु समानीय ग्रीष्मतप्तशिलाप्लुतम् ॥ ९० ॥
 गोरुन्मेषैश्चिलसाढ्यैर्भृङ्गद्विधैश्च मर्दयेत् ।
 आतपे दिनमेकैकं तच्छुष्कं शुद्धं यत्नेन ॥ ९१ ॥
 सुषणं क्षिताजतुशिलां सूक्ष्मखण्डप्रकल्पिताम् ।
 निक्षिप्यात्तुजपानीये चामैकं स्थापयेत्सुवीः ॥ ९२ ॥
 मर्दयित्वा ततो नीरं सूक्ष्मायाः स्रग्गालितम् ।
 स्थापयित्वा च सूक्ष्माग्रे धारयेदातपे शुभः ॥ ९३ ॥
 उपरिस्थं घनं वास्यात्तक्षिपेदन्धपात्रके ।
 धारयेदातपे भीमात्तुपरिस्थं घनं नयेत् ॥ ९४ ॥
 पूर्वं पुनः पुनर्नीत्वा द्विमासाभ्यां क्षिताजतु ।
 सूक्ष्माकारैश्चर्मं बद्धो क्षिप्तं लिङ्गोपमं भवेत् ॥ ९५ ॥
 निर्धूमं च ततः शुद्धं सर्वकर्मसु योजयेत् ।
 अथ स्थितं च यच्छेषं तस्मिन्नीरं विनिक्षिपेत् ॥ ९६ ॥
 विमर्शं धारयेद्भर्मे पूर्ववच्चैव तत्रयेत् ।

अक्षद्वारेर्धमेतिहृत् कोट्यं तद्वर्षं जलैः ॥ ९७ ॥

सेचयेत्तद्वर्षं च सप्तवारं पुनः पुनः ।

पूर्वमिव ततः कार्यं द्विगुणैस्त्रिफलाभयैः ॥ ९८ ॥

आलोढ्य भवेयेदृद्धौ मन्दुरं जायते वरम् ।

क्षारकल्पना

क्षारदृक्ष्य काष्ठानि शुष्काण्यग्ने प्रदीपयेत् ॥ ९९ ॥

नीत्वा तद्वत्स मृत्पात्रे क्षित्वा भीरे चतुर्गुणे ।

विमर्षं धारयेद्वाग्नी प्रातरच्छे जलं वधेत् ॥ १०० ॥

तन्नीरं काथयेदृद्धौ वाक्वत्सर्षं विशुष्यति ।

ततः पात्रात्समुत्तिष्ठ्य क्षारो ब्राह्मः सितप्रभः ॥ १०१ ॥

भूषाभः प्रतिहार्यः स्यारवेयः स्वात्काशवर्णितः ।

इति क्षारद्वयं धीमान्पुत्रकार्येषु योजयेत् ॥ १०२ ॥

इति सार्द्धशरसहितायां मन्थमन्त्रण्डे धातुशोधनमारणं

अथैकादशोऽध्यायः ॥

द्वादशोऽध्यायः ।

रसाः

वारदः सर्वरोगार्थं जेता शुष्टिहरः स्मृतः ।

मुञ्जेन साधितः कुर्वीतसिद्धिं देहलोहयोः ॥ १ ॥

रसेन्द्रः वारदः सूतो हस्तः सूतको रसः ।

सुकुन्दश्चेति नामानि शेषानि रसकर्मसु ॥ २ ॥

हाञ्जलारमन्त्रावाध हेमवर्ष्नी च लीदयकम् ।
 कांक्षकं कल्पतलोहं च धातवो नव ये स्मृताः ॥ ३ ॥
 सूर्यादीनां ग्रहाणां ते कविता नामभिः क्रमात् ।
 राजीरसोनमूपायां रसे क्षिप्त्वा विषम्वधेत् ॥ ४ ॥
 यज्ञेय दोलिकायज्ञे स्वेदयेत्काञ्चिकैरुपहृत् ।
 दिनेकं मर्दयेत्सूतं कुमारीसंभवेर्द्विभिः ॥ ५ ॥
 तथा चित्रकृते जायेर्मेर्द्वयेदेकपासरम् ।
 काकमाचीरसैस्तद्गृहिणमेक च मर्दयेत् ॥ ६ ॥
 त्रिकलायास्तथा कश्चि रसो मर्धः प्रयत्नतः ।
 ततस्तोभ्यः पृथक्पूर्वास्मृतं प्रक्षाल्य काञ्चिकैः ॥ ७ ॥
 ततः क्षिप्त्वा रसे कल्पे रसादर्थे च लेम्बयन् ।
 मर्दयेत्त्रिभुकरसैर्दिनमेकमनारतम् ॥ ८ ॥
 ततो राजी रसोनञ्च मुख्यञ्च नवसादरः ।
 एते रससंज्ञास्तद्ग्रासूतो मर्धस्तुषाम्भुजा ॥ ९ ॥
 ततः संक्षोष्य चक्रार्धं कृत्वा लिप्त्वा च दिङ्गुना ।
 द्विस्वालीसंगुटे धत्वा पुरयेद्भुवनेन च ॥ १० ॥
 अथ क्वाक्यां ततो मुञ्जां दद्याद्दत्तरां कुपः ।
 विशोष्याति विधायाधो विपिच्छेदम्भुजोपरि ॥ ११ ॥
 ततस्तु कूर्पाचीमातिं तद्वधः ग्रहरथयम् ।
 पूर्वं निपातयेद्दूर्ध्वं रसो दोषदिवर्जितः ॥ १२ ॥
 अधोर्ध्वविट्सीमन्वे लघो माहो रसोत्तमः ।
 लोहपादे विनिक्षिप्य पृतमघ्नीं प्रतापयेत् ॥ १३ ॥

सते शृते तत्सम्मानं क्षिपेद्गन्धद्वजं रजः ।
 विमुक्तं गन्धकं ज्ञात्वा तु मध्यमखे विनिःक्षिपेत् ॥ १७ ॥
 पृथं गन्धकशुद्धिः स्वास्त्रवैकार्येषु योजयेत् ।
 मेघीक्षीरेण दरदमन्तवर्गैश्च भावितम् ॥ १८ ॥
 सप्तवारं त्रयश्लेष्म शुद्धिमायाति निश्चितम् ।
 निम्बूरुसैर्निम्बपत्ररसैर्वा याममात्रकम् ॥ १९ ॥
 पिष्ट्वा दरदमूर्ध्वं च पातयेत्सूतयुक्तिवत् ।
 ततः शुद्धरसं तस्मात्तीत्वा कार्येषु योजयेत् ॥ २० ॥
 कण्ठहृत्तो वरसनाभः शृङ्गकश्च प्रदीपकः ।
 हालाहलो अक्षुप्तो हारिद्रः सक्तुकस्तथा ॥ २१ ॥
 सौराष्ट्रिक इति प्रोक्ता विषभेदा भवन्ति नवः ।
 अर्कसेतुगन्धधत्तुरलाङ्गलीकरवीरकम् ॥ २२ ॥
 गुञ्जादिक्तेनाविलेताः सप्तोपविषजातवः ।
 पृथैर्विमर्दितः सूतश्छिन्नपक्षः प्रजायते ॥ २३ ॥
 मुखं च जायते तस्य धातूश्च प्रसते क्षणात् ।
 अथवा विक्कटु क्षारी राज्ञी लवणपञ्चकम् ॥ २४ ॥
 रसोन्मो नवसारश्च क्षिप्रुक्षैकत्र चूर्णितैः ।
 समंशैः पारदादेतैर्जम्बीरेण त्रयेण वा ॥ २५ ॥
 निम्बुतोषैः काज्जिकैर्वा सोष्णखण्डे विमर्दयेत् ।
 महोरात्रत्रयेण स्वाद्रले धातुचरं मुखम् ॥ २६ ॥
 अथवा बिन्दुलीकीटै रसो मयश्चिवासरम् ।
 लवणाम्बुमुंस्त्रे तस्य जायते धातुधसरम् ॥ २७ ॥

अथ कपलवजलेषु गन्धदानमुच्यते ।

सूतकृष्णे निक्षिपेत्तोषं तन्ममध्ये च वाराचकम् ॥ २५ ॥

महत्कुण्डविधानार्थं मध्ये मेखलया युतम् ।

लिप्त्वा च मेखलामध्यं चूर्णेनाथ रसं क्षिपेत् ॥ २६ ॥

रसस्रोपरि गन्धस्य रजो दद्यात्समांशकम् ।

वत्स्रोपरि क्षाराद्यं च भस्ममुद्गी प्रदापयेत् ॥ २७ ॥

तत्स्रोपरि पुष्टं दद्याच्चतुर्भिर्गोमयौचलैः ।

एवं पुनः पुनर्यन्त्रं पट्टणं जारथेद्बुधः ॥ २८ ॥

गन्धे जीर्णे भवेत्सूतस्तीक्ष्णाग्निः सर्वकर्मफलम् ।

पूमसारे रसं तोरीं गन्धकं मद्यसादरम् ॥ २९ ॥

यामिकं मर्दयेदन्तर्भागं कृत्वा समं समम् ।

काचकृष्णां विनिक्षिप्य तां च सूत्रसमुद्भवा ॥ ३० ॥

विलिप्य परितो वक्त्रे मुद्गी दद्यात् च तोषयेत् ।

अथ सच्छिद्रविठरीमध्ये कूर्पी निवेतयेत् ॥ ३१ ॥

चिदरीं वातुकापूरितृन्वा चाकृन्विकानलम् ।

निवेश्य सुहृषा तदधः कुर्वीदृद्धिं तमिः तमिः ॥ ३२ ॥

तस्मादप्यधिकं किञ्चिपाचकं उदकमेतदमाह ।

एवंद्वादशभिर्वागैश्चिञ्चते सूतकोत्तमः ॥ ३३ ॥

स्फोटयेत्स्वाद्गतीतं तमूर्ध्वगतं गन्धकं त्रयेत् ।

अथस्य सूतसूतं च सर्वकर्मसु योजयेत् ॥ ३४ ॥

अपामर्गास्य बीजानां सूपायुग्मं प्रकल्पयेत् ।

तत्संपुष्टे न्यसेत्सूतं मलयद्रुग्धमिश्रितम् ॥ ३५ ॥

श्लोष्पुष्पाग्रसूत्रानि विहङ्गमिरिमेदकः ।
 एतत्पूर्वमधोर्ध्वं च दत्त्वा सुदां प्रदीयते ॥ ३६ ॥
 तं गोलं सम्बन्धेऽसम्बन्धसूत्रपासपुटे सुधीः ।
 सुदां दत्त्वा श्लोषयित्वा ततो नखपुटे पचेत् ॥ ३७ ॥
 एवमेकपुटेनैव जायते भस्म सूतकम् ।
 काकोदुम्बरिकादुग्धै रसं किञ्चिद्विमर्दयेत् ॥ ३८ ॥
 तदुग्धपृष्टदिङ्गोश्च सूत्रासुरमं प्रकल्पयेत् ।
 क्षिप्त्वा तत्तपुटे सूतं तत्र सुदां प्रदापयेत् ॥ ३९ ॥
 दत्त्वा तं गोलकं शालीं सूत्रपासपुटेऽधिके ।
 पचेत्सूत्रपुटेनैव सूतको याति भस्मताम् ॥ ४० ॥
 नागबल्लीरसैर्पृष्टः कर्कोटीकन्द्यभिः ।
 सूत्रपासपुटे पचत्वा सूतो यात्येव भस्मताम् ॥ ४१ ॥
 खनिहतं सुगन्धं च ज्वालासुक्या रसः समम् ।
 कृत्वा भाण्डे पचेत्सुहृदां क्षामसुरमं ततो नयेत् ॥ ४२ ॥
 अष्टांशं त्रिकटुं दद्याद्विष्कमात्रं च भक्षयेत् ।
 नागबल्लीरसैः सार्धं वातपित्तज्वरापहम् ॥ ४३ ॥
 अथ ज्वराकुशो नाम रसः सर्वज्वरापहः ।
 पारदं रसकं ताण्डं तुग्धं दङ्गुणनन्धके ॥ ४४ ॥
 सर्वमेतत्तप्तं शुद्धं कारबल्लीरसैर्दिनम् ।
 मर्दयेत्पेक्षयेत्तेन ताण्डपात्रोदरे निषक्तम् ॥ ४५ ॥
 अतुल्यधेप्रमाणेन ततो दत्त्वा च तन्मुखम् ।
 पचेत् वातुकायत्रे क्षिप्त्वा धान्यानि तन्मुखे ॥ ४६ ॥

यदा स्फुटन्ति धान्नधानि तदा शिखं विनिर्दिशेत् ।
 ततो नयेत्स्नाह्वशीलं तालशायोदराभिषक्तं ॥ ४० ॥
 रसं स्वरदिनानानं विचूर्ण्य मरिचैः समम् ।
 मापैकं पर्वस्त्रण्डेन भक्षयेत्ताशयेऽथरम् ॥ ४८ ॥
 त्रिदिनैर्विषमं सीतमेकद्विदिनचतुर्वैकम् ।
 तालकं तुरधकं ताल रसं गन्धं मन्नाशिलाम् ॥ ४९ ॥
 कर्षं कर्षं प्रयोक्तव्यं मर्दयेच्छिखलाम्बुभिः ।
 नीलं न्यसेत्संपुटके पुटं वद्यात्प्रवसतः ॥ ५० ॥
 ततो नीतवालेदुग्धेन कञ्जीदुग्धेन स्नान्वा ।
 छायेन दन्ताः श्वामाया भावयेत्स्नान्वा तुनः ॥ ५१ ॥
 मायमात्र रसं देवं पञ्चाशन्मरिचैर्युतम् ।
 तुङ्गाद्याणकं चैव तुलसीदलयुग्मकम् ॥ ५२ ॥
 भक्षयेद्विदिने भक्षया शीतारिदुल्लभः परः ।
 पथ्यं दुग्धोद्वर्णं देवं विषमं शीतपूर्वकम् ॥ ५३ ॥
 दाहपूर्वं हरलातु तुलीयकचतुर्थकौ ।
 इलाहिकं सततं चैव वैचर्ष्यं च नियच्छति ॥ ५४ ॥
 भार्यकः स्वादुसाण्डुदादैलेवः पिप्पली शिवा ।
 आकारकमभौ गन्धः कटुतैलेन शोधितः ॥ ५५ ॥
 पल्लानि चेन्मृदाकृष्याश्चतुर्भागमिता शमी ।
 एकञ्च मर्दयेद्गर्मिन्द्रवारुनिकारसैः ॥ ५६ ॥
 मापोन्मितां गुटीं कृत्वा दद्यात्सर्पेश्वरे बुधः ।
 क्षितारसास्तुधानेन श्वरानीं गुटिका मता ॥ ५७ ॥

शुद्धो बुभुक्षितः शृतो भाम्यद्वयमितो भवेत् ।
 तथा वन्धस्य भारी ह्रीं कुर्यात्कजलिकां तथोः ॥ ५८ ॥
 सूतास्तुर्गुणेष्वेव कर्षवेषु विनिक्षिपेत् ।
 भारीकं दृढणं दत्त्वा गौक्षीरेण विमर्दयेत् ॥ ५९ ॥
 तथा वाङ्मस्य खण्डानां भान्नानष्टौ प्रकल्पयेत् ।
 क्षिपेत्सर्वं पुटस्यान्तर्भूर्जलिशशराययोः ॥ ६० ॥
 यत्तं हस्तोन्मिमे पूरया पुटेद्वज्रपुटेन च ।
 स्वाङ्गशीलं समुद्धृत्य पिष्ट्वा तत्सर्वमेकतः ॥ ६१ ॥
 पट्टुत्वासंमितं पूर्णमेकोनविंशदूषणैः ।
 पूतेन दातजे दद्याद्यवनीतेन पिक्तजे ॥ ६२ ॥
 क्षौद्रेण क्षुम्भके दद्यादतीक्षारे क्षये तथा ।
 अरुचौ ग्रहणीरोगे कार्श्ये मन्दानले तथा ॥ ६३ ॥
 कासभासेषु गुल्मेषु लौकनाथरशौ हितः ।
 तस्योपरि शृतार्धं च सुजीरितं कदलीयवम् ॥ ६४ ॥
 मत्त्रे क्षणिकमुत्थानः शरीरानुपदानके ।
 अनन्तमग्नं सपृतं सुजीरितं मधुरं दधि ॥ ६५ ॥
 प्रायेण आकूलं मांसं प्रदेयं शृतपाचितम् ।
 सुदुग्धमर्कं दद्यात्त आलेऽक्षी सांध्यभोजने ॥ ६६ ॥
 सपृतान्मुहुरवटकान्मन्त्रजनेध्वजचारयेत् ।
 लिखानलककम्बेन स्वापयेत्तपिषाऽथवा ॥ ६७ ॥
 अम्बुजयेत्तपिषा च स्नानं कोष्ठीद्वकेन च ।
 कश्चित्सर्वं न गृह्णीयात्त विलयं कारयेत्तुल्यम् ॥ ६८ ॥

वातार्कं शकरीं पिच्छां त्यजेद्यायाममैधुने ।
 मत्तं सधानकं हिङ्गु शुष्कीं माषान्मसूरकान् ॥ ६९ ॥
 कृष्णाण्यं शमिकां कोषं काज्जिकं चैव बर्जयेत् ।
 त्यजेद्दुग्धनिद्रां च कंठ्यपात्रे च भोजनम् ॥ ७० ॥
 ककारादियुतं सर्वं त्यजेत्पटाकफसादिकम् ।
 पञ्चोऽथ लोकनाथस्तु शुभमक्षयवासरे ॥ ७१ ॥
 पूर्वोत्तिथीं सिद्धे पक्षे जाते चन्द्रचक्रे तथा ।
 पूजयित्वा लोकनाथं कुमारीं भोजयेत्ततः ॥ ७२ ॥
 दानं दद्याद् द्विपत्रिकामध्ये ब्राह्मो रक्षोत्तमः ।
 रसाक्षेयायते तापस्तदा शर्करया युतम् ॥ ७३ ॥
 तथैव गुह्य्या मूलीबाईमरोचनाया युतम् ।
 शर्करं दाद्विम द्राक्षामिन्दुलप्यानि चारयेत् ॥ ७४ ॥
 अहशीं निस्तुये धान्यं क्षुतक्षुष्ट सशर्करम् ।
 दद्यात्तथा ज्वरे धान्यगुह्यबीकाथमाहरेत् ॥ ७५ ॥
 लक्ष्मीरवाप्तकदाचं दद्यात्क्षमधुशर्करम् ।
 रक्तपित्ते कफे श्वासे कासे च स्वरक्षय्ये ॥ ७६ ॥
 अग्निक्षुब्धपाचूर्णं मधुना निशि दीयते ।
 निद्रानाशोऽतिसारे च द्रव्येषां मन्दपाकैः ॥ ७७ ॥
 सौषर्षकाभवाकुष्माचूर्णमुष्णोदकैः पिबेत् ।
 शूलोऽजीर्णे तथा कुष्मा मधुयुक्ता ज्वरे हिता ॥ ७८ ॥
 ग्रीहोदरे वातरक्ते रुध्नी चैव गुणकुरे ।
 नासिकादिषु स्केपु रसं दाद्विमधुप्यजम् ॥ ७९ ॥

दूर्वायाः स्वरसं नखे प्रदृष्टाच्छर्करायुतम् ।
 कोष्ठमज्जा कणा बहिर्पक्षमस्य सशर्करम् ॥ ८० ॥
 मधुना केदवेच्छर्द्धिद्विकृतकोपस्य शान्तये ।
 विधिरेष प्रयोज्यस्तु सर्वस्मिन्पोदलीरसे ॥ ८१ ॥
 सुगण्डे हेमगर्भे च मौक्तिकाक्षये रसेषु च ।
 इत्ययं लोकनाथाख्यो रसः सर्वहृद्यो जयेत् ॥ ८२ ॥
 वराहभस्म मण्डूरं चूर्णयित्वा घृते पचेत् ।
 तत्समं मारिचं चूर्णं वागवल्या विभावितम् ॥ ८३ ॥
 तच्चूर्णं मधुना केष्ठमथवा नवबीतकैः ।
 माषमात्रं क्षयं हन्ति वामे वामे च भक्षितम् ॥ ८४ ॥
 लोकनाथरसो क्षेप मण्डलाद्राज्यवद्मनुत् ।
 भूर्जवत्तनुपत्राणि हेष्टः सूक्ष्माणि कारयेत् ॥ ८५ ॥
 तुल्यानि तानि सूतेन क्षयं क्षिप्त्वा विभर्दयेत् ।
 काञ्चनाररसेनैव प्वाल्यानुयया रसेन वा ॥ ८६ ॥
 काञ्चन्या वा रसेस्तावद्यावद्भवति पिष्टिका ।
 ततो हेष्टवत्तुर्धार्ता दृढुषं तत्र निक्षिपेत् ॥ ८७ ॥
 पिष्टमौक्तिकचूर्णं च हेमक्षिपुण्यमावपेत् ।
 तेषु सर्वसमं वन्दं क्षिप्त्वा चैकत्र भर्दयेत् ॥ ८८ ॥
 तेषां कृत्वा ततो गोले वासोभिः परिवेष्टयेत् ।
 पञ्चान्धुदा वेष्टयित्वा शोषयित्वा च धारयेत् ॥ ८९ ॥
 क्षरावसत्तुटस्यान्तस्तात्र मुग्धां प्रदापयेत् ।
 लवणापूरिते भाण्डे धारयेत्तं च संगुटम् ॥ ९० ॥

मुद्गां दत्त्वा शोषयित्वा बहुभिर्गोमयैः पुटेत् ।
 ततः सीते समालुत्य गन्धं सूततप्तं क्षिपेत् ॥ ९१ ॥
 पृष्ठा च पूर्ववत्तस्यै पुटेद्भजपुटेन च ।
 स्वाङ्गधीतं ततो बीत्वा गुञ्जायुग्मं प्रयोजयेत् ॥ ९२ ॥
 अष्टभिर्मरिचैर्बुधैः कृष्णपत्रवपुतोऽथवा ।
 विष्णोश्च देवो दोषादीनि कैका रसरक्तिका ॥ ९३ ॥
 सर्षपा मधुना वापि दद्याद्दोषावशेषावा ।
 लोकनाथसप्त पञ्चं कुर्यात्स्वस्थमनाः शुचिः ॥ ९४ ॥
 श्लेष्मार्यं ब्रह्मीं कासं श्वासं क्षणमरोचकम् ।
 मृगाद्गोऽथ रसो हृन्प्रातःसर्वं बलहीयताम् ॥ ९५ ॥
 सूततपादप्रमाणेन श्लेष्मः विष्टं प्रकल्पयेत् ।
 तयोः स्वाङ्गिगुणो गन्धो मर्दयेत्स्वाङ्गनाशिना ॥ ९६ ॥
 कृत्वा गोक्षं क्षिपेन्मृपासंपुटे मुद्गयेततः ।
 पचेद्भूधरयज्ञेन वासरक्षितं बुधः ॥ ९७ ॥
 ततः बद्ध्वा तत्सर्वं दद्याद्गन्धं च तत्प्रथमम् ।
 मर्दयेद्दार्दिकरसैश्चित्रकसरक्षेन च ॥ ९८ ॥
 स्थूलपीतवराटांश्च पूरयेत्तेन युक्तिः ।
 एतस्माद्वीषधान्कुर्वाद्दष्टमांशेन रङ्गनम् ॥ ९९ ॥
 रङ्गनार्धं विषं दत्त्वा विष्ठा सेहृन्मृदुगन्धकैः ।
 मुद्गयेत्तेन कण्ठेन वराटांश्च सुस्तानि च ॥ १०० ॥
 भाल्पे चूर्णप्रक्षिप्ते च पूर्या मुद्गां प्रदापयेत् ।
 गर्ते हस्योन्मिते क्षया पुटेद्भजपुटेन च ॥ १ ॥

स्वाङ्गवीर्यं रसं ज्ञात्वा प्रदद्यात्प्रोक्तमायवत् ।
 पथं सुगन्धद्वयेषु त्रिदिने लवणं खजेत् ॥ २ ॥
 यदा स्निग्धैस्त्वत्त दद्याच्छिञ्जतामृतं तदा ।
 मधुसुक्तं तथा श्लेष्मकोषे दद्याद्गुडाङ्गकम् ॥ ३ ॥
 विरेके वर्जितः भङ्गा प्रदेया इधिसंयुता ।
 जयेत्कासं क्षये चासं ब्रह्मीमरुचिं तथा ॥ ४ ॥
 अग्निं च कुरुते दीप्तं कफघ्नं विषघ्नति ।
 हेमवर्धनः परो जेषो रसः पोटलिकाभिधः ॥ ५ ॥
 रसस्य भागाध्वारस्तद्वन्तः कनकस्य च ।
 तपोश्च पिष्टिकां कृत्वा गन्धो द्वादशभाविधः ॥ ६ ॥
 कुर्यात्कमलिकां तेषां सुकायनाश्च पोटशः ।
 चतुर्विंशच्च शङ्खस्य भागीकं दृढयस्य च ॥ ७ ॥
 एकत्र मर्दयेत्सर्वं पक्वमिभ्युक्तै रसैः ।
 कृत्वा तेषां ततो गोलं सूपार्संबुटके न्यसेत् ॥ ८ ॥
 गुहां दत्त्वा ततो हस्तमात्रे गर्ते च गोमयेः ।
 पुनरेतज्जुडेनैव स्वाङ्गवीर्यं समुद्धरेत् ॥ ९ ॥
 पिष्ट्वा गुल्फाचतुर्भागे दद्याद्गुल्फावसंबुलम् ।
 एकोनविंशद्गुल्फानमरिचैः सह दीयते ॥ १० ॥
 रातले सूक्ष्मये पात्रे काचजे वाऽनलेहयेत् ।
 स्नेहनाथसमं पथं कुर्याच्च स्तन्यमानसः ॥ ११ ॥
 कासे चासे क्षये चासे कफे ब्रह्मिकामदे ।
 असौशारे प्रयोक्तव्या पोटली हेमवर्धिका ॥ १२ ॥

शुद्धसूतो विषं गन्धः प्रलेके स्यात्संहिताः ।
 अर्धबीजं त्रिद्वयं स्वास्त्रयेभ्यो द्विगुणा भवेत् ॥ १३ ॥
 हेमाद्रा कारपेदेषां सूक्ष्मं नूर्णं प्रयत्नतः ।
 देयं जम्बीरमज्जाभिर्धूर्णं गुञ्जाद्वयोन्मिश्रम् ॥ १४ ॥
 आर्द्रकस्तरसैर्यानि उपरे हन्ति त्रिविधजम् ।
 पेकादिकं द्रवादिकं वा ग्वादिकं वा चतुर्थकम् ॥ १५ ॥
 विषमं च उपरं हन्त्यादिस्यात्तोऽयं उपराद्गुणः ।
 वरदं वस्त्रनाभं च मरिचं दण्डुषं कणा ॥ १६ ॥
 नूर्णवेत्तमभागेन रसो ज्ञानन्दभैरवः ।
 गुणैकं वा द्विगुणं वा कलं ज्ञात्वा प्रयोजयेत् ॥ १७ ॥
 मधुना लेहयेच्चानु कुटजस्य कलं त्वचम् ।
 नूर्णिलं कर्पमात्रं तु त्रिविधोत्थासिन्नारजित् ॥ १८ ॥
 दन्धनं दापयेत्कण्ठं गवाज्यं तृकमेव च ।
 विपाश्यानां जलं शीतं विजया च हिता निधि ॥ १९ ॥
 विषं पलमितं सूतः सान्निधैर्धूर्णनेहूयम् ।
 तनूर्णं सौपुटे क्षित्वा काचलिप्तशराचयोः ॥ २० ॥
 मुद्रां दद्यात् च संशोष्य तलक्षुण्यां निवेशयेत् ।
 वह्निं शनैः शनैः कुर्वाज्जहरद्वयसंश्लेषा ॥ २१ ॥
 क्तं दद्यादयेन्मुद्रासुपरिल्लां शराचकात् ।
 संलघ्नो यो भवेत्सूतस्तं गृहीद्याच्छनैः शनैः ॥ २२ ॥
 बाधुरसर्पौ यथा न स्नातया कुम्भां निवेशयेत् ।
 धातुसूण्यां मुखे लघं कृत्वा निधीति भेषजम् ॥ २३ ॥

तावन्मात्रो रसो देवो मूर्धिते संनिपातिनि ।
 क्षुरेण प्रच्छित्ते मूर्ध्नि तत्राहुस्तत्र च धर्षयेत् ॥ २४ ॥
 रक्तमेघजसेपकांस्मूर्धितोऽपि हि जीवति ।
 तथैव सपेदस्तु मृतावस्थोऽपि जीवति ॥ २५ ॥
 यदा तापो भवेत्तत्र मधुरं तत्र जीवते ।
 सूतभस्मस्रमं गन्धं गन्धात्पाद् मनःश्लिष्टा ॥ २६ ॥
 माक्षिकं पिप्पली व्योषं प्रत्येकं श्लिष्टया समम् ।
 पूर्णयेद्वापयेत्पिपीर्मैत्र्यामाधुरसंभवैः ॥ २७ ॥
 मस्रया भावयेच्छुष्कं देवं गुल्मादुषं हितम् ।
 तालपपीरसश्चानु पञ्चकोलशुतोऽथवा ॥ २८ ॥
 जलचूडो रसो नाम संनिपात नियच्छति ।
 जलयोगज्ज कर्तव्यस्तेन दीर्घं भवेत्तस्ये ॥ २९ ॥
 शुद्धसूतं पिषं गन्धं मरिचं शङ्खं कणा ।
 मर्दयेद्वृत्तेजद्वाविद्दिनमेकं च शोषयेत् ॥ ३० ॥
 पञ्चवक्रो रसो नाम हिगुजः संनिपातजिव् ।
 जर्कमूलकपार्थं तु सप्शूपमनुपाययेत् ॥ ३१ ॥
 शुष्कं दध्योद्भवं पथ्यं जलयोगे च कारयेत् ।
 रसेनामेन साम्बन्धितं सर्षपाद्रेण कफादयः ॥ ३२ ॥
 मध्वार्जकरसं चानु पिषेद्विषिविचूडये ।
 यथेष्टं घृतमासादीं शक्नो भवति पाचकः ॥ ३३ ॥
 रसं गन्धकतुल्योऽंशं घनूरफलमद्भुतैः ।
 मर्दयेद्दिनमेकं तु तण्डुलं त्रिषट्कं क्षिपेत् ॥ ३४ ॥

उन्मत्तायस्यो रसो नास्ति भले स्वास्त्वनिपातयित् ।
 निस्त्वग्जैपातधीर्जं च दधानिष्कं विचूर्णयेत् ॥ ३५ ॥
 मरिचं पिप्पलीं सूतं प्रतिनिष्कं विमिश्रयेत् ।
 भाज्यो जम्बीरजैर्द्रोषैः सल्लाहं संप्रयत्नतः ॥ ३६ ॥
 रसोऽयमञ्जने दत्तः संनिपात विनाशयेत् ।
 सूतं दण्डकं तुल्यं मरिचं सूततुल्यकम् ॥ ३७ ॥
 मन्त्रकं पिप्पलीं क्षुप्तीं द्वौ द्वौ भाज्यौ विचूर्णयेत् ।
 सर्वतुल्यं क्षिपेदन्तीधीर्जं निस्तुपितं धिपक ॥ ३८ ॥
 द्विगुणं रेचनं सिद्धं भावाचोऽयं महातरुः ।
 आभमानं मलविहम्भानुवाचसं च नाशयेत् ॥ ३९ ॥
 दण्डं दण्ड्यं क्षुप्तीं पिप्पलीं चेति कार्षिकाः ।
 हेमाद्रा बलमात्रा स्वादन्तीधीर्जं च तत्समम् ॥ ४० ॥
 विचूर्णयेत्तत्र सर्वाणि गोतुग्धेनैव पाययेत् ।
 त्रिगुणं रेचनं दद्याद्विहम्भाभमानरोमिषु ॥ ४१ ॥
 द्वौ भाज्यौ हेमसूतेन गगनं चापि तत्समम् ।
 क्लोहभक्षायस्यो भागाश्चत्वारो रसभक्षणः ॥ ४२ ॥
 बद्धभक्ष्यं त्रिभानं स्वास्त्वर्भमेकत्र मर्दयेत् ।
 श्वातलं मौक्तिकं चैव रससाम्बेद दापयेत् ॥ ४३ ॥
 भाज्यना गन्धतुग्धेन रसैर्भृङ्गाद्वरुणैः ।
 हरिद्रावारिणा चैव मौक्तिकन्दुरसेन च ॥ ४४ ॥
 शतवत्तरसेनापि मातुलाः स्वरसेन च ।
 पञ्चान्नसृगमद्वान्दुत्तुल्यरीरसभावितः ॥ ४५ ॥

कुसुमाकर इत्येष वसन्तावदपूर्वकः ।
 गुल्माद्वैष्वदीतास्य मधुना सर्वमेहतुम् ॥ ४६ ॥
 क्षिताचन्द्रनखसुक्तश्चाग्न्युपिचादिरोगजित् ।
 सूतधन्वप्रयो भागा भगैकं हेमभस्मकम् ॥ ४७ ॥
 सूताभस्य च भगैकं शिलागन्धकतालकम् ।
 प्रतिभाषद्वयं शुद्धमेकीकृत्य विचूर्णयेत् ॥ ४८ ॥
 वराटान्पूरयेत्तेन छात्रीक्षीरेण दङ्गणम् ।
 पिब्या तेन मुक्तं रुक्ता मृज्जाण्डे तक्षिरोधयेत् ॥ ४९ ॥
 शुष्कं गजपूट पक्त्वा चूर्णयेत्स्याद्रक्षितकम् ।
 रसो राजसूनाद्भोऽयं चतुर्गुणः क्षयापहः ॥ ५० ॥
 वक्षस्पिप्पलिकाक्षीक्षीरेफोनक्षितदूषणैः ।
 सङ्कृतं दापयेत्पञ्चं स्त्रीकोपाद्विधमांस्तत्रैव ॥ ५१ ॥
 पथ्यं वा कथुमांसानि राजरोगप्रशान्तये ।
 शुद्धं सूतं द्विधा गन्धं कुर्वात्सहस्रेण कञ्जलीम् ॥ ५२ ॥
 तथोऽसमं तीक्ष्णचूर्णं सदर्पेतकन्यकाद्वैः ।
 द्विषामाग्रे कृतं गोलं तान्नपात्रे विनिक्षिपेत् ॥ ५३ ॥
 आग्लक्षिरण्डपत्रेण दामार्धेऽनुष्यता भवेत् ।
 चान्दराक्षी न्यसेत्पञ्चाद्वहोरात्रात्समुद्धरेत् ॥ ५४ ॥
 संचूर्ण्य मालयेद्दृष्टे सत्यं चारितरं भवेत् ।
 भाषयेत्कन्यकाद्वैः सप्तधा मृद्वनैस्तथा ॥ ५५ ॥
 काकमाचीकुरग्नोत्पद्वैर्मुण्ड्या पुनर्नवैः ।
 सद्देव्यसूतानीलीनिर्गुण्टीचित्रजैस्तथा ॥ ५६ ॥

सप्तथा तु पूषन्पुष्यैर्भाष्यं शीघ्रं तथालपे ।
 सिद्धयोगो ह्ययं स्यात्तः सिद्धानां च सुखमातः ॥ ५७ ॥
 अन्नानूतो मया सत्यं सर्वरोगगणापहः ।
 स्वर्गादीन्मानवेदेवं चूर्णीकृत्य तु लोहवद् ॥ ५८ ॥
 त्रिफलामधुसयुक्तः सर्वरोगेषु शोध्ययेत् ।
 त्रिकटुत्रिफलेष्टाभिर्जीतीफललवङ्गकैः ॥ ५९ ॥
 कवचागोमिनैरेतैः सप्तः पूर्वस्तो भवेत् ।
 संचूर्ण्य लोहयेर्लीङ्गैर्मध्यं त्रिफलद्वयं दूषम् ॥ ६० ॥
 स्वयमक्षिरसो वाङ्मा क्षयकासविकृन्तनः ।
 पारदं गन्धकं छुब्धं सूतलोहं च दृढपणम् ॥ ६१ ॥
 राज्ञाविषद्वित्रिफलादेवदारुकटुजयम् ।
 लघुता पद्मकं क्षौद्रं विश्वं तुल्यांशचूर्णितम् ॥ ६२ ॥
 त्रिगुल्लं सर्वकस्यार्तैः सेवयेदसूतार्णवम् ।
 सूताशौ गन्धको मर्चो वामिकं कन्धकाङ्गवैः ॥ ६३ ॥
 हृषोत्तुल्यं ताम्रपत्रं पूर्वकलकेन सेवयेत् ।
 दिनिकं स्वास्तिकावले पद्ममादाय चूर्णयेत् ॥ ६४ ॥
 सूर्यवर्तो रसो ह्येष द्विगुल्लः श्वासत्रिद्वयेत् ।
 छुब्धं सूतं सूतं लोहं ताम्रं गन्धकतालकैः ॥ ६५ ॥
 पथ्याग्निमन्थं त्रिगुण्डी व्यूपयं दृढपणं विषम् ।
 तुल्यांशं मर्दयेत्सत्ये दिनं त्रिगुण्डीकाङ्गवैः ॥ ६६ ॥
 गुण्डीकाङ्गैर्दिनिकं तु द्विगुल्लं वदकीकृतम् ।
 मध्वेद्वातुरोगार्तो वाङ्मा स्वच्छन्दमैरवम् ॥ ६७ ॥

राश्याश्रुतादेवदारुशुण्ठीवातारिजं शृतम् ।
 सगुग्गुलुं विषेत्कोजामनुपानं सुखायहम् ॥ ६८ ॥
 दन्धान्कपर्दिकान्पिष्ट्वा ज्यूषणं दण्ड्यं विपश् ।
 गन्धकं शुद्धसूतं च तुल्यं जम्बीरजैर्द्वयैः ॥ ६९ ॥
 मर्दयेद्गन्धकं सप्तमं भरिचाययं लिङ्गेदत्तु ।
 निद्वन्ति ग्रहपीरोगं पथ्यं तक्रौदनं दितम् ॥ ७० ॥
 सूतं ताश्रमजाक्षरैः पाच्यं तुल्यैर्गतद्रवम् ।
 सत्ताप्तं शुद्धसूतं च गन्धकं च समं समम् ॥ ७१ ॥
 त्रिगुण्ठीखरसैर्मर्द्य दिने तद्गोलकं कृतम् ।
 घर्मिकं बालुकायजे पाच्यं चोदयं द्विगुल्लकम् ॥ ७२ ॥
 बीजपूरकमूलं तु सतलं चानुपाययेत् ।
 रसस्त्रिविक्रमो नाशः मासैकेनाश्मरीणिगुत् ॥ ७३ ॥
 तालं ताण्यं सिद्धा सूतं शुद्धं सैन्धवद्वये ।
 समांशं चूर्णयेत्तल्लये सूताद्विगुणगन्धकम् ॥ ७४ ॥
 गन्धतुल्यं सूतं ताप्तं जम्बीरैर्दिनपल्लकम् ।
 मर्द्यं पद्भिः पुटेः पाच्यं भूधरे संपुटोदरे ॥ ७५ ॥
 पुटे पुटे त्रयैर्मर्द्यं सवेमेत्तत्तु पद्पलम् ।
 द्विपलं मारितं ताप्तं कोदधक्यं चतुष्पलम् ॥ ७६ ॥
 जम्बीरामलेन सप्तवै दिने मर्द्यं पुटेहृष्टु ।
 त्रिंशदंशं विषं चास्य क्षित्वा सर्वं विचूर्णयेत् ॥ ७७ ॥
 साद्विपाययेन संमिधं विष्कार्यं भक्षयेत्सदा ।
 मध्याह्न्यैर्वाकुचीचूर्णं कपेमान्नं लिङ्गेदत्तु ॥ ७८ ॥

सर्वकुष्ठानि हन्त्याशु महाताम्रेणरो रसः ।
 भस्मसूतसमो गन्धो सूताचम्यास्रगुग्गुलः ॥ ७९ ॥
 त्रिफला च महानिम्बश्चित्रकश्च त्रिस्तम्बतु ।
 इत्येतच्चूर्णितं कुर्वीत्येकं सामबोद्धता ॥ १८० ॥
 चतुःषष्टिः करजस्य बीजचूर्णं प्रकल्पयेत् ।
 चतुःषष्टिर्भूतं चार्धं मत्वाजाभ्यां किलोदयेत् ॥ ८१ ॥
 क्षिण्वमाण्डे घृतं जावेष्टुनिष्कं सर्वकुष्ठतुम् ।
 रसः कुष्ठकुष्ठारोऽथं गलत्कुष्ठनिवारणः ॥ ८२ ॥
 शुद्धं सूतं त्रिधा गन्धं मयी कन्याद्रवैर्दिनम् ।
 तद्गोळं त्रिदशमिष्ये ताम्रपात्रेण रोधयेत् ॥ ८३ ॥
 सूतकाद्रिगुणेनैव शुद्धेनाधोमुसेव च ।
 पार्थे भस्म निद्यायाथ पात्रोर्ध्वं गोमयं जलम् ॥ ८४ ॥
 किञ्चिन्किञ्चित्पदातरणं सुलुषां कामद्वयं पथेत् ।
 चण्डाग्निना तदुद्धृत्य स्नाज्जशीतं विचूर्णयेत् ॥ ८५ ॥
 काष्ठोदुम्बरिकायस्त्रिफलाराजशृङ्गकम् ।
 विदह्य वाकुचीबीजं कथयेत्तेन भावयेत् ॥ ८६ ॥
 दिनैकमुदयादिलो रसो देवो द्विगुल्लकः ।
 विचर्षिकां ददृकुष्टं यातरकं च नाजयेत् ॥ ८७ ॥
 अक्षुपानं च कर्तव्यं वाकुचीफलचूर्णकम् ।
 खदिरस्य कषादेन समेव परिचाचितम् ॥ ८८ ॥
 त्रिधाणं तद्गन्धं क्षीरैः कषिणो वैकल्येः पिबेत् ।
 त्रिदिशान्ते भवेत्स्फोटः सप्ताह्नाद्वा किलासके ॥ ८९ ॥

भीर्ही गुञ्जा च कालीसं धनुर हंसपादिकाम् ।
 सूर्यभक्तां च चाङ्गेरीं पिष्ट्वा मूलादि लेपयेत् ॥ १९० ॥
 स्फोटस्त्रानग्रशान्त्यर्थं सश्वरात्रं पुनः पुनः ।
 श्वेतकुण्डं निहन्त्याशु साध्यासाध्यं न संशयः ॥ १९१ ॥
 अपरः श्वितलेपोऽपि कथ्यतेऽथ भिषग्वरैः ।
 गुञ्जाफलमिचूर्णं च लेपितं श्वेतकुण्डमुत् ॥ १९२ ॥
 शिलायामार्गभस्मादि लिङ्गे श्वित्रं विनाशयेत् ।
 शुद्धं सूतं चतुर्गन्धं पलं चामं विचूर्णयेत् ॥ १९३ ॥
 सूतताम्राभ्रलोहानां षडदस्य पलं पलम् ।
 सुवर्णं रजतं चैव प्रत्येकं दशनिष्ककम् ॥ १९४ ॥
 माषिकं सूतचर्यं च ताप्तं शुद्धं पलद्वयम् ।
 जम्बीरीन्माषायासाभिः सुदृक्कैविषमुष्टिभिः ॥ १९५ ॥
 मर्चं ह्यारिजैर्द्रावैः प्रत्येकेन दिनं दिनम् ।
 एवं सप्तदिनं मर्चं तद्गोलं वज्रवेष्टितम् ॥ १९६ ॥
 वायुकायजगं स्वेष्टं त्रिदिनं लघुवह्निना ।
 आदाय चूर्णयेच्छुद्धं पलैकं शोणवेष्टितम् ॥ १९७ ॥
 द्विपलं विष्पलीचूर्णं मिश्रं सर्वेश्वरो रसः ।
 द्विगुणो लिङ्गते क्षीद्रिः सुस्निग्धस्तकुष्ठमुत् ॥ १९८ ॥
 चाकुची देवकाण्डं च कपेनात्रं सुचूर्णयेत् ।
 लिङ्गेदैरन्धतैलाचमनुषानं सुस्नायवम् ॥ १९९ ॥
 हेमाङ्गां वज्रपलिको क्षिप्वा तद्वधटे पचेत् ॥
 तके जीर्णे समुद्धृत्य पुनः क्षीरघटे पचेत् ॥ २०० ॥

क्षीरे जीर्णे समुद्रस्य क्षालयित्वा विनोषयेत् ।
 तत्रार्धं पञ्चपलिकं मरिचानां पलद्वयम् ॥ १ ॥
 पल्लके मूर्ध्नि सृतमेकीकृत्य तु भक्षयेत् ।
 निष्केकं मुष्टिकुष्ठार्तः स्वर्णक्षीरीरसो ह्यथम् ॥ २ ॥
 भस्मसूतं सूतं कान्तं मुग्धभस्म विस्राजतु ।
 क्षुब्धं ताप्यं शिला रघोषं विफलकोलबीजकम् ॥ ३ ॥
 कपिलं रजनीचूर्णं सुद्वरायेन भावयेत् ।
 विषाहारं विनोष्याथ मधुपुच्छं लिङ्गेल्यदा ॥ ४ ॥
 निष्कलाघो हरेन्मेहान्मेहयक्षो रसो महान् ।
 महाविम्बश्च बीजानि पिष्ट्वा पदसंमितानि च ॥ ५ ॥
 फलतन्तुललोपेन घृतनिष्कद्वयेन च ।
 पृथीकृत्य विवेद्यानु हन्ति मेहं चिरंतनम् ॥ ६ ॥
 चतुःसूतस्य गन्धादौ रजनी विफल्य शिवा ।
 प्रलेकं च द्विभागं स्वादिहृक्षीपालचित्रकम् ॥ ७ ॥
 प्रलेकं च विभागं स्वादिदूषणं दन्तिजीरके ।
 प्रलेकमष्टभागं स्वादेकीकृत्य विचूर्णयेत् ॥ ८ ॥
 जयन्तीशुक्लपपीनृङ्गचङ्गिवातारितैलकैः ।
 प्रलेकेन क्रमाद्धान्यं सप्तवारं पृथक्पृथक् ॥ ९ ॥
 महावह्निरसो नाम निष्कमुष्ठाजलैः पिबेत् ।
 विरेचनं भवेत्तेन तद्वभक्तं समीन्धवम् ॥ १० ॥
 दिवान्ते दापयेन्वध्यं वर्जयेच्छीतलं जलम् ।
 स्वर्गोदरहरः प्रोक्तो मूर्ध्निवातहरः पदः ॥ ११ ॥

गन्धकं तालकं ताप्यं सूतताम्रं मयःशिलासू ।
 शुद्धं सूतं च तुल्यालं मर्दयेत्ताम्रयेदिहम् ॥ ११ ॥
 विष्वत्यास्तु कषायेत् वज्रीक्षीरेण भाषयेत् ।
 निष्कार्यं भक्षयेत्क्षीत्रैर्गुग्गुलुं द्वीद्वात्रिकं जयेत् ॥ १२ ॥
 रसो विद्याधरो नाम गोमूर्जं च विभेदतु ।
 दध्नुं हारिणं शर्ङ्गं स्वर्गं ह्रुज्यं सूतं रसम् ॥ १३ ॥
 विषैकमार्दकद्राव्यैर्मर्दं स्नूया पुटे पचैत् ।
 त्रिनेत्रारुद्रसस्यैकं माषं मध्वाज्यैर्जलिहेत् ॥ १४ ॥
 सिन्धवं जीरकं द्विष्टु मध्वाज्याभ्यां लिहेदनु ।
 पक्विसूतहरः क्वाली भासमात्राज संदायः ॥ १५ ॥
 शुद्धं सूतं द्विधा गन्धं यामैकं मर्दयेद्दृढम् ।
 ह्रयोस्तुल्यशुद्धताम्रसंघुटे तज्जिरोधयेत् ॥ १६ ॥
 कर्ध्वापो कषणं द्रव्या मृदागटे धारयेद्विषम् ।
 ततो गजपुटे चरवा स्वाहशीतं समुदरेत् ॥ १७ ॥
 संपुटं चूर्णयेत्सूक्ष्मं पर्णखण्डे द्विगुञ्जकम् ।
 भक्षयेत्सर्वशुक्लातो द्विष्टु शुण्ठी च जीरकम् ॥ १८ ॥
 वचामरिचतं चूर्णं कर्पेमुज्जललीः पिबेत् ।
 भसाप्यं नाशयेच्छूलं रसोऽयं गजकेशरी ॥ १९ ॥
 शुद्धं सूतं विषं गन्धमजमोदां फलत्रयम् ।
 स्वर्जिह्वारं ववक्षारं वह्निस्सिन्धवजीरकम् ॥ २० ॥
 सौवर्चलं विदह्नानि सागुहं ज्यूषणं समम् ।
 विषमुष्टिं सर्वतुल्यं जम्बीराम्लेन नर्दयेत् ॥ २१ ॥

मरिचाभां वटीं खादेद्बुद्धिमान्वायशान्तये ।
 शुद्धमूलं विषं गन्धं समं सर्वं विचूर्नयेत् ॥ २३ ॥
 मरिचं सर्वेतुल्यांशं कण्टकारीः कलद्रुचिः ।
 मर्दयेद्वायवेत्सर्वमेकविंशतिवारकम् ॥ २४ ॥
 वटीं गुल्माश्रयं खादेत्सर्वाजीर्णप्रशान्तये ।
 अजीर्णकण्टकः सोऽयं रसो हन्ति विषूचिकाम् ॥ २५ ॥
 मृते मृतं मृतं ताम्रं हिङ्गु पुष्करमूलकम् ।
 सैन्धवं गन्धकं तालं कटुकीं चूर्णयेत्समम् ॥ २६ ॥
 पुनर्नवादेवदासीन्निर्गुणदीपद्वयोपकैः ।
 तिक्तकोशातकीदाचैर्दिनैकं मर्दयेद्दृढम् ॥ २७ ॥
 मापमात्रं लिहेश्चैर्द्वै रसं मन्थानभैरवम् ।
 कफरोगप्रशान्त्यर्थं निम्बकाथे पिबेदनु ॥ २८ ॥
 सूतहाटकवज्राग्नि ताम्रं लोहं च माक्षिकम् ।
 तालं नीलज्जने तुरथमदिक्केजं समांशकम् ॥ २९ ॥
 पद्यानां कवणां च भागमेकं विमर्दयेत् ।
 कञ्जीक्षीरैर्दिनैकं तु रुद्धाधो भूषणे पचेत् ॥ ३० ॥
 माषिकमार्द्रकदाचैर्लहयेद्वातनाशकम् ।
 विष्वक्सीमूलतकार्यं सकृन्नामनुपपद्येत् ॥ ३१ ॥
 सर्वांश्वातविकारांस्तु निहन्त्याक्षेपकादिकाम् ।
 कनकस्याहं शान्ताः स्युः सूतो द्वादशनिर्मतः ॥ ३२ ॥
 गन्धोऽपि द्वादश प्रोक्तस्तान् वातघ्नोन्मिरम् ।
 अन्नकं स्वाच्छतुःशार्णं माक्षिकं च द्विशायिकम् ॥ ३३ ॥

बद्धो द्विशायः सौवीरं त्रिशायं लोहमष्टकम् ।
 विधे त्रिशायिकं कृत्वा लाङ्गली पलसंमिता ॥ ३७ ॥
 मर्दयेद्दिनमेकं तु रसैरम्लफलोद्भवैः ।
 दद्यान्मृदुपुटं बद्धी ततः सूक्ष्मं विचूर्णयेत् ॥ ३५ ॥
 माषमात्रो रसो देयः संनिपाते सुदाहणे ।
 आर्द्रकस्त्ररसेनैव रसोनस्य रसेन वा ॥ ३६ ॥
 किल्लासं सर्वकुष्ठानि विलपे च भगन्दरम् ।
 ऊरुं गरमजीर्णं च जयेद्भोगहरो रसः ॥ ३७ ॥
 रसो गन्धकिक्रिकपीं कुर्यात्फज्जलिह्वं तपोः ।
 ताराभ्रताम्रवज्राहिसाराश्वैकैककार्पिकाः ॥ ३८ ॥
 शिङ्गुन्वात्सामुखीक्षुण्ठीविकल्बेऽथमृगशृङ्गलीषकाश्च ।
 मत्सेकं स्वरसैः कुर्याद्यामैकैकं विमर्दनम् ॥ ३९ ॥
 कृत्वा गोलं नृतं बन्धे लवणात्पूरिते व्यसेत् ।
 काचभाण्डे ततः स्वास्यां काचक्षपीं निवेशयेत् ॥ ४० ॥
 बालुकानिः प्रपूर्याथ बद्धिर्षोमद्वयं भवेत् ।
 तत उद्धृत्य ते गोलं चूर्णयित्वा विमिश्रयेत् ॥ ४१ ॥
 प्रवालचूर्णकर्षेण शायनाश्रयिणेन च ।
 कृष्णार्षस्य गरलैर्हिबेलं भावयेत्तथा ॥ ४२ ॥
 तगरं मुसली मांसी हेमाङ्गा वेतसः कथा ।
 बीतिनी पत्रकं कैलाचित्रकञ्च कुटेरकः ॥ ४३ ॥
 शतपुष्पा देवदाली भञ्जूरामस्त्यमुग्धिकाः ।
 मधुकज्जालीमदनरसैरेषां विमर्दयेत् ॥ ४४ ॥

प्रत्येकमेकवेले च ततः संशोष्य धारयेद् ।
 बीजपूराङ्गकद्राविर्मरिचैः षोडशोन्मिलैः ॥ ४५ ॥
 रसो द्विगुणाधमितः संनिपातेषु दीप्यते ।
 प्रसिद्धोऽयं रसो नास्ति संनिपातस्य भैरवः ॥ ४६ ॥
 तारमौक्तिकहेमानि सारसैवेकभागकाः ।
 द्विभागो गन्धकः सूतस्त्रिभागो मर्दयेदिमान् ॥ ४७ ॥
 कपित्थस्त्ररसैर्गाढं यूगशृङ्गे ततः क्षिपेद् ।
 पुटेन्मण्डपुटेनैव ततः कटुस्य मर्दयेद् ॥ ४८ ॥
 कलारसैः सप्तवेलेमचामर्गैरसैश्चिदा ।
 लोध्रप्रतिविषामुल्लधातुकीन्द्रयवामूलाः ॥ ४९ ॥
 प्रत्येकमेकां स्त्ररसैर्जीवना स्याद्विधा त्रिधा ।
 नाचमात्रो रसो देयो मधुना मरिचैस्तथा ॥ ५० ॥
 हन्वात्सर्वांस्तीक्ष्णान्मृदूणां सर्वमात्रपि ।
 कपाटो ग्रहणीरोगे रसोऽयं बहिर्दीपनः ॥ ५१ ॥
 सूतसूताञ्जकं गन्धं चयक्षारं सटङ्कणम् ।
 अक्षिमन्धं वचां कुर्यात्सूततुल्यानिमान्मुषीः ॥ ५२ ॥
 ततो जघन्तीजम्बीरशुद्धद्राविर्विमर्दयेद् ।
 त्रिवासरं ततो गोलं कृत्वा संशोष्य धारयेद् ॥ ५३ ॥
 सोहपात्रे क्षराचं च दध्नीपरि विमुञ्चयेद् ।
 अभो बह्वि रसैः कुर्यात्सामार्थं ततः कटुरेत् ॥ ५४ ॥
 रसतुल्यां प्रतिविषां दद्यात्सोचरसं तथा ।
 कपित्थविजयाद्राविर्जीवयेत्सप्तधा भिषक् ॥ ५५ ॥

घातकीन्द्रयवा मुक्ता लोभं विह्वं गुह्यिका ।
 मृत्तसैर्भावनिष्ठा येरैकैकं च शोषयेत् ॥ ५६ ॥
 रसं वज्रकवाटाण्यं शार्ङ्गिकं मधुना लिहेत् ।
 बद्धिं शुष्ठीं विहं विह्वं लवणं चूर्णयेत्समम् ॥ ५७ ॥
 पिबेदुष्णाम्बुना चात्रु सर्वजां ग्रहणीं जलेत् ।
 तारं वज्रं मुख्यं च ताम्रं सूतकगन्धकम् ॥ ५८ ॥
 लोहं कमविष्टुद्धानि कुर्वीदितानि मात्रया ।
 विमर्शं कन्धकाद्रावैर्न्यसेत्काचमये घटे ॥ ५९ ॥
 विमुच्य पिठरीमप्ये धारयेत्सैन्धवावृते ।
 पिठरीं मुद्रयेत्सम्पकततस्तुल्यां निवेशयेत् ॥ ६० ॥
 बद्धिं शनैः शनैः कुर्वीरिनीकं तत उद्धरेत् ।
 स्याद्ब्रवीतं च संचूर्ण्य भावयेदर्कतुम्बकैः ॥ ६१ ॥
 अश्वगन्धा च काकोली चानरी मुगली क्षुरा ।
 त्रिविधैलं रसैरासां सताचर्वाश्च भावयेत् ॥ ६२ ॥
 पद्मकन्दकसेरुणां रसैः काशस्य भावयेत् ।
 कम्बूरी न्योषकपूरकडोलैलालवङ्गकम् ॥ ६३ ॥
 पूर्वचूर्णोद्धर्मांशमेतच्चूर्णं विमिश्रयेत् ।
 सर्पैः समं शर्करां च दृष्ट्वा शण्डोन्मिश्रं विभेत् ॥ ६४ ॥
 गोदुग्धपिपलेनैव मधुराहारसेवकः ।
 अथ्य प्रभाधारसीन्दुषं बलं तेजोऽभिवर्धते ॥ ६५ ॥
 तरुणी रमयेद्ब्रह्मीः शुक्रहासिर्न आपते ।
 सूतो वज्रमहिर्मुक्ता तारं हेमायिताञ्जकम् ॥ ६६ ॥

रसैः कर्षीक्षकानेतान्मर्दयेदिरिमेदजैः ।
 प्रवालचूर्णं गन्धद्वयं द्विद्विकर्षे विमिश्रयेत् ॥ ६७ ॥
 ततोऽश्वगन्धाखरसैर्विमर्द्ये मृगशृङ्गके ।
 क्षिप्वा मृतुपुटे पलया भावयेद्भानकीरसैः ॥ ६८ ॥
 काकोली मधुकं मांसी वलाग्रपथिसेतुदम् ।
 द्राक्षापिप्पलीचन्दाकं बरी वर्णीचतुष्टयम् ॥ ६९ ॥
 पक्ष्मकं कसेरुश्च मधुकं बानरी तथा ।
 भावयित्वा रसैरेषां शोधयित्वा विचूर्णयेत् ॥ ७० ॥
 पृष्ठाश्वत्थपत्रकं मांसी लवङ्गजायकेशरम् ।
 सुतं मृगमदः कृष्णा जलं चन्द्रश्च मिश्रयेत् ॥ ७१ ॥
 पुतचूर्णैः क्षापयित्वा रसं कन्दर्पसुन्दरम् ।
 लादेच्छानमित्तं रात्री सिता घात्री विदारिका ॥ ७२ ॥
 पुतासां कर्षचूर्णेन सर्पिष्कर्षेण संयुतम् ।
 तप्तानु द्विपलं क्षीरं विधेत्सुखितमानसः ॥ ७३ ॥
 रमणी रमयेद्दहीर्न हानिं क्वापि गच्छति ।
 शुद्धं रसेन्द्रं भागैकं द्विभागं शुद्धगन्धकम् ॥ ७४ ॥
 क्षिपेत्कजलिकां कुर्यात्तत्र सीङ्गभयं रजः ।
 क्षिप्वा कजलिकातुल्यं ग्रहरैकं विमर्दयेत् ॥ ७५ ॥
 ततः कम्पाद्भैषर्मे विट्तिनं परिमर्दयेत् ।
 ततः संजायते तत्र सौष्ण्यो धूमोद्गमो मद्भान् ॥ ७६ ॥
 अत्यन्तं पिण्डितं कृत्वा तात्रपात्रे निधापयेत् ।

मध्ये धान्यैकशूकस्य त्रिदिने धारयेद्दुधः ॥ ७७ ॥
 वज्रस्य तस्मात्सख्ये च क्षिप्त्वा धर्मे विधास्य च ।
 रसैः कुटारच्छिन्नायास्त्रिवेले परिभाजयेत् ॥ ७८ ॥
 संशोष्य धर्मे कथैश्च भावयेन्निकटोन्निधा ।
 वातामृताभिजकाणां रसैर्भाज्यं कमादिधा ॥ ७९ ॥
 लोहपात्रे ततः क्षिप्त्वा भावयेन्निकटजलैः ।
 निर्गुणहीदाक्षिमत्तमिभिर्यस्यभृङ्गकुरन्तकैः ॥ ८० ॥
 पलाशकदलीद्रावैर्बीजकस्य गृतेन च ।
 बीजिकालम्बुपात्रावैर्बज्रूलफलिकारसैः ॥ ८१ ॥
 भावयेन्नित्रिवेले च ततो नागवत्सारसैः ।
 पातापरिगोक्षुरभिः पातालयरुहीद्रवैः ॥ ८२ ॥
 त्रित्रिवेले यथाशक्तं भावयेद्देभिरीषधैः ।
 ततः प्रातर्दिहेर्धौद्रशृताभ्यां कोलमात्रकम् ॥ ८३ ॥
 पलमात्रं चराकरं पिबेद्दस्त्रानुपानकम् ।
 मासत्रयं शीतितं स्याद्दलीपलितनाशनम् ॥ ८४ ॥
 मन्दान्निं श्वाप्तकान्तौ च पाण्डुरतां कफमारुतौ ।
 पिप्पलीमधुसंयुक्तं हन्यादेतन्न संशयः ॥ ८५ ॥
 पाताशं मूत्रदोषांश्च ग्रहणीं शुद्धां रुक्मम् ।
 अण्डबुद्धिं जयेदेतच्छिन्नासत्त्वमधुद्रुतम् ॥ ८६ ॥
 बलवर्णकरं शृण्वमायुष्यं परमं स्मृतम् ।
 जयेत्सर्वामयान्कालादितुं लोहरसाधनम् ॥ ८७ ॥

कृतमायुं तिलतेलं च माषाक्षं रात्रिकं तथा ।

मधुमक्खरसं चैव खवेहोहस्य सेचकः ॥ २८८ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयसंहितायां मध्वमखण्डे रसकल्पना

नाम द्वादशोऽध्यायः ।

मध्वमखण्डः समाप्तः ॥ श्लोकसंख्या ॥ १२६४ ॥

अनुकर्मप्रश्लोकाः

जैपालं रक्षितं त्वयद्भूररसज्ञाभिर्मन्त्रे माहिषे
निक्षिप्तं प्यहमुष्यतोचविमलं कल्पे स्वयत्प्रोदितम् ।
लितं नूतनखपरेषु विगतश्लेहं रतःसंनिभं
निम्बूक्षाम्बुविभाषितं च बहुलः शुद्धं गुणाढ्यं भवेत् ॥ १ ॥
विषं तु खण्डयः कृत्वा वस्त्रखण्डेन बन्धयेत् ।
गोमूत्रमध्ये निक्षिप्य स्नापयेदातपे प्यहम् ॥ २ ॥
गोमूत्रं च प्रदानम्यं नूतनं प्रत्यहं तुषेः ।
प्यहोऽतीते समुद्रस्य शोषयेन्मृदु वेपथेत् ॥ ३ ॥
शुद्धलोचं विषं तच्च योग्यं भवति चार्तिद्रिम् ।
खण्डीकृत्य विषं वस्त्रपरिवर्द्धं तु दोलया ॥ ४ ॥
जलापयन्ति संस्त्रिष्टं वामतः शुद्धिमाप्नुयान् ।
अजादुरधामावतस्तु गन्धव्हीरेण शोधयेत् ॥ ५ ॥

उत्तरखण्डः ।

प्रथमोऽध्यायः ।

श्लेषविधिः

श्लेहश्चतुर्विधः प्रोक्तो पूतं तैलं वसा तथा ।
मज्जा च तं पिबेन्मर्त्यः किञ्चिदभ्युदिते रसौ ॥ १ ॥
स्वायरो जङ्गमश्चैव द्विषोनिः श्लेह उच्यते ।
तिलतैलं स्वायरेषु जङ्गमेषु पूतं वरम् ॥ २ ॥
द्वाभ्यां त्रिभिश्चतुर्मिसैर्वैनकश्चिदुतो महान् ।
पिबेन्न्यहं चतुरहं पञ्चाहं षडहं तथा ॥ ३ ॥
सप्तरात्रात्परं श्लेहः साध्मीभवति सेवितः ।
दोषकाष्ठाग्निवयसां बलं रङ्गा प्रयोजयेत् ॥ ४ ॥
हीनां च मध्यमां ज्येष्ठां मात्रां श्लेहस्य बुद्धिमान् ।
अमात्रया तथाऽकाले मिथ्याहारविहारतः ॥ ५ ॥
श्लेहः करोति शोफार्शम्भान्द्रानिद्राविषंजताः ।
देवा दीप्ताग्रये मात्रा श्लेहस्य पलसंमिता ॥ ६ ॥
मध्यमाय त्रिकर्षी स्वाज्जघन्वाय द्विकर्षिकी ।
अथवा श्लेहमात्राः स्युस्तिस्रोऽन्वाः सर्वसंमताः ॥ ७ ॥
अहोरात्रेण महती जीर्वैलद्वि तु मध्यमा ।
जीर्वैलत्वा दिनार्धेन सा विज्ञेया सुस्वाचक्ष्ण ॥ ८ ॥
अल्पा सादीपनी वृष्या स्वल्पदोषेषु पूजिता ।
मध्यमा श्लेहनी ज्ञेया बृंहणी भ्रमहारिणी ॥ ९ ॥

ज्वेष्टा कुष्ठविषोष्मादग्रहापक्षमारवाशिनी ।
 केवलं पैथिके सर्पिर्वांतिके कवणाम्बितम् ॥ १० ॥
 पेयं बहुकफे वापि व्योषध्दारसमन्वितम् ।
 रुक्मक्षतविकारिणां वातपित्तविकारिणाम् ॥ ११ ॥
 हीनमेधारमुत्तीनां च सर्पिष्पानं प्रदास्यते ।
 कृमिकोष्ठानिकाविष्टाः प्रचूर्णकफमेदसः ॥ १२ ॥
 विषेयुत्तेजसलम्बा ये तैलं दाढ्याधिगन्तु ये ।
 व्याधामर्षिताः कुम्भरेतोरक्ता महारुजः ॥ १३ ॥
 महाक्षिमारुतप्राणा वसाधोग्मा वराः स्मृताः ।
 कृपाशवाः क्लेशसहा वातार्ता दीप्तबहुवः ॥ १४ ॥
 मज्जानमाविषेयुत्ते सर्पिर्वा सर्वतो हितम् ।
 शीतकासे दिवा श्लेहमुष्णकाले विषेतिथि ॥ १५ ॥
 वातपित्ताधिके रात्रौ वातश्लेष्माधिके दिवा ।
 कल्पाश्वत्थनगम्बूषन्मूर्धकपर्णोक्षितार्पणे ॥ १६ ॥
 तैलं घृतं वा सुलीतं दध्ना दोषबलावहम् ।
 घृते कोष्णजलं पेयं तैले सूयः प्रसस्यते ॥ १७ ॥
 वसामश्लोः विषेन्मण्डनमुषानं सुखावहम् ।
 श्लेहद्रिचः शिशून्घृदान्मुकुमारान्कृशानपि ॥ १८ ॥
 मुष्णाकुलानुष्णकाले सह भस्मेन पायवेत् ।
 सर्पिष्मत्ती बहुतिला यवान्मूः स्वरूपतण्डुला ॥ १९ ॥
 मुष्णोष्णा सेव्यमाना तु सद्यः श्लेहनकारिणी ।
 शर्कराचूर्णसंमृष्टे दोहवस्त्रे घृते तु गाम् ॥ २० ॥

दुग्ध्वा क्षीरं पिबेदुष्णं सद्यः स्नेहनमुच्यते ।
 मिध्याचाराद्दुग्ध्वाद्वा यस्य स्नेहो न जीर्यति ॥ २१ ॥
 विहस्य वापि जीर्येत वारिणोष्णेन वामयेत् ।
 स्नेहस्वाजीर्मशद्वापां पिबेदुष्णोदकं नरः ॥ २२ ॥
 तेनोद्गारो भवेच्छुद्धो भक्तमसि रुचिस्रश्वा ।
 स्नेहेन पैत्तिकस्याग्निर्यदा तीक्ष्णतरीकृतः ॥ २३ ॥
 तदास्योद्गीरयेत्पुष्पां विषमं तस्य पाययेत् ।
 शीतं जलं वामयेच्च पिपासा तेन शाम्यति ॥ २४ ॥
 अजीर्णी वर्जयेत्स्नेहमुदरी तरुणत्वरी ।
 दुर्बलोऽभोचकी रूक्षो मूर्खोऽथो मदपीडितः ॥ २५ ॥
 दूतचक्षुर्विरिक्तश्च वान्तस्तृष्णाभ्रमान्वितः ।
 अकालमसृषा नारी दुर्दिने च विवर्जयेत् ॥ २६ ॥
 स्नेहसंशोध्यमलक्ष्मीप्यायामासक्तनिस्तकः ।
 वृद्धा बालाः कृता रुक्षाः क्षीणायाः क्षीणरेतसः ॥ २७ ॥
 बालातांक्षिमिराती ये तेषां स्नेहनमुत्तमम् ।
 बालानुलोम्बं दीप्तोऽक्षिर्वैर्यः क्षिण्वमसंहतम् ॥ २८ ॥
 मृदुक्षिग्वाङ्गता ग्लानिः स्नेहाचेरोऽथ लघवम् ।
 विमलेन्द्रियता सम्बन्धित्वाग्रे रुक्षे निषर्षयः ॥ २९ ॥
 भक्तद्वेषो मुखकायो गुदे दाहः प्रवाहिका ।
 तन्दातिसारः पाण्डुरत्वं भृशं क्षिण्वस्य रुक्षणम् ॥ ३० ॥
 रुक्षस्य स्नेहनं स्नेहैरतिक्षिण्वस्य रुक्षणम् ।
 इवामाकच्यकायैश्च तदपिपयाकमकुम्भिः ॥ ३१ ॥

दीप्तानिः शुद्धकोष्ठश्च गुह्यवातुरेन्द्रियः ।

निर्जलो बलवर्जोऽप्यः स्नेहसेवी भवेन्नरः ॥ ३२ ॥

स्नेहे व्यापामसंघीतवेगाधातप्रजायमान् ।

दिवा स्वप्नमभिष्यन्दि रुक्काञ्च च विषवर्जयेत् ॥ ३३ ॥

इति शार्ङ्गधरसंहितावामुत्तरखण्डे

स्नेहविधिर्नाम प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

स्नेदविधिः

स्नेदश्चतुर्विधः शोणमापोष्णौ स्नेदसंज्ञितौ ।

वपनाहो द्रवः स्नेदः सर्वे वाताग्निहारिणः ॥ १ ॥

स्नेदौ तापोष्णौ प्रायः स्नेष्मणौ समुदीरितौ ।

वपनाहस्तु वातघ्नः पित्तघ्ने द्रवो हितः ॥ २ ॥

महावले महाप्याची क्षीले स्नेदौ महान्स्मृतः ।

दुर्बले दुर्बलः स्नेदो मध्ये मध्यतमो मतः ॥ ३ ॥

बलात् रुक्षः स्नेदो रुक्षश्चिम्बः रुक्षश्चिम्बे ।

कफमेदोवृत्ते वाते कोष्ठां गेहं रवेः करान् ॥ ४ ॥

निशुद्धं मार्गेगमनं गुरुयावरणं श्रुवम् ।

चिन्ताव्यायामभाराश्च सेवेतामयमुक्तये ॥ ५ ॥

येषां बलं विधातव्यं बलिश्चापि हि देहिनाम् ।

शोथनीवाश्च ये केचित्पूर्वं स्वेद्याश्च ते मनाः ॥ ६ ॥

स्वेद्या पूर्वं त्रयोऽपीह भगवद्वर्णयन्मया ।
 अश्मर्षा चातुरो जन्तुः शुमचेऽहस्रकर्मणा ॥ ७ ॥
 पश्चात्स्वेद्या गते शक्ये मूढमर्भगदे तथा ।
 काले प्रजाताऽकाले वा पश्चात्स्वेद्या नितम्बिनी ॥ ८ ॥
 सर्वांस्वेद्याश्लिवाते च जीर्णादारे च कारयेत् ।
 स्वेदाद्वातुश्लिता दोषाः स्नेहक्षिप्तस्य देहिनः ॥ ९ ॥
 द्वयर्थं प्राप्य कोष्ठान्तर्गता वान्ति विरेकताम् ।
 स्त्रियमानशरीरस्य हृदयं कीतकैः स्पृशेत् ॥ १० ॥
 स्नेहाभ्यक्तशरीरस्य कीर्तिराच्छाद्य चक्षुषी ।
 अजीर्णा दुर्बलो मेही क्षतक्षीणाः पिपासितः ॥ ११ ॥
 अतिसारी रक्तविषी पाण्डुरोगी तथोदरी ।
 मदारतो गर्भिणी चैव न हि स्वेद्या विज्ञानता ॥ १२ ॥
 एतानपि मूढुस्नेहैः स्नेदसाध्वायुपाचरेत् ।
 मूढुस्नेहं प्रयुञ्जीत तथा हृन्मुष्कटश्लिषु ॥ १३ ॥
 अतिस्नेदात्सन्धिपीडा दाहस्वृग्णा ह्रमो ध्रुनः ।
 पितासृग्निष्टिकाकोपस्तत्र कीर्तिरुपाचरेत् ॥ १४ ॥
 तेषु तत्पात्रभिधः स्नेदो बालुकवस्तराग्निभिः ।
 कपालकन्दुकपङ्कजैर्यथायोग्यं प्रयुज्यते ॥ १५ ॥
 ऊष्णस्नेहः प्रयोक्तव्यो लोहपिण्डेऽप्यश्वमभिः ।
 प्रतप्तैरन्तसिक्तैश्च काये रहकवेष्टिते ॥ १६ ॥
 अथवा चातनिर्वाशिद्रव्यकायरसादिभिः ।
 तथैर्वटं पुरयित्वा पार्श्वे क्षिद्रं निधाय च ॥ १७ ॥

विमुखासं शिखण्डी च धातुनां काष्ठध्वजाङ्गम् ।
 पद्मकुलास्यं गोपुष्पां नलीं पुष्पाद्द्विहस्तिकाम् ॥ १८ ॥
 सुलोपविष्टं स्वभक्तं गुरुपावसावृतम् ।
 हस्तिक्षुण्डिकया नाश्या स्वेदयेद्वातरोषिणम् ॥ १९ ॥
 गुरुपायाममात्रं वा नूमिमुत्कीर्य स्याद्द्विरेः ।
 काष्ठैर्दग्ध्या तथाऽनुक्ष्य क्षीरधान्याम्बुज्यादिभिः ॥ २० ॥
 चातुर्गव्यैराच्छाद्य शयानं स्वेदयेन्नरम् ।
 एवं माषादिभिः स्त्रिणैः शयानं स्वेदयेन्नरम् ॥ २१ ॥
 शनोपवाहः स्वेदं च कुपोद्वातहरीषधैः ।
 प्रदिह्य देहं चातुर्गव्यैः क्षीरमांसरसान्वितैः ॥ २२ ॥
 अम्बुपिष्टैः सक्तयधैः सुसोष्णैः स्नेहसंयुतैः ।
 उपग्राभ्यान्पुष्पमसैर्जीविनीयगमेन च ॥ २३ ॥
 दधिसौवीरकक्षारैर्वीरतर्पादिना तथा ।
 कुल्लयमाषगोधूमैरतसीतिक्तसर्पैः ॥ २४ ॥
 क्लृप्तपुष्पादेचदासुशोक्तालीरभूलजीरकैः ।
 परण्डमूलवीजैश्च रासामूलकशिग्रुभिः ॥ २५ ॥
 मिश्रिकुष्माकुटेरैश्च लघुनैरम्बुसंयुतैः ।
 प्रसारिष्यभगन्धाभ्यां यत्नाभिर्दृक्कमूलकैः ॥ २६ ॥
 शुद्धपीचानरीचीजैर्यथास्त्राभं समाकृतैः ।
 क्षुण्णैः स्त्रिणैश्च यस्त्रेण बद्धैः संस्वेदयेन्नरम् ॥ २७ ॥
 महाश्वाह्वणसंशोध्य योमः सर्वाभिल्लासिह्वत् ।
 द्वयस्वेदस्तु चातुर्गव्यैराशयेन पूरिते ॥ २८ ॥

कटाहे कोष्ठके वाऽपि सूपविष्टोऽवगाहयेत् ।
 नामैः षट्कुलं वायन्मग्नः काथस्य भार्या ॥ २९ ॥
 कोष्ठाया रुक्मन्धयोः सितसिंहैरिष्टमधत्तुर्नरः ।
 एवं सैकेन तुग्धेन सर्पिषा स्वेदयेन्नरम् ॥ ३० ॥
 एकान्तरे ज्ञान्तरे वा स्नेहो तुक्तोऽवगाहने ।
 शिरामुलैर्लोमकूपैर्धननीभिश्च तर्पयेत् ॥ ३१ ॥
 सरीरे बलमाधत्ते युक्तः स्नेहोऽवगाहने ।
 जलसिकस्य वर्धन्ते यथा मूलेऽङ्गुरास्तरोः ॥ ३२ ॥
 तथा धातुविबृद्धिर्हि स्नेहसिकस्य जायते ।
 मातः परतरः कश्चिदुपायो वातनाशनः ॥ ३३ ॥
 शीतशूलाक्षुपरमे लम्भगीरवनिग्रहे ।
 दीप्ताग्नी मार्दवे ज्ञाते स्वेदनादिरतिर्मेता ॥ ३४ ॥
 सम्यक्सिद्धं विबृद्धितं ज्ञानमुष्याम्बुभिः शनैः ।
 भोजयेच्चानभिष्वन्दि व्याघामं च न कारयेत् ॥ ३५ ॥

इति श्रीचार्ङ्गधरसंहितायामुत्तरखण्डे
 स्वेदविधिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः ।

वमनविधिः ।

शरत्काले वसन्ते च माघशुक्लकाले च देहिनाम् ।
 वमनं देचनं चैव कारयेत्कुशलो निषक्तः ॥ १ ॥
 बलवन्तं कफव्याहं हृष्टासार्तिनिषीदितम् ।

तथा वामनशास्त्रं च धीरचिन्तं च वामयेत् ॥ २ ॥
 विषदोषे सान्धरोगे मन्देऽग्नौ स्त्रीषदेऽर्जुदे ।
 हृद्दोगकुह्वरीसर्पमेहाजीर्णभ्रमेषु च ॥ ३ ॥
 विदारिकापचीकासश्वासपीनसवृद्धिषु ।
 अपक्वारे ज्वरोन्मादे तथा रक्तातिसारिषु ॥ ४ ॥
 नासातम्वोष्ठपाकेषु कर्गन्नावे द्विजिह्वके ।
 गलशुष्कग्रामटीसारे पित्तश्लेष्मगदे तथा ॥ ५ ॥
 मेदोगदेऽरुची चैव वमनं कारयेद्विषह् ।
 न वामनीयस्त्रिमिरी न गुल्मी नोदरी कुशः ॥ ६ ॥
 नातिबुद्धो गर्भिणी च न रज्जुलो न क्षतगुरुरः ।
 मदारौ बालको रुधः क्षुधितश्च निरुहितः ॥ ७ ॥
 वदाकर्षूर्ध्वरक्ती च दुश्छर्दिः केवलानिली ।
 पलङ्गुरोगी कृमिप्याहः पटनास्त्ररघातकः ॥ ८ ॥
 एतेऽप्यजीर्णैश्चाथिता वाम्या वे विषपीडिताः ।
 कन्याप्याह्राथ ते वाम्या मधुककाशपानतः ॥ ९ ॥
 सुकुमारं कुशं बालं वृद्धं भीरुं न वामयेत् ।
 पीया च्यामूमाकण्ठं क्षीरतक्रद्वशीनि वा ॥ १० ॥
 भसाग्नीः श्लेष्मस्त्रिभ्योऽप्येदोवापुनिकुदय रेहिनः ।
 श्लिग्धस्त्रिन्नाय वमनं दत्तं सम्भवन्नवर्तते ॥ ११ ॥
 वमनेषु च सर्वेषु सैन्धवं मधु वा हितम् ।
 श्रीमल्लं वमनं दद्याद्विपरीतं विरेचनम् ॥ १२ ॥
 काप्यद्वयस्य कुडवं अपविष्टा जलाशये ।

अर्धभागावशिष्टं च वमनेऽववचारयेत् ॥ १३ ॥
 कायधाने नवप्रस्था ज्येष्ठा माता प्रकीर्तिता ।
 मध्यमा चण्डिका प्रोक्ता त्रिप्रस्था च कर्नीयसी ॥ १४ ॥
 कटकचूर्णावलेहानां त्रिपलं श्रेष्ठमात्रया ।
 मध्यमे त्रिपलं विद्यात्कर्नीयस्तु पलं भवेत् ॥ १५ ॥
 वमने चापि वेगाः स्युरष्टौ पित्तान्तमुत्तमाः ।
 बहुवेगा मध्यमा वेगाश्चत्वारस्यवरे मताः ॥ १६ ॥
 वमने च विरेके च तथा शोणितमोक्षणे ।
 सार्धत्रयोदशपलं ग्रन्थमाहुर्मनीषिणः ॥ १७ ॥
 कर्क कटुकतीक्ष्णेन पित्रं स्वातुहिमैर्जयेत् ।
 सुखादुक्तव्याम्लोभीः संसृष्टं वायुना कफम् ॥ १८ ॥
 कृष्णं राटफलं सिन्धु कफे कोष्ठाजलैः पिबेत् ।
 पटोलवासानिम्बैश्च पित्ते क्षीतजलं पिबेत् ॥ १९ ॥
 सक्लेष्मयातपीडायां सक्षीरं मदनं पिबेत् ।
 अजीर्णं कोष्ठाधानीवैः सिन्धु पीत्वा वमोत्सुधीः ॥ २० ॥
 वमनं वायुपित्ता च ज्ञानुमाश्रयने स्थितम् ।
 कण्ठमेरण्डनालेन स्पृशन्तं वामघेद्विषम् ॥ २१ ॥
 ललाटे वमतः पुंसः पार्श्वे द्वे च प्रबोधयेत् ।
 प्रसेको हृद्ग्रहः कोठः कण्ठदुर्दुश्छर्दिताञ्जयेत् ॥ २२ ॥
 अतिचान्ते भवेत्पुष्पा द्विकोद्वारी विसंश्रुता ।
 त्रिद्वानिःसरणं चाक्षुष्यौच्यौच्यैर्हनुसंहतिः ॥ २३ ॥
 रक्तच्छर्दिः क्षीवनं च कण्ठे पीडा च जायते ।

वमनस्यातिबोगे तु मृदु कुर्याद्विरेचनम् ॥ २४ ॥

वमनान्तःप्रविष्टायां विद्धायां कण्डप्रहः ।

स्निग्धाम्लकवर्गेर्हृषीकेशीररसैर्दितः ॥ २५ ॥

प्लान्धान्मलानि स्नादेवुक्तस्य चान्धेऽमृतो नराः ।

निःसृता तु तिलद्राक्षककन्दे लिप्ता प्रवेशयेत् ॥ २६ ॥

न्यासृतेऽक्षिणं प्लान्धवक्त्रे पीडयेच्च शनैः शनैः ।

इनुमोक्षे स्मृतः स्वेदो नखं च श्लेष्मवातद्वय ॥ २७ ॥

रक्तपित्तविधानेन रक्तच्छर्दिमुपाचरेत् ।

शालीरसाञ्जनोशीरकाञ्चनन्दनवारिभिः ॥ २८ ॥

सन्धं कृत्वा पाययेच्च सप्ततप्तौदशर्केन ।

शान्धपन्थनेन तृणपादाः पीडाच्छर्दिसमुद्भवाः ॥ २९ ॥

कण्डशिरसां शुद्धिर्दीप्ताक्षित्यं च साधनम् ।

कफपित्तविनाशञ्च सन्धपान्तस्य चेष्टितम् ॥ ३० ॥

ततोऽपराह्णे दीप्ताग्निं सुद्रुपष्टिकशालिभिः ।

हृषीञ्च जाङ्गलरसैः कृत्वा गृध्रं च भोजयेत् ॥ ३१ ॥

तन्मूत्रा निद्राऽऽसदीर्गान्धं कण्डूञ्च ग्रहणी विषम् ।

सुचान्तस्य च पीडयि भवन्त्येते कदाचन ॥ ३२ ॥

अजीर्य शीतपानीयं न्यायामं मिथुनं तथा ।

सोढान्यहं प्रकोपं च दिनेकं वर्जयेत्सुधीः ॥ ३३ ॥

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायास्तुतरखण्डे वमन-

विभिर्नाम तृतीयोऽध्यायः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

विरेचनविधिः

स्निग्धस्निग्धस्य चान्तस्य दद्यात्सम्पन्निरेचनम् ।

अचान्तस्य त्वघ्नःसप्तो ग्रहणीं छादयेत्कफः ॥ १ ॥

मन्दक्षि गौरवं कुर्याज्जनयेद्वा प्रवाहिकाम् ।

अथवा पाचनैरानं बलात् च विपाचयेत् ॥ २ ॥

स्निग्धस्त खेदनेः कर्षे खेदैः स्निग्धस्य रेचनम् ।

गरदती चसन्ते च वेदशुद्धौ विरेचयेत् ॥ ३ ॥

अन्यदात्यधिके काले शोधनं शीलयेद्बुधः ।

पिप्पे विरेचनं युष्पादामोद्भूते नदे तथा ॥ ४ ॥

उदरे च तथाभ्याने कोष्ठशुद्धौ विशेषतः ।

दोषाः कदाचित्कुप्यन्ति जित्वा लङ्घयपाचनैः ॥ ५ ॥

ये तु संशोधनैः शुद्धा न तेषां पुनरुद्वेगः ।

बालकृद्धावतिस्निग्धाः क्षतक्षीणो भयान्वितः ॥ ६ ॥

आन्तस्तृपार्तः स्थूलश्च गर्भिणी च नवज्वरी ।

नवप्रसूता नारी च मन्दक्षिश्च मृदालयी ॥ ७ ॥

सह्यार्दितश्च रुद्धश्च न विरेच्या विज्ञानता ।

जीर्णज्वरी गरम्याप्तो वातरन्धी भगन्दरी ॥ ८ ॥

अर्शःवाण्डूदरग्रन्थिःशत्रोणारुचिपीडिताः ।

योनिरोगग्रमेहार्ता तुलमाहीहजगार्दिताः ॥ ९ ॥

विजृम्भिच्छर्दिविस्फोटविपूचीकुष्ठम्वुताः ।

कर्णनासाशिरोवक्रमुद्मेदामवान्विताः ॥ १० ॥
 द्विहृशोवाकिरेमार्ताः कुमिक्षीणानिर्लार्दिताः ।
 ह्युलिनो मूत्रपाताती विरेकाही नरा मताः ॥ ११ ॥
 बहुविधो मृदुः कोष्ठो बहुलेप्सा च मध्यमः ।
 बहुवातः क्रकोष्ठो दुर्विरिच्यः स कथ्यते ॥ १२ ॥
 मृदी मावा मृदौ कोष्ठे मध्यकोष्ठे च मध्यमा ।
 क्रे नीक्षणा मता द्रव्यैर्मुदुमध्यमतीक्ष्णैः ॥ १३ ॥
 मृदुद्रोक्षापयश्चक्षुर्लैलैरपि विरिच्यते ।
 मध्यमस्त्रिभुतातिकाराजवृक्षैर्विरिच्यते ॥ १४ ॥
 कूरः क्षुब्धपयसा हेमक्षीरीदन्तीफलादिभिः ।
 माशोत्तमा विरेकस्य त्रिशद्वेगैः कफान्तिका ॥ १५ ॥
 वेगैर्विलतिभिर्मध्या हीनोक्त दशवेगिका ।
 द्विपलं श्रेष्ठमाप्यातं मध्यमे च पलं भवेत् ॥ १६ ॥
 पलार्धं च कषायाण्यं कनीयस्तु विरेचनम् ।
 कल्कमोदकचूर्णाणां कर्षं मध्याग्न्यलेहृतः ॥ १७ ॥
 कर्षद्वयं पलं वापि वयोरोग्नाद्यवेक्षया ।
 पिच्छोत्तरे त्रिदुर्बलं द्राक्षाकायादिभिः पिबेत् ॥ १८ ॥
 त्रिफलाकायधनोमूत्रैः पिबेत्त्रयोपं कफार्दितः ।
 त्रिदृत्तैश्चवसुपटीनां चूर्णमम्लैः पिबेन्नरः ॥ १९ ॥
 चातार्दितो विरेकाय ज्ञाह्वजानां रसेन वा ।
 पुरस्कृतैलं त्रिफलाकायधेन द्विगुणेन च ॥ २० ॥
 शुभं पीतं पयोमिवां न चिरेण विरिच्यते ।

त्रिवृता कीटजं बीजं पिप्पली विश्वमेवजम् ॥ २१ ॥
 समुद्गीकारसङ्कीर्णं वर्षाकाले विरेचनम् ।
 त्रिवृदुरालभासुस्ताशकैरोदीन्यचन्दनम् ॥ २२ ॥
 द्राक्षांशुना सयहीकं शीतलं च घनाल्पये ।
 त्रिवृता चित्रकं पाठा ह्यज्जाजी सरसा यथा ॥ २३ ॥
 हेमक्षीरी च हेमन्ते चूर्णमुष्णाम्बुना पिबेत् ।
 पिप्पली नागरं सिन्धु श्यामा त्रिवृतया सह ॥ २४ ॥
 त्रिहेतुक्षौद्रेण सिशिरं वसन्ते च विरेचनम् ।
 त्रिवृता शर्करा तुल्या शीघ्रकाले विरेचनम् ॥ २५ ॥
 अभया मुरिचं ह्रुण्डीविदङ्गामलकानि च ।
 पिप्पली पिप्पलीमूलं स्वल्पं सुसामेय च ॥ २६ ॥
 एतानि समभक्तानि दन्ती च द्विगुणा भवेत् ।
 त्रिवृदष्टगुणा श्रेया षड्गुणा चाथ शर्करा ॥ २७ ॥
 मधुवा मोदकान्कृत्वा कर्षमात्रमायतः ।
 एकैकं भक्षयेत्प्रातः शीतं चानुविबेजलम् ॥ २८ ॥
 तावद्विरिष्यते जन्तुर्बोवदुष्णं न सेवते ।
 पानाहारविहारेषु भवेन्नियोजनः सदा ॥ २९ ॥
 विषमज्वरमन्दाग्निपाण्डुकासमण्डराश्च ।
 दुर्नामकुष्ठगुल्मार्शोगलगण्डश्चमोदराश्च ॥ ३० ॥
 विदाहक्षीहमेहौघं वदमार्णं वयवाम्बुना ।
 वातरोगांस्तथाध्मानं मूत्रकुष्ठानि चाश्मरीम् ॥ ३१ ॥
 पृष्ठशर्शोरुजघनजह्नीदुररुजं जयेत् ।

सततं कीलनादेशो पलितानि प्रणाशयेत् ॥ ३२ ॥
 अभयामोदका ह्येते रसायनवराः स्मृताः ।
 पीत्वा विरेचनं कीलतलैः संक्षिप्य चक्षुषी ॥ ३३ ॥
 सुगन्धिं किञ्चिदाज्जलं ताम्बूलं कीलयेच्चरः ।
 निर्वोतस्थो न वेगाच्च भारयेच्च स्वपेत्तथा ॥ ३४ ॥
 पीताम्बु न स्पृशेत्तत्रापि कोणानीरं पिबेन्मुहुः ।
 बलासौषधितानि वायुर्वाग्भ्यो यथा मजेत् ॥ ३५ ॥
 रेकाज्जथा मलं पित्तं भेषजं च कफो मजेत् ।
 पुर्विरिक्तस्य नामेस्तु स्रग्धस्यं कुक्षिशूलता ॥ ३६ ॥
 पुरीषवातसंगश्च कण्ठमण्डलगौरवम् ।
 विदहोऽन्धिराभ्यानं भ्रमश्छर्दिश्च तावते ॥ ३७ ॥
 तं पुनः पाचनैः श्लेहैः पक्त्वा संश्लेष्टं रेचयेत् ।
 सैन्यलोपद्रवा पान्ति दीप्तोऽग्निलक्ष्णतां भवेत् ॥ ३८ ॥
 विरेकस्यातिबोनेन मूर्छां श्लेष्टो गुदस्य च ।
 शूलं कफातिबोणः स्यान्मांसवाचनसंनिभम् ॥ ३९ ॥
 मेदोनिभं जलाभासं रक्तं चापि विरिच्यते ।
 तस्य पीताम्बुभिः क्षिपत्वा क्षरीरं तण्डुलाम्बुभिः ॥ ४० ॥
 मधुमिश्रैस्तथा पीतैः कारयेद्भ्रमनं नृहु ।
 सहकारत्वचः कटको दध्ना क्षीवीरकेन वा ॥ ४१ ॥
 पिष्टो नाभिप्रलेपेन हृन्त्यतीसारमुक्तवगम् ।
 अजाधीरं रसं चापि वैष्णिकं हारिणं तथा ॥ ४२ ॥
 शालिभिः पट्टिकैः स्वरूपं मसूरिर्वापि भोजयेत् ।

क्षीतैः संप्राहिभिर्द्रव्यैः कुर्वीत्यग्रहणं विषह ॥ ४३ ॥
 लाघवे सनसस्तुष्टावजुलोमे गतेऽभिले ।
 सुखिरक्तं नरं ज्ञात्वा पाचनं पाचयेद्विशि ॥ ४४ ॥
 इन्द्रियाणां वलं बुद्धेः प्रसादो बह्निर्दीपनम् ।
 धातुस्यैवं यवःस्यैवं भवेद्देवनसेवनाद् ॥ ४५ ॥
 प्रवातसेवा शीताम्बु स्नेहाभ्यङ्गमर्जीयताम् ।
 व्याधामं मैथुनं चैव न सेवेत् विरेचितः ॥ ४६ ॥
 शालिषष्टिकमुद्राक्षैर्यवान् भोजयेत्कृताम् ।
 जाङ्गलैर्विष्किराणां वा रसैः शाख्योदनं हितम् ॥ ४७ ॥
 इति श्रीशार्ङ्गधरश्रितायामुत्तरखण्डे विरेचन-
 विधिर्नाम चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

बलिविधिः

बलिर्द्विधाऽनुवासाख्यो निरुहश्च ततः परम् ।
 यः स्नेहैर्दीपिते स स्यादनुवासननामकः ॥ १ ॥
 कषायधीरनैलेर्यो निरुहः स गिरायते ।
 बलिर्निर्दीपिते यस्मात्तस्माद्बलिरिति स्मृतः ॥ २ ॥
 तत्रानुवासननाम्यो हि बलिर्यः सोऽत्र कथ्यते ।
 पूर्वमेव ततो बलिर्निरुहाख्यो भविष्यति ॥ ३ ॥
 निरुहानुत्तरश्चैव बलिः स्यात्तुत्तराभिधः ।

अनुवासेनभेदश्च मात्रावस्थिरहीनः ॥ ४ ॥
 पञ्चद्वयं तस्य मात्रा तस्मादर्थापि वा भवेत् ।
 अनुवाकस्तु सङ्गः स्यात्सीध्यादिः केवलानिर्ली ॥ ५ ॥
 नानुवाकस्तु कुटी स्वान्मेही स्थूलस्तथोदरी ।
 नास्वात्मा नानुवासाः स्युरजीर्णान्मादनुदयुताः ॥ ६ ॥
 शौकमुर्जाऽश्निभदवास्तकासभयानुराः ।
 नेत्रं कार्यं सुवर्णादिधातुभिरुक्षयेषुभिः ॥ ७ ॥
 गलेर्दन्तैर्विषाण्याग्रैर्मणिभिर्वा विधीयते ।
 एकवर्षाणु पदुर्ध्वं वायन्मानं पदद्वयम् ॥ ८ ॥
 ततो द्वादशकं वायन्मानं स्यादष्टसंमितम् ।
 ततः परं द्वादशभिरङ्गुलैर्नैवदीयेता ॥ ९ ॥
 मुहूर्च्छिर्द्धं कलायामं छिद् कौलास्थिसंनिभम् ।
 कथासंख्यं भवेत्तेजः स्तब्धं गोपुच्छसंनिभम् ॥ १० ॥
 आतुराद्गुह्यमानेन सूत्रे स्थूलं विधीयते ।
 कनिष्ठिकापरीजादमग्रे च मुहूर्च्छसुखम् ॥ ११ ॥
 तन्मूले कर्मिके द्वे च कार्ये भागाच्चतुर्वेकात् ।
 योजयेत्तत्र बलिं च सन्ध्यादयविधानतः ॥ १२ ॥
 शुभाजशूकरनवां महिषस्यापि वा भवेत् ।
 सूत्रकोशस्य वस्तिस्तु तद्वत्मानेन चर्मजः ॥ १३ ॥
 कषायरक्तः सुसुदुर्बलिः सिन्धो दहो हितः ।
 अजबलेस्तु नेत्रं स्याच्छूदनमष्टाङ्गुलीन्मितम् ॥ १४ ॥
 मुहूर्च्छिर्द्धं सूत्रपक्षनक्तिकापरिणादि च ।

हरीशोपचयं ययौ यलमासोग्यमायुपः ॥ १५ ॥
 कुरुते परितुष्टिं च वसतिः सम्पगुचासितः ।
 दिवसान्ते वसन्ते च खेहवसिः प्रदीयते ॥ १६ ॥
 ग्रीष्मवर्षाशरत्काले रात्रौ स्यादनुवासनम् ।
 न चातिस्निग्धमसन्नं भोजयित्वाऽनुवासयेत् ॥ १७ ॥
 मरुं मूर्खं च जनयेद्विधा खेहः प्रयोजितः ।
 कर्षं भुक्तवतोऽत्यक्षं बलं वर्षैश्च दीयते ॥ १८ ॥
 हीनमात्राभूधौ बली नातिकार्यकरी स्मृतौ ।
 अतिमात्रौ तथानाहकुमात्रीसारकारकौ ॥ १९ ॥
 उत्तमस्य बलैः षट्भिर्मध्यमस्य पदैस्त्रिभिः ।
 पलाभ्यर्थेन हीनस्य सुक्ता मात्रानुवासने ॥ २० ॥
 सताङ्गसैन्यवाज्यां च देयं खेहे च पूर्णकम् ।
 तन्मात्रोत्तममभ्यान्तः षट्चतुर्हयमापकैः ॥ २१ ॥
 विरेचनात्सत्तरात्रे गते जातबलाय च ।
 भुक्ताद्यावानुवासाय चन्द्रिर्द्वयोऽनुवासनः ॥ २२ ॥
 अथानुवास्यै स्वभक्तमुष्णाम्बुस्त्रेदितं ज्ञानैः ।
 भोजयित्वा यथाशास्त्रं कृतचक्रमणं ततः ॥ २३ ॥
 तस्मृष्टानिलविष्मूर्धं योजयेत्खेहवसिना ।
 सुप्तस्य वामपार्श्वेन वामजह्वाग्रसारिलः ॥ २४ ॥
 कुक्षितावरजहस्तं मेघं स्निग्धगुदे न्यसेत् ।
 बद्धा वसिमुखं सूत्रैर्दामहस्तेन धारयेत् ॥ २५ ॥
 पीडयेदक्षिणेनैव मध्यवेगेन भीरवीः ।

अनुवासेनभेदश्च मात्रावस्थिरहीनः ॥ ४ ॥
 पञ्चदशं तस्य मात्रा तस्मादर्थापि वा भवेत् ।
 अनुवाकस्तु सङ्गः स्यात्सीध्यादिः केवलानिर्ली ॥ ५ ॥
 नानुवाकस्तु कुटी स्वान्मेही स्थूलस्तथोदरी ।
 नास्वाभ्या नानुवासाः स्युरजीर्णान्मादनुदयुताः ॥ ६ ॥
 शौकमुर्जाऽश्निभदवास्तकासभयानुराः ।
 नेत्रं कार्यं सुवर्णादिधातुभिरुक्षयेणुभिः ॥ ७ ॥
 गलेर्दन्तैर्विषाण्यैर्मणिभिर्वा विधीयते ।
 एकवर्षाणु पदुर्ध्वं वायन्मानं पदद्वयम् ॥ ८ ॥
 ततो द्वादशकं वायन्मानं स्यादष्टसंमितम् ।
 ततः परं द्वादशभिरङ्गुलैर्नैवदीयेता ॥ ९ ॥
 मुहुरिच्छद्ं कलायामं छिद् कौलास्थिसंनिभम् ।
 कथासंख्यं भवेत्तेजः स्तब्धं वीपुच्छसंनिभम् ॥ १० ॥
 आतुराङ्गुष्ठमानेन मूले स्थूलं विधीयते ।
 कनिष्ठिकापरीजादमग्रे च मुहुरिस्सुखम् ॥ ११ ॥
 तन्मूले कर्मिके द्वे च कार्ये भागाच्चतुर्वेकात् ।
 योजयेत्तत्र बलिं च सन्धद्वयविधानतः ॥ १२ ॥
 शृणाजशूकरनवां महिषस्यापि वा भवेत् ।
 सूत्रकोशस्य वस्तिस्तु तद्व्यामेन चर्मजः ॥ १३ ॥
 कषायरक्तः सुसुदुर्बलिः सिन्धो दहो हितः ।
 अजबसेस्तु नेत्रं स्याच्छूदनमष्टाङ्गुलीन्मितम् ॥ १४ ॥
 मुहुरिच्छद्ं सूत्रपक्षनक्तिकापरिणादि च ।

अष्टमो नवमश्चापि मज्जाने च यथाक्रमम् ॥ ३७ ॥
 एवं शुक्रमस्तान्दोषान्हिरण्यः साधु साधयेत् ।
 अष्टादशाष्टादशकान्धसिन्धो यो निषेवते ॥ ३८ ॥
 स कुम्भरचकोऽप्यथ जघेत्तद्वयोऽमरग्रमः ।
 रुक्माय बहुवाताय स्नेहवर्जिते दिने दिने ॥ ३९ ॥
 दद्याद्द्विचक्रधान्येषामनन्यां बाधामपाहरेत् ।
 स्नेहोऽल्पमात्रो रुक्माणां दीर्घकालमवलम्बः ॥ ४० ॥
 तथा निरुहः सिन्धानामल्पमात्रः प्रचल्यते ।
 भयवा यस्य तत्कालं स्नेहो निर्याति केवलः ॥ ४१ ॥
 तस्यान्योऽल्पतरो देवो न हि सिद्धस्यतिष्ठति ।
 अशुद्धस्य मलोन्मिथः स्नेहो नैति यदा पुनः ॥ ४२ ॥
 तदा शैथिल्यमाप्नानि शुलं श्वासश्च जायते ।
 पक्काशये गुस्सवं च तत्र दद्याद्विरुद्धणम् ॥ ४३ ॥
 रीक्ष्णं रीक्ष्णौषधैर्युक्ता फलवर्तिहिता तथा ।
 यधानुलोमलं वायुमैलं स्नेहश्च जायते ॥ ४४ ॥
 तथा विरेचनं दद्यात्रीक्ष्णं नस्यं च शस्यते ।
 यस्य गोपद्वये कुर्षोरस्नेहवन्तिरनिःसृतः ॥ ४५ ॥
 सर्वोऽल्पो वा कृते रीक्ष्णानुपेक्षः स विज्ञानता ।
 अनायातं त्वहोरात्रे स्नेहं संशोधनैर्हरेत् ॥ ४६ ॥
 स्नेहवस्तावनायाते नान्यः स्नेहो विधीयते ।
 गुह्यच्येरण्डप्लीकभाह्निर्युषकरोहिषम् ॥ ४७ ॥
 शतावरीं सहचरं काकनासां पलोन्मिताम् ।

नचमायातसीकोलकुलस्थान्प्रसृतोन्मिताम् ॥ ४८ ॥

चतुर्दोषेऽभ्यसः पक्त्वा द्रोणशेषेण तेन च ।

पथैस्तैलद्वयं पेष्येत्सीयनीचैः फलोन्मिताः ॥ ४९ ॥

अनुवासानमेतद्धि सर्वदातविकारमुत् ।

पदसप्ततिव्यावदस्तु चायन्ते अक्षिरुर्मणः ॥ ५० ॥

दृष्टितानसमुदायेन ताभिरिक्त्वास्तु सुशुताम् ।

पानाहारविहाराश्च परिहाराश्च कृत्वाशः ॥ ५१ ॥

सौहृदानसनाः कार्ये नात्र कार्ये विचारणा ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायामुत्तरखण्डे सौहृदस्तिवि-
धिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

निरुद्धवस्तिविधिः ।

निरुद्धवस्तिर्बहुधा विद्यते कारणान्तरैः ।

तेरेव तस्य नामानि कृतानि मुनिपुङ्गवैः ॥ १ ॥

निरुद्धस्यापरं नाम प्रोक्तमास्यापनं बुधैः ।

स्यस्यानस्थापनादोषघातूनां स्थापनं मतम् ॥ २ ॥

निरुद्धस्य प्रमाणं च ग्रन्थे पादोत्तरं परम् ।

मध्यमे ग्रन्थमुत्तिष्ठ हीनस्य कुडवाश्रयः ॥ ३ ॥

अतिविग्धोच्छिद्यदोषी क्षतोरस्कः कुलसूया ।

आध्मानश्चादिद्विकारैः कासश्चातप्रपीडितः ॥ ४ ॥

गृहशोकातिशारातो विपुर्नीकुलसंयुतः ।
 गर्भिणी मनुमेही च नास्वाप्यथ जलोदरी ॥ ५ ॥
 क्षातव्याधालुदावर्ते क्षातासृत्विषमज्वरे ।
 मूर्छानृणोदरानाहमूत्रकुण्डारमरीचु च ॥ ६ ॥
 बृद्धासृग्दरमन्दाक्षिप्रमेहेषु निरुहणम् ।
 क्षुलेऽम्लपित्ते हृद्गोमे योतयेद्विविधद्रुवः ॥ ७ ॥
 कल्मषानिलविष्मूले स्थिग्धस्त्रिभमभोवितम् ।
 मध्याह्ने गृहमध्ये च वधायोम्यं निरुहयेत् ॥ ८ ॥
 स्नेहवस्त्रिविधानेन शुभः कुर्यान्निरुहणम् ।
 जाते निरुहे च ततो भवेत्तुल्यकृत्वासनः ॥ ९ ॥
 तिष्ठेन्मुहूर्तमात्रं तु निरुहणमनेष्टया ।
 अनायासं मुहूर्ते तु निरुहं शोधनेर्हरेत् ॥ १० ॥
 निरुहैरेव मतिमान्धारमूत्राम्लतैन्वयैः ।
 यस्य क्रमेण गच्छन्ति विद्वत्तकफवायवः ॥ ११ ॥
 लाघवं चोपजायेत सुनिरुहं तमादिशेत् ।
 यस्य स्वाहृत्तिरल्पाल्पवेगो हीनमलानिष्ठः ॥ १२ ॥
 मूत्रार्तिवात्प्राग्धिमान्दुर्निरुहं तमादिशेत् ।
 विविक्तता मवस्तुष्टिः स्थिग्धता व्याधिनिग्रहः ॥ १३ ॥
 आस्थापनस्नेहवस्त्योः सम्यग्दाने तु लक्षणम् ।
 अनेन विधिना पुण्यान्निरुहं वसिदानवित् ॥ १४ ॥
 द्वितीये वा तृतीये वा चतुर्थे वा यथोचितम् ।
 मध्येह एकः पवने पित्ते द्वौ पयसा सह ॥ १५ ॥

कपापकट्टकक्षायाः कपे कोष्मास्रयो हिताः ।
 पिचक्षेष्मानिकाविष्टं क्षीरयूपरसैः कमात् ॥ १९ ॥
 विरुद्धं योजयित्वा च ततस्तदनुवासयेत् ।
 सुकुमारस्य वृद्धस्य वातस्य च मृदुर्हितः ॥ २० ॥
 बन्तिस्त्रीणां मधुकस्तु तेषां हृन्वाइलायुषी ।
 दद्याद्दुग्धेशवं पूर्वं मध्ये दीपहरं ततः ॥ २१ ॥
 पञ्चाब्धसप्तमीये च दद्याद्दन्तिं पिचक्षणः ।
 पुरण्वधीजं मधुकं पिप्पलीं सैन्धवं चण्डा ॥ २२ ॥
 हनुषाफलकल्कञ्च बन्तिदुग्धेशनः स्मृतः ।
 शताह्वा मधुकं विज्यं कीटजं कछमेव च ॥ २३ ॥
 सकाक्षिकः तगोमूत्रो बन्तिदीपहरः स्मृतः ।
 विचट्टुर्मधुकं मुन्नां तथैव च रसाञ्जनम् ॥ २४ ॥
 सक्षीरः शस्त्रते बन्तिदीपाणां समनः स्मृतः ।
 शोधनद्रव्यनिकायैस्तत्करकैः खेदसैन्धवैः ॥ २५ ॥
 युक्त्या खमेव मथिता बस्तयः शोधकाः स्मृताः ।
 त्रिफलाकाथगोमूत्रक्षौद्रक्षारसमायुताः ॥ २६ ॥
 कपकादिप्रतीपापैर्बस्तयो लेखनाः स्मृताः ।
 गृह्णन्द्रव्यनिष्कायैः कर्कशैर्मधुरकैर्मुक्ताः ॥ २७ ॥
 सर्पिर्मसिरसोपेता बस्तयो गृह्णाः स्मृताः ।
 वर्पैरावतीशेखुशाद्यमलीधम्बनावराः ॥ २८ ॥
 क्षीरसिद्धाः क्षौद्रयुक्ता नास्त्रा पिप्पिलसंज्ञिताः ।

अजोरश्रेणमधिरैर्बुक्ता देवा विचक्षणैः ॥ २६ ॥
 माया पिच्छिलवस्तीनां पल्लवोद्गमिर्मता ।
 दक्षादी सैन्धवस्वाक्षं मधुनः प्रसृतिद्रवम् ॥ २७ ॥
 विनिर्मम्य ततो दद्यात्स्नेहस्य प्रसृतित्रयम् ।
 एकीभूते ततः स्नेहे कलकस्य प्रसृति क्षिपेत् ॥ २८ ॥
 संसृष्टिते कषायं तु चतुःप्रसृतिसंमितम् ।
 क्षिप्त्वा विमम्य दद्याच्च निरुहं कुशलो भिषक् ॥ २९ ॥
 दाते चतुष्पलं क्षौद्रं दद्यात्स्नेहस्य षट्पलम् ।
 विते चतुष्पलं क्षौद्रं स्नेहं दद्यात्पलत्रयम् ॥ ३० ॥
 कफे च षट्पलं क्षौद्रं क्षिपेत्स्नेहं चतुष्पलम् ।
 एरण्डकायतुल्यांशं मधुतैलं पलायकम् ॥ ३१ ॥
 दातुष्पापलाधेन सैन्धवाधेन संयुतम् ।
 मधुतैलकसंज्ञोऽयं बन्धिः स्रजविलोटितः ॥ ३२ ॥
 मेदोगुल्मकृमिप्लीहमलोदाघर्तनाशनः ।
 बलवर्णकरश्चैव कृष्यो वीपनहृदयाः ॥ ३३ ॥
 क्षौद्रान्यक्षीरतैलानां प्रसृतिः प्रसृतिर्भवेत् ।
 हृत्पुपासैन्धवाक्षांशी बन्धिः स्वादीपनः परः ॥ ३४ ॥
 एरण्डमूलनिष्काधो मधु तैलं ससैन्धवम् ।
 दृष्य सुत्तरयो बन्धिः सखचापिप्यलीकलः ॥ ३५ ॥
 पञ्चमूलस्य निष्काधसैलं समाधिका मधु ।
 ससैन्धवः स्रमधुकः सिद्धबन्धिरिति स्मृतः ॥ ३६ ॥

स्नानमुष्णोदकेः कुर्वीदद्यात् स्रग्मज्जीर्यताम् ।

वर्जयेदपरं सर्वमाचरेत्स्नेहवस्त्रिषत् ॥ ३७ ॥

इति शार्ङ्गधरसंहितायामुत्तरखण्डे निम्बह-
स्त्रिविविधनिर्णयः पष्ठोऽध्यायः ।

सप्तमोऽध्यायः ।

उत्तरवस्त्रिविधिः ।

अतः परं प्रवक्ष्यामि वस्त्रमुत्तरसंज्ञितम् ।

द्वादशाङ्गुलकं नेत्रं मध्ये च कृतकर्णिकम् ॥ १ ॥

मालतीपुष्पवृक्षाभं छिद्रं सर्वपनिर्णयम् ।

पञ्चविंशतिवर्षाणामधोभावा द्विकर्णिकी ॥ २ ॥

तदूर्ध्वं पलमात्रा च स्नेहस्रोक्ता भिषग्दरिः ।

अधाम्बापानशुद्धस्य नृत्तस्य स्नानभोजनैः ॥ ३ ॥

स्थितस्य ज्ञानुमात्रेण पीठे सिद्धशलाकया ।

स्निग्धया मेदुर्माणं च ततो नेत्रं निवोजयेत् ॥ ४ ॥

शनिः शनैर्धृताभ्यक्तं मेदुरन्ध्रेऽङ्गुलानि पद ।

ततोऽप्यपीठवेद्वन्ति शनैर्नेत्रं च निद्वेदेत् ॥ ५ ॥

ततः प्रत्यागते स्नेहे स्नेहवस्त्रिकमो द्वितः ।

स्त्रीणां कनिष्ठिकास्पृष्टं नेत्रं कुर्वीदद्यात्कुलम् ॥ ६ ॥

मुद्गरपेशं योजयेत् च धोम्यन्तअतुरकुलम् ।

द्वादशं मूत्रमार्गे च सूक्ष्मं नेत्रं निवोजयेत् ॥ ७ ॥

मूत्रकृच्छ्रविकारेषु बालानां त्येकमङ्गुलम् ।
 शनैर्निष्क्रम्यमाद्येषु सूक्ष्मं नेत्रं विचक्षणैः ॥ ८ ॥
 योनिमार्गेषु नारीणां खेदमात्रा द्विपालिकी ।
 मूत्रमार्गे पल्लोन्माना बालानां च द्विकार्षिकी ॥ ९ ॥
 उत्तानासि स्त्रियै दद्याद्दूर्ध्वजान्त्रै विचक्षणः ।
 भयव्यागच्छति निषम्यस्यामुत्तरसंश्रिते ॥ १० ॥
 भूयो वसि निदध्याच संयुक्तैः शोधयैर्यैः ।
 फलवर्ति निदध्याद्वा योनिमार्गे दद्यां निषङ्ग ॥ ११ ॥
 सूत्रैर्विनिर्मितां स्निग्धां शोभनद्रव्यसंयुताम् ।
 दद्यामाने तथा वस्त्री दद्याद्वासि विशारदः ॥ १२ ॥
 क्षीरिशुक्लकषायेण पयसा वतिलेन वा ।
 वसिः शुक्ररजः पुंसां स्त्रीणामार्तवजां रुजस् ॥ १३ ॥
 हन्वाहुत्तरवसिस्तु नोपितो मेहिनां क्वचित् ।
 सम्बन्धस्तस्य छिद्धानि व्यापदः क्षम एव च ॥ १४ ॥
 वसोत्तरसंज्ञस्य वामनं खेदवसिना ।
 पूताभ्यक्ते गुदे क्षेप्या लक्ष्म्या स्वाङ्गुलसंनिभा ॥ १५ ॥
 मलप्रवर्तिनी वसिः फलवर्तिश्च सा स्मृता ।

इति श्रीभार्गवखरचरित्तायामुत्तरखण्डे उत्तरवसि-
 विधिर्नाम सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

नस्वविधिः

नखं तल्लभ्यते धीरैर्नासाग्राह्यं यदीषधम् ।
 नायनं नस्वकर्मैति तस्य नामद्वयं मतम् ॥ १ ॥
 नखमेदो द्विधा प्रोक्तो रेचनं खेहनं तथा ।
 रेचनं कर्षणं प्रोक्त खेहनं सृष्ट्वं मतम् ॥ २ ॥
 कचचित्तामिलध्वसे पूर्वमध्यापराङ्गके ।
 दिने तु वृद्धते नखं रात्राचप्युत्कटे गदे ॥ ३ ॥
 नखं त्यजेद्भोजनान्ते दुर्दिने चापतर्पणे ।
 तथा नवप्रतिष्ठाप्यी गर्भिणी गरदूषितः ॥ ४ ॥
 अजीर्णी दूतबन्धश्च बीतखेहोदकासकः ।
 कुट्टः शोकाभिभूतश्च तुषर्तो वृद्धबालकौ ॥ ५ ॥
 वेगाजरोधी स्नातश्च स्नातुकामश्च वर्जयेत् ।
 अष्टवर्षस्य यावत्स्य नखकर्म समाचरेत् ॥ ६ ॥
 अशीतिवर्षादूर्ध्वं च नायनं नैव दीयते ।
 अथ वैरेचनं नखं ग्राह्यं तैलैः सुतीक्ष्णकैः ॥ ७ ॥
 तीक्ष्णभेषजसिद्धिर्वा खेहैः क्वचि रसैस्तथा ।
 नास्तिकारन्धबोरही पदं चत्वारश्च विन्दवः ॥ ८ ॥
 प्रत्येकं रेचने योज्या मुख्यमध्यान्त्यमावधा ।
 नखकर्मणि दातव्यं शार्पिकं तीक्ष्णमीषधम् ॥ ९ ॥
 द्विहु स्वाद्यधमात्रं तु मार्पिकं सैन्धवं मतम् ।

शीरं वैवाटशानं स्वात्पानीयं च त्रिकार्षिकम् ॥ १० ॥
 कार्षिकं मधुरं द्रव्यं नखाकर्मणि योजयेत् ।
 अवपीडः प्रथमं ह्रीं धेनुचपरीं स्मृतौ ॥ ११ ॥
 क्षिरोविरेचनस्यात्र तौ तु देवी यथावधम् ।
 कन्धीकृतादीषधाद्यः पीडितो निःसृतो रसः ॥ १२ ॥
 सोऽवपीडः समुद्रिहृत्सीक्ष्णद्रव्यसमुद्भवः ।
 यदकुला द्विजका या नाही पूर्णं तथा धमेत् ॥ १३ ॥
 तीक्ष्णं कोलमित्तं वक्रवातैः प्रथमं हि तत् ।
 कर्णजपुगले रोमे कफये स्वरसंक्षये ॥ १४ ॥
 अरोचके प्रतिश्याये शिरःशूले च पीनसे ।
 शोफापरमारकुष्ठेषु नस्यं विरेचनं हितम् ॥ १५ ॥
 भीरुस्त्रीकृशावास्तामां नस्यं खेदेन पीयते ।
 गलरोगे संनिपाते निद्रायां विषमज्वरे ॥ १६ ॥
 मनोविकारे कुमिषु युज्यते चावपीडनम् ।
 अत्यन्तोत्पन्नदोषेषु विसंशेषु च पीयते ॥ १७ ॥
 पूर्णं प्रथमं धीरैस्तद्धि तीक्ष्णतरं यतः ।
 नस्यं स्याद्दृग्शुण्डीभ्यां पिप्पल्या सैन्धवेन च ॥ १८ ॥
 जलपिष्टेन तेनाक्षिकर्णनासाक्षिरोगदाः ।
 हनुमन्प्रागलोद्धृता नश्यन्ति भुजशृङ्गाः ॥ १९ ॥
 मधूकसारकुष्माभ्यां यचामरिचसैन्धवैः ।
 नस्यं कोष्णजले विष्टं दद्यात्संज्ञाप्रबोधनम् ॥ २० ॥
 अपस्मारे तथोन्मादे संनिपातेऽपतत्रके ।

सैन्धवं श्वेतमरिचं सर्पपाः कुष्ठमेव च ॥ २१ ॥
 बलमूत्रेषु पिष्टानि नखं तन्मूत्राधिकारणम् ।
 रोहीतमस्यपिचनेन भाषितं सैन्धवं यथा ॥ २२ ॥
 मरिचं पिप्पली शुण्ठी कङ्कोलं लघुनं पुरम् ।
 कदम्बलं चेति तन्मूर्धे देयं प्रथमनं क्षुधैः ॥ २३ ॥
 अथ शृङ्गणमस्य कल्पना कथ्यतेऽधुना ।
 मर्शश्च प्रतिमर्शश्च द्वौ भेदौ सौहृदौ मर्शौ ॥ २४ ॥
 मर्शश्च तर्पणी मात्रा मुख्या क्षाणीः स्मृताऽष्टभिः ।
 मध्यमा च चतुःशालिर्हीना शल्पमिता स्मृता ॥ २५ ॥
 एकैकस्मिन्सु मात्रेयं देया नासापुटे क्षुधैः ।
 मर्शश्च द्वित्रिकलं वा वीक्ष्य दोषकलावलयम् ॥ २६ ॥
 एकान्तरं द्वान्तरं वा नखं दद्याद्विचक्षणाः ।
 नवर्हं पञ्चाहमथवा सप्तार्हं वा सुवञ्जितम् ॥ २७ ॥
 मर्शं क्षिरोक्षिरेके च न्यापदो विविधाः स्मृताः ।
 दोषोत्कृष्टेनातक्षवाक्षिच विज्ञेयास्ता यथाक्रमम् ॥ २८ ॥
 दोषोत्कृष्टानिमित्तासु बुद्ध्याद्भ्रमनशोभनम् ।
 अथ क्षपनिमित्तासु यथासं शृङ्गणं हितम् ॥ २९ ॥
 क्षिरोवासाक्षिरोगेषु सूर्यावर्तार्धभेदके ।
 दन्तरोगे बले हीने मन्वावाहृतसजे नदे ॥ ३० ॥
 मुखशोषे कर्मनादे वातपित्तगदे तथा ।
 अकालवृत्तिते चैव केशश्मश्रुप्रपातने ॥ ३१ ॥
 युज्यते शृङ्गणं नखं सौहृदौ मधुरद्वयैः ।

सप्तर्क्षं पयःपिष्टं नृष्टमाग्नेन कुङ्कुमम् ॥ ३२ ॥
 नस्तप्रयोगतो हन्धाक्षतरक्तमया रुजः ।
 भूषाङ्गाक्षिशिरःकर्णसूर्यावर्तावेभेदकान् ॥ ३३ ॥
 नखं स्यादणुतैलेन तथा नाराचगेन वा ।
 मापादिना वा सर्पिर्मिस्तच्छजेपत्रसाधितैः ॥ ३४ ॥
 तैलं कपे स्याद्वाते च केकले पयने वसा ।
 दद्यान्नखं सदा पित्ते सर्पिमंजानमेव च ॥ ३५ ॥
 मायात्मगुह्याराम्राभिर्बलान्द्रुकरोहिषैः ।
 कृतोऽथमन्त्रया काथो द्विद्वसेन्मन्त्रयसंयुतः ॥ ३६ ॥
 कोथो नस्तप्रयोगेन पञ्चाघातं सक्कल्पनम् ।
 ज्येद्दित्तघातं च मन्त्रास्त्रम्भापवाङ्मुकी ॥ ३७ ॥
 प्रतिमर्शस्य मात्रा तु द्विद्विन्नुमिता मता ।
 प्रत्येकशो नस्तकशोः श्वेदेनेति विनिश्चितम् ॥ ३८ ॥
 श्वेदे अन्धिद्रुचं यावज्जिमघ्ना चोच्यता ततः ।
 तजनी यं श्वेदेहिन्दुं सा मात्रा विन्दुसंज्ञिता ॥ ३९ ॥
 पूर्वविधैर्विन्दुसंज्ञैरष्टभिः क्षाण वक्ष्यते ।
 स द्वयो मर्शनखे तु प्रतिमर्शो द्विद्विन्दुकः ॥ ४० ॥
 समयाः प्रतिमर्शस्य त्रयोः प्रोक्ताश्चतुर्दश ।
 प्रभाते दन्तकाष्ठान्ते गृहाक्षिर्गमने तथा ॥ ४१ ॥
 व्यायामाध्यव्यवायान्ते विष्णुस्थान्तेऽजने कुले ।
 कचस्थान्ते भोजनान्ते दिवासुप्तोत्थिते तथा ॥ ४२ ॥
 वसनान्ते तथा स्नानं प्रतिमर्शः प्रयुज्यते ।

तपश्चिरयाथ निष्टीवेष्टासावक्रमतं ब्रुवन् ॥ ५३ ॥
 वसमदक्षिणपार्श्वान्वां निष्टीवेष्टसंमुखे न हि ।
 नखे नीते मयस्तावं रजः श्लोथे च संत्यजेत् ॥ ५४ ॥
 सवीत निद्रां त्यक्त्वा च श्रोतानो वाक्शतं नरः ।
 तथा वैरेचनश्चान्ते धूमो वा कबलो हितः ॥ ५५ ॥
 नखे त्रीण्युपदिष्टानि लक्षणानि प्रयोगतः ।
 शुद्धिहीनातिषोणानि विलोथान्छास्त्रचिन्तकैः ॥ ५६ ॥
 लाघवं मनसः शुद्धिः स्रोतसां व्याधिसंक्षयः ।
 चित्तेन्द्रियप्रसादश्च शिरसः शुद्धिलक्षणम् ॥ ५८ ॥
 कण्ठप्रदेहो गुरुता स्रोतसां कफसंभवः ।
 मूर्ध्नि हीनविशुद्धे तु लक्षणं परिकीर्तितम् ॥ ५९ ॥
 मस्तुल्लङ्घनमो चातनृद्धिरिन्द्रियविभ्रमः ।
 सूक्ष्मता शिरसश्चापि मूर्ध्नि गार्धं विरेचिते ॥ ६० ॥
 हीनातिशुद्धे शिरसी कफवातप्रमाचरेत् ।
 सम्पग्नितशुद्धे शिरसि सर्पिनैस्ये विपेचयत् ॥ ६१ ॥
 कफप्रसेकः शिरसो गुरुतेन्द्रियविभ्रमः ।
 लक्षणं तदतिस्त्रिभ्ये तत्र कर्षं प्रदापयेत् ॥ ६२ ॥
 भोजयेष्टानभिष्यन्दि नखाचरिक्मादिषोत् ।
 वसनं रेचनं नखं निरूहश्चानुवासनम् ॥ ६३ ॥
 एतानि पञ्च कर्मानि कथितानि सुनीश्वरैः ।

इति श्रीभार्गवपरमहितायामुत्तरखण्डे नस्तविधि-

र्नामाष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः ।

धूमपानविधिः

धूमस्तु पशुिषः प्रोक्तः शमनो बृंहणस्तथा ।

रेचनः कासहा चैव नाम्नो मणधूपनः ॥ १ ॥

शमनस्य तु पर्वाणी मध्यः प्रायोनिहस्तथा ।

बृंहणस्यापि पर्वाणी स्नेहनो मृदुरेव च ॥ २ ॥

रेचनस्यापि पर्वाणी शोथनसीध्न एव च ।

अधूमाह्वाञ्च सख्येते आम्नो भीतश्च तुःक्षितः ॥ ३ ॥

दन्तवृत्तिर्विन्तश्च रात्रौ जागरितस्तथा ।

विशसितश्च दाहार्तस्त्रालुशोपी तथोदरी ॥ ४ ॥

शिरोऽभितापी तिमिरी कर्णाभ्मानप्रपीडितः ।

क्षतेरुक्कः प्रमेहार्तः पाण्डुरोगी च गर्भिणी ॥ ५ ॥

रुक्कः क्षीणोऽभ्यवहृतक्षीनक्षौद्रभृतासखः ।

मुक्ताजदधिमन्त्रपञ्च बालो बृद्धः कुशस्तथा ॥ ६ ॥

अकाले चातिपीतश्च धूमः कुर्यादुपद्रवान् ।

तत्रैष्टं सर्पिषः पानं नाबनाञ्जनतर्पणम् ॥ ७ ॥

सर्पिर्निष्ठुरस्ते द्राक्षां पयो वा शर्कराम्बु वा ।

अधुराम्बु रसो वापि शमनाय प्रदापयेत् ॥ ८ ॥

धूमस्तु द्वादशाहर्षाहृतस्तेऽतीतिकृञ्च च ।

कासश्चासप्रतिश्वायाम्नाभ्याहनुशिरोरुक्कः ॥ ९ ॥

बालस्तेज्मविकाराञ्च हन्याद्धूमः सुपोक्षितः ।

धूमप्रयोगात्पुरुषः प्रसलेन्द्रियवाक्यनाः ॥ १० ॥
 एतकेष्टद्विजदमधुः सुगन्धिवद्वो भवेत् ।
 धूमनाडी भवेत्तत्र विश्वम्भा च विपर्विका ॥ ११ ॥
 कनिष्ठिकापरीणाहा राजमापागमान्तरा ।
 धूमनाडी भवेदीर्घा वायवे रोचिष्णोऽङ्गुलैः ॥ १२ ॥
 चत्वारिंशन्मिहैस्तद्गुणत्रिंशद्विर्द्वी मता ।
 तीक्ष्णे चतुर्विंशतिभिः कासग्री पोडसोन्मिहैः ॥ १३ ॥
 दशाङ्गुलैर्वामनीये तथा स्वाह्वगनादिका ।
 कलायमम्बलस्थूला कुलिश्वागमरन्ध्रिका ॥ १४ ॥
 भवेपिकां प्रलिम्पेच्च सुस्तम्भा द्वादशाङ्गुलाम् ।
 धूमद्रव्यस्य कन्देन केवलाष्टाङ्गुलः स्मृतः ॥ १५ ॥
 कर्कशं कर्षमितं लिप्त्वा छायाङ्गुलं च कारयेत् ।
 हृषिकामपनीयाथ खेदाकां वर्तिमादरान् ॥ १६ ॥
 अङ्गुरैर्दीपितां कृत्वा धृत्वा नेत्रस्य रन्ध्रके ।
 वदनेन पिबेद्भूमं वदनेनैव संत्यजेत् ॥ १७ ॥
 नासिकाग्र्यां ततः पीत्वा मुखेनैव वसेत्सुषीः ।
 शरावसंपुटे क्षिप्त्वा कल्कमङ्गारदीपितम् ॥ १८ ॥
 छिद्रे नेत्रं निवेश्याथ जगं तेनैव धूपयेत् ।
 प्लादिकल्कं वामने स्थिर्यं सज्जरसं मृदी ॥ १९ ॥
 रेचने तीक्ष्णकल्कं च कासघ्नं क्षुद्रिकोपयम् ।
 वामने स्वायुचमीयं दद्याद्भूमस्य पाणकम् ॥ २० ॥
 जगो निम्बवचाद्यं च धूपनं संप्रशस्यते ।

अन्येऽपि धूमा रोहेषु कर्तव्या रोषणान्तये ॥ २१ ॥
 मधुरविषं विम्वस्य पश्यामि सुहृतीकृतम् ।
 मरिचं हिङ्गु मांसी च बीजं कार्पाससंभवम् ॥ २२ ॥
 छान्दसोमाहिनिर्गोकं विष्टा वैद्यलिकी तथा ।
 गजदन्तश्च तच्चूर्णं किञ्चिद्भुजविमिश्रितम् ॥ २३ ॥
 रोहेषु धूपनं दत्तं सर्वोन्मादप्रहाञ्जयेत् ।
 विशाचान्माक्षसाक्षित्वा सर्वैश्वरहरं भवेत् ॥ २४ ॥
 परिहारस्तु धूमेषु कार्पो रोषणस्ययत् ।
 मेघामि घातुमाज्याहुर्नलर्बशादिवान्भवति ॥ २५ ॥

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायामुत्तरखण्डे धूमवान-
 विधिनाम नवमोऽध्यायः ।

दशमोऽध्यायः ।

गण्डूफकवलप्रतिसारणविधिः

चतुर्विधः स्यादुष्णः शैहिकः क्षामनस्तथा ।
 शोषणो रोषणश्चैव कवलश्चापि तद्विधः ॥ १ ॥
 निम्बोष्णैः शैहिको घातो स्यादुशीतैः प्रसादनः ।
 पित्ते कटुम्ललघवीदणैः संशोषणः कफे ॥ २ ॥
 कषायतिक्तमधुरैः कटुष्णो रोषणो घने ।
 चतुष्पकारो गण्डूफः कवलश्चापि कीर्तितः ॥ ३ ॥
 असंघारी मुखे पूर्णे गण्डूफः कवलधरः ।

तत्र द्रुपेण गण्डूषः कसकेन कवलेः स्मृतः ॥ ४ ॥
 दद्याद्रुपेषु चूर्णं च गण्डूषे कोलमाश्रकम् ।
 कर्षयमाणः कटकश्च दीयते कवले नृपेः ॥ ५ ॥
 शार्वन्ते पञ्चमाह्वीरुगण्डूषकवलादयः ।
 गण्डूषान्मुस्त्रितः कुशान्स्त्रिज्जमाष्टगलादिकः ॥ ६ ॥
 मनुष्यक्षीस्रथा पञ्च सप्त वा दीपनाशनान् ।
 कण्टपूर्णास्त्रता यावच्छेदो दीपस्य वा भवेत् ॥ ७ ॥
 नेत्रप्राणसुतिर्योवत्तावद्रुण्डूषधारणम् ।
 तिलकस्त्योदके क्षीरं रंहो वा सौहिके हितः ॥ ८ ॥
 तिला भीलोत्पलं सर्पिः शकैरा क्षीरमेव च ।
 सक्षीद्रो हनुषकस्त्यो गण्डूषो दाहनाशनः ॥ ९ ॥
 वैशद्यं जनयत्याले संदधाति मुखप्रणाम् ।
 दाहनुष्णाप्रक्षमणं मनुगण्डूषधारणम् ॥ १० ॥
 विषक्षाराक्षिदग्ने च सर्पिर्घोरं वयोऽथवा ।
 तैलसैन्धवगण्डूषो दन्तचाले प्रशस्यते ॥ ११ ॥
 शोथं मुखस्य वैरस्यं गण्डूषः काञ्चिको जयेत् ।
 सिन्धुत्रिकटुराजीमिरार्द्रकेण कफे हितः ॥ १२ ॥
 त्रिफलामधुगण्डूषः कफासुविपक्षनाशनः ।
 दार्दीं गुडूष्णी त्रिचला द्राक्षा जाल्याश्च पल्लवाः ॥ १३ ॥
 यवासश्चेति सप्तकायः पक्षांशक्षीद्रसंयुतः ।
 क्षीतो मुखे धृतो हन्यान्मुखपाकं त्रिदोषजम् ॥ १४ ॥
 यक्षीयधस्त गण्डूषस्तस्य वै प्रतिसारणम् ।

कवचध्याये तस्मै च शेषोऽत्र कुशलेनैरैः ॥ १५ ॥
 केसरं मातुलुङ्गस्य श्लेष्मदीपणसद्युतम् ।
 हन्ताकवसतो जाक्यमर्षिं कण्ठवातजाय् ॥ १६ ॥
 कल्कोऽचलेहशूर्णे च त्रिविधं प्रतिसारणम् ।
 अङ्गुल्यग्रगृहीतं च यथास्यं मुखरोधिनाम् ॥ १७ ॥
 कुष्ठं दाह्यो समग्रा च पाठा तिक्ता च पीतिका ।
 लेजनी मुक्कलोष्ठे च नृषी स्वातप्रतिसारणम् ॥ १८ ॥
 रक्तसूतिं दन्तपीडां शीघ्रं दाहं च नाशयेत् ।
 ह्रीन्मयोवाक्फलोष्ठेऽतो रसाज्ञानाशयी तथा ॥ १९ ॥
 अतिषोषान्मुखे वाक्कः शोषस्तृष्णा क्षुभो भवेत् ।
 व्याधेरपचयस्तुष्टिर्निशब्दं वाक्कसाधनम् ॥ २० ॥
 इन्द्रियार्थांस्तदादक्ष गन्धूये हृदिस्तृणम् ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायास्तुतरसन्धे गन्धूपादिविधि-
 नाम दशमोऽध्यायः ।

एकादशोऽध्यायः ।

लेपविधिः ।

आलेपस्य च नामानि लिप्तो लेपश्च लेपनम् ।
 दोषतो विपदा वर्णो मुखलेपस्त्रिधा मतः ॥ १ ॥
 त्रिप्रमाणश्चतुर्भांश्चित्रिभङ्गाऽर्धाङ्गुलौष्ठतः ।
 आर्द्रो व्याधिहरः स स्वापक्षुब्धो दूषयति प्लविम् ॥ २ ॥

पुनर्नवां दारु शृण्णीं सिद्धार्थं शिशुमेघ च ।
 पिप्पुः कैवारनालेन प्रलेपः सर्वशोषजित् ॥ ३ ॥
 विभीतकलमयाया लेपो दाहार्तिनाशनः ।
 शिरीषं मधुचट्टी च तगरं रक्तचन्दनम् ॥ ४ ॥
 वृद्धा मांसी निशाखुम्भं कुष्ठं बालकमेव च ।
 इति संचूर्ण्य लेपोऽथ पञ्चमांशपुतप्लुतः ॥ ५ ॥
 जलेन क्रियते मुञ्जैर्दशाङ्ग इति संज्ञितः ।
 विसर्पान्विषविस्फोटान्शोधान्पुष्टव्याञ्जयेत् ॥ ६ ॥
 अजादुग्धतिष्ठैलेपो नवनीतेन संयुतः ।
 शोथमारुहकं हन्ति लेपो वा कृष्णसृष्टिकैः ॥ ७ ॥
 काङ्गरुधतिविषाकापुजातिनीमूलबीजकैः ।
 लेपो धान्याम्लुसंविष्टः कीटविस्फोटनाशनः ॥ ८ ॥
 रक्तचन्दनमल्लिङ्गालोघ्रकुष्ठप्रियङ्गवः ।
 चटाक्षुरा मसूराश्च व्यङ्गमा मुखकान्तिदाः ॥ ९ ॥
 मातुलुङ्गजटा सर्पिः शिख्य गोशङ्खतो रसः ।
 मुखकान्तिकरो लेपः पिटिकाव्यङ्गकालजित् ॥ १० ॥
 लोघ्रधान्यवचालेषस्तारुष्यपिटिकापहः ।
 तद्गुह्योरोचनायुक्तं मरिचं मुखलेपनम् ॥ ११ ॥
 सिद्धार्थकवचालोघ्रसैन्धवैश्च प्रलेपनम् ।
 व्यङ्गेषु चार्जुनत्वग्वा मल्लिङ्ग वा समाक्षिका ॥ १२ ॥
 लेपः सनवनीतो वा श्वेताश्वसुरवा मयी ।
 अर्कक्षीरहरिद्राभ्यां मर्दयित्वा विस्लेपनान् ॥ १३ ॥

सुखकाण्डे चर्म याति निरकालोद्भवं ध्रुवम् ।
 वदस्य पाण्डुरपत्राणि मालवी रक्तचन्दनम् ॥ १४ ॥
 कुष्ठं कालीयकं कोष्ठमेधिलेपं प्रयोजयेत् ।
 तारुण्यपिटिकाप्यङ्गनीलिकादिविनाशनम् ॥ १५ ॥
 पुराणमथ पिण्डाकं तुरीयं कुकुटस्य च ।
 मूत्रपिष्टः प्रलेपोऽयं शीघ्रं हन्वादर्शिकाम् ॥ १६ ॥
 अदिरारिष्टमन्मूनां त्वग्निमयी मूत्रसंयुतः ।
 कुटजवक्त्रसैन्धवं च लेपो हन्वादर्शिकाम् ॥ १७ ॥
 शिवालवीजमधुसुकुष्टमापिः ससैन्धवीः ।
 कार्थो दास्यके मूर्ध्नि प्रलेपो मधुसंयुतः ॥ १८ ॥
 दुग्धेन सास्यसं बीजं प्रलेपादास्यं जयेत् ।
 आस्यबीजस्य चूर्णं तु शिवाचूर्णसमं द्वयम् ॥ १९ ॥
 दुग्धपिष्टः प्रलेपोऽयं दास्यं हन्ति दास्यम् ।
 रसश्चिकनटोक्तस्य पत्रानां तद्विलेपनात् ॥ २० ॥
 इन्द्रजित्तं शर्म याति त्रिभिरेव दिनैर्ध्रुवम् ।
 इन्द्रजित्तपद्मो लेपो मधुना सुदतीरसः ॥ २१ ॥
 गुलामूर्च्छं फलं वापि भक्ष्यातकरसोऽपि वा ।
 गोक्षुरस्त्रिस्तुध्यापि तुल्ये च मधुसर्पिणी ॥ २२ ॥
 शिरः प्रलेपनं तेन केशशेचनं परम् ।
 हस्तिदन्तमयीं कृत्वा क्षामीदुग्धं रसाञ्जनम् ॥ २३ ॥
 रोमाण्यमेन जायन्ते लेपात्पाणितलेष्वपि ।
 यष्टीन्दीवरमृष्टीकलैलाज्यक्षीरलेपनैः ॥ २४ ॥

इन्द्रजित्तं शम्भं याति केशाः स्युः सधना इवाः ।
 चतुष्पदानां त्वग्रोमनस्यस्तुष्टास्त्रिभक्त्याभिः ॥ २५ ॥
 तैलेन सह लेपोऽथ रोमसंजननः परः ।
 इन्द्रधारणिकाधीनतैलेनाभ्यङ्गमाचरेत् ॥ २६ ॥
 प्रत्यहं तेन जायन्ते कुन्तला भृङ्गसंविभाः ।
 भयोरजो भृङ्गराजस्त्रिफला कृष्णसूतिका ॥ २७ ॥
 स्थितभिधुरसे मासं लेपनात्पलितं जवेत् ।
 घात्रीफलत्रयं पथ्ये द्वे तथैकं विभीतकम् ॥ २८ ॥
 पञ्चाश्रमजा लोहस्य कर्षकं च प्रदीयते ।
 पिष्ट्वा लोहमये भाण्डे स्थापयेदुचितं निधि ॥ २९ ॥
 लेपोऽथ हस्ति नक्षिरादुक्तालपलितं महत् ।
 त्रिफला नीलिकापर्जं लोहं भृङ्गरजः समम् ॥ ३० ॥
 भविगूत्रेण संपिष्टं लेपात्कृष्णीकरं स्मृतम् ।
 त्रिफला लोहचूर्णं च द्वाद्विंशत्यभिदसं तथा ॥ ३१ ॥
 प्रत्येकं पञ्चपलिकं चूर्णं कुर्याद्विचक्षणः ।
 भृङ्गराजसस्यापि प्रत्यषट्कं प्रदापयेत् ॥ ३२ ॥
 क्षिप्त्वा लोहमये पात्रे भूमिमप्ये निधापयेत् ।
 मासमेकं ततः कुर्याच्छागीदूग्धेन लेपनम् ॥ ३३ ॥
 कूर्चं क्षिरसि राशौ च संवेष्टयैरण्डपत्रकैः ।
 स्वफेप्रातस्ततः कुर्यात्स्नानं तेन च जायते ॥ ३४ ॥
 पलितस्य विनाशश्च त्रिभिर्लैपैर्न संशयः ।
 कङ्कचूर्णस्य भागी द्वौ हरितालं च भारिकम् ॥ ३५ ॥

मनःशिला चार्धभागः सर्जिका चैकभागिका ।
 लेपोऽयं वारिविष्टस्तु केशाकुलाव्य दीयते ॥ ३९ ॥
 अनया लेपयुक्ता च सप्तवेष्टं प्रयुक्ता ।
 निर्मूलं केशस्वानं स्वाक्षपणस्य शिरो यया ॥ ४० ॥
 तालकं सानयुग्मं स्वाक्षपणं शङ्खचूर्णकम् ।
 द्विशामिकं पलाशस्य क्षारं दत्त्वा प्रमदयेत् ॥ ४१ ॥
 कदलीदण्डतोयेन रविप्रसरसेन वा ।
 अस्यापि सुहृन्निर्लेपै रोम्यां नातनमुत्तमम् ॥ ४२ ॥
 सुवर्णमुष्पी काशीसं विदहानि मनःशिला ।
 रोचना सैन्धवं चैव लेपनाच्छिग्रनाशनम् ॥ ४३ ॥
 वापस्येकगताकुलकृष्णामिर्गुटिका कृता ।
 यस्मन्मूत्रेण संपिष्टा प्रलेपाच्छिग्रनाशिनी ॥ ४४ ॥
 तालकं शलगमत्रं साचतुः शाष्ठा च वाकुपी ।
 गोमूत्रविष्टं तच्चूर्णं लेपनाच्छिग्रनाशनम् ॥ ४५ ॥
 वाकुपी चेतसो लाक्षा काकोदुम्बरिका कया ।
 रसाञ्जनमयधूर्णं तिलाः कृष्णान्तादेकतः ॥ ४६ ॥
 धूर्णकित्वा यथां पित्तैः पिष्ट्वा च गुटिका कृता ।
 अस्याः प्रलेपाच्छिग्रानि प्रणश्यन्त्यतिवेगताः ॥ ४७ ॥
 चात्री सर्जरसश्चैव यवक्षारश्च चूर्णितः ।
 सौवीरेण प्रलेपोऽयं प्रयोज्यः सिध्मनाशने ॥ ४८ ॥
 दार्दी मूलकबीजानि तालकं सुरदारु च ।
 ताम्बूलपत्रं सर्षपि कार्षिकाणि शुक्कशृङ्गह ॥ ४९ ॥

बाह्वृक्षं वाणमात्रं सर्वोप्येकत्र कारयेत् ।
 केपोऽयं वारिणा पिष्टं सिध्मना वाशयः परः ॥ ४७ ॥
 हरीतकी सैन्धवं च गैरिकं च रसाञ्जनम् ।
 विट्कालको जले विष्टः सर्वमेवामवापहः ॥ ४८ ॥
 रसाञ्जनं प्लोपयुतं संपिष्टं बडकीकृतम् ।
 कण्डूपाकान्वितां हन्ति लेपाद्जननामिकाम् ॥ ४९ ॥
 प्रपुञ्जारस्य बीजानि बाकुची सर्पपाशिलाः ।
 कुष्ठं निशाद्वयं सुप्तं विष्टा तत्रेण चैकतः ॥ ५० ॥
 प्रलेपादस्य नश्यन्ति दृक्कण्डूविचर्चिकाः ।
 हेमघ्नीती विशङ्गाणि वरदं गन्धकस्तथा ॥ ५१ ॥
 दद्रुः कुष्ठसिन्दूरे सर्वोप्येकत्र मर्दयेत् ।
 क्षतूरनिम्बतान्मूलीपत्राणां स्वरसैः पूयह् ॥ ५२ ॥
 अस्य प्रलेपमात्रेण पामाद्वृश्चिचर्चिकाः ।
 कण्डूधरकसद्यैव प्रशमं यान्ति वेगतः ॥ ५३ ॥
 दूर्वाऽभवा सैन्धवं च चकमर्दः कुठेरकः ।
 पृथिव्यापुतो लेपः कण्डूद्विनाशनः ॥ ५४ ॥
 दूर्वाभिन्नायुतो लेपः कण्डूपामाधिनाशनः ।
 कृमिद्वहुरक्षैव शीतचित्तापहः रघूतः ॥ ५५ ॥
 सिद्धार्थेरवनीकुष्ठप्रपुञ्जाटितैः सह ।
 कटुतैलेन संमिश्रं दद्रुञ्चं च प्रलेपनम् ॥ ५६ ॥
 राक्षा नीलोत्पलं दारु चन्दनं मधुकं बला ।
 घृतक्षीरयुतो लेपो वातवीसर्पनाशनः ॥ ५७ ॥

सुनालं चन्दनं लोधमुशीरं कमलोत्पलम् ।
 सारिषामलकी पथ्या लेपः पित्तविसर्पणम् ॥ ५८ ॥
 त्रिफला पद्मकोशीरं समञ्जा करवीरकम् ।
 नलनूलमनन्ता च लेपः श्लेष्मविसर्पणम् ॥ ५९ ॥
 नांसी सर्जरसो लोधं मधुकं सहरेणुकम् ।
 मूर्धा नीलोत्पलं पद्मं शिरीषकुसुमैः सह ॥ ६० ॥
 प्रलेपः पित्रवातासे वातधीतधृतकृतः ।
 आमलं धृतभृष्टं तु विष्टं काञ्जिकवारिभिः ॥ ६१ ॥
 जयेन्मूर्ध्नि प्रलेपेन रक्तं वातिकया सृतम् ।
 कुष्ठमेरण्डतैलेन लेपतकाञ्जिकपेषितम् ॥ ६२ ॥
 शिरोऽर्तिं वातजां हन्त्यापुष्पं वा मुमुकुन्दजम् ।
 देवदारु नतं कुष्ठं नलवं विषभेषजम् ॥ ६३ ॥
 सकाञ्जिकः श्लेष्मसुक्तो लेपो वातशिरोऽर्तिभुक् ।
 चन्दनोशीरयष्ट्याङ्गवलाज्याज्जनकोत्पलैः ॥ ६४ ॥
 क्षीरनिष्टिः प्रलेपः रथाङ्गकपित्तशिरोऽर्तिभिः ।
 घात्रीकसेरुह्रीधिरपथ्यवधकचन्दनैः ॥ ६५ ॥
 मूर्ध्नोशीरनलानां च मूलैः कुर्यात्प्रलेपनम् ।
 शिरोऽर्तिं पित्तजां हन्त्याङ्गकपित्तकजे तथा ॥ ६६ ॥
 हरेणुनलतैलेनमुक्षीलागरुदारुभिः ।
 मांसीराक्षदन्तकैश्च कोष्णो लेपः कफार्तिभुक् ॥ ६७ ॥
 शुण्ठीकुष्ठप्रपुष्पाटदेवकाष्ठैः सरोद्धिभिः ।
 मुक्षोषीमूत्रपिष्टैश्च लेपः श्लेष्मशिरोऽर्तिभुक् ॥ ६८ ॥

सारिवाकुहमधुकवचाकृष्णोत्पलैस्तथा ।
 लेपः सकाजिकमेहः सूर्यावतार्वभेदयोः ॥ ६९ ॥
 वरी नीलोत्पले दूर्वा तिलाः कृष्णाः पुनर्वया ।
 शङ्खकेऽनन्तकाले च लेपः सर्वक्षिरोऽर्तिवित् ॥ ७० ॥
 अथ लेपविधिश्चान्यः प्रोच्यते सुशसंमतः ।
 ह्री तस्य कश्चित् भेदो प्रलेपाव्यप्रदेहकी ॥ ७१ ॥
 चर्माङ्गं माहिषं बहुष्योज्ज्वलं सा भित्तिलवोः ।
 क्षीतस्तनुर्विशोषी च प्रलेपः परिकीर्तितः ॥ ७२ ॥
 आर्द्रो वनस्तथोष्णः स्वात्प्रदेहः श्लेष्मवातहा ।
 रोमाभिमुखमादेयो प्रलेपाव्यप्रदेहकी ॥ ७३ ॥
 वीर्यं सम्बन्धिषत्वाशु रोमकूपैः शिरामुलैः ।
 न राज्ञी लेपने कुर्याच्छुष्यमाणं न धारयेत् ॥ ७४ ॥
 शुष्यमाणमुपेक्षेत प्रदेहं वीढनं प्रति ।
 समता विहितो कृष्णा रोमकूपमुखे स्थितः ॥ ७५ ॥
 विना लेपेन निर्वाति राज्ञी नो लेपयेत्तुः ।
 राज्ञाचपि प्रलेपादिविधिः कार्यो विचक्षणैः ॥ ७६ ॥
 अपक्वशोथे गम्भीरे रक्तश्लेष्मसमुद्भवे ।
 आर्द्रो शोचहरो लेपो द्वितीयो रक्तलेचनः ॥ ७७ ॥
 तृतीयश्लोपनाहः स्वाच्चतुर्थः पाटनक्रमः ।
 पञ्चमः शोचनो भूयात्पट्टो रोपणं हृष्यते ॥ ७८ ॥
 सप्तमो वर्णकरणो जनस्थिते क्रमा मताः ।
 बीजपूरजटा द्विजा देवदारु महीषधम् ॥ ७९ ॥

रास्त्राग्रिमन्थो लेपोऽथ धातुशोधविनाशनः ।

मधुकं चन्दनं मूर्धा नलमूर्धं च पद्मकम् ॥ ८० ॥

उशीरं वासकं वधं पिप्तशोधे प्रलेबनम् ।

कृष्णा पुराणविन्ध्याकं शिष्टाथलिसकता शिवा ॥ ८१ ॥

मूत्रविष्टः सुस्रोण्योऽथ मदेहः क्षेप्यशोषहा ।

द्वे निक्षे चन्दने द्वे च शिवा दूर्वा पुनर्नवा ॥ ८२ ॥

उशीरं पद्मकं लोभं वैरिकं च रसाञ्जनम् ।

आयन्तुजे रक्तजे च शोधे कुर्वाप्रलेबनम् ॥ ८३ ॥

अणमूलकाशिग्र्यां फलानि तिलसर्षपाः ।

सन्तवः किण्वमलसी मदेहः पाचनः स्मृतः ॥ ८४ ॥

दन्ती चित्रकमूलावकस्तुङ्गकंपयसी शुभः ।

महातकास्त्रि कासीसं सैन्धवं दारणे स्मृतः ॥ ८५ ॥

त्रिरिविल्वोऽक्षिको दन्ती चित्रको हयमारकः ।

उपोतकद्वगृध्राणां मलं लेपेन दारणम् ॥ ८६ ॥

सर्जिकपावशुक्राद्याः क्षारा लेपेन दारणाः ।

हेमशीर्षास्तथा लेपो द्रव्ये परमदारणः ॥ ८७ ॥

तिलसैन्धववष्टपाद्भिन्धवसनिशाधुनैः ।

त्रिवृद्धतमुनैः विष्टः प्रलेपो बलशोधनः ॥ ८८ ॥

निम्बपत्रपूतक्षौद्रदार्वाभिधुकसंयुतः ।

तिलैश्च सह संयुक्तो लेपः शोधनरोपणः ॥ ८९ ॥

कनजानिष्टनिर्गुण्डी लेपो हृष्याद्भनविमीन् ।

लधुनरपाववा लेपो हिङ्गुनिम्बभयोऽथवा ॥ ९० ॥

निम्बपत्रं तिला दन्ती त्रिहृत्सैन्यवमाक्षिकम् ।
 दुष्टघ्नप्रशमनो लेपः सोधनरोषणः ॥ ११ ॥
 मदवस्य फलं तिकां पिष्ट्वा काञ्जिकवारिणा ।
 कोष्ठां कुपोष्ठाभिलेपे शूलशान्तिर्धवेत्ततः ॥ १२ ॥
 शिमुलेफाण्डिकैर्मण्डवमोधूममुद्रकैः ।
 सुखोष्णो बहलो लेपः प्रयोऽथो वातविद्रव्यौ ॥ १३ ॥
 ऐत्तिके सर्पिषा लाजामधुकैः सर्कराम्बितैः ।
 मलिन्येक्ष्मीरविष्टैर्षो पयस्योऽरीरचन्दनैः ॥ १४ ॥
 इष्टिका सिकता लोहकिङ्गं योशकृता सह ।
 सुखोष्णः स्वाग्नेदेहोऽथ मूत्रैः स्वाग्नेष्मविद्रव्यौ ॥ १५ ॥
 रक्तचन्दनमक्षिष्टानिष्ठामधुकौरिकैः ।
 क्षीरेण विद्रव्यौ लेपो रक्तागन्तुनिमित्तजे ॥ १६ ॥
 विस्तृतः शिमुबीजानि दशमूलमध्यापि वा ।
 प्रदेहो वातगन्धेषु सुखोष्णः संप्रदीयते ॥ १७ ॥
 देवदान विशाला च कफगन्धे प्रदेहकः ।
 सर्पपारिष्वन्नापि दग्ध्वा भस्मातकैः सह ॥ १८ ॥
 लागमूत्रेण संपिष्टमपचीकृतं प्रलेपयन् ।
 सर्पवाः शिमुबीजानि पाणबीजातसीपवाः ॥ १९ ॥
 मूलकस्य च बीजानि तर्केणाम्बलेन पेययेत् ।
 गण्डमाच्छर्जुर्दं गन्धं लेपेनाग्नेन शाम्बति ॥ २० ॥
 तक्षयित्वा क्षुरेणाङ्गं केवलानिलवीडितम् ।
 तत्र प्रदेहं दद्याच्च पिष्टं शुभाचलैः कुतम् ॥ २१ ॥

तेनापचाहुजा पीडा विधानी गृह्यन्ती तथा ।
 जम्बापि कालजा पीडा प्रसक्तं वाति वेद्यतः ॥ २ ॥
 धत्तूरैरण्डनिर्गुण्डीवर्षाभूक्षिप्तुसर्वपैः ।
 प्रलेपः स्त्रीषदं हन्ति विरोधमपि दाह्यम् ॥ ३ ॥
 मज्जालीहृषुषाकुष्ठमेरण्डवदरान्वितम् ।
 काञ्जिकेन तु संपिष्टं कुरण्ड्यं प्रलेपनम् ॥ ४ ॥
 करवीरस्य मूत्रेण परिविष्टेन कारिणा ।
 असाध्यापि ज्वलन्तं लिङ्गीत्या स्वप्रलेपनात् ॥ ५ ॥
 दहेत्कटाहे विकलां सा मयी मधुसंयुता ।
 वषदंशो प्रलेपोऽथ सखो रोषयति भणम् ॥ ६ ॥
 रसाञ्जन शिरीषेण पथ्यया च समन्वितम् ।
 सखीहं लेपनं योग्यमुपदंशगदावहम् ॥ ७ ॥
 अग्निदग्धे तुनाक्षीरीद्वक्षचन्दनैरिहैः ।
 सामृतैः सर्विषा खिन्धैरालेपं कारयेज्जिह्व ॥ ८ ॥
 तिन्दुकीलचक्रपापैर्वा युतनिषैः प्रलेपयेत् ।
 यक्षान्दग्ध्या मयी कार्या तैलेन युतया तथा ॥ ९ ॥
 दद्यात्सर्वाग्निदग्धेषु प्रलेपो ज्वररोपणः ।
 पलाशोदुम्बरफलैश्चिल्लतैलसमन्वितैः ॥ १० ॥
 मधुना योनिमास्त्रिन्वेद्वाहीकरनमुत्तमम् ।
 मातृन्दकलसंयुक्तमदुर्कपूरलेपनात् ॥ ११ ॥
 गलेऽपि यौवने स्त्रीणां योनिर्गोष्ठाऽक्षिप्यते ।
 मरिचं सैन्धवं कुण्या तगरं सुहृतीफलम् ॥ १२ ॥

अपामार्गसिन्धुः कुष्ठं यथा नापाश्च सर्पवाः ।
 अथगन्धा च तच्चूर्णं मधुना सह योजयेत् ॥ १३ ॥
 अस्य संततलेपेन मर्दनाच्च प्रजायते ।
 छिद्रवृद्धिः सन्तोषेयः संहतिर्भुवकर्षणोः ॥ १४ ॥
 सिताश्वगन्धासिन्धुश्चक्षुःशोणितैर्धृतं पचेत् ।
 तलेपान्मर्दनाच्छिद्रवृद्धिः संजायते परा ॥ १५ ॥
 इन्द्रवारुणिकापत्ररसैः सूतं विमर्दयेत् ।
 रक्तस्य करवीरस्य काष्ठेन च मुहुर्मुहुः ॥ १६ ॥
 तल्लिप्तस्निग्धसयोगाशोनिद्राघोऽभिजायते ।
 ताम्बूलपत्रचूर्णं तु चूर्णं कुष्ठसिवाभयम् ॥ १७ ॥
 वारिण्या लेपने कुर्पाद्वात्रदीर्घान्धनाशनम् ।
 कुष्ठिस्थसक्तवः कुष्ठं मरीची चन्दनं रजः ॥ १८ ॥
 सक्तवशगकशीव त्वकैवैकत्र कारयेत् ।
 स्वेददीर्घान्धनाशश्च जायतेऽस्त्रावपूलनात् ॥ १९ ॥
 चचा सौवर्चलं कुष्ठं रजम्पौ मरिचानि च ।
 एतलेपप्रभावेण वशीकरणमुत्तमम् ॥ २० ॥
 अभ्यक्तः परिषेकश्च पितुर्बन्धिरिति क्रमात् ।
 मूर्धेतैलं चतुर्धा स्वाहलवच यथोत्तरम् ॥ २१ ॥
 त्रयोऽश्वहादयः पूर्वैः प्रसिद्धाः सर्वतः स्मृताः ।
 शिरोबन्धिविधिश्चात्र प्रोच्यते मुहुरन्मतः ॥ २२ ॥
 शिरोबन्धिसंज्ञेयः स्याद्विमुखो द्वादशाङ्गुलः ।
 तिरःप्रमाणं तं बद्ध्वा मस्तके मापयिष्यते ॥ २३ ॥

सन्निवरोधं विद्यायादौ खेदैः कोप्यैः प्रवृत्तेत् ।
 तावद्दार्ढ्यस्तु बाधस्त्याज्यासक्त्यर्कमुपश्रुतिः ॥ २३ ॥
 वेदनोपशमो वापि मात्राणां वा सहस्रकम् ।
 विना भोजनमेवात्र शिरोवस्तिः प्रशस्यते ॥ २४ ॥
 प्रयोज्यस्तु शिरोवस्तिः पञ्चतन्त्राहमेव वा ।
 विमोच्य शिरसो वस्ति शृङ्गीयाच्च समन्ततः ॥ २५ ॥
 तर्ध्वकार्यं ततः कोष्णवीरैः क्षान्तं च कारयेत् ।
 अनेन दुर्जया रोगा चातत्रा यान्ति संक्षयम् ॥ २६ ॥
 शिरःकम्पादवस्तेन सर्वकालेषु दुज्यते ।
 स्नेहयेत्कर्णदेशं तु किञ्चिद्भुः पार्श्वशक्तिनः ॥ २७ ॥
 मूर्ध्निः खेदै रसैः कोप्यैस्ततः श्रोत्रं प्रवृत्तेत् ।
 कर्णं च पूरितं रक्षेच्छतं पञ्च शलानि वा ॥ २८ ॥
 सहस्रं वापि मात्राणां श्लेष्मकण्ठशिरोरुदे ।
 स्त्रजानुनः करान्तं कुर्वाञ्छोदिकया सुतम् ॥ २९ ॥
 एषा मात्रा भवेदेका सर्वत्रैवैष निश्चयः ।
 रसाद्यैः पूरणं कर्णे भोजनान्नाशप्रशस्यते ॥ ३० ॥
 तैलाद्यैः पूरणं कर्णे भास्करेऽस्तमुपागते ।
 पीताम्बुपत्रमाग्येन लिप्तं बद्धौ प्रक्षापयेत् ॥ ३१ ॥
 तद्भस्मः श्रवणे क्षिप्तः कर्णशूलहरः परः ।
 कर्णशूलातुरे कोष्णं वस्तुमूत्रं ससैन्यवम् ॥ ३२ ॥
 निक्षिपेत्तेन क्षाम्यन्ति शूलपाकादिका रूपाः ।
 शृङ्गधरं च मधुकं मधु सैन्यवनामलम् ॥ ३३ ॥

सिद्धपर्णीरससैलं दहनं निम्बुकद्वयम् ।
 कद्रुप्लवं कर्णपोर्वैद्यमेतद्वा वेदनापहम् ॥ ३५ ॥
 कपिशमामुलुङ्गाम्लशङ्खवेररसैः शुभैः ।
 सुखोष्णैः पूरयेत्कर्णं कर्णशूलोपशान्तये ॥ ३६ ॥
 सर्काङ्गुरानम्लपिष्टांसैलाकांतुवणाम्बितान् ।
 संनिदध्वात्कुहीकण्डे कोरिते तच्छुद्धावृते ॥ ३७ ॥
 पुटपाककर्म कृत्वा रसैस्तत्र प्रपूरयेत् ।
 सुखोष्णैस्तेन शाम्यन्ति कर्णपीडाः सुदारुणाः ॥ ३८ ॥
 महतः पञ्चमूलस्य कान्ढान्यष्टाङ्गुलानि च ।
 क्षौमेणावेष्टय संसिध्य सैलेनादीपयेत्ततः ॥ ३९ ॥
 यत्सैलं यद्यते तेजसः सुखोष्णं तेन पूरयेत् ।
 ज्ञेयं तद्दीपिकसैलं सखां गृह्णाति वेदनाम् ॥ ४० ॥
 एवं स्वादीपिकसैलं कुष्ठे देवतरी तथा ।
 सैलं खोवाकमूलेन सन्देश्वा परिपाचितम् ॥ ४१ ॥
 हरेदाङ्गु त्रिदोषोत्थं कर्णशूलं प्रपूरणात् ।
 कककङ्कायेन घटपाङ्गुकाकोलीमाषधान्यकैः ॥ ४२ ॥
 सूकरस्य यस्तं पक्त्वा कर्णनादातिनाशिनी ।
 स्वार्तिका मूलकं शुष्कं हिङ्गुं कृष्णासमन्वितम् ॥ ४३ ॥
 जलपुष्पा च सैलैलं पक्वं सूक्तचतुर्गुणम् ।
 प्रणादं शूलवाधिर्यं खाद्यं कर्णस्य नाशयेत् ॥ ४४ ॥
 अषामाग्रीक्षारजले तत्क्षारं कल्कितं क्षिपेत् ।
 तेन पक्वं जयेत्सैलं वाधिर्यं कर्णनादकम् ॥ ४५ ॥

शम्भुकस्य तु मासेन पथेत्तैलं तु सार्धवम् ।
 तस्य पूरनमात्रेण कर्मजाही प्रशाम्यति ॥ ४६ ॥
 चूर्णं पञ्चकषायाणां कपिलधरसमेव च ।
 कर्मजावे प्रशंसन्ति पूरणं मधुना सह ॥ ४७ ॥
 तिन्त्रुकान्धमया लोधः समङ्गन चामलवयति ।
 ज्ञेयाः पञ्च कषायास्तु कर्मव्यस्तिभिर्धरैः ॥ ४८ ॥
 स्वर्जिकचूर्णैस्त्र्युक्तं बीजपूररसं क्षिपेत् ।
 कर्मजावरुजादाहाः प्रमथयन्ति न संशयः ॥ ४९ ॥
 आश्रयम्पूषास्त्राणि मधुकस्य बटस्य च ।
 एभिः संसाधितं तैलं पुतिकर्णोपशान्तिकृत् ॥ १५० ॥
 पूरणं हरितालेन गवां मूत्रयुतेन च ।
 अथवा सार्धपं तैलं कर्मकीटहरं परम् ॥ ५१ ॥
 स्वरसं शिशुमुलस्य सूर्योपतंरसं तथा ।
 मधूपणं चूर्णितं चैव कपिकम्पूजदारसम् ॥ १५२ ॥
 कृतवैक्यं क्षिपेत्कर्मे कर्मकीटहरं परम् ।

इति श्रीशार्ङ्गधरसंहितायामुत्तरखण्डे लेपादि-

विधिर्नौवैसादशोऽध्यायः ॥

द्वादशोऽध्यायः ।

श्री गिरिजावधिविधिः

श्रीनिर्गं ग्याचयेत्तन्मौरामयं प्रसमीदय च ।

अस्यं अस्याधैर्दं वापि अस्याधैर्धैमथापि वा ॥ १ ॥

शरत्काले स्वभावेन कुर्याद्भक्त्युति नरः ।

स्वर्गदोषप्रन्थिशोधाया न स्पृह ईक्ष्णुतेऽर्जुनः ॥ ५ ॥

अथर्व चर्षातो रसकलशितोष्णं तथा शुभम् ।

श्रीमते गिरधरिभक्त्यै नमः ॥ ३ ॥

विद्यया ऽथवा साक्षात्कारं विदुःकथम् ।

अन्यादिपञ्चभूतानामेते रक्तगुणाः रसुताः ॥ ४ ॥

रुद्रा दृष्टे वेदना स्यात्पाको वाह्यश्च जायते ।

रक्तमण्डलता कण्डूः शोधश्च चित्तिरुहः ॥ ५ ॥

कृतेः सत्त्वान्नैत्रस्य निराणां पुरणं लब्धम् ।

शास्त्राणां गौरवं निद्रा मदी साहस्य आधते ॥ ५ ॥

क्षीमेऽमृतमश्नुष्यन्नमृतं मूर्ध्नि च त्वन्नि मृक्षता ।

अथैकस्मिन् च शिराणां स्वाध्यासादभ्यर्गंगामिता ॥ ७ ॥

अस्मिन् पेजिन्तं त्वत् पश्यन्तं त्वत् शीघ्रम् ।

अमरीक एचिजिसोदि रमं स्वादानवधितम ॥ ६ ॥

निम्नलिखित शब्दों में से उचित शब्द चुनिए।

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

अस्मन्मुख्यं साक्षिकाणां विषयानामनिवृत्तक

मांसपेक्षीयमं रक्तन्दि मन्दं कफदूषितम् ॥ १० ॥
 त्रिदोषदुष्टं संयुष्टं त्रिदुष्टं पूतिगन्धकम् ।
 सर्वलक्षणसंयुक्तं काष्ठिकामं च ज्ञाप्यते ॥ ११ ॥
 विषदुष्टं भवेच्छयानं नासिकोन्मार्शगं तथा ।
 विषं काष्ठिकसंकाशं सर्वकुष्ठकरं बहु ॥ १२ ॥
 हृन्मृगौषधमं ज्ञेयं प्रकृतिस्यमसंदतम् ।
 शोथे दाहेऽङ्गपाके च रक्तवर्णेऽभूतः क्षुत्ती ॥ १३ ॥
 वातरक्ते तथा कुष्ठे सपीठे दुर्जयेऽनिले ।
 पाणिरोगे क्षीपदे च विषदुष्टे च शोणिते ॥ १४ ॥
 मन्थ्यर्तुदाचपीष्ठुद्रोगरक्ताधिमन्थिषु ।
 विदारीक्ष्णरोगेषु गात्राणां सादगीरवे ॥ १५ ॥
 रक्ताभिन्धमन्तन्त्रार्थं पूतिघ्राणास्वदेहके ।
 यकृत्पीडितसर्पेषु विद्रवीं पिटिकोद्रमे ॥ १६ ॥
 कर्णोद्घ्रागवक्राणां पाके दाहे शिरोरुमि ।
 उपरक्षे रक्तपित्ते रक्तश्यायः प्रशस्यते ॥ १७ ॥
 एषु रोगेषु श्लेष्मीषां जलीकाकालुकैरपि ।
 अधवापि शिरामोक्षैः कुर्याद्रक्तसृतिं नरः ॥ १८ ॥
 न कुर्वीत शिरामोक्षं कृष्णस्वातिव्यवाधिनः ।
 हृत्विष्य भीरोर्भाभिन्धाः सृत्तिकापाण्डुरोगिणाम् ॥ १९ ॥
 पञ्चकर्मविशुद्धस्य पीतचोदस्य चार्शसात् ।
 सर्वोद्घातोपयुक्तानामुदरभासकातिनाम् ॥ २० ॥
 छर्षतीसारबुष्टानामतिस्निग्धतनोरपि ।

जलघोटाशयर्षस्य गलसमुत्तिकस्य च ॥ २१ ॥
 आघातसुतरकस्य शिरामोक्षो न शक्यते ।
 कृपां चात्यधिके रोमे जलीकामिस्तु निहरेत् ॥ २२ ॥
 तथा च विषदुष्टायां शिरामोक्षोऽपि शक्यते ।
 गोश्लेजेन जलीकामिरसाशुभिरपि त्रिधा ॥ २३ ॥
 घातपित्तकैर्दुष्टं शोणितं सायवेद्बुधः ।
 द्विदोषाभ्यां तु संदुष्टं त्रिदोषैरपि कूपितम् ॥ २४ ॥
 शोणितं सायवेद्युक्तया शिरामोक्षैः पदैस्तथा ।
 गृह्णाति शोणितं श्लेष्मं दद्याद्बुधमिति कलात् ॥ २५ ॥
 जलीका इत्यनाद्यं तु तुम्बी च द्वादशाङ्गुलम् ।
 पद्मद्वन्द्वमात्रस्य शिरा सर्वाङ्गशोभिनी ॥ २६ ॥
 शीते निरक्षे मूर्च्छायां तंदाभीतिमदक्षमैः ।
 युतानां न सवेदकं तथा विषमूत्रसङ्गिनाम् ॥ २७ ॥
 अप्रवर्तितरक्ते च कुष्ठत्रिकटुसैन्धवैः ।
 मर्दयेद्बुधवक्त्रं च तेन सम्यक्प्रवर्तते ॥ २८ ॥
 तस्माच्च शीते नात्युष्णे न श्लेष्मे नातितापिते ।
 पीत्वा कदाचूँ तृप्तस्य सायवेच्छोणितं बुधः ॥ २९ ॥
 अतिस्निग्धस्योष्णकाले तथैवातिशिरावधधात् ।
 अतिप्रवर्तते रक्ते तत्र कुर्यात्प्रतिक्रियाम् ॥ ३० ॥
 अतिप्रयुते रक्ते च कोष्ठसर्जैरसाञ्जनैः ।
 यवनोधूमचूर्णैर्वा अवधन्वनैरौरिक् ॥ ३१ ॥
 सर्वनिर्मोकचूर्णैर्वा भस्मना क्षौमपत्रयोः ।

सुप्तं जलस्य बभूव च शीतैश्चोपचरेद्दणम् ॥ ३२ ॥
 विभ्येदूर्ध्वं शिरां तां च दहेत्क्षारेण वाग्निना ।
 अर्घं कषायः संघते रक्तं रक्तन्दघते हिमम् ॥ ३३ ॥
 अनास्यं पाचयेत्क्षारो दाहः संकोचयेच्छिराम् ।
 वामाण्डशोथे दक्षस्य करस्याङ्गुष्ठमूलजाम् ॥ ३४ ॥
 दहेच्छिरां व्यस्ये तु वामाङ्गुष्ठशिरां दहेत् ।
 शिरादाहप्रभावेण मुष्कसोथः प्रणश्यति ॥ ३५ ॥
 विपूर्यां पार्थिवदाहेन जायतेऽश्लेः प्रदीपनम् ।
 संकुचन्ति यतस्तेन रक्तश्लेष्मबहाः शिराः ॥ ३६ ॥
 यदा वृद्धिर्बहुः प्रदीप्तोः शिशोः संजायतेऽण्डजः ।
 तदा तत्स्थानदाहेन संकुचन्त्यसृजः शिराः ॥ ३७ ॥
 रक्ते तुष्टेऽवशिष्टेऽपि श्वाधिर्नैव प्रकुप्यति ।
 अतः स्वाप्यं सानक्षेपं रक्तं नातिरुक्तमो हितः ॥ ३८ ॥
 आन्ध्यमाक्षेपकं नृणां तिमिरं शिरसो रुजम् ।
 पक्षाघातं श्वासकासी हिक्का दाहं च पाण्डुताम् ॥ ३९ ॥
 कुष्ठेऽतिशुतं रक्तं मरणं वा करोति च ।
 देहस्योत्पत्तिरसृजा देहस्येनैव धार्यते ॥ ४० ॥
 विद्या तेन जनेऽजीवो रक्षेद्भक्तमनो तुभः ।
 शीतोपचारैः कुपिते सुतरक्तस्य भासते ॥ ४१ ॥
 कोष्णेन सर्पिषा श्लोथ सन्ध्यं परिषेचयेत् ।
 क्षीणस्त्रीषाक्षोरब्रह्महरिण्यङ्गागमांस्ततः ॥ ४२ ॥
 रसः समुचितः पाने क्षीरं वा वह्निका हितः ।

वीणाशान्तिर्लक्ष्म्यं च व्यापेकदेवसेञ्जयः ॥ ४३ ॥
मनः स्वास्थ्यं भवेच्चिद्धं सम्यग्विस्त्राधितैऽस्तुति ।
व्यायाममैधुनकोपशीतस्नानप्रयातकान् ॥ ४४ ॥
पूजाशर्नं दिवास्वप्नं क्षाराम्बुकटुभोजनम् ।
शोक वादमर्जीवं च स्यजेदायकदर्शनात् ॥ ४५ ॥

इति श्रीशार्ङ्गपरमहितायामुत्तरखण्डे शोधितछावदि-
धिर्नाम द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

नेत्रकर्मकल्पनाः

सेक आञ्जोतनं विण्डी क्षिप्वालक्ष्मणं तथा ।
गुटवाकोऽञ्जनं त्रिभिः कर्णैर्नेत्रमुपाचरेत् ॥ १ ॥

सेकः

सेकस्तु सूक्ष्मधाराभिः सर्वस्मिन्नयने हितः ।
मीलितालक्ष्म मर्त्यस्य प्रदेशश्चतुरङ्गुलात् ॥ २ ॥
स चापि स्नेहनो वाते रक्ते पिप्पे च रोषणः ।
लेखनञ्च कर्णे कार्यस्तस्य मात्राऽधुनोभ्यते ॥ ३ ॥
पद्मवाक्मतेः स्नेहनेषु चतुर्भिश्चैव रोषणे ।
वाक्मतेश्च त्रिभिः कार्यः सेको लेखनकर्मणि ॥ ४ ॥
कार्यस्तु दिवसे सेको रात्रौ चाल्पविके गदे ।
एरण्डत्वक्पत्रमूकैः शूतमार्जं पयो हितम् ॥ ५ ॥

सुखोष्णं सैचयं नेत्रे वाताभिष्वन्दनाशनम् ।
 परिपेक्षो हितो नेत्रे पयः कोष्णं ससैन्धवम् ॥ ६ ॥
 रजनोदाससिद्धं वा सैन्धवेन समन्वितम् ।
 वाताभिष्वन्दनने हितं मारुतपर्यये ॥ ७ ॥
 शुष्काक्षिपाके च हितमिदं सैचनकं सदा ।
 सत्वरं मधुकं तुल्यं पूतभृष्टं सुचूर्णितम् ॥ ८ ॥
 छागक्षीरे पूतं सेकापित्तरक्षाभिषातजिह्व ।
 विषलाक्षोद्भवक्षीभिः शर्कराभद्रमुत्तकैः ॥ ९ ॥
 विष्टैः क्षीताम्बुना सेको रक्षाभिष्वन्दनाशनः ।
 लाङ्गामधुकमक्षिशालोद्भवकालानुसारिवाः ॥ १० ॥
 पुण्डरीकपुतः सेको रक्षाभिष्वन्दनाशनः ।
 श्वेतलोद्भवं पूते भृष्टं चूर्णितं पटविक्षुतम् ॥ ११ ॥
 वज्राम्बुना विमृदितं सेकाच्छूलग्रमन्थके ।

आञ्जोतकम्

अथाञ्जोतकं कर्चं निशायां न कथंचन ॥ १२ ॥
 लम्बीलितेऽक्षिण दक्षाय्ये विन्दुभिर्बहुलाक्षितम् ।
 विन्दवोऽङ्गी लेखनेषु खेहने दक्ष विन्दवः ॥ १३ ॥
 रोपयेद्वा दक्ष प्रोक्तासे शीते कोष्यरूपिणः ।
 रण्ये च शीतकपाः स्युः सर्वत्रैवैव निश्चयः ॥ १४ ॥
 वाते तिकं तथा क्षिग्धं पित्रे मधुरशीतलम् ।
 तिकोष्यरुक्षं च कण्ठे जमादाञ्जोतनं हितम् ॥ १५ ॥
 आञ्जोतनानां सर्वेषां मात्रा स्वाङ्गावसानं हिता ।

निमेषोन्मेषनं गुंसामङ्गुयोदछोटिकाध्ववा ॥ १३ ॥

गुर्वक्षरोच्चारणे वा वाक्काशेषं स्मृता बुधैः ।

विश्वादिपञ्चमूलेन बृहत्तेरपञ्चशिशुभिः ॥ १७ ॥

काय आश्रोतने कोष्ठा वाताभिष्यन्दनाशनः ।

सम्बुपितृनिम्बपत्रैस्त्वचं लोभ्यस्य लेपयेत् ॥ १८ ॥

प्रताप्य बह्विना पिष्ट्वा तदसौ नेत्रपूरणात् ।

वातोत्थं रक्तपित्तोत्थमभिष्यन्दं विनाशयेत् ॥ १९ ॥

त्रिकलाश्रोतनं नेत्रे सर्वाभिष्यन्दनाशनम् ।

स्त्रीस्तन्वाश्रोतनं नेत्रे रक्तपित्ताभिलार्तिनिम् ॥ २० ॥

क्षीरसर्विर्मुतं चापि वातरक्तकृजं जयेत् ।

पिण्डिका

पिण्डी कबलिका प्रोक्ता बध्यते पट्टबस्तकैः ॥ २१ ॥

नेत्राभिष्यन्दयोग्या सा घणेष्वपि निबध्यते ।

अभिष्यन्देऽधिमन्थे च संजाते श्लेष्मसंभवे ॥ २२ ॥

स्निग्धस्निग्धोत्तमाङ्गस्य शिरस्तीक्ष्णैर्विरेचयेत् ।

अधिमन्थेषु सर्वेषु ललाटे व्यवधेयिष्ठराम् ॥ २३ ॥

अशान्ते सर्वथा मन्थे सुबोधपरि दाहयेत् ।

अभिष्यन्देषु सर्वेषु बह्वीयातिपिण्डिकां बुधैः ॥ २४ ॥

वाताभिष्यन्दशान्त्यर्थं स्निग्धोष्णा पिण्डिका भवेत् ।

दूरणदपत्रमूलरवर्जनिर्जिता वातनाशिनी ॥ २५ ॥

पित्ताभिष्यन्दनाशाय धार्द्रापिण्डी मुख्यावहा ।

नहानिम्बचल्लोद्भूता पिण्डी वा पित्तनाशिनी ॥ २६ ॥

निम्बपत्रकृता पिण्डी श्लेष्माभिष्यन्दनादिनी ।
 निम्बपत्रकृता पिण्डी श्लेष्मविच्छेदा भवेत् ॥ २७ ॥
 त्रिफलापिण्डिका शोक्ता वायाने श्लेष्मपित्तयोः ।
 विट्वा काष्ठिकलोमेव घृतभृष्टा च पिण्डिका ॥ २८ ॥
 लोञ्जस्य हरति क्षिप्रमभिष्यन्दमशुम्भनम् ।
 शुम्भीनिम्बदक्षैः पिण्डी मुखोष्णा स्वरूपसैन्धवा ॥ २९ ॥
 धार्या चक्षुषि संशोयान्छोधकण्डून्वधापहा ।

विद्यालङ्कः

विद्यालङ्को बहिर्लेपो नेत्रे कश्मलिवर्जितः ॥ ३० ॥
 तस्य मात्रा परिज्ञेया मुखलेखविधानवत् ।
 यष्टीगैरिकस्निग्धभूषणार्थात्तदर्थैः समीक्षकैः ॥ ३१ ॥
 जलपिष्टैर्बहिर्लेपः सर्वेनेत्राजयापहः ।
 रसाक्षानेन वा लेपः पथ्याविश्वदक्षैरपि ॥ ३२ ॥
 कुमारिकाप्रिपत्रैर्वा दाडिमीपल्लवैरपि ।
 यथाहरिद्रानिम्वैर्वा तथा नागरनैरिकैः ॥ ३३ ॥
 दग्ध्या संसैन्धव्य लोञ्जं मधूच्छिद्यमुते घृते ।
 पिष्टमक्षनलेपाभ्यां सद्यो नेत्ररुजापहम् ॥ ३४ ॥
 लोहस्य पात्रे सघृष्टो रसो निम्बफलोञ्जयः ।
 किञ्चिद्वनो बहिर्लेपाश्लेषवाचां व्यपोहति ॥ ३५ ॥
 संचूर्ण्य मरिचं केसराजस्वरसमर्दनात् ।
 लेपनादूर्मेणां नासं करोत्येष प्रयोगराट् ॥ ३६ ॥

स्त्रिंशो भित्वा विनिष्ठीक्य भिक्षामभ्यननामिकाम् ।
निर्लेखानतसिन्धुतैः सखीभिः प्रतिसारयेत् ॥ ३० ॥

तर्पणम्

अथ तर्पणं यत्किं नेत्रतृप्तिकरं परम् ।
यद्भक्षं परिशुष्यं च नेत्रं कुटिलमाविशम् ॥ ३१ ॥
शरीरेष्वमक्षिरोत्पातकृच्छ्रोऽप्यमीकनसंयुतम् ।
तिमिरार्तुवधुक्कासैरभिव्यन्दाधिमन्थकैः ॥ ३२ ॥
शुष्काक्षिपाकशोधान्या युक्तं चातविषवैद्यैः ।
तत्रैवं तर्पणे योज्यं नेत्ररोगविशारदैः ॥ ३३ ॥
दुर्दिनारमुष्णशीतेषु चिन्तायासभ्रमेषु च ।
अशान्तोपद्रवेषु चादिन तर्पणं न प्रशस्यते ॥ ३४ ॥
वातातपरजोहीने देशे चोद्यानशायिनः ।
आधारी माषचूर्णेन क्षिप्त्वेन परिमण्डली ॥ ३५ ॥
समौ दद्यात्संवायी कर्तव्यो नेत्रकोशयोः ।
पूरयेद्भूतमण्डेन विलीनेन सुखोदकैः ॥ ३६ ॥
अथवा सतवीतेन सर्पिषा क्षीरजेन वा ।
निमग्नान्धक्षिपद्गमाणि यापयन्पुस्त्याचदेव हि ॥ ३७ ॥
पूरयेन्मीक्षिते नेत्रे सत उन्मीलयेच्छरीः ।
धारयेद्दूर्ध्वरोगेषु वाद्याद्यायां सतं बुधः ॥ ३८ ॥
स्यच्छे कचे सन्धिरोगे भात्रापक्षशतं हितम् ।
शुद्धे च पदशतं कृष्णरोगे सप्तशतं मतम् ॥ ३९ ॥
दृष्टिरोगेष्वष्टशतमभिमन्ये सहस्रकम् ।

सहस्रं चातुरोगेषु धार्यमेवं हि तर्पणम् ॥ ३७ ॥
 स्त्रियेन यवविष्टेन स्नेहवीर्यरितं ततः ।
 कदाश्च धूमपानेन कपामस्य विलोचयेत् ॥ ३८ ॥
 एकाहं वा प्यहं वापि पञ्चाहं चैष्यते परम् ।
 तर्पणे तुष्टिस्त्रिह्वानि नेत्रेऽप्येतानि भावयेत् ॥ ३९ ॥
 सुकृच्छ्रज्ञातबोधं च वैशद्यं वर्णपादधम् ।
 निवृत्तिर्वाक्षितान्तिष्ठ क्रियालाभयमेव च ॥ ४० ॥
 अथ साधु तुल्यं स्निग्धं नेत्रं स्वादुतितर्पितम् ।
 रुद्धमसाविर्लं रुग्णं नेत्रं स्वादुतीतर्पितम् ॥ ४१ ॥
 रुद्धस्निग्धोपचाराभ्यामेतयोः स्वादुतिक्रिया ।

गुटपाकः

अतु कर्ष्यं प्रयक्ष्यामि गुटपाकस्य साधनम् ॥ ४२ ॥
 द्वौ वित्तवमात्रौ मांसस्य पिण्डी स्निग्धौ सुपेपितौ ।
 द्रव्याणां वित्तवमात्रं तु द्रव्याणां कुक्षयो नतः ॥ ४३ ॥
 तदेकस्यं समालोक्ष्य पत्रैः सुपरिप्रेक्षितम् ।
 गुटपाकेन तपक्त्वा गृहीत्वात्तद्वर्षं बुधः ॥ ४४ ॥
 तर्पणौक्तविधानेन यथाचतुषचारयेत् ।
 दृष्टिमध्ये निषेधः स्वाश्लिष्यमुत्तानशापिनः ॥ ४५ ॥
 स्नेहो लेखनश्चैव रोपणश्चेति स विधा ।
 हितः शिरशोऽतिरुद्धस्य शिरश्चापि हि लेखनः ॥ ४६ ॥
 दृष्टेर्वैतर्पणितरः पितामृगपण्वातनुत् ।
 सर्पिर्मांसवसानज्ञामेदः स्वाहोपधिः कृतः ॥ ४७ ॥

शेहनः पुटपाकश्च धार्यो ह्ये वापशते रसोः ।
 लाङ्गलानां सकृन्मसिर्लेखनद्रव्यसंयुतैः ॥ ५८ ॥
 कृष्णकोहरजसासशङ्खचिद्रुमसिन्धुजैः ।
 समुद्रफेनकासीसखोतोऽदधिमस्तुभिः ॥ ५९ ॥
 लेखनो वापशतं धार्यस्तखैतावद्विधारणम् ।
 सान्त्वनाङ्गसमभ्यास्यतिक्रमद्रव्यपाचितः ॥ ६० ॥
 लेखनाक्षिगुणो धार्यः पुटपाकस्तु रोषणः ।
 वितरेत्तर्पणोक्त्या तु क्रियां व्यापत्तिदर्शने ॥ ६१ ॥

लक्षणम्

अथ संपकदोषस्य ब्राह्मलक्षणमाचरेत् ।
 हेमन्ते शिशिरे चैव मध्याह्नेऽलनमिष्यते ॥ ६२ ॥
 पूर्वाह्ने चापरह्ने च ग्रीष्मे शरदि चेभ्यते ।
 चर्षासु नास्ते नास्तुष्ये वसन्ते च सदैव हि ॥ ६३ ॥
 लेखनं रोषणं चैव तथा स्वास्त्रेहनाञ्जनम् ।
 लेखनं क्षारतीक्ष्णाम्लरसैरञ्जनमिष्यते ॥ ६४ ॥
 कषायसिक्करसयुक्खण्डैर्हं रोषणं मतम् ।
 मधुरं खेदसंपन्नमलनं तु ब्रह्मादगम् ॥ ६५ ॥
 गुणिकारसचूर्णानि त्रिविधान्यलनानि च ।
 कुर्याच्छलाकष्याऽङ्गुल्या हीनानि च यथोत्तरम् ॥ ६६ ॥
 आन्ते प्रसविते पीते पीतमद्ये नवज्वरे ।
 अजीर्णे वेगघाते च नाञ्जनं संप्रशस्यते ॥ ६७ ॥
 हरेणुमात्रां कुर्वीत वारिं तीक्ष्णाञ्जने निषिद् ।

प्रमाणं मध्यमेऽध्वर्धे द्वितुल्यं तु सूदी भवेत् ॥ ६८ ॥
 रसक्रिया दूतमा स्वाभिविदङ्गमिता हिता ।
 मध्यमा द्विविदङ्गा स्वाधीना स्वेकविदङ्गिका ॥ ६९ ॥
 कैरेचनिकनूर्णं तु द्विशलाकं विधीयते ।
 सूदी तु त्रिशलाकं स्वाद्यतन्त्रः सैहिकेऽक्षने ॥ ७० ॥
 मुञ्जयोः कुण्डिता कृष्णा शलाकाष्टाङ्गुलोन्मिता ।
 अदमया धातुया वा स्वाकलायपरिमण्डिता ॥ ७१ ॥
 ताश्लोद्धारमसंजाता शलाका सेवने मता ॥
 सुवर्णरत्नतोद्भूता शलाका सेवने मता ॥ ७२ ॥
 अङ्गुलीयं सूदुष्येन कथिता रोपणे शुभैः ।
 सायं प्रतर्ज्ज्जनं स्वात्तासादा नैव कारयेत् ॥ ७३ ॥
 नातिशीतोष्णवाताश्रयेणार्था संवञ्जयते ।
 कृष्णभागादधः कुर्यादपाङ्गं यावदञ्जनम् ॥ ७४ ॥

वर्तिः

सङ्गुनाभिर्विभीतस्य मया पथ्या मनःशिला ।
 पिप्पली मरिचं कुष्ठं वचा चेति समांशकम् ॥ ७५ ॥
 छागीक्षीरेण संमिश्र्य वर्तिं कृत्वा कयोन्मिताम् ।
 हरेतुमात्रं संपुण्ड्र जलैः कुर्यादधाञ्जनम् ॥ ७६ ॥
 तिमिरं मांशवृद्धिं च कानं पटलमर्जुदम् ।
 सम्पान्त्र्यं वार्षिकं पुण्यं वर्तिश्चन्द्रोदया जयेत् ॥ ७७ ॥
 पलाशपुष्पस्त्ररसैर्वहुशः परिभाषिता ।
 करञ्जबीजवर्तिस्तु दष्टेः पुण्यं विनाशयेत् ॥ ७८ ॥

समुद्रकेवसिन्धूत्थशङ्खदक्षाण्डवल्कलैः ।

शिमुषीजयुतैर्वर्तैः शुष्कादीरुच्छवस्त्रिणेभ् ॥ ७९ ॥

एतैर्देवतिवराहोद्गमोद्गवाजसुरोद्गवैः ।

शङ्खमुक्ताम्बोधिपेनसुतैः सर्वैर्विचूर्णितैः ॥ ८० ॥

दन्तवर्तैः कृता श्लक्ष्णा शुभ्रवर्णा नाशिनी परा ।

नीलोत्पलं शिमुषीजं नागकेसरकं तथा ॥ ८१ ॥

एतत्कलैः कृता वर्तिरतिनिद्रा निवारयेत् ।

त्रिलुप्याम्बुशीतिः स्युः पट्टिसंख्याः कणाकणाः ॥ ८२ ॥

जम्बीकुसुमपद्माशम्भरिचानि च पोटश ।

सूक्ष्मं पिङ्गा जले वर्तैः कृता कुसुमिकामिथा ॥ ८३ ॥

तिमिरार्जुनलुकाणां नाशिनी मांसवृद्धिदत् ।

एतस्याश्वाजने मात्रा मोक्षा सार्धहरेणुका ॥ ८४ ॥

रसाजनं हरिदे हे मासुतीनिम्बपल्लवाः ।

गोशकुट्टससंलुका वर्तिर्वक्तान्धनाशिनी ॥ ८५ ॥

धान्यक्षपध्याबीजानि प्लुहित्रिशुणानि च ।

पिङ्गा वर्तै जलैः कुर्यादजनं दिहरेणुकम् ॥ ८६ ॥

नेत्रस्त्राच हरिषाभु पातरकयजं तथा ।

रसकिवा

तुन्धमाक्षिकसिन्धूर्यं सिताशङ्कुमनःशिङ्गाः ॥ ८७ ॥

मैरिकोदधिपेनं च मरिचं चेति पूर्णयेत् ।

संयोज्य मधुना कुर्वाद्जनार्थं रसकिवाम् ॥ ८८ ॥

वर्माशेषार्थेतिमिरकाचशुकहरीं पराम् ।

वटक्षीरेण संयुक्तो सुख्यः कर्पूरजः कणः ॥ ८९ ॥
 क्षिप्रमञ्जनतो हन्ति कुसुमं तु हिमासिकम् ।
 क्षौद्राश्वत्थाकासं पृष्टैर्मरिचैर्नैवमञ्जयेत् ॥ ९० ॥
 अतिनिद्रा तमो वाति तमः सूर्योदयादिभ ।
 जातीपुष्पं प्रवर्त्तं च नरिचं कटुकी वचा ॥ ९१ ॥
 सैन्धवं वसामूत्रेण पिष्टं तन्दाजनञ्जनम् ।
 शिरीषबीजमोमूत्रकृष्णामरिचसैन्धवैः ॥ ९२ ॥
 अञ्जनं स्वात्प्रयोधाय सरस्योनशित्वावधैः ।
 वार्ध्वा पटोक्तं मधुकं सनिम्बपत्रकोपलम् ॥ ९३ ॥
 प्रदीपवरीकं चैतानि पथेच्छोये चतुर्गुणे ।
 विषाण्य पादशोषं तु द्यूतं नीत्वा तुलः पथेत् ॥ ९४ ॥
 शीते तस्मिन्मधु सितां दद्यात्पादोक्षिकां नरः ।
 रसकियैषा द्वाहाधुरक्षरागहजो हरेत् ॥ ९५ ॥
 रसाञ्जनं सर्वरसो जातीपुष्पं मनःशिला ।
 समुद्रजेनो लवणं वैरिकं मरिचानि च ॥ ९६ ॥
 वृत्तस्तमांशं मधुना पिष्ट्वा प्रक्षिप्तवर्त्मनि ।
 अञ्जनं क्लेदकन्दूतं वक्ष्मणी च प्ररोद्धवम् ॥ ९७ ॥
 गुहृचीस्वरसः कर्पः क्षौद्रं स्वान्माषकोन्मिश्रम् ।
 सैन्धवं क्षौद्रतुल्यं स्वात्सर्वमेकत्र भर्दयेत् ॥ ९८ ॥
 अञ्जयेन्नयनं तेन चित्तमंतिमिरं जयेत् ।
 काचं कण्डूं लिङ्गनाशं शुक्लकृष्णमातान्मादात् ॥ ९९ ॥
 दुग्धेन कण्डूं क्षौद्रेण नेत्रशार्चं च सर्पिषा ।

पुष्पं तैलेन तिमिरं कालिकेन निशाम्बरात् ॥ १०० ॥
 पुनर्बद्धा जयेदाक्षु भास्करस्तिमिरं यथा ।
 बन्धुलङ्घनिःकायो लेहीभूतस्तदजनात् ॥ १ ॥
 नेत्रशार्प्यं जयलोषं मधुपुक्तो च संशयः ।
 द्विजलस्य फले पृष्ट्वा पानीये मित्तमञ्जनम् ॥ २ ॥
 चक्षुःशार्पोपशान्त्यर्थं कार्यमेतन्महीषधम् ।
 कतकस्य फले पृष्ट्वा मधुना नेत्रमञ्जयेत् ॥ ३ ॥
 हृष्यत्कर्पूरसहितं स्मृतं नेत्रप्रसादनम् ।
 सर्पिः क्षीर्द्रं चाञ्जनं स्याच्छिरोत्पातस्य शान्तये ॥ ४ ॥
 कृष्णसर्पवसा शङ्खः कतकफलमञ्जवम् ।
 रसजिघेक्षमभिरादन्धानां दर्शनप्रदा ॥ ५ ॥
 दृष्टाण्डस्य विशालाकाचशङ्खचन्दनसैन्धवैः ।
 द्रव्यैरञ्जनयोगोऽयं पुष्पाभादिविलेखनः ॥ ६ ॥
 कणा क्षागवकुन्मल्ये पक्त्वा नेत्रयुगेऽक्षिता ।
 अचिराद्भृतिं नन्दाम्ब्यं तद्दृष्टक्षौद्रसूषणम् ॥ ७ ॥
 शाल्यार्थं मरिचं द्वौ च विष्वक्पर्णवफेनयोः ।
 शाल्यार्थं सैन्धवं क्षाया नव सौवीरकाञ्चनात् ॥ ८ ॥
 पिष्टं सुसूक्ष्मं चित्रायां चूर्णाञ्जनिर्दं शुभम् ।
 कण्डूकाचकृन्तातीनां मलानां च विशोधकम् ॥ ९ ॥
 शिखायां रसकं पिष्ट्वा सम्यगाश्राव्य चारिणा ।
 गृहीयात्तज्जलं सर्वं त्रयेऽर्चनभोगतम् ॥ ११० ॥
 शुष्कं च तज्जलं सर्वं वर्षादीसंनिभं भवेत् ।

विनूर्ण्य भावयेत्सम्पत्तिवेष्टं त्रिकलारसैः ॥ ११ ॥
 कर्पूरस्य रजस्तत्र दशमांशेन निक्षिपेत् ।
 अलपेक्षयने तेन सर्वदोषहरं हि तत् ॥ १२ ॥
 सर्वरोगहरं चूर्णं चक्षुषोः सुलकारि च ।
 अक्षितप्तं हि सौवीरं विपिष्ठेन्निफलारसैः ॥ १३ ॥
 सल्लवेष्टं तथा सन्धैः क्षीमां सिक्तं विनूर्णितम् ।
 अलपेक्षेन नयने ब्रह्महं चक्षुषोर्हितम् ॥ १४ ॥
 सर्वाक्षिबिभारस्तु हन्यादेतच्च संशयः ।
 त्रिकलान्मृद्वशुष्ठीनां रसैस्तद्ब्रह्म सर्पिषा ॥ १५ ॥
 गोमूत्रमप्यजाक्षीरैः क्षिप्ते वायः प्रतापितः ।
 तच्छलाका हरत्येष सर्वाक्षेत्रभयान्गदान् ॥ १६ ॥
 रातदोषमपेताशु संवक्ष्यन्स्त्वन्वगम्भसि ।
 प्रक्षान्वाक्षि यथादोषं कार्यं प्रत्यङ्गनं ततः ॥ १७ ॥
 न वाऽग्निर्गतदोषेऽक्षिण धावनं संप्रयोजयेत् ।
 प्रत्यङ्गनं तीक्ष्णतले नेत्रे चूर्णं प्रसादनम् ॥ १८ ॥
 शुद्धे नामो द्रुणे शुद्धं तुल्यं सूतं विनिक्षिपेत् ।
 कृष्णाङ्गनं तयोस्तुल्यं सर्वमेकत्र चूर्णयेत् ॥ १९ ॥
 दशमांशेन कर्पूरं तस्मिन्चूर्णे प्रदानयेत् ।
 एतज्जलज्जनं नेत्रगद्विषयनाशुतम् ॥ २० ॥
 ज्वलात्कभवां मज्जां भावयेन्निम्बुकद्द्वयैः ।
 एकविंशतिवेष्टं तु ततो वारिं प्रकल्पयेत् ॥ २१ ॥
 मनुष्यकालया शृङ्ग ततो नेत्रे तयाऽञ्जयेत् ।

सर्पदृष्टविषं ज्ञात्वा संजीवयति मानवम् ॥ २२ ॥

मुक्त्वा वानितलं दृष्ट्वा चक्षुषोर्दीवते यदि ।

वाता रोमा विनश्यन्ति तिमिराणि तथैव च ॥ २३ ॥

शीतान्शुषुरितमुजः प्रतिवासरं यः

कालत्रयेण नवनदितयं जलेन ।

वासिष्ठति ध्रुवमसौ न कदाचिदङ्घ्रि-

रोगव्यथाविधुरतां भजते मनुष्यः ॥ २४ ॥

आयुर्वेदसमुद्रस्य गूढार्थमनिसंचयम् ।

ज्ञात्वा केचिद्दुषैस्तेस्तु कृता विविधसंहिताः ॥ २५ ॥

किंचिदर्थं ततो नीत्वा कृतेयं संहिता नया ।

कृपाकराङ्गनिक्षेपमस्यां कुर्वन्तु साधवः ॥ २६ ॥

विविधगदार्तिदरिद्रनाशनं वा

हरिमणीव करोति योगरथैः ।

विलसन्तु शार्ङ्गधरस्य संहिता सा

कविहृदयेषु सरोजनिर्मलेषु ॥ २७ ॥

अल्पायुषामल्पाचियामिदानीं

कृतं समस्तश्रुतिपाठशक्त्या ।

तद्वयं युक्तं प्रतिबीजनाम्न-

मध्यस्यतामात्महितं प्रयत्नात् ॥ २८ ॥

इति श्रीवार्हपरसंहितायामुत्तरखण्डे त्रयोदशोऽध्यायः ।

उत्तरखण्डः समाप्तः । श्लोकसंख्या ॥ ६१६ ॥

श्रीः
अञ्जननिदानम्
अग्निवेशमहर्षिप्रणीतम् ।

ग्रन्थप्रयोजनम्

अबोधतिमिरच्छन्नक्षुषां भिषजां कृते ।
सूक्ष्मं करोत्यग्निवेशो ग्रन्थमञ्जनमाख्यया ॥ १ ॥
दोषरोषो रुजां हेतुलक्ष्यकोषे तु कारणम् ।
प्रत्येकं हीनमिष्यातियोगः कालार्थकर्मणाम् ॥ २ ॥
कटुतिक्तकषायपयोद्दहति श्वनरुक्षहिमाश्रमयानशनेः ।
स्वस्वजागरशुष्करणाजगमैरपि कुप्यति नेत्रवधैरभिलः ॥ ३ ॥
शिरःशङ्खभूद्विकटिपक्ष्यन्तिविकटिरुग्
विषन्धः पारुष्यं शयनइतिराध्मानचलने ।
कटारां क्षोणा वा छविरपि कषायोऽस्य च रसः
श्वनो रुचैषम्यं कुपितमरुतो लक्षणमिदम् ॥ ४ ॥
तिलशुक्कसुरादधिनीयशरत्कटुतीक्ष्णवटूकारुहम्लतपैः ।
रतिधस्त्रनिशार्धविदाहकैरपि कुप्यति पित्तमुपोचनतः ५
श्वनो दाहो मूर्छा मलशिक्षितता स्वेददरणं
प्रलापः पीतत्वं सुप्तनयनविग्मूत्रवसरे ।

मद्स्त्रुट् तिक्तोष्णः पटुकदुरसः पाण्डुरदिता
 शुतिः पाकश्रेत्याकृतिरपि च पिच्छस्य सरुपः ॥ ६ ॥
 दधिदुग्धवर्दीनजलाजहिमाभ्यक्षनाभ्यपदुपशमाज्यसिलैः
 शुद्धमस्त्यवसन्तदिवाशयनेमैशुरैरपि रोषमुपैति कफः ॥ ७ ॥
 गुरुत्वं सौमिल्यं श्वशुचिरकर्तृत्वशयने
 मल्लाविष्यं कण्डूररुचिरुपलेपः शिशिरता ।
 अपकिस्तृप्तिश्चास्मृतिरिति बलासस्य सरुपः
 स्फुटं छिन्नं स्वादुः पटुरपि रसो भा च भवता ॥ ८ ॥
 हेतुप्राग्रूपरूपमवाप्तिभिरिहामयः ।
 जेषो रूपेण चैकेन मुख्यमेतेषु तद्यतः ॥ ९ ॥
 शेषोऽजीर्णोऽज्वरं कुर्यात् क्षिप्वाऽग्निं कोष्ठतस्तथपि ।
 सोऽहवा तैः पृथग्द्वन्द्वसर्वैरामन्तुजोऽपि च ॥ १० ॥
 जृम्भाङ्गमर्दावरतिरन्दाही गौरवारुची ।
 पृथग्ज्वराणां प्राग्रूपं द्विविधे द्विविधक्षणम् ॥ ११ ॥
 कम्पः कण्ठोष्ठविदशेषोऽक्षयो मूर्धोदराङ्गरुहः ।
 वैषम्योऽस्त्रप्रवैरस्य जृम्भा वातज्वराकृतिः ॥ १२ ॥
 पीतता दाहदृक्छेदो मूर्च्छाव्यस्रप्रतिक्षता ।
 वमिर्भ्रमप्रलापाश्च रेकः पित्तज्वराकृतिः ॥ १३ ॥
 सौमित्योक्तेदमाधुर्व प्रतिशयारुचिर्गौरवम् ।
 कासालस्ये तृप्तिर्वापस्य शैत्यं श्लेष्मज्वराकृतिः ॥ १४ ॥
 कण्ठास्यशोषस्तृष्णमूर्च्छा दाहोऽस्त्रमो वमिर्भ्रमः ।
 तमः पर्वतिरोरुहः च वातपित्तज्वराकृतिः ॥ १५ ॥

लैमिलं कायसम्भापी गौरवं पर्वसूयेकम् ।
 स्वापोऽस्त्रेदः प्रतिदवापो वातश्लेष्मज्वराकृतिः ॥ १९ ॥
 पीतं दाहो मुहुस्तन्त्रा मोहः कासोऽद्विज्वरं नृद ।
 क्षिप्तचित्कासता पित्तबलासम्बरलक्षणम् ॥ २० ॥
 खरा जिह्वाऽक्षिणी भ्रुवे सखी रक्ते तृडस्त्रिरुह ।
 विहृतेहासोऽनिद्रा शीतदाहाप्यवस्थितिः ॥ २१ ॥
 तन्त्रा प्रलापो मोहलक्षणसता कण्ठशूलता ।
 रक्तहीनमित्यादिः सन्निपातज्वराकृतिः ॥ २२ ॥
 अभिभ्यासः समसौक्ष्ण्यैस्तर्जनेन्द्रियक्षयः ।
 सन्निपातज्वरोऽन्त्राभ्यो दोषवृद्धाग्निहासितः ॥ २३ ॥
 सप्तदशद्वादशाहाद्यानिर्वा बुद्धिरस्य सैः ।
 तत्तद्विपुलपथैस्तु तन्मर्यादा स्मृता कमात् ॥ २४ ॥
 सन्निपातज्वरश्चादिमप्याग्ने कर्ममूलयोः ।
 शोषोऽन्त्राभ्यः कण्ठाभ्यः मुखसाध्यः कमेन च ॥ २५ ॥
 सन्ततः सततोऽन्येष्टुस्तृतीयकचतुर्वेदी ।
 सन्दृष्ट्यासरसायत्नं कस्य मेदोऽश्विमज्ज च ॥ २६ ॥
 तमेदा विषमाः स्तुब्धे शीतदाहादयो ज्वराः ।
 सन्तता सततस्तिष्ठेते सप्तदशरज्जहात् ॥ २७ ॥
 द्वौ कासीः सततोऽन्येष्टुरेके कुर्यादहर्निशम् ।
 मुखवैकाहं तृतीयोऽथ द्वयहं त्वयस्या चतुर्थकः ॥ २८ ॥
 पटीः पञ्चाशदन्येष्टुः श्लेष्मज्वरस्तु तृतीयकः ।
 द्वयहं चतुर्थो व्याप्नोति त्रय पृते विपर्ययाः ॥ २९ ॥

हृद्गुणवमिर्दोहो वैगन्धर्वं चास्त्रिरुहं कुम्भः ।
 क्षुण्णोत्सर्गश्चेति लिङ्गं क्रमाद्वातुमते ज्वरे ॥ २७ ॥
 साध्यावाही कष्टसाध्यास्तरपरेऽन्यो न सिद्ध्यति ।
 मन्दोऽतिघोरचक्षुदो ज्वरो नित्यं प्रलेपकः ॥ २८ ॥
 चतुर्धाऽगन्तुजः श्वापाभिचारावेशघातजः ।
 पूर्वयोर्धूरिचिरुप्तोदमोद्वावावेशजे तु रुहः ॥ २९ ॥
 तप्तज्ञप्तस्य कामोत्थे हीभीस्वप्नहृतिज्वरे ।
 दाहातिसारी श्वेदोत्थे यथासं घातजं वदेत् ॥ ३० ॥
 बहुहेतूपद्रवोऽतिक्षीणश्चातिभिद्रवो ज्वरः ।
 असाध्यः शीतलः स्वेदी गान्त्रान्तर्दाहकुक्षयः ॥ ३१ ॥
 लघुगुरुर्निरामश्च सामः प्राकृतवैकृती ।
 बहिरन्तर्वैगिनी च साध्यासाध्या क्रमाज्ज्वरी ॥ ३२ ॥
 लघुरज्योषद्वयः स्वादनेकोपद्रवो गुरुः ।
 वर्षाशरहसन्ते तैः प्राकृतोऽन्यस्तु वैकृतः ॥ ३३ ॥
 हृत्तासावाकलाकाक्षुत्तन्म्राहन्वङ्गगौरवैः ।
 वैरसालस्यातिमूत्रैः सामोऽन्यसाक्षिरामकः ॥ ३४ ॥
 अन्तर्दाहः प्रक्षपस्तुहं सन्धिदहं विद्रवदो भ्रमः ।
 श्वासस्वेदी शिष्टमन्तर्वैगिनोऽन्यस्य चान्यथा ॥ ३५ ॥
 विरेको विद्रवदो वा तुहं कासः श्वासोऽङ्गुलवमिः ।
 हिक्का मूर्च्छाऽरुचिश्चापि ज्वरस्योपद्रवा दश ॥ ३६ ॥
 अस्त्रमाऽरुध्यरतिगुदस्त्रम्भवीर्याङ्गुलीरयम् ।
 यक्षगात्राभिदुग्मज्ये रुहं चाहो घातुपाक्षिणः ॥ ३७ ॥

अमातिन्वरसुदधासः पच्यमानाश्चराकृतिः ।
 दोषादराक्षसमुता दोषपाकस्य लक्षणम् ॥ ३८ ॥
 दाहः स्नेहो अमस्तृष्णा कम्पो विद्भिदसंज्ञता ।
 कुड्मं चातिविनाश्यामाकृतिन्वरमोक्षमे ॥ ३९ ॥
 देहो लघुर्गुणं पाकः स्नेहः करणसीष्ठवम् ।
 कण्डूः क्षयो बुभुक्षा च विगतज्वरलक्षणम् ॥ ४० ॥
 तृदः सविदूरसः क्षिप्तबद्धिर्वातातिसारतः ।
 अतिसारः स षोढा तैः पृथक् सर्वैः शुचाऽऽमतः ॥ ४१ ॥
 केनरुक्षारुणं वातातिपित्तात्पीतारुण्यमितम् ।
 कफात्तान्द्रं श्वेतदिमं वर्णः सर्वैस्तु सर्वरुह ॥ ४२ ॥
 शोचतो विद् संवेद् वासं बाष्पक्षुद्रोष्ममेरितम् ।
 सृजत्यजीर्णाचक्षिणं मुहुर्मुहुः सशब्दरुह ॥ ४३ ॥
 अतीसारी सृजत्यसं विजलाहारसेवनाद् ।
 अजस्रं विदुलकफाज्ज्वरेष्वेतप्रवाहिका ॥ ४४ ॥
 धमिः कृच्छ्रं ज्वरः कासः श्वासस्तृष्णोदशोषकम् ।
 हिकारश्चिधेति तिष्ठं मरणावातिसारिणः ॥ ४५ ॥
 गतेऽतिसारेऽप्यामेन दुष्टा चेद्ग्रहणी मुहुः ।
 वर्षो मुञ्चत्यानमेवोप्यतऽसौ ग्रहणीवदः ॥ ४६ ॥
 कुप्यति ग्रहणी नित्यं दिवा भूयो रुजामरुह ।
 सान्वा संग्रहणी बाध्ना पामं संगृह्य मुञ्चति ॥ ४७ ॥
 शोधाग्निमान्द्यवैवर्धज्वरापाकारश्चिक्षयाः ।
 तृडबल्यरुगाध्माबोद्धराः स्युर्महणीगदे ॥ ४८ ॥

पृथक् सर्वैश्चतुर्षोऽसौ तल्लिङ्गमतिसारवत् ।
 विहामं पृथक्च मज्जेस्सद्भवस्त्रिगुणश्चन्द्रकः ॥ ४९ ॥
 त्वन्नासमेदः संदूष्य गुदेऽर्शोऽसङ्कुरान्मलाः ।
 कुतुः षोढा पृथक् दोषाः सर्वैर्द्वै सहजासन्ते ॥ ५० ॥
 शोषाक्षिमाभ्यविष्टमभसविषवीडाऽप्यविदूता ।
 पाण्डुतासक्षयावल्याध्मानोद्गारा रक्तोर्शसाम् ॥ ५१ ॥
 प्रागुक्तहेतुभिर्द्वैस्तु दोषानर्शस्तु लक्षयेत् ।
 त्रिदोषभिर्द्वै सहजनसंख्यानि तदस्त्वजम् ॥ ५२ ॥
 बाह्यमन्ध्याभ्यवस्त्रिजान्येकद्वित्रिमलानि च ।
 तानि साध्यानि कष्टानि न साध्यानि वदेत्कमात् ॥ ५३ ॥
 अतीर्णं भुक्तिर्वैषम्याद्वैको बान्तोऽस्य विद्वहः ।
 स्युर्विष्टम्भविदग्धामाकृष्टान्यजीर्णानि वै क्रमात् ॥ ५४ ॥
 रसशेषाच्चतुर्थं तद्विष्टम्भे शूलविद्वहौ ।
 विदग्धेऽन्तः सधूनयोद्गारो ह्याने स सुकृत्वात् ॥ ५५ ॥
 रसशेषेऽक्षविद्वेषः पूर्वैश्चिम्बो विपूचिका ।
 बम्पतीसारगृह्णशूलभ्रमोद्वेष्टनतोदनी ॥ ५६ ॥
 सूत्रायातास्त्रयकम्पारतिमोर्द्वैर्न सिध्यति ।
 कृदातिवृद्धक्षीणैस्त्रैर्भेदकोऽत्यक्षनो गदः ॥ ५७ ॥
 त्वरो विवर्णता शूलो हृद्दोगः खलनं क्षमः ।
 अक्षद्वेषोऽतिसारश्च संजातकृमिलक्षणम् ॥ ५८ ॥
 अतिव्यवायमपाम्बुद्विचास्रमसृदादिभिः ।
 पाण्डवः पञ्च तैर्मिथैरभिज्ञैः पञ्चमो नृदः ॥ ५९ ॥

पाण्डुराद्यङ्गनेत्रक्षिप्तमूत्रवर्णैः शोथयामिज्वरैः ।
 कासश्चास्राक्षिमाम्बैश्च शुक्लः क्वात्पाण्डुरोगपाण्ड् ॥ ६० ॥
 मन्तशोषी मध्यकुशो मध्यलोभ्यन्तदुर्बलः ।
 किंवा ज्वरातिसारी च पाण्डुरोगी न सिध्यति ॥ ६१ ॥
 पीतत्वह्मूत्रविष्णोश्च बहुपित्तान् कामला ।
 सैव वृद्धा कृष्णपीतत्वयादिः कुम्भकामला ॥ ६२ ॥
 दुष्टं पिच्छं विदूष्यात्सं सद् तेन बहिर्विहैः ।
 ऊर्ध्वं चाधो द्विधा वैति रक्तपित्तं तदुच्यते ॥ ६३ ॥
 सल्लेप्सोऽर्ध्वमधः स्वरं द्विमानं सकफानिष्ठम् ।
 साध्यं पाप्यनसाध्यं च रक्तपित्तं क्वाद्भवेत् ॥ ६४ ॥
 ज्वरापाकवमिश्रासतृकासावक्ष्यपाण्डुराः ।
 भुक्ते दाहः शिरसाचो रेकोऽधुचास्यपित्ततः ॥ ६५ ॥
 मतिव्यवायववायामवमसौकज्वराध्वनिः ।
 गोषान्कुर्वन्ति ते जुद्धा यदमार्गं तु कफोक्त्वयाः ॥ ६६ ॥
 कराद्धिदाहः पार्श्वसिक्कफास्तत्रमिज्वरैः ।
 वैस्वर्येषुद्रकश्चासकान्तमस्तकरीरवम् ॥ ६७ ॥
 भुक्तेक्षणत्वं मतिवृष्टा रिरंसा च क्षयाकृतिः ।
 ज्वःक्षती स्यादुन्मूलिककनूपाक्षवान्निमुह ॥ ६८ ॥
 कासतिसारपार्श्वोर्तिस्वरभेदाहचिज्वरैः ।
 पद्मिरेभिः क्षयोऽसाध्यः किंवास्तृकसन्तप्वरैः ॥ ६९ ॥
 प्राणः सञ्चोचः सोदानो वक्राक्ष्येति यदा सन्नुह ।
 स कासः पक्ष्मवा निर्वैद्यैः क्षतेन क्षयेन च ॥ ७० ॥

कासले शुष्कमनिरातिपत्तापीतं वमेत्पटु ।
 कफास्यादुकफं चान्स्यावसाप्यालुकलक्षणी ॥ ७१ ॥
 पूर्वयत्कुरुते प्रागो द्विकलः पञ्च गतिक्रमात् ।
 अन्नजाहारबाहुल्याद्यमिका द्वित्रिवेगिनी ॥ ७२ ॥
 द्विका क्षुद्रा जलमन्दा गन्मीरा नाभिकम्पकृत् ।
 कम्पयत्यङ्गमश्लिष्टं महत्यन्ते न सिध्यतः ॥ ७३ ॥
 अधश्चोर्ध्वं कफो बालो वात्यायाति मुहुर्वदा ।
 कफरक्षणगतिर्विष्वक् सदा आद्यान्करोत्यसौ ॥ ७४ ॥
 महोर्ध्वंश्चिन्नतमकक्षुद्रास्यान्सनतिक्रमात् ।
 महता निःश्वस्युच्चैरूर्ध्वेनोर्ध्वमधो न तु ॥ ७५ ॥
 विच्छिन्नवेगं द्विकेन तमकेनातिसूर्ध्वरुक् ।
 क्षुद्रेण कसवेवाश्वं पूर्वं साध्या न ते जघ्नः ॥ ७६ ॥
 आयुजभाषाघातायैः कुर्वैर्दोषैः स्वराभयः ।
 षोढा पृथक् स्वमसैः स्वान्मेदसा च क्षयेन च ॥ ७७ ॥
 स्वनिदानस्वरूपास्तो न तु साध्याश्चयोऽन्तिमाः ।
 स्वाहृष्यन्नं मुखे चेन्न स्वदतेऽसाधरोचकः ॥ ७८ ॥
 स पञ्चधा पृथक्स्तवैस्तैः परो रुद्धमयादिभिः ।
 भरोचके मुखे तप्तहृष्यं प्राकृतमन्तिमे ॥ ७९ ॥
 अत्यजीर्णवद्विग्रधाहृष्यगर्भंकुमिदुतैः ।
 दोषैः पृथक्स्वमसैश्चाहृषैः पञ्चविधा वभिः ॥ ८० ॥
 इयामं वातेन पित्तेन पीतं श्वेतं कफेन च ।
 सर्वैश्चित्रं वमेद्गर्भो बीजास्तादीक्षणादपि ॥ ८१ ॥

कायः श्वासो ज्वरो हिक्का तृष्या वैचित्तमेव च ।
 हृद्दोमस्तमकक्षैश्च ज्ञेयार्हज्जैरुपद्रवाः ॥ ८२ ॥
 सक्तं च विवेहादि न तृप्तिमुपगच्छति ।
 पुनः काङ्क्षति तोषं यत्नं तृष्यार्द्रितमर्तद्विषैश्च ॥ ८३ ॥
 पित्रं तालुगर्भं कुहं सवातं कुक्षे तृणाम् ।
 सा सप्तधा पृथक् तैश्च क्षतामक्षयभोजनैः ॥ ८४ ॥
 वीतान्निर्वर्धते वाताश्च पित्ताग्नाद्वह्नुकफान् ।
 तृद् त्रितिकृत्तमवाचातामक्षवाभ्यां क्षतोद्भवा ॥ ८५ ॥
 रसक्षयात्सङ्घापीडा पट्टाद्याधिकस्तोषजा ।
 मोहज्वरश्चासकासकर्त्री तृष्या न सिध्यति ॥ ८६ ॥
 संशान्तोत्तांति ते रुग्णा विशन्ति करणानि चेत् ।
 कुक्षपित्तासदा मर्षा मूर्च्छन्ति गतचेतनाः ॥ ८७ ॥
 सप्त मूर्च्छाः पृथक्सर्वैस्तैश्च मघविषासतः ।
 दोषवर्णं विषत्वश्यन् दोषैर्मूर्च्छन्ति चासकात् ॥ ८८ ॥
 आसौम्यः सप्तलापोऽथ दाहहृत्कम्पचान्निषात् ।
 पित्तवद्रक्तगन्धेन संन्यासोऽस्तेन्द्रियक्रियः ॥ ८९ ॥
 मर्षं पीठमयुक्त्या तैः कुक्षौत्थानात्पयोऽशतुः ।
 वमिर्मूर्च्छा ज्वरो दाहः पक्षापथ्य धमोऽरुचिः ॥ ९० ॥
 रेकास्तद्भारतिकफाः पानाजीर्णस्य शक्षणम् ।
 पानोपमा त्वग्गतौ दाहं सपित्तासः करोत्यति ॥ ९१ ॥
 भीशोककामदुष्टालैः पूज्यादेश्वायवर्षैः ।
 नद्वयन्ति मर्षो दोषाः स्वाद्गन्मादस्ततोद्भवाः ॥ ९२ ॥

अस्थाने हास्यगीतासैर्होषीष्यप्रविपर्ययैः ।
 रहस्यकथनोद्देवप्रमैरुन्मादमादिसेत् ॥ ९३ ॥
 दोषैर्ज्यैः समसैश्च विषशुभ्यां स पञ्चविधः ।
 दोषाद्वाः पूर्ववच्छोकभीकामासौस्तु तत्कथाः ॥ ९४ ॥
 देवदैत्यविशाचाहिरक्षोगन्धर्वयक्षतः ।
 पितृतश्च मर्द्देभ्यः स्तुतुन्मादाः प्रोक्तलक्षणाः ॥ ९५ ॥
 पावित्र्यं देवविद्वेषो नक्त्यं सर्ववद्रतिः ।
 बहुभुक्त्वं गानदाने आहं चेति तदाकृतिः ॥ ९६ ॥
 कम्पनिद्राफेनवमिदुमादिपतनादिभिः ।
 प्रचोदशोऽग्नेऽग्नीने तु नोन्मादी जातु जीवति ॥ ९७ ॥
 दोषोद्देकाप्रमातायां स्मृतौ हृत्यामपरकृतिः ।
 तदाकृतिसमः केनकम्पनेवादिचैकृतम् ॥ ९८ ॥
 चातुर्धोऽती वृषकसर्वसैस्तत्कोपः कमादिह ।
 रविपञ्चदशत्रिंशदिनेषु सकलेष्वपि ॥ ९९ ॥
 अशीतिर्वातजा रोषा भयन्त्राक्षेपकादयः ।
 अतिप्रसिद्धान्किमपतस्रोष्वहं तानिह तुवे ॥ १०० ॥
 भाक्षेपको यतिक्षेपात्ताडो जह्नोरुपादरहः ।
 सरुक्ताभेरधो प्रन्धिरहीला रुद्रसूत्रविद् ॥ १०१ ॥
 प्रत्यहीलोदरे केन्ना सपीडा तिर्यगुत्थिता ।
 आध्मानं स्वाद्यदाध्मानं साद्योपमुदरं सरुह ॥ १०२ ॥
 कफन्याकृतिते पाते प्रत्याध्मानं प्रजायते ।
 विष्णून्नाशयन्ना पीडाऽधोगता तूनिर्कोष्यते ॥ १०३ ॥

तुदोषस्थोऽथवा रक्तं चेद्यात्पूर्वम् प्रतिलुप्तिका ।
 वहीकरोति वज्राय वातश्लेष्मस्फादितम् ॥ १०४ ॥
 दृग्गतीभिरुपपायुकटिजानुजङ्घापदम्वथा ।
 प्रोष्ठुशीर्षं जानुशोथो विज्ञाची भुजशोर्ध्वथा ॥ १०५ ॥
 स्वाक्षः स्वाक्षिग्रहास्तवग्रः पङ्क्त्यमुभयोस्तयोः ।
 अस्तुद्गारसूर्ध्ववातो नष्टवावर्त्य तु सूक्ता ॥ १०६ ॥
 कलायच्छत्रः स भवेत्प्रकामं वेपले तु यः ।
 आम्बूलमेकवाहोऽथैकतया स्वादपचाद्भुजः ॥ १०७ ॥
 विवृतं संवृतं वास्तं यः कुर्यात्स हनुग्रहः ।
 सर्वाङ्गिकाद्गुरोरी सः सर्वाङ्गिकाङ्गनिग्रहात् ॥ १०८ ॥
 सुदुर्ध्वं तुर्वन्मयेन्मोहयेच्चापतव्रजः ।
 तिद्धास्तम्भः स येनाक्षपानवाक्येष्वनीशता ॥ १०९ ॥
 वाद्यायानान्तरायामौ बहिरन्तश्च कर्षणात् ।
 क्षाथूनामथ विज्ञेयो वणायामोज्ज्वला यथा ॥ ११० ॥
 स्वातानानामानुरूपीश्च लिङ्गिः सेचाभिरिर्दिशेत् ।
 ऋन्ति वातामवा वृद्धाः क्षीयन्तंसकलानलम् ॥ १११ ॥
 अतश्चवाङ्मविदाक्षज्ञादेः सरुवास्तृणा ।
 सुज्वले चेन्मरुदुष्टमथा स्वाद्वातशोणितम् ॥ ११२ ॥
 दाहगौरवरक्तोदकप्लूवैधर्मेमण्डलम् ।
 त्वच्छुद्दोद्गसंकोचशोथं पाताम्रसक्षयम् ॥ ११३ ॥
 यातजधिकेतिरुषिपञ्चे दाहो रक्तेतिक्षीणता ।
 कफेऽतिगौरवं चिह्नं द्वित्रिजे द्वित्रिजङ्गणम् ॥ ११४ ॥

मोहदाहज्वरास्तप्रपाङ्गुलवाङ्गुलिष्वैकृतम् ।
 मर्मग्रहग्रमास्फोटा वातास्त्रोपद्रवा नव ॥ ११५ ॥
 शुगवत्कुपिताधामवातौ स्त्रीयप्रकोपनैः ।
 आमवातं जनयतः सक्षोथं सन्धिरुग्रग्रहम् ॥ ११६ ॥
 सर्वोद्विक्ताङ्गसन्धिरुग्रसोधातिग्रहगौरवम् ।
 ज्वरावाकाग्निमग्निं च तृष्णा चामानिलाकृतिः ॥ ११७ ॥
 आमवाताधिके वातेऽतिरुग्दाहस्तु पिण्डतः ।
 कफाश्लैमित्यगुरुते सर्वलक्ष्म विदोषतः ॥ ११८ ॥
 आकृष्टान्मकुलनानाद्गुदलक्षद्विबहुमूत्रताः ।
 शूलं शयननाशोऽष्टोपद्रवा आमवातजराः ॥ ११९ ॥
 पृक्देवोऽतिरुक् शूलं शिम्बीधान्वादित्सेवनात् ।
 कुर्वैः पृथग्गुन्दसर्वैर्दोषैश्चामाचदष्टधा ॥ १२० ॥
 विचाज्जान्वा चलाहसी शर्श्वहरकुक्षिजं कफात् ।
 द्वित्रिस्थानं द्वित्रिदोषं शूलं चामाशये रसात् ॥ १२१ ॥
 वेदवानादमूर्छायास्तृदृक्छत्रे गौरवाकृषी ।
 कासः श्वासश्च हिक्का च शूलस्त्रोपद्रवा दस ॥ १२२ ॥
 चकसः श्मश्रुतः स्थानारिपतेन सह सूर्यिष्ठतः ।
 वायुमादाय कुरुते शूलं जीर्णति भोजने ॥ १२३ ॥
 वातविष्मूत्रजृम्भाश्लक्ष्णोद्गारवमीन्द्रिषैः ।
 धुन्तृष्णाश्वासविदग्धां धृत्योदावर्तसम्भवः ॥ १२४ ॥
 वातस्य रोधादाध्मानमूर्ध्वविट्टं विशोथ रुक् ।
 वसी मूत्रस्य जृम्भायाः शिरोरुग् दगुजोऽश्रुणः ॥ १२५ ॥

क्षयधोरिन्द्रियकलानिरुद्धारस्त्रानिकार्तयः ।

छर्दः कुट्टादीन्द्रियस्वारमरी दृष्टान्दत्ता क्षुब्धः ॥ १२९ ॥

तृणोऽतिवृष्णा श्वासस्य हृत्पृष्ठं स्वापस्य तुम्बनम् ।

विद्वान्निवृत्तानुद्गमलानिर्गन्धयुक्तं व्यजेदमुम् ॥ १३० ॥

हृद्याभ्योरन्तरे ग्रन्थिः संचारी यदि वायव्यः ।

तृणध्वपोपचयवान्स तुल्यः पञ्चधा मतः ॥ १३१ ॥

तस्य पञ्चविधं स्थानं चार्धहृत्त्राधिवसत्यः ।

दोषैर्व्यसैः समसौत्र खीर्णा रक्षेत् पञ्चमः ॥ १३२ ॥

जीर्णेऽग्रे वातजः कुप्येतस्मिन्जीर्णसि पित्रजः ।

भुक्ते तु कफजो गुल्मः सर्वदा सर्वदोषजः ॥ १३३ ॥

प्रसवार्तवपातानां काले याऽऽद्याभ्यभोजिता ।

वायुस्रवस्तमादाय तुल्यं निर्माति वैतथत् ॥ १३४ ॥

स्वनन्दते विण्मिहो नाङ्गैः सशूलो गर्भोधिहृत्पृष्ठं ।

गुल्मोऽभुजधिरित्तलोऽसी मासे तु दप्तमे गते ॥ १३५ ॥

श्वासशूलविवासाज्जिह्वेषो ग्रन्थिगृहता ।

जायते दुर्बलत्वं च गुल्मिनो मरणाय वै ॥ १३६ ॥

दूषयित्वा रसं दोषा विगुणा हृदयं गताः ।

हृदि पीडां प्रकुर्वन्ति हृद्गौर्यं तं ग्रन्थयते ॥ १३७ ॥

स पञ्चधा वृथगदोषैः समसौत्र हुमेरपि ।

तुमः सादो क्षमः शोषो ज्ञेयाश्लेष्ममुच्यते ॥ १३८ ॥

नालस्य मूले मध्ये वा रुद्धं वाग्रे सदादुरुहं ।

कनकश्लेष्मवेभ्यूर्जं मूत्रकृच्छ्रं तदुच्यते ॥ १३९ ॥

मूत्रकुच्छ्राण्यष्ट दोषाश्मरीविदग्धवधुक्तः ।
 दोषैर्लिङ्गं पृथक्सर्वैः कुच्छ्रे सदाहृगीरयम् ॥ १३७ ॥
 द्विधारे मूत्रमश्मर्या विदग्धोभाद्रिद्विनाम्नि तद् ।
 क्षते हते वा शक्येन कृच्छ्रं स्यान्मूत्रधर्मनि ॥ १३८ ॥
 तत्र रुद्धे नले शुकाग्र्याहालकृच्छ्रं परं सरुहम् ।
 कश्चिमेहनसदाहादोपैः कृच्छ्रं न सिध्यति ॥ १३९ ॥
 मूत्रादि क्षत्वा दुष्टेन सध्वा सध्वा शनैः शनैः ।
 मस्तोत्सृज्यते मूत्रं मूत्राघातस्तदा भवेत् ॥ १४० ॥
 घातो मूत्रमातं शुक्रं कुरु वा शोषयेद्यदा ।
 तदाश्मरी स्यात्कमलो गोविनेत्येव रोचना ॥ १४१ ॥
 रुद्धाभिलीववीथस्तिमूर्ध्वगोमेदकोपमम् ।
 मूत्रकुच्छ्रं शीर्षधारे उदरश्चाश्मरिलक्षणम् ॥ १४२ ॥
 बालानां सा पृथक् दोषैर्दूर्नां शुक्रमवाश्मरी ।
 नाभ्यण्डशोधनबद्धमूत्रणात्यनया मृतिः ॥ १४३ ॥
 आस्यासुप्तं स्वप्नसुप्तं दधीनि ग्राम्बीदकान्परसाः पयसि ।
 नवाद्यपानं गुडवैकृतं च प्रमेहहेतुः कफकृच्च सर्वम् ॥ १४४ ॥
 मूत्रमिश्रं केवलं वा शुक्रं मेदति चेन्मुहुः ।
 स प्रमेहोऽथ मेदस्तु मूत्रवर्गैरपिमेदतः ॥ १४५ ॥
 जलेधुसान्द्रासवशुक्रपित्तालाशनैःसैकतशीतलये ।
 माञ्जिह्वारिद्रकनीलकालक्षारास्तोमज्जयसेभर्षीत्यात् ॥
 साध्याः कफोत्था दग्ध पित्तजाः षट्
 वाय्वा न साध्याः पक्वनाशतुष्यजः ।

समश्लेषाद्यादिपमक्रिया-

न्महाश्लेष्वाद्य यथाकर्म ते ॥ १४७ ॥

दोषमकोपविहानि प्रमेहाग्न्यामुपद्रवाः ।

सरादी कण्टपी दुग्धिप्लवङ्गी च विदारिका ॥ १४८ ॥

मधुरी विनता जालिन्धरि विद्रधिसार्वपी ।

नामागुरूपाः पिडिका दशेमासुपेक्षणात् ॥ १४९ ॥

मेदस्तु वर्षते श्लेष्महेतुभिस्तेन ना भवेत् ।

सर्वकर्मासमर्थोऽतिस्पृष्टस्त्रिगुदरस्तनः ॥ १५० ॥

स्वभावदुर्बलो ह्येकः परो रोगादिदुर्बलः ।

स्वभावदुर्बले नास्ति चिकित्सास्तपश्च सा ॥ १५१ ॥

मन्दाग्नेरहितैरग्नैरदराभ्यष्ट तानि तु ।

पृथग्दोषैः समसौञ्ज ग्रीहृषद्वसतोदकैः ॥ १५२ ॥

वातविदसद्ग्रीहृषद्वोदरवृक्षाक्षिमन्दता ।

पञ्चोपयसिस्त्रिदाहाग्माने सर्वोदराकृतिः ॥ १५३ ॥

कृष्णवीजार्जुना दोषैः शिराः स्युरुदरे कणात् ।

कुष्ठाम्बुनसविदलोमातृवद्वीविषादिभिः ॥ १५४ ॥

दूष्योदरं विलिङ्गं स्वाद्याभेरुष्यं चित्तं सक्क ।

कान्ते जीर्णत्वराद्ग्रीहा यकृदाग्न्यसतोऽन्यतः ॥ १५५ ॥

हृज्जामिमन्ये निचितं दुष्टं नवींश्छलेपकृत् ।

नालेन न वहिर्याति तद्वत्तुदमार्तिकृत् ॥ १५६ ॥

अन्नाद्यावत्तपान्येन भिन्नमन्त्रे जलं गुदात् ।

अपेक्षामेवधोदृष्टं परिस्राव्युदरं हि तत् ॥ १५७ ॥

खेदपानाद्भवे रंकादत्यस्तु पिबतो हिमम् ।
 अस्तुपूर्णादतिप्रलयमधोनाभेर्दक्षोदरम् ॥ १५८ ॥
 पक्षाद्दग्धुदं सूर्ये सर्वे जातोदकं तथा ।
 प्रायो भवत्यभावाय छिद्रार्धं चोदरं नृणाम् ॥ १५९ ॥
 अतिक्षारान्छुष्टास्तुभिरुद्विग्नैः ।
 पञ्चकर्मवचाराद्यैर्जायते अयधुर्दृष्टाम् ॥ १६० ॥
 शिरातनुत्वं वैवर्ष्यं रोमाच्छोलेभगौरवम् ।
 कष्मानवस्थितत्वं च सर्वत्रयधुक्क्षयम् ॥ १६१ ॥
 नयवा तैः पृथग्दन्तैः सर्वैर्वातादिषाम् सः ।
 प्रातुक्लिष्टैस्ते ज्ञेया यथाहेतुः स यातव्यः ॥ १६२ ॥
 विषयः सविषप्रागिदंशमूत्रमलादिभिः ।
 कर्णवैद्यमी नरे पञ्चामधोगामी सुखातिवम् ॥
 उभयं यत्तिसंघातः शोथो हन्ति न रोषायः ॥ १६३ ॥
 छर्दिः आस्रोऽरुचिस्तृष्णा ज्वरोऽन्तीक्षार एव च ।
 सप्तकोऽयं सदीर्घकः शोथोपद्रवसंग्रहः ॥ १६४ ॥
 चातुर्वैक्षणतः प्राप्य मुष्कौ मुष्कधराः शिराः ।
 प्रपीड्य वृद्धिं कुर्वते मुष्कयोः स कुरण्डकः ॥ १६५ ॥
 दोषाग्रमेदोमूत्रार्धैः स गदः सप्तधा स्मृतः ।
 रुन्दाहकम्बूदोषेभ्योऽश्वात्कृष्णस्फोटभागवतः ॥ १६६ ॥
 मेदोक्तः कफकन्मीशो घृतं तत्रज्जगत्सृजेत् ।
 आघातादेर्मरुशील्पा धुद्रार्धं वक्तुमादधः ॥ १६७ ॥

अत्रपृष्टिं करोत्यत्र यज्ञगात्रात्स्वरुध्वनिः ।
 बहुवाधमिधमनिः करोति यर्ध्मनामकम् ॥ १६८ ॥
 पादशोक्तः शीपदं तैः पृथक्स्वैः कफोत्कथैः ।
 तत्कर्णकरनेत्रीश्लिष्यतासास्त्रपि कथित् ॥ १६९ ॥
 आश्रूपमरुपः शोथो व्याप्यङ्गे स्फुटितस्तु सः ।
 कर्म षोढा पृथक्स्वैर् दोषास्तजान्तुकं च तद् ॥ १७० ॥
 विषमं वध्यते यन्तापिचतस्रस्यधिरं चिरम् ।
 कफजः पित्तकण्ठोष्ठी रक्तजगन्मुखमुद्गरी ॥ १७१ ॥
 मन्दोष्णतात्पशोक्तत्वं काटिन्धं त्वक्सकर्मता ।
 मन्दवेदनता चैतदामशोधस्य लक्षणम् ॥ १७२ ॥
 अतिदाह्रुजातोदशोपमेदविवर्णताः ।
 तृण्णा ज्वरश्च शोथश्च पन्थनानस्य लक्षणम् ॥ १७३ ॥
 कम्पदूर्ध्वस्तुद्धवस्रोदो रुक्मान्त्वारुग्धनप्रता ।
 यज्ञगात्पूषचकनं पङ्कशोथस्य लक्षणम् ॥ १७४ ॥
 तावर्ध्मोक्तस्यमाहृत्यमस्यपाकाकृतिः पुनः ।
 कम्पाकम्पात्तोन्तोन्तारुपाके तु त्रिदोषरुद ॥ १७५ ॥
 शरीरायान्तुमेदेवारुर्द्धिभावं तु दोषत्रयम् ।
 परं शस्त्रादिकं त्वत्र दोषे रुदाहर्गौरवम् ॥ १७६ ॥
 रक्तस्यायो रक्तजेष्व्यागन्तुर्जं तच्च पङ्क्तिधम् ।
 लिखं भिजं क्षतं विद्धं निश्चितं पृष्टमित्यपि ॥ १७७ ॥
 पातात्रमेदस्त्रज्यरुर्ध्वेवपूर्येन वर्षणात् ।
 सप्तत्यं यज्ञगात्रात्तं गुह्यं चद्व्यध्वनिः ॥ १७८ ॥

तृहज्वरोन्मादरुखोदरेकहिकापतानिकाः ।
 कम्पन्नार्विजासकासपद्माघातहनुग्रहाः ॥ १३९ ॥
 शिरासम्भो विसर्पस्रोपद्वाः पोडशाक्षः ।
 सर्वैरैतैर्वर्णोऽग्नाभ्यो चाभ्योऽर्बुश्च मुखसूया ॥ १४० ॥
 मग्नं द्विधा सन्धिकाण्डभेदात्प्रेषाच्च सन्धिवज्रम् ।
 विवर्तितं च वक्षिप्तं तिर्यक् क्षिप्तमथोपि च ॥ १४१ ॥
 विक्षिप्तमुत्पिष्टमिति काण्डे द्वादशधा तु सत् ।
 अश्लिष्टश्लीककंटाश्वकर्णैर्नृपितपिबितम् ॥ १४२ ॥
 काण्डमग्नं द्विधा क्षिप्तवज्रं चाभ्यतिपातितम् ।
 मज्जागतं च स्फुरितं यथास्यं लक्षणेदिदम् ॥ १४३ ॥
 उपेक्षनार्थमिति गतिर्नौकी च यो मयः ।
 नादीमग्नः स विज्ञेयः संपूयहोददाहरुह ॥ १४४ ॥
 शुदस्य अङ्गुले क्षेत्रे पार्श्वतः पिष्टिकार्तिहृत् ।
 मिश्रो मगंदरो ज्ञेयः स च पञ्चविधो मतः ॥ १४५ ॥
 सरुमहोदोऽनेकमुष्णो वातात्स्वान्धतपोनकः ।
 वट्टमीयस्तु विज्ञेयः परित्रावी कफेन च ॥ १४६ ॥
 शम्बूकावर्तकोन्मामेगौ तु स्वातां त्रिदोषजौ ।
 मुकमूत्रवद्गौ दुःशी न साध्वी दूरणी भृशम् ॥ १४७ ॥
 गलैकदेशे श्वश्रुरपाको गल्लगण्डकः ।
 मेदोवातकफैस्त्रेधा कम्पूरुगतीरवं क्रमात् ॥ १४८ ॥
 शब्धिः कुत्राप्यपाकोऽङ्गे दोषास्त्रागन्तुमेदतः ।
 स एव पाक्वर्तुदः स्वात्तद्दत्तोटा मुहुः सवत् ॥ १४९ ॥

मण्डमात्रं मलेऽनैकैरेणैर्मेदकफोत्थितैः ।

चिरवाकिमिरेषैव चिरत्वापचिका भवेत् ॥ १९० ॥

अथभुसृष्टिषदाहसमाख्यो विद्वधिर्द्विधा ।

बहिरन्तश्च पोटा तैः पूजयन्चैरसूक्ष्मतात् ॥ १९१ ॥

वाह्यः सपक्षोऽर्धत्वादान्तरस्तु करोत्यसौ ।

बस्यो कृष्णं क्रोस्तुदन्वां पार्श्वेऽन्वं तु वृक्षयोः ॥ १९२ ॥

वायाचपानविद्धोऽं कुक्षावनिलता स्रतः ।

नाभ्यां द्विधा हृदि आसं त्रीद्वि आस्राज्यवर्तनम् ॥ १९३ ॥

प्रकृत्यजसं कसनं बहुष्ये तु कटिग्रहम् ।

स पक्षो वामवेदुष्यै नाभेः संचारवेदपः ॥ १९४ ॥

नाभः साध्यश्च मर्मोत्थो विद्वधिर्भूतैरुपज्वः ।

विद्वधिः स्त्रीस्थने रक्तः शोधयन्दाहवाकटुत् ॥ १९५ ॥

विद्वदाहारदुष्कर्मपञ्चकर्मोपचारतः ।

दुष्टस्त्रीमद्यमांसाग्न्युत्प्रेषाद्यैः कुष्ठसंभवः ॥ १९६ ॥

कपासाग्न्युज्ज्वो रक्तदुष्टिरिन्द्रियवैकृतम् ।

पाहृत्यावस्यकौर्म्यं च महाकुष्ठाकृतिश्चिरात् ॥ १९७ ॥

कपालं वातचक्षुर्धं पिच्छादीदुष्करं च तत् ।

कफाक्षितं मण्डलं तैर्गुञ्जावकाकनं सरह ॥ १९८ ॥

वातपिच्छादक्षजिह्वं सकम्पनरुणाक्षितम् ।

कक्तपिच्छात्पुण्डरीकं पुण्डरीकदलोपमानम् ॥ १९९ ॥

दद्ः कण्डूश्चविचिकित्सुह् सरन् मण्डलाक्षतः ।

ससैतानि महाकुष्ठानीभचर्मैभचर्मवत् ॥ २०० ॥

किञ्चनविदिनं चर्मदलं तु द्रवणाव्ययः ।
 पामा वाण्योः कङ्कुरी चिचिः सर्वजस्तु तैः ॥ २०१ ॥
 तैर्मन्त्रपाशैः कन्तुः पादद्विर्बिपादिका ।
 सिध्मोर्ध्वदेहे कथमादाव्यस्यावृत्तसूनवत् ॥ २०२ ॥
 शतानुरव्यारुभिः स्यादकलं शीतमण्डलम् ।
 एककुटं मन्त्रस्वणोपमं शिथं ततः सितम् ॥ २०३ ॥
 हस्तदन्तनखाधातयोनिदोषादिभिर्मलाः ।
 पृथक् सर्वैर्मणाः कुर्युर्लिङ्गे चार्तिं च पञ्चमीम् ॥ २०४ ॥
 अस्मिन्शोधरुजो दाहसन्निधमहमरुधि च ।
 केवलमोमप्रपातश्च वैवर्ण्यं चोपशतः ॥ २०५ ॥
 वरीतुष्टवच्छोभाः कण्डूच्छर्दिन्वरप्रदाः ।
 वीतचित्तनिमिषाः स्फुरद्दर्शं यपुषो वहिः ॥ २०६ ॥
 अविपाकहृमोत्क्रेदलिकाम्लोद्धारगौरवैः ।
 हृत्कण्ठदाहारुधिभिरम्बपित्तं वदेद्विषह् ॥ २०७ ॥
 अतिदाहकजारागसाधारुन्परतिप्रदाः ।
 क्षुद्रजगविसर्पाः स्फुः सर्वतः परिसर्पजात् ॥ २०८ ॥
 ज्वरच्छर्दिभमाजाः स्फुर्वासानां तु मसुरिकाः ।
 पद्मस्तत्तदशवात्ता न सिध्मन्त्रवकक्षयात् ॥ २०९ ॥
 अग्निदाहादिव स्फोटा विरजोदाः स्फुर्महारजः ।
 पृथग्द्वन्द्वसमसौत्तैरसाक्षिते विषोपमाः ॥ २१० ॥
 ये गदा महतामुक्ताः स्फुस्त एवाभ्येकेष्वपि ।
 किंतु देहाग्निदोषादेर्लाभनक्ष्णवः परम् ॥ २११ ॥

क्षीराससा पृथग्दोषैर्लोहासासोऽतिरोदनम् ।
 गुदपाकास्त्वपाक्षौ च दन्तोन्नेदादयः परे ॥ २१२ ॥
 कर्ण्ये पदभेदतः सार्देर्लक्षणेद्वात्रै वसेत्पयः ।
 जानाति रोदति श्यावो ब्रह्मलोऽर्धकः कुशः ॥ २१३ ॥
 स्वाधो गर्भेस्ताचतुर्थीभ्यासात्पातततः परम् ।
 स मूत्रगर्भो यः स्यान्नाश्रुतो न वहिरापतेत् ॥ २१४ ॥
 गर्भास्पन्दो धीविनाशो मृते गर्भेऽप्यचारतः ।
 विरेकदौघतुम्बश्चरासैः सा न सिध्यति ॥ २१५ ॥
 अज्ञमर्दो ज्वरः कम्पः विपासा गुरुमाश्रता ।
 दाहः सोधातिसारी च सूतिकारोगलक्षणम् ॥ २१६ ॥
 अलक्षुतिः स्वाश्वदरं योनिः क्षीणामनार्तया ।
 स्वाङ्गमर्ददीर्घत्वाद्गुदवाष्पद्वयदाहकृत् ॥ २१७ ॥
 तच्चतुर्थी पृथक्कृत्यैर्दोषैः स्वादार्तयं पुनः ।
 शशाश्वतुल्यं वधोक्तं धीर्लं वासो न रक्षयेत् ॥ २१८ ॥
 अतिस्वचावतीक्षो यो न च कानीकिवारतः ।
 अजमङ्गमवाप्नोति स श्लुकक्षयहेतुकम् ॥ २१९ ॥
 अलक्ष्मीतोष्यतेजःश्लुविपासाधमरुदसहः ।
 पिप्पिहकासंघिक्षिपिलो हीनबुद्धिकलेन्द्रियः ॥ २२० ॥
 वाष्पद्वरोऽक्षपरितोष्यतुल्यरेता श्लवध्वजः ।
 मन्दचक्षिश्च दीनश्च क्षीणशुक्लो वरो मतः ॥ २२१ ॥
 असाध्यं सद्गजं क्लेश्यं नर्मच्छेदानु यज्जवेत् ।
 स्वाध्यानामितरेषां च कार्ष्णो वाञ्छिकियावमः ॥ २२२ ॥

ईषदुच्छिन्दनात्स्रोहो यदा वक्रं प्रपद्यते ॥ ४३ ॥

नस्ये निषिक्तं तं विद्यात्प्रतिमर्शप्रमाणतः ।

उच्छिन्दन्न पिवेच्चैतन्निष्ठीवेन्मुखमागतम् ॥ ४४ ॥

क्षीणे तृष्णास्यशोषार्ते बाले वृद्धे च युज्यते ।

प्रतिमर्शेन शाम्यन्ति रोगाश्चैवोर्ध्वजत्रुजाः ॥ ४५ ॥

बलीपलितनाशश्च बलमिन्द्रियजं भवेत् ।

बिभीतनिम्बगम्भारी शिवा शेलुश्च काकिनी ॥ ४६ ॥

एकैकतैलनस्येन पलितं नश्यति ध्रुवम् ।

अथ नस्यविधिं वक्ष्ये नस्यग्रहणहेतवे ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ॥ ४७ ॥

देशे वातरजोमर्क्षे कनदन्त्रनिर्गर्षणम् ।